

T.C

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

HALK ANLATILARINDA ŞİDDET (ARDAHAN ÖRNEKLEMİNDE)

Dilek SARIKAYA

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Doktora Tezi

Ardahan, 2023

HALK ANLATILARINDA ŞİDDET
(ARDAHAN ÖRNEKLEMİNDE)

DİLEK SARIKAYA

Prof. Dr. ERDOĞAN ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Dilek SARIKAYA tarafından hazırlanan “Halk Anlatılarında Şiddet (Ardahan Örneğinde)” başlıklı bu çalışma, 12/05/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Başkan)

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Danışman)

Prof. Dr. Ceval KAYA

Prof. Dr. Mehmet TEYFUR

Doç. Dr. Sedat BAHADIR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 15 ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12/05/2023

Dilek SARIKAYA

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Dilek SARIKAYA

ÖN SÖZ

Evrensel bir konu olan şiddet son yıllarda artarak ve yaygınlaşarak toplumun her kesiminde ve yaş grubunda kendini göstermektedir. Teknolojinin gelişmesi şiddetin görünürlüğünün ve bulaşıcılığın yaygınlaşmasının yanında çeşitlendiği farklı boyutlara ulaştığı da bilinmektedir. Şiddetle mücadelede sivil ve resmi kurumlarca eylem planları hazırlanmaktadır. Uzun bir dönemde ve yoğun uğraşlarla hazırladığımız bu çalışmamızın, özelinde Ardahan olmak üzere toplumlarda şiddet algısını tespit, şiddeti tanıma, kültürel şiddet kodlarının görme, şiddete neden olan sosyolojik, bilimsel, kültürel durumları ortaya koyma açısından önemli olduğu düşünüyorum. Disiplinler arası yaklaşımla hazırladığımız tezimizin toplumda şiddetle mücadele bilincine, iş, eğitim ve aile çevresinde iyilik adına yapılan ve fark edilmeyen şiddet davranışlarının fark edilmesinde de katkı sunacağı kanaatindeyim.

Şiddetin önlenmesi adına hazırlanacak eylem planları için doğru ülkü oluşturulması, bilimsel farkındalık yaratması, yapılacak çalışmaların önünü açması ve ön ayak olması yönünden tez çalışmamızın yararlı ve yardımcı olmasını temenni ediyorum.

Yüksek lisans öğrenciliğimden beri hayranlıkla takip ettiğim, her defasında bilim ışığında doğrultan, uyaran ve yönlendiren, akademik kariyerimi moral-motivasyon olarak sürdürmeme vesile olan değerli ve saygı değer hocam Ardahan Üniversitesi, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK'a, tez danışmanlarıma ve şiddeti anlamada, tespit ve analizinde her takıldığımda 7/24 telefonuma, mesajıma dönüş yapan, ufkumu açan sevgili HEGEM Vakfı başkanı Adem SOLAK'a sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamda konunun farklı yönlerini görmemi sağlayan, süreç boyunca destek olan Ardahan Üniversitesi, LEE Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Nina PETROVİÇ'e, hayatımın her türlü yolculuğunda yardım destek ve moral veren Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, TÖMER Öğr. Gör. Dr. Nimet CEYLAN ve Selma AKYOL'a, bilgisayar ve teknik anlamda imdadıma yetişen Cevat ORAK ve Özkan YILMAZ'a, iş hayatımda stresime ortak olan iş arkadaşlarıma, izin konusunda anlayışı gösteren Ardahan Halkbank operasyon yetkilisi sayın Emrah ÇELİK'e, çalışmam için saha derlemelerinden teslim sürecine kadar her aşamada

yardımlarını esirgemeyen ve stresimle baş eden eşim Sinan SARIKAYA'a, beni çevresini sözlü kültürün zenginlikleriyle tanıştıran ve sevdiren masal dedesi babam Niyazi BAHADIR başta olmak üzere aileme, dostlarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Dilek SARIKAYA

ÖZET

SARIKAYA, Dilek. Halk Anlatılarında Şiddet (Ardahan Örnekleminde), Doktora, 2023

Çalışmamızın temel amacı, yüzyılımızın en büyük problemi olan şiddetin her boyutuyla anlaşılması için halk edebiyatı alanında katkı sunarak Ardahan halk anlatılarında şiddeti incelemek ve tespit etmektir. Saha çalışmalarından derlenen ve yazılı kaynaklardan elde edilen; efsane, masal ve halk hikâyelerinde şiddetin, fiziksel, sözel, psikolojik, ekonomik ve sosyal türlerinde analiz çalışması yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucu Ardahan halk anlatılarında, şiddette dayalı anlatım kurgusu, tanımlara uygun somut şiddet varlığı neredeyse anlatı türlerinin hepsinde mevcuttur. Anlatılarda daha çok fiziksel ve sözel şiddet hâkimdir. Şiddet unsurları yörenin ekonomik, kültürel ve coğrafi konumu göz önünden bulundurularak yorumlanmıştır.

Söz varlığımız duygularımızı, davranışlarımızı, doğayı, genel kavramaları anlamlandırıp seslendirdiğimiz kelimelerden oluşur. Kendimizi İfadede kullandığımız bu kelimler hayatımızda neyin var olduğunu bize yansıtır. Anlatılarda kullanılan kelime tercihleri, anlatım ifadeleri bize Ardahan halk anlatılarında ve günlük yaşamında şiddetin varlığını göstermiştir.

Bir kültürü, toplumu analiz etmek, tanımak, özümsemek ve çözümlemek için sözlü kültür anlatılarına bakarak başlamak en ilk ve en önemli basamaktır. Geçmişin yüklü hafızasını en iyi akran ve hala canlılığını devam ettiren ve çalışmamızın evrenini sözlü kültür ve sözlü kültür ürünlerinin zengin olduğu Ardahan halk anlatıları oluşturmaktır. Ardahan'a özgü bir destan derlenmesi ve Ardahan'a ait yaradılış mitlerine de rastlanılmamış olması, fıkralarında güldürü unsuru olması ve şiddet tanımı çerçevesinde değerlendirilememesi neticesinde Ardahan anlatılarından masallar, efsaneler, halk hikâyelerinin değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Birinci bölümde çalışmamızın alan sınırlamasını oluşturan Ardahan ilinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına değinilmiştir.

İkinci bölümde, kuramsal çerçevede Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ve TBMM, Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü ve HEGEM Şiddetle Mücadele Vakfı tarafından yapılan tanımlarından hareket edilmiştir. Şiddetin türlerine dair bilgi ve tanımlar sunulmuştur.

Üçüncü bölümde Ardahan efsanelerine şiddet ele alınmıştır. Efsanelerde, Dilek Sarıkaya (hazırlayıp savunduğumuz) Ardahan Efsaneleri yüksek lisans tezinden 107 efsane analiz edilmiştir.

Dördüncü bölüm Ardahan masallarında şiddet çalışılmıştır. Masallarda Ramazan Korkmaz'ın Çıldır ve Etnografyası, Ahmet Ali Aslan'ın Ardahan- Çıldır- Göle Masalları, Ümit Kaftancıoğlu'nun Tek Atlı Tekin Olmaz ve saha derlemelerinden 92 masal incelenmiştir.

Beşinci bölümde Ardahan halk hikâyelerinde şiddet incelenmiştir. Halk hikâyelerinde Ramazan Korkmaz'ın Çıldır ve Etnografyası, Mete Taşlıova, Fikret Türkmen, Nail Tan'ın Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri, A. Berat Alptekin'in Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı eserlerinde yer alan 32 halk hikâyesi değerlendirilmiştir.

Son bölümümüzde de nesir türlerinde karşılaşılan şiddetin tasnifi ve nedenleri üzerinde değerlendirme yapılmıştır.

Tez incelememizde yer alan Ardahan halk anlatılarından, şiddet tanımlarına uygun örnekler içeren metinler irdelenmiştir.

Araştırmamızda, şiddeti farklı bir disiplinde ele alarak bu konuda yeterince çalışma olmamasının açığını bir nebze olsun kapatmak ve örnek çalışma oluşturmak, saha çalışmalarından yararlanıldığı için ağız araştırmalarına, sözlü gelenekte varlığı devam eden türleri kayıt altına almak, kültür zenginliğini korumak ve tarihi olguların yansımaları görmek açısından ilgili alanlara katkı sunması açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler:

Ardahan, Ardahan Anlatıları, Efsane, Masal, Halk Hikâyesi, Şiddet, Şiddet Türleri

ABSTRACT

SARIKAYA, Dilek. Violence in Folk Narratives (Case Study of Ardahan), PhD, 2023

The main purpose of our study is to examine and identify violence in Ardahan folk narratives by contributing to the field of folk literature in order to understand violence, which is the biggest problem of our century, in every dimension. The study analyses the physical, verbal, psychological, economic and social types of violence in legends, tales and folk tales compiled from field studies and obtained from written sources.

As a result of the analyses, in Ardahan folk narratives, the narrative fiction based on violence and the presence of concrete violence in accordance with the definitions are present in almost all narrative types. The narratives are mostly dominated by physical and verbal violence. The elements of violence are interpreted by taking into consideration the economic, cultural and geographical position of the region.

Our vocabulary consists of the words we use to express our emotions, behaviours, nature and general concepts. These words we use to express ourselves reflect what is present in our lives. The word preferences and expressions used in the narratives show us the existence of violence in Ardahan folk narratives and daily life.

In order to analyse, recognise, assimilate and analyse a culture and society, starting by looking at oral culture narratives is the first and most important step. For this reason, the universe of our study consists of Ardahan folk narratives where oral culture and oral culture products are rich. As a result of the fact that an epic specific to Ardahan was compiled and the creation myths of Ardahan were not encountered, the jokes have an element of laughter and cannot be evaluated within the framework of the definition of violence, it was deemed appropriate to evaluate fairy tales, legends and folk tales in Ardahan narratives.

In the first part, the socio-economic and cultural structure of the Ardahan province, which constitutes the limitation of the area of our study, is mentioned.

In the second part, the theoretical framework, the definitions of World Health Organisation (WHO) and HEGEM Foundation for Combating Violence were used. Information and definitions about the types of violence are presented.

In the third part, violence in Ardahan legends is discussed. In the legends, 107 legends from Dilek Sarıkaya's Ardahan Legends master's thesis (which we prepared and defended) were analysed.

In the fourth part, violence in Ardahan tales was studied. In the tales, Ramazan Korkmaz's Çıldır and Ethnography, Ahmet Ali Aslan's Ardahan- Çıldır- Göle Tales, Ümit Kaftancıoğlu's Tek Atlı Tekin Olmaz and 92 tales from field compilations were analysed.

In the fifth part, violence in Ardahan folk tales was analysed. In folk tales, 32 folk tales from Ramazan Korkmaz's Çıldır and Ethnography, Mete Taşlıova, Fikret Türkmen, Nail Tan's Folk Tales Compiled from Aşık Şeref Taşlıova, A. Berat Alptekin's Çıldırly Âşık Şenlik Divanı were evaluated.

In the last chapter, an evaluation was made on the classification and causes of violence encountered in prose genres.

Texts from Ardahan folk narratives, which are included in our thesis, containing examples suitable for the definitions of violence, were analysed.

In our research, by addressing violence in a different discipline, it is important to close the gap of the lack of sufficient studies on this subject to some extent and to create a sample study, to contribute to dialect research since field studies are used, to record the types that continue to exist in oral tradition, to protect the richness of culture and to contribute to the relevant fields in terms of seeing the reflection of historical phenomena.

Keywords:

Ardahan, Ardahan Narratives, Legend, Tale, Folk Tale, Violence, Types Of Violence

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
ÖN SÖZ.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	7
İÇİNDEKİLER	9
TABLolar DİZİNİ	15
ŞEKİLLER DİZİNİ	16
GİRİŞ	17
1. BÖLÜM.....	30
ARDAHANIN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜRE YAPISI.....	30
1.1. ARDAHAN İSMİ	30
1.1.1. Sözlü Kaynaklardaki Ardahan İsmine Ait Efsaneler	30
1.1.2. Yazılı Kaynaklarda Yer Alan Ardahan İsmi.....	32
1.2. ARDAHAN'IN COĞRAFI KONUMU	33
1.3. ARDAHAN'IN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ	33
1.3.1. Kültürel Varlıklarımız.....	33
1.3.2. Kültürel Değerlerimiz	36
1.4. ARDAHAN'IN SOSYOEKONOMİK YAPISI	36
2. BÖLÜM.....	38
ŞİDDETLE İLGİLİ TEMEL TANIMLAR VE ŞİDDETİN TÜRELERİ.....	38
2.1. ŞİDDETİN TANIMLARI.....	38
2.1.1. Sözlük ve Ansiklopedilerde Şiddet Tanımı:	38
2.1.2. Yerli ve Yabancı Araştırmacıların Şiddet Tanımları:	39
2.2. ŞİDDETİN TÜRLERİ	42
2.2.1. Fiziksel Şiddet.....	47
2.2.2. Sözel Şiddet	48
2.2.3. Psikolojik (duygusal) şiddet.....	48
2.2.4. Sosyal Şiddet.....	50
2.2.5. Cinsel Şiddet	51

2.2.6. Ekonomik Şiddet.....	53
3. BÖLÜM.....	54
ARDAHAN EFSANELERİNDE ŞİDDET	54
3.1. ARDAHAN EFSANELERİNDE FİZİKSEL ŞİDDET	61
3.1.1. Kızlar Kayası	62
3.1.2. Ağcakala'daki Çifte Âşıklar	62
3.1.3. Aygır Gölü	63
3.1.4. Darağacı	64
3.1.5. Şeytan Kalesi I.....	65
3.1.6. Gınav Kalesi	66
3.1.7. Zatlara Gelmeyen Kurban.....	66
3.1.8. Halil Hoca Türbesi.....	67
3.1.9. Şakir Pehlivan.....	67
3.1.10. İraz Gelin	68
3.1.11. Üç Kaya	69
3.1.12. Kurşun Asker	69
3.1.13. Kuş Tepesi Efsanesi.....	70
3.1.14. Cinli Kaya	70
3.1.15. Kışatan Eşkiası	71
3.1.16. Hıram Efsanesi/ Boğa Göl / Çıldır'da Karasu'dan Çıkan Su Boğası	72
3.2. ARDAHAN EFSANELERİNDE SÖZEL ŞİDDET	73
3.2.1. Taş Kesilen	74
3.2.2. Taş Olan Kırk Atlı	74
3.2.3. Kızdırılan Sofu.....	75
3.2.4. Guleyinoğlu Çeşmesi.....	75
3.3. ARDAHAN EFSANELERİNDE PSİKOLOJİK ŞİDDET.....	76
3.3.1. Gelin Taşları II.....	76
3.3.2. Peri.....	77
3.3.3. Gök Dağ Efsanesi	77
3.3.4. Âşık Kerem'in Sınanması.....	78
3.3.5. Kadının Güneyi.....	78
3.4. ARDAHAN EFSANELERİNDE EKONOMİK ŞİDDET	79

3.4.1. Gelin Taşı.....	79
3.5. ARDAHAN EFSANELERİNDE SOSYAL ŞİDDET	80
3.5.1. Kömür Baba Türbesi I	81
3.5.2. Kömür Baba Türbesi II	81
3.5.3. Gınav Kalesi	81
3.5.4. Kür Üzerindeki Uğuz Taşı.....	82
3.5.5. Kabak Dağı Efsanesi.....	83
3.5.6. Senem ile Hüseyin	83
3.6. ŞİDDET ANLATIMI TAŞIYAN EFSANELER	84
3.7. ARDAHAN EFSANELERİNDE ŞİDDET AÇISINDAN DİKKAT ÇEKEN	
UNSURLAR.....	85
3.7.1. Taş Kesilme Motifi ve Şiddet	85
3.7.1.1. Başkasının Kargışı ile Taş Kesilenler	86
3.7.1.2. Cezalandırma Olarak Taş Kesilme.....	86
3.7.1.3. Kendi Duası ve Dileği ile Taş Kesilme.....	87
3.7.1.4. Efsaneleşmiş Kişilerin İzleri veya Önemli Olaylar Sonucu Kaya ve Taşın	
Anlam Bulması	87
3.7.1.5. Yamyamlık.....	88
4. BÖLÜM.....	103
ARDAHAN MASALLARINDA ŞİDDET	103
4.1. ARDAHAN MASALLARINDA FİZİKSEL ŞİDDET.....	105
4.1.1. Padişahların Uygulattığı Fiziksel Şiddet.....	105
4.1.2. Kardeşlerin Birbirine Karşı Uyguladığı Fiziksel Şiddet.....	109
4.1.3. Eşler Arasında Görülen Fiziksel Şiddet.....	117
4.1.4. Çocuk ve Anne Arasında Görülen Şiddet.....	117
4.1.5. Hayvanlara Karşı Uygulanan Fiziksel Şiddet.....	118
4.1.5.1. Hayvana Şiddetin Kasıtsız Hali	118
4.1.5.2. Bilinçli ve Kasten Hayvana Zarar Verme	120
4.2. ARDAHAN MASALLARINDA SÖZEL ŞİDDET	121
4.2.1. Bedensel Bütünlüğü Bozacak Nitelikteki Sözel Şiddet Söylemleri	122
4.2.2. Beddualar/Kargış	123
4.2.3. Hakaret, Azarlama ve Suçlamaya Yönelik Sözel Saldırıları	125

4.2.4. Küfür ve Argo İçerikli Sözel Saldırıları.....	129
4.2.5. Ölüm Tehdidi İçeren Sözel Saldırıları	133
4.3. ARDAHAN MASALLARINDA PSİKOLOJİK ŞİDDET.....	141
4.3.1. Evlatlıktan Reddetme.....	142
4.3.2. Toplumsal Kınama.....	143
4.3.3. Korku Kültürü.....	144
4.4. ARDAHAN MASALLARINDA EKONOMİK ŞİDDET	146
4.5. ARDAHAN MASALLARINDA SOSYAL ŞİDDET.....	149
4.6. ARDAHAN MASALLARINDA CİNSEL ŞİDDET.....	151
4.7. ARDAHAN MASALLARINDA KANLI GÖMLEK MOTİFİ VE ŞİDDET	156
5. BÖLÜM.....	165
ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE ŞİDDET	165
5.1. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE EKONOMİK ŞİDDET	166
5.1.1. Haraç çeşmesi ve Harami Soygunları.....	168
5.2. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE FİZİKSEL ŞİDDET.....	170
5.2.1. Farklı Toplamlar Arası Görülen Şiddet	171
5.2.2. Savaş ve Esaret	178
5.2.3. Bedensel yoksunluk/ İşkence.....	184
5.2.4. Kendine zarar verme/ intihar	186
5.3. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE SÖZLÜ ŞİDDET	187
5.3.1. Beddualar/Kargışlar	187
5.3.2. Tehdit, Ölüm Emirleri ve Kanlı Gömlek	189
5.3.3. Azarlamalar ve Hakaretler	195
5.4. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE PSİKOLOJİK ŞİDDET.....	197
5.5. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE SOSYAL ŞİDDET	200
5.5.1. Halkın kınaması	200
5.5.2. İftira	202
5.5.3. Yalan haber	203
5.6. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE CİNSEL ŞİDDET.....	205
5.7. ANLATIM UNSURLARINDA ŞİDDETİ ÇAĞRIŞTIRAN İFADELER...206	
6. BÖLÜM.....	214

ARDAHAN HALK ANLATILARINDA KARŞILAŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ	214
6.1. ARDAHAN EFSANELERİNDE KARŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ .	216
6.1.1. Sosyal ve Toplumsal Genel Teamül Dışında Kalmak	216
6.1.2. Grup Gücünün Şiddet Yönünden Kötüye Kullanılması	217
6.1.3. Gelenek Nedenli Şiddet	217
6.1.4. Mevki ve Siyasi Statünün Kötüye Kullanılması.....	218
6.1.5. Sosyopatik ve Psikopatik Kişilik Özellikleri	218
6.1.6. Sosyoekonomik Faktörler	219
6.2. ARDAHAN MASALLARINDA KARŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ ..	220
6.2.1. Mevki ve Siyasi Statünün Kötüye Kullanılması.....	220
6.2.2. Kin, Öfke, Kıskançlık ve Çaresizlikten Kaynaklı Şiddet	224
6.2.3. Sosyopatik ve Psikopatik Kişilik Özellikleri	224
6.2.4. Cinsiyetçi Yaklaşım.....	226
6.2.5. Aile İçi Baskı ve İletişimsizlik.....	227
6.2.6. Sosyoekonomik Faktörler	230
6.2.7. Sosyal ve toplumsal genel teamül dışında kalmak	233
6.3. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE KARŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ	233
6.3.1. Mevki ve Siyasi Statünün Kötüye Kullanılması.....	234
6.3.2. Kin, öfke, Kıskançlık ve Çaresizlikten Kaynaklı Şiddet	235
6.3.3. İnanç Farklılığından Kaynaklı Şiddet Unsurları	237
6.3.4. Sosyoekonomik Faktörler	238
6.3.5. Grup Gücünün Şiddet Yönünden Kötüye Kullanılması	239
6.3.6. Sosyopatik ve Psikopatik Kişilik Özellikleri	239
6.3.7. Aile İçi Baskı, İletişimsizlik	239
6.3.8. Cinsiyetçi Yaklaşım.....	240
SONUÇ.....	241
KAYNAKÇA	248
EKLER.....	257
Ek 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU	257
Ek 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU.....	258

ÖZ GEÇMİŞ.....	259
-----------------------	------------

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ardahan Efsanelerinde Şiddet Türlerinin Dağılımı	91
Tablo 2. Ardahan Masallarında Şiddet Türlerinin Dağılımı	158
Tablo 3. Halk hikâyelerinde şiddet unsurları	210

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Şiddetin Türleri.....	47
--------------------------------	----

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMİ, LİTERATÜR ÖZETİ, SORULARI VE HİPOTEZ, KAPSAMI, YÖNTEM VE KULLANILAN TEKNİKLER, DÜZENİ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMİ

Halk anlatılarında şiddeti Ardahan örnekleminde incelemek, anlatılardaki şiddet ve şiddet türlerini tespit etmek çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Anlatılarda şiddet ve türlerini tespit ederken WHO, Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ve Şiddetle Mücadele Vakfı (HEGEM Vakfı) iş birliği ile hazırlanan Şiddetle Sivil Mücadele Seferberliği Stratejik Eylem Planı: 2020-2030, Michaud, Durkheim, Âdem Solak, Özcan Köknal tanımları ve yaklaşımları çerçevesinde analizler yapılmıştır.

Ardahan halk anlatı metinlerinde görülen şiddet türleri tanımlar çevresinde somut olarak tespit edilmenin yanın da anlatımda şiddeti çağrıştıran ifadeler de değerlendirilmiştir.

HEGEM ve 27 devlet üniversitesi iş birliği ile yürüyen 11. Kalkınma ve insan hakları eylem planı hakkında “ insan hakları ve şiddetle sivil mücadele sivil bilinci güçlendirme projesi” kapsamında adliyeler hala 48,5 milyon açık dosyalarının olduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Bu dosyaların 2/3’ten fazlası şiddet tanımıyla ilgilidir. 2011 şiddet raporunda Ardahan şiddet olaylarında 1. Sırada yer almaktadır. Bu sayılardan hareketle, şiddeti anlamadan önleme olmayacağı için Ardahan halk anlatılarında şiddeti tespit etmek, şiddetin ne olduğunu nedenlerini göstermek, doğru ülkü değerle hazırlamak, doğru bilimsel farkındalığa zemin hazırlamak, edebiyat alanında şiddeti anlamak ve bu alandaki boşluğu doldurmak çalışmamızın amaçlarındandır.

Tüm zamanlarda ve toplumlarda evrensel bir mesele olan şiddete Ardahan halk anlatılarında bakarak teze çevirmek doktora alanında ilk çalışmalardan olacağından, özelinde Ardahan olmak üzere tüm toplumda şiddetle mücadeleye katkı sunması, disiplinler arası derinleşme sağlaması, aile, iş, eğitim sağlık alanında şiddetin ne olduğu konusunda farkındalık oluşturma açısından öneminin yanında ayrıca edebi anlatımlarda

şiddet tespitleri, şiddeti anlama, anlamlandırma, bu konuda alınacak önlemlere ışık tutma, yapılacak yeni çalışmalara örnek teşkil etmesi bakımından teşvik etmesi bakımından da önemli olacağı kanaatindeyiz.

LİTERATÜR ÖZET

WHO, TBMM raporları, şiddetle mücadelede dernekleri HEGEM gibi şiddetin küresel çapta büyük bir sorun olduğunu belirtmektedir. Şiddetle ilgili çalışmaların yeterince derinlemesine, detaylı, disiplinler arası yaklaşımla ve nedenlerine dair çalışmalarında yetersiz olduğunu yine vurgulanmaktadır. Bu çalışmada Halk anlatılarında şiddet (Ardahan örneğinde) şiddeti tespit etmek ve türlerini kategorilerle örneklendirmek, ayrıca tespit ve kategorisi verilen şiddetin nedenlerine dönükte somut tanımlar çerçevesinde analizler yapmak amaçlanmıştır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için daha önce konu ile alakalı yapılan literatürde yer alan çalışmalar hem şiddet hem halk anlatılarında şiddet konularını içeren web sayfaları, YÖK Tez, ULAKBİLİM, TÜBİTAK, Google akademik, kitaplar, makaleler ve sözlü kaynaklar taranmış çalışma evrenimizle alakalı kaynaklar incelenmiştir.

YÖK tez taramalarında sağlıkta şiddet, kadına şiddet, medya ve dijital oyunlara şiddet, aile içinde kadına şiddet yönünden ağırlıklı olarak sosyolojide çalışılan bir konu olduğu dikkat çekmiştir. Medyada yer alan kadın ve sağlık çalışanlarının uğradığı şiddet vakalarını etkisiyle olacak ki şiddetle ilgili çalışmaların meyli kadına şiddette yoğunlaşmaktadır. Dijital oyunların etkisi ile intihar çocuklarda intihar vakalarının yaygınlığı ve şiddete yönelten dijital platform2 oyunlarının yasaklanması ile de yeni dikkat çeken konuda medya ve dijital oyunlarda şiddet olarak görülmüştür.

Yapılan taramalar sonrasında evrensel olarak büyüyen ve kabul gören şiddetle ilgili halk edebiyatı alanında çalışmaların tez ve makale düzeyinde yeni yeni başladığı tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmalar belli bir tür üzerine yoğunlaşmış, tüm türleri kapsayan detaylı çalışmaya rastlanılmamıştır.

Alanda yapılan tez çalışmalarından, Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyeleri'nde Şiddet, Yüksek Lisans Tezi, Hazırlayan Songül Daşdemir, 2018'de yapılan çalışmada başta Dede Korkut hikâyeleri olmak üzere Anadolu sahasından halk hikâyeleri üzerinde şiddet türleri tespit edilmiştir. 100 Temel Eser Listesinde Yer Alan Masal Kitaplarında Korku ve Şiddet

Öğeleri, Yüksek Lisans Tezi, Şüra Güzelküçük, 2019’da çalışma ise 100 Temel Eser listesinde yer alan masallarda çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Fiziksel, sözel ve duygusal şiddet bulgularını tespit etmiştir. 2019 yapılan diğer tez çalışmaları ise Türk Halk Masallarında Şiddet, Yüksek Lisans Tezi, Hazırlayan Ümit Çiftbaş, 2019 tez çalışmasında masallardaki korku unsurlarına değinilmiştir. Türk Atasözlerinde Şiddet Olgusu, Yüksek Lisans Tezi, Hazırlayan Cevdet ÖNGAY, 2019. Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I” adlı eserinden nitelikli örneklem yoluyla seçilen 62 atasözü, şiddet içermesi bakımından incelenmiştir. Fiziksel, duygusal, ekonomik, cinsel şiddet yönünden atasözleri kategori oluşturarak incelenmiştir. Makale olarak çalışmada ise 2021’ de yayınlanan Taşeli Masallarında Şiddet, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Aykut Y. KOTANCI makalesinde, Taşeli Masalları (Alptekin, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, 2005) adlı eserde yer alan metinler incelenmiştir. Fiziksel, psikolojik, ekonomik, sözel, cinsel, olağanüstü güçler tarafından uygulanan şiddet, iktidar tarafından uygulanan şiddet yönünden masalları ele almıştır.

Yapılan çalışmalar bakıldığında halka edebiyatı anlatı metinlerini bir bütün olarak ele alan ve yöre evreninde inceleyen bir çalışmaya olmadığı görülmüştür. Yöresel olarak bakılmayan çalışmalarda kültürel kodlarda yer alan şiddet kodlarını görmek, şiddetin kökenlerine bakmak, var olduğu toplumun şiddet normallerini, kabullerini veya retlerini analiz etmek mümkün olmayacaktır. Anlatılarda yaşayan ve aktarılan şiddet olayları ile günümüzde yaşanan şiddet olayları ve türleri arasındaki bağlantıyı saptaya bilmek, değerler eğitiminde, şiddetle sivil mücadelede farkındalık oluşturmada yöre ekseninde anlatılara bakmanın daha faydalı ve yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Her anlatı var olduğu toplumun yaşam tarzını, felsefesini, sosyolojisini, kültürünü yansıttığından yaşanan şiddet vakalarında geçmişten aktarılan, öğrenilen, benimsetilen nedenleri görmek adına toplumsal olarak bakmanın faydalı olacağına inanıyoruz.

Şiddetin tanımını ve tespitini yaparken, Formm, E. (1982). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı. İstanbul: Panel Yayın Evi çalışması ilk yararlandığımız kaynaklardandır. Bu kaynak şiddetin türlerine farklı açılardan bakılmıştır. Bu bakış açıları anlatılarda karşılaştığımız şiddetin nedenlerini de anlamada bize yol gösterici olmuştur.

Ruhbilimci ve toplumbilimci düşünür olan Fromm 115 sayfalık bu kitabında şiddetin değişik biçimleri bölümde şiddetin türlerini açıklayarak örnekler üzerinden ilerlemektedir.

Oyunda ortaya çıkan şiddet: şiddetin en normal şeklidir. Öldürmek ve zarar vermek amaç değildir.

Tepkisel şiddet: en çok rastlan şiddet biçimi ve amaç yıkım değil koruma olarak dikkat çeker.

Gerginlikte ortaya çıkan şiddet: engellemelerden ortaya çıkan şiddet türü saldırganlık olarak kendini gösterir.

Gıpta ve kıskançlıktan doğan şiddet: A'nın istediği şeye B'nin sahip olamaması aralarında kıskançlık yaratacağı ve şiddette neden olacağını açıklar. Bu bölümde Kabil'in öz kardeşinin daha çok kayırdığı için öldürülmesinden, Hz. Yusuf'la kardeşlerinin öykülerinden örneklerini verir.

Öç alıcı şiddet: bu duyguların toplumun alt tabakalarında daha çok görüldüğünü, ekonomik ve kültürel yoksunluğun öç alma istediği uyandırdığı ve şiddete neden olduğunu anlatır.

İnancın yıkılmasından kaynaklanan şiddet: çocuk üzerinden verilen örneklerde söylenilen yalanların, düş kırıklığının, güvensizliğin yarattığı şiddet durumlarının ve bağımlılıklarını sebebi olduğunu verir.

Ödünleyici şiddet: güçsüzlükten doğan ve güçsüzlüğün yarattığı şiddet eylemleridir.

Tam ve kesin denetim sağlam dürtüsü: sadizmin özünü oluşturan bu dürtünün canlı bir varlığı cansız bir varlığa dönüştürme amacı vardır

Kana susamışlık: insanın kan tutkusundan kaynaklanan bir şiddet türüdür. Kendini güçlü ve canlı, başkalarından üstün görmenin sonucu olarak bu duyguları elde etmek için kan akıtır.

Şiddeti anlamak ve tanımlamak için yaralandığımız Arendt, H. (2012). Şiddet Üzerine. İstanbul: İletişim yayınları çalışması şiddetin tanımı, amaç-araç ilişkisi bakımından ele almakta ve güncel iktidar ve siyasal örneklerde vermektedir. Genel olarak 20. yy şiddet

olayları üzerinden açıklama ve değerlendirmelerini yapmaktadır. Çalışmamızda otoriter ve gücü kötüye kullananlar tarafından uygulanan şiddet olaylarını aydınlatma da yararlanılmıştır.

Şiddetin kaynaklarına ve gücün şiddete dönüşmesinde başvurduğumuz diğer kaynak ise May, R. (2018). Güç ve Masumiyet. Ankara: Say Yayınları çalışması sözün ve iletişimin şiddete yol açma şiddet olma yönü, şiddet uygulayan güç türleri, saldırganlık konularda bölüm bölüm bilgi verdikten sonra şiddet türlerini yıkıcı şiddet ve yapıcı şiddet olarak ele alır. Anlatılarda karşılaşılan şiddet olaylarına bu bakış açısından bakarak da değerlendirmemizde faydalı olmuştur.

Şiddetin türlerini tespit etme-açıklamada Solak, A. (2017). Ve Terör. Ankara: Hegem Yayınları çalışması da ana kaynaklardandır. Solak çalışmasında şiddetin tanımı açıklamalı verirken türlerini de psikolojik, sözel, fiziksel, cinsel nitelikli, sosyal, ekonomik, siyasal ve terör şeklinde verir. Verilen şiddet türlerinin tanımlarını yaparak rehber bir kaynak hazırlamıştır. Tez çalışmamızda şiddet türlerini tasnif etmede yararlandığımız kaynak olmuştur.

Milli eğitim bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ve Şiddetle Mücadele Vakfı (HEGEM Vakfı) iş birliği ile hazırlanan Şiddetle Mücadele Sivil Mücadele Seferberliği Stratejik Eylem Planı: 2020-2030. Ankara. Hazırlanan planda 8 madde stratejinin 6 maddesi şiddetin yeniden tanımlanması ile ilgilidir. Bu tanım, şiddetle ilgili geliştirilen yeni paradigmalar ışığında geliştirilmiştir. Planda amaç önleyici, koruyucu, iyileştirici ve onarı etkin hizmet modelleri vermek olarak tanımlanmıştır. Amaç, 12 alt başlık altında açıklanmıştır. Faaliyet alanları ve şiddetle mücadelenin verilerle gerekçelendirildiği rapor, yasal dayanaklarını da ver vermiştir.

Şiddetle Mücadele Sivil Mücadele Seferberliği Stratejik Eylem Planı, tez çalışmamızda şiddeti tanımlamada, nedenlerini anlamada ve şiddetin ne olduğunu kavrama ve tespitinde başvuru kaynağımız olmuştur.

Korku konusunda yararlandığımız kaynak ise, Furedi, F. (2001). Korku Kültürü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları çalışmadır. Bu çalışmada risk, neden paniğe kapıldığımız ve taciz kültürü açısından değerlendirmeler yapılan çalışmada Fraudi, taciz kültürünün normalleşmesi, mağdur ya da kurban kimliğinin güçlenilmesine değinmiş açıklamalarda

bulunmuştur. Açıklamalarında bunlara yol açan ve dayatılan korku kültürünün rolünün de değinmiştir. Anlatılarda karşılaştığımız şiddete götüren korku türlerini tespit emekte yararlandığımız kaynak olmuştur.

Temel olarak ana çerçevede baktığımız kaynaklar dışında sayısız şiddet ve anlatılar üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılmış ve çalışmalar ışığında tezimiz ilerlemiştir.

ARAŞTIRMANIN SORULARI VE HİPOTEZ

Dijital dünyada sözlü kültür, geleneksel değerler, ahlaki öğeler, iletişimin etkisi, konuşmanın büyüü, maneviyat gibi insan özgü olan ve toplumun dokusunu oluşturan kültürel öğeler hızla çöküşü yaşamakta ve yok olmaktadır. Çöken ve yok olan değerlerle birlikte yükselişe geçen ve çığ gibi büyüyen saygısızlık, tahammülsüzlük, bencillik, ikiyüzlü yaşamlar, tatminsizlik gibi olumsuz duygular ve neticesinde yaşanan şiddettir. Şiddetin tanıdık olması veya kültürde normal kabul edilen türleri de şiddetin yükselişinde etken diğer bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Dijital dünyanın uyaran fazlalığı ile duygusallıktan uzaklaşma ve kültürde yaşayan, aktarılan ve normal karşılaşılan şiddet nedeniyle bireyler şiddet uyguladığında ve şiddete maruz kaldığında farkında olmuyor ve ne yaşadığını neyle karşılaştığını anlamamaktadır.

Ardahan halk anlatıları yaşayan, nesilden nesile aktarılan, kendine özgü şiddet kodlarını da barındırmaktadır. Anlatılarda şiddetin kahramanı yücelttiğini, kahramanlık elde etmede vazgeçilmezliğini, akıl ve güç kullanmanın bir göstergesi olmasını, heyecan ve gerilim unsuru ve yaşanan gerilime tepkiyi intihar ederek gören nesiller şiddeti olumsuz değerlendirmeyecek ya uygulayıcısı ya da mağduru olacaktır. Şiddetin devamlılığına katkı sunacak şiddetin yaygınlaştıracaktır.

Çalışmamızda cevap aranacak sorular:

1. Ardahan kültüründe yaşayan ve yazıya aktarılan halk anlatıları nelerdir?
2. Şiddet ve şiddet türlerinin somut tanımı ve yapılan çalışmalar nelerdir?
3. Tez çalışmamıza şiddet tanımları çerçevesinde konu olacak Ardahan halk anlatıları nelerdir?
4. Ardahan halk anlatılarında karşılaşılan şiddet türleri nelerdir?
5. Ardahan halk anlatılarında şiddete yönlendiren etkenler ve nedenler nelerdir?
6. Ardahan halk anlatılarında yöreye özgü şiddet türleri var mı?

7. Yapılan analizler sonucu şiddeti önlemede Ardahan halk anlatılarından yararlanılabilir mi?
8. Yapılan çalışmanın literatüre ve bilime katkısı neler olacaktır?
9. Ardahan halk anlatılarında kültürel kodlarda saklı şiddet kodları nelerdir?
10. 21.yy. da günlük yaşama tezahür eden şiddet türlerinin halk anlatılarında karşılığı var mı veya halk anlatılarda var olan şiddet türlerinin toplumda karşılığı var mı?

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Destanlar ve destanımsılar, tarihler ve menkıbeler, mitler, halk hikâyeleri, masallar, fıkralar ve efsanelerden oluşan halk anlatıları kültürel kodları sunmada, aktarma ve göstermede son derece zengin ve eşsiz kaynaklardır. “*Anlatma yeteneği gelişmiş kişilerce oluşturulan sözlü veya yazılı bütün metinler, hangi teknik kullanılırsa kullanılsın, sonunda bir anlatma gerçekleştiği için ‘anlatma esaslı bir metin’ kabul edilirler* (Kahraman, 2015: 474). Var oldukların kültürün bir yansıması niteliğinde olan anlatılar, “*farklı anlatı formlarını, içerik elementleri ve yapı çatısı dâhil, sözlü sanatın karışık bütünlüğü*” (Karagülle, 2010: 112) ile nesilden nesile aktarılan kültürel mihenk taşlarıdır. “*Halk kültürü ürünlerinin halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında, korunmasında yaşatılmasında önemli işlevleri vardır*” (Artun, 2014: 237). Bu bağlamda Ardahan kültüründe şiddet unsurlarını, yaşatılan, sık görülen şiddet türlerini görme açısından Ardahan halk anlatıları ele alınacaktır. Anlatı metinlerinden şiddetin tanımları çerçevesinde değerlendirilecek, yazılı ve sözlü kaynaklardan ulaşılan efsane, masal ve halk hikâyeleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilmeyen destan, mit, fıkra ve menkıbelerdir. Ardahan anlatılarında destan türünde sözlü ve yazılı ürün olmaması, fıkraların güldürü unsuru taşıması, yaratılış anlatıları olan mit ve dini özellikler taşıyan menkıbeler de şiddet tanımı kapsamında değerlendirilemeyeceği için tez çalışmamızda yer almamıştır.

Tez çalışması kapsamında toplam 107 efsane, 92 masal, 31 halk hikâyesi incelemeye alınmış olup yer aldığı kaynaklar ve adları aşağıda belirtildiği gibidir.

- **Ardahan Efsaneleri** (Sarıkaya, Dilek. (2017) Ardahan Efsaneleri. Halk Bilimi (Folklor) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.)

Daha önce yüksek lisan tezi olarak hazırlayıp sunduğumuz, yazılı kitap, dergi, web sitesi, makaleler; saha derlemelerinden oluşan ve 107 efsanenin yer aldığı çalışmamızdır.

Bu çalışmada şiddet tanımları çerçevesinde değerlendirilen değerlendirilen 34 efsane: Kömür Baba Türbesi I-II, Zatlara Gelmeyen Kurban, Kızdırılan Sofu, Kemal Eminin Kerametleri, Şakir Pehlivan, Peri, Iraz Gelin, Şeytan Kalesi, Gınav Kalesi, Kızlar Kayası, Kür Üzerindeki Uğuz Taşı, Taş Olan Kırk Atlı, Taş Kesilmiş Koyunlar, Gelin Taşı, Gelin Taşları, Taş Kesilen Gelin, Kabak Dağı Efsanesi, Üç Kaya, Kuş Tepesi Efsanesi, Güleyinoğlu Çeşmesi, Darağacı, Gökdağ Efsanesi, Al Kızları I-II, Cinli Kaya, Cazi Efsanleri I-II, Üç Çam, Kışatan Eşkıyası, Ağca Kaledeki Çifte Âşıklar, Senem İle Hüseyin, Aygır Gölü, Hıram Efsanesi, Yamyam Efsaneleri I-II-III, Âşık Keremin Sınanması

Ardahan Masalları

- **Çıldır Folklor ve Etnografyası** (Korkmaz, R. (2015). *Çıldır Folklor ve Etnografyası*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.)

Nene ile Tilki, Mert Kardeş ile Namert Kardeş, Fatmacıh, Dıbir ile Cıbir, Ercun ile Curcun, Erturan, Boyu Karış Sakalı Beş Karış, Sarı Dev ile Ahmet Şah, Mercan Hatun, Açıl Sofram Açıl, Kırk Manat, Arap Atı, Hacı Sayyat'ın Kızı, Altın Saçlı Çocuklar, Üç Arkadaş, Gençlikte Mi İhtiyarlıkta Mı, Kurbağa Prenses, Keloğlan, Ağa Oğlu, Zanaatın Önemi, İkisine Var Birine Yok

- **Ardahan- Çıldır- Göle Masalları** (Aslan, A. A. (2017). *Ardahan- Çıldır- Göle Masalları Sahadan Ağiz Özellikleriyle Derlenmiş Masallar*. Konya: Kömen Yayınları.)

Tülküylen Gocagari, Tuz Kadar Sevgi, Demirtiş Gız, Heç- Hecin Hekati, Şahoğlu Şah Abbas, Bir Patşahın Gazabı, Demiröiyen Süpürkeçinin Nağılı, Eğri Gardaşnan Düz Gardaş, Keloğlanın Dayısı, Molla-Muhter-Öğretmen, Mehemed'in Hekati, Üç Gardaşnan Bir Kosa, Ciddeylen Bitde, Guru Kafanın Hekati, Balıhçıynan Oğlu, Nuşirevan Patşahının Hekati, Patşahın Üç Oğlu, Balıh Bilmezse Halıg Biler, Yeddi Gardaşın Hekayası, Amanatçının Hekayası, Deli Gardaşnan Ağıllı Gardaş, Zengin Hekayası, Salman Bey, Üş Gardaş

- **Tek Atlı Tekin Olmaz** (Kaftancıoğlu, Ü. (1973). *Tek Atlı Tekin Olmaz*. İstanbul: Remzi Kitapevi.)

Tek atlı tekin olmaz, Türkmenoğlu, Yelatı, Karakaş, Duran Bey, Taşçının Kızı, Kayalı, Kırklar Kayası, Gençlik-Kocalık, Öylesi Böylesi, Bozkurt, Can Alıcı, Okçu Beset, Aslan Dede, Kurbağa Gelin, Yedi Başlı Dev, Cihan Şah, Çeti ile Meti, Uğru, Kahraman Mıdılık, Eceleyip, Alaca Öküz, Kızmak Yok, Mıdık

- **Göle'den Niyazi Bahadır'ın Masal Dağarcığı ve Bu Masalların Propp Metodu Açısından İncelenmesi** (Sarıkaya, Dilek. (2018). Göle'den Niyazi Bahadır'ın Masal Dağarcığı ve Bu Masalların Propp Metodu Açısından İncelenmesi. Halk Bilimi (Folklor) Anabilim Dalı, Doktora Semineri, Türk Dili ve Edebiyatı, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.)

Poşa Kadın Masalı, Akılsız Kafa, Danacının Oğlu, Zümrüdü Anka, Mühürlü Yüzük, Kaz Göndersem Yonar Mısın? Çobanla Kör Kurt, Çimşit Padişah

Ardahan Halk Hikâyeleri

- **Çıldırli Âşık Şenlik Divanı Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri** (Alptekin, A. B., & Coşkun, M. N. (2006). *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)*. Ankara: Çıldır Belediyesi Yayınları.)

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan Hikâyesi, Lâtif Şah ile Telli Mihriban Sultan Hikâyesi Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi

- **Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri** (Türkmen, F., Taşlıova, M. M., & Tan, N. (2020). *Âşık şeref Taşlıova Halk Hikâyeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.)

Kenan ile Hanzade Hikâyesi, Kirman Şah Hikâyesi, Köroğlu Oltu Kolu, İrfânî Hoca ile Türkmen Kızı Hikâyesi, Erzincan Bağları, Hikâyesi (Kerem ile Aslı Hikâyesi Bölümü), Âşık Sümmani ile Gülperi (Perizat) Hikâyesi, Bağdat Hanım ve Hafız Hikâyesi, Seyyad Bey ile Güllü Kız Hikâyesi, Gülistan ile Süleyman Hikâyesi, Gelin Taşı Hikâyesi, Emir Han ile Sümbül, Hanım Hikâyesi, Celal Bey ile İpek Sultan Hikâyesi, Âşık Şenlik ile Kılıççı Mustafa Karşılaşması, Âşık Şenlik ve Kars'ın İşgali Hikâyesi, Çıldırli Âşık Şenlik'in Revan Seyahati ve Ölümü, Bala Mehmet Hikâyesi, Âşık Kahraman'ın Kars'ın Kurtuluş Destanlar, Mansur Hikâyesi

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN TEKNİKLER

Tez çalışmamız, halk anlatıları evreninde şiddet unsurlarını Ardahan örnekleminde çalışma olduğundan öncelikle Ardahan halk anlatılarının sözlü ve yazılı kaynaklardan araştırması yapılmıştır.

Saha derlemelerinde alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. “*Halkbilimsel araştırma ve çalışmalarda da seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştıracının araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması*” (Örnek, 2016: 75) denir. Tezimize konu olacak efsane, masal, halk hikâyesi derlemesi için saha araştırması öncelik olmasının yanında alanda karşılaştığımız sözelde yaşayan diğer türler de bilmece, türkü, fıkra vb. kayıt altına alınmıştır. Sözlü kaynakların 65 yaş üstü, şehir ve teknoloji ile iletişimi en az seviyede, okuryazar olmaması tercih edilmiştir. Bu tercihte malzemenin dilsel ve kültürel kaynağına ulaşma esas amacımızdır. Bunun dışında kültürel varlıklara ilgili, anlatı kabiliyeti ve hafızası zengin sözlü kaynak kişilerden de derlemeler yapılmıştır.

Alan araştırmasında görüşme, not alma ve kılavuz kaynak kişiden yararlanma tekniklerine başvurulmuştur. Görüşme “*araştırma yapılan yerde, araştırmacının bu iş için seçilen kaynak kişilerle, daha önce hazırladığı konularda, başka bir anlatımla konuyu açıklığa kavuşturacak noktalarda düzenlenmiş olan soruları ya formel bir biçimde ya da bir sohbet, söyleşi havasında sorması ve cevap almasıdır; yani görüşülenle yüz yüze gelmesidir*” (Örnek, 2016: 79). Covid19 pandemisi ile sekteye uğrayana kadar alan araştırmalarında görüşme mülakat tekniği kaynak toplamada önceliğimiz olmuştur. Görüşmeler kişilerin kendini rahat hissettikleri evleri, bahçeleri ya da kahvehane ortamlarında gerçekleştirmiştir.

Görüşme yönteminde akıllı telefon kullanılmış, resim ve video kayıtları alınmıştır.

Alan araştırmamızda diğer teknik ise “*Araştırma yapılan yerde bir töreyi, âdeti, ürün elde etmekle ilgili bir tekniği, uygulamayı ya da bir beceriyi, bir masalı, efsaneyi, türküyü, kısaca halk yaşamına ilişkin geleneksel kültür varlığını ve zenginliğini iyi bilen ya da bu türden kişilerin seçimine yardımcı olacak birkaç kişi* (Örnek, 2016: 84)” dediğimiz kılavuz ve kaynak kişilerden yararlanmadır. Köy- mahalle- ilçe muhtarları ve öğretmenlerden yararlanılmıştır. Ayrıca eş-dost-akraba tavsiyeleri ve yönlendirmeleri de dikkate alınmıştır.

Sistemli bir şekilde derlenen malzeme tür olarak sınıflandırılmış, yazılı kaynaklar ile karşılaştırılmış, kapsamlı ve orijinal olduğu düşünülen malzeme incelemeye alınmıştır.

Kaynak kişilerin künyeleri isim-soy isim, yaş eğitim durumu, cinsiyet alınmıştır.

Yazılı kaynak taramasında ise dolaylı araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Daha önce Ardahan halk anlatılarının yer aldığı her türlü yayın kitap, dergi, gazete vb. taranarak gerekli okumalar ve fişlemeler not edilmiştir. Literatür taraması ve doküman analizleri hem şiddet hem de Ardahan halk anlatıları için yapılmıştır. Doküman analizi yapılırken, basılı ve elektronik tüm materyaller incelenerek analiz edilmiş ve kategoriler oluşturmuştur.

Ardahan halk anlatıları incelenirken metin merkezli kuramsal yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Metin merkezli kuramsal yaklaşımlar genel olarak kültürlerin nasıl oluştuğunu, kültürel içindeki oluşumları halka edebiyatı metinlerinden hareketle incelenmesine dayanan kuramdır. Anlatılardaki şiddet kültürünü görmek ve değerlendirmek için bu kuram çerçevesinde hareket edilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan metinler basılı kitaplar, dergiler, yüksek lisans çalışmaları, elektronik ortam, saha çalışmalarından temin edilmiştir.

Çalışmamızda yer alan Ardahan efsane, masal ve halk hikâyeleri metinlerinden eş ve benzer olanlarla karşılaştırılmıştır. Kapsam ve muhteva açısından zengin olan metin, analiz için tercih edilmiştir. Bu metinlerde birden fazla şiddeti örneklendiren varyantta dikkate alınmıştır.

Çalışmada şiddet ve türleri tespit edilirken, yoğunluğuna ve kültüre has şiddet kodlarına bakılırken anlatıların içinde şekillendiği sosyoekonomik ve kültürel yapı göz önünde bulundurulmuştur. Ardahan halk anlatılarında türe özgü ağır basan şiddet unsurları, hangi motiflerin şiddetin çağrıştırdığı ve kendisi olduğu, cinsiyetçi yaklaşımlar, işgal ve kaçakaçlık dönemi dedikleri zaman diliminde yaşanan katliamlar, sözel şiddet unsurlarının anlatımdaki gücü, şiddetle alakalı kültürel imgeler, davranış kalıpları, mevki ve statünün şiddet yönünden kötüye kullanımı diğer hareket ve dikkat noktasını oluşturmuştur.

ARAŞTIRMANIN DÜZENİ

Çalışmamızın düzenini, araştırmamız giriş ve sonuç bölümünün dışında altı bölümden oluşmaktadır. Özet, içindekiler ve öz söz kısımlardan sonra yer alan bölümler, kısa tanıtımları aşağıda verildiği gibidir.

Giriş bölümünde, Araştırmanın Önemi ve Problemi, Literatür Özeti, Soruları ve Hipotez, Kapsamı, Yöntem ve Kullanılan Teknikler , Düzeni çalışmamızın hareket noktalarını, kapsamını ve çalışmamızın soruları, yöntem ve teknikleri üzerine bilgiler yer almıştır.

1.Bölümde, Ardahan'ın Sosyoekonomik ve Kültürel Yapısı, Ardahan isminin sözlü kaynaklardan derlenen iki efsane ve yazılı kaynaklarda yer alan anlamının verilmesi ile başlayan bölümde, coğrafi ve ekonomik özellikleri ile kültürel varlıklarına yer verilmiştir.

2. Bölümde, Şiddetin Tanım ve Şiddetin Türleri, Şiddet üzerine yapılan çalışmalardan en son güncel şiddet tanımlarına yer verilmiş, şiddetin türlerini detaylı olarak açıklanmıştır. Çalışmamız hangi tanımlar kapsamında değerlendirileceğine karar verilmiştir. Şiddetin türlerini gösteren tablo verilmiştir

3. Bölüm, Ardahan Efsanelerinde Şiddet, Yazılı kaynakların taranmaları ve saha çalışmalarından derlenen efsanelerin yer aldığı daha önce Ardahan Üniversitesi'nde hazırlayıp sunduğumuz Ardahan Efsaneleri yüksek lisans tezi, bölümde kaynak olarak kullanılmıştır. 107 efsane şiddet tanımına göre analiz edilmiştir. Bu bölümde diğer bölümlerden farklı olarak çalışılmıştır. Önce efsane verilmiş sonrasında şiddet değerlendirilmesi yapılmıştır. Kısa anlatılar olması, şiddetin türü ve konunun daha iyi anlaşılması için efsane metinlerinin tamamına yer verilmiştir. Bu şekilde çalışmamızın nedeni, efsanelerde olayların olup biten durumlar üzerinden verilmesi ve şiddet türlerini birbirinden net olarak ayırt edemeyecek olmamızdır.

4. Bölüm, Ardahan Masallarında Şiddet, Yazılı kaynaklar ve saha derlemelerinden elde edilen 94 Ardahan masalı şiddet açısından analiz edilmiştir. Yazılı kaynaklarda Ardahan masallarının yer aldığı, Ümit Kaftancıoğlu, Ahmet Ali Aslan, Ramazan Korkmaz çalışmaları ile sahadan derlenen 8 masal bu bölümde incelenmiştir.

5. Bölüm, Ardahan Halk Hikâyelerinde Şiddet, Yazılı kaynaklar, Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı, Çıldır Folklor ve Etnografyası, Şeref Taşlıova Halk Hikâyelerin 'de yer alan Ardahan halk hikâyesi 31 hikâye incelemeye tabi tutulmuştur.

6. Bölüm, Ardahan Halk Anlatılarında Karşılaşılan Şiddetin Nedenleri, Ardahan anlatılarında karşılaşılan şiddetin nedenlerine bölüm bölüm bakılarak her türün kendi içerisinde somut olarak görünen nedenleri üzerinde tasnifi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bölüm Ardahan efsanelerinde şiddetin nedenleri, Ardahan masallarında şiddetin nedenleri, Ardahan halk hikâyelerinde şiddetin nedenleri kısımlarından oluşmaktadır.

Sonuç, Yapılan analizler sonucu ulaşılan genel değerlendirmelere, literatürdeki önemine değinilmiştir.

Çalışmamız kaynakça ve özgeçmiş kısımları ile tamamlanmıştır.

1. BÖLÜM

ARDAHANIN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜRE YAPISI

1.1. ARDAHAN İSMİ

Saha derlemelerinde sözlü kaynaklar: Cemal Eryat ve Niyazi Bahadır'dan Ardahan ismi ile ilgili iki farklı efsane derlenmiştir. İlk efsanede söyleyiş özelliğinden kaynaklanan Ardahan ismi ikinci efsanede yaşayan boydan ismini almıştır.

1.1.1. Sözlü Kaynaklardaki Ardahan İsmine Ait Efsaneler

Cemal Eryat

80

İlkokul mezunu

Esnaf

25/04/2019

İlkokul mezunu 80 yaşındaki Cemal Eryat'tan 25 Nisan 2019'da derlenen efsaneye göre; Erzurum'dan Kars'a, Kars'tan Ardahan ve Artvin Batum'a kadar olan bölge hep ormanlıkmış, bir sincap hiç yere inmeden bütün bu bölgede ağaç üstünde dolaşabilirmiş. Artvin'den Ardahan ticaret için gelen tüccarlar yürü yürü orman bir türlü bitmeyince buranın “ardı hani” demeye başlamışlar. Yöre dilinde hani nerede demek olduğundan arkası nerde demek olan ardı hani tüccarlar dilinde arda hani memleketi dolaşa dolaşa zamanla Ardahan olmuş.

Niyazi Bahadır

75

İlkokul mezunu

Çiftçi

02/08/2015

İlkokul mezunu Niyazi Bahadır'dan Ağustos 20/08/2015'te derlenen efsaneye de göre:

Yörenin ileri gelenlerinden duyulduğuna göre Kıpçakların Arda boyu M.Ö IV yüzyılda Kura nehrinin yanındaki ovaya gelip yerleşmiş. Bu topraklar çok bereketliymiş. Her türlü sebze ve meyve yetiştirmiş. İklimi dört mevsim ılıman ve güzel geçermiş. Arda boyu kısa sürede buraya yerleşip yurt edinmiş. Yerleştikleri yere de Arda'ların konakladığı yer anlamında Ardahan demişler. Ekip-biçme ve bağ-bostan işinde ustalaşan halk zenginlik içinde yaşıyormuş. Zengin halka sık sık Ruslar, Ermeniler ve Gürcüler saldırır mallarını talan eder ya da türlü hileler ile halk arasına karışır Ardaların arasına nifak sokarlarmış. Rusların, Ermenileri ve Gürcülerin amacı Ardaları bıktırıp göndermek bu topraklara hâkim olmakmış. Ardaların düşmanlarıyla savaşları hep zaferle sonuçlanmış. Ardaların yerleşmesinden bin yıl sonra elinde büyük bir kazığı olan derviş ovaya gelmiş. Halktan et, süt ve meyve-sebze istemiş. Arda boyunun beyi derviş düşmanlarının gönderdiği casus zannetmiş. Hiçbir şey vermeden misafir etmeden ovadan kovmuş. Bu duruma tanık olan obanın en yaşlı ve biraz kurnaz kadını gelen adamın kim olduğunu öğrenmek için heybesine erzak doldurup adamın peşine düşmüş. Derviş elindeki kazıkla koca obanın etrafını işaretleyerek dolaşmış. En son bugünkü Ayyıldız Dağının yüksek bir yerine çıkıp Allah'a dua etmeye başlamış. Etrafını işaretlediğim obanın halkı bana kötü davrandı, doyurmadı konuklamadı. Bu obayı ve halkını taş et diye yalvarmaya başlamış. Bunu duyan yaşlı kadın hemen yaklaşmış. Ve dervişe düşmanlarının yaptıklarını anlatmış. Bundan dolayı yanlış anlaşıldığımı söyleyip af dilemiş. Heybesindeki erzaklardan ikram etmiş. Derviş kadının hatırına duasından vazgeçmiş ama yine insanları anlamadan böyle davrandıkları için duasını değiştirerek etrafını işaretlediğim yere öyle bir soğuk ver Allah'ım yanında her şey bitmesine rağmen bu ovanın ne bağı ne bostanı olsun bir şey bitmesin, soğuklar aylar boyu sürsün demiş. Dervişin duası kabul olmuş. O gün bu gündür soğuklar çok sert ve uzun aylar boyunca sürer. Şavşat ve Posof gibi çok yakın yerlerde her şey yetiştiği halde Ardahan'da bağ bostan olmaz.

1.1.2. Yazılı Kaynaklarda Yer Alan Ardahan İsmi

Vikipedi ve Ardahan İl Özel İdaresi web sayfasında yer alan stratejik eylem planı 2020-2024 olmak üzere iki yazılı kaynaktan yararlanılmıştır. İsmi etimolojik olarak açıklaması yapılmıştır.

İl Özel İdaresi Stratejik Eylem Olanında İsme Dair Bilgi:

Ardahan adı Gürcüce Ardana'dan gelmektedir. Eski adı Artan olan Ardahan ili yaklaşık 3000 yıllık bir geçmişe sahip olup, MS 628 yılında Hazar Türklerinin bir kolu olan Arda Türklerinin eline geçerek Ardahan adını almıştır. (İdaresi, 2020: 15)

Vikipediada Yer Alan Ardahan İsmine Dair Bilgi:

Artani veya Artaani'den değişime uğramış olan Ardahan, [Ahameniş](#) döneminde, Gürcistan'da da yayılmış bir din olan [Zerdüştiliğe](#) bağlı olarak ortaya çıkmış bir yer adı olarak kabul edilir. Bu yer adının kökü olan Arta, eski Farsça'dan gelir ve [Zerdüştilikte](#) "Aša" olarak da bilinen tanrının adıdır. Arta, sadece Ardahan'a değil, [Artavani](#), Artahi, [Artanuci](#) ve [Artaseni](#)'ye de adını vermiştir. (17/07/20219)

Mehmet Kıldıroğlu'nun Gürcü Kaynağı Kartlis Çhovreba'da Ardahan Adı ve Ardahan'la İlgili Bilgiler adlı makalesinde Ardahan ismi:

Ardahan adı Kartlis Çovreba'nın giriş kısmında bulunan Gürcülerin efsanevi tarihi ile ilgili kesin tarihi belirsiz bilgilerde geçmektedir. Burada Gürcülerin efsanevi kralı Kartlos'un beş oğlundan biri olan Mtzhetos, oğulları Uflos, Odzrhos ve Cavahos'a sahip olduğu toprakları paylaştırırken Cavahos'a Panavar Gölü ile Kür nehri kaynağı arasına düşen toprakları verir. Cavahos burada Tsunda ve Artan adlarını taşıyan iki müstahkem şehir kurar. O zaman Kaçta-Kalak denilen Ardahan bugün Hura adını taşır denmektedir (Brosset, 2003:22-23; Kartlis Çhovreba, 2008:16); (Kıldıroğlu, 2018: 79). Demek ki Ardahan adının en eski biçimi Kaçta-Kalak'tır. Kartlis Çhovreba'nın yazıldığı zaman ise bu isim Hur/Hura (Kur/Kura veya Kür) olmuştur. Bu bilgiden anlaşıldığına göre Artan/Artani adı daha sonraları verilmiştir. Gürcü kaynağı Kartlis Çhovreba'da Ardahan adı ve Ardahan'la ilgili geçen ilk bilgi budur. Artan sözünün Gürcü dilinde bir karşılığı

yoktur. Ermenice'de de Art- kökü ile başlayan birçok kelime olmasına rağmen bu adın Ermenice'de de bir anlamı yoktur (Kıldıroğlu, 2018: 79).

1.2. ARDAHAN'IN COĞRAFİ KONUMU

Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan Ardahan, Kuzeyinde Acaristan Özerk Cumhuriyeti, Kuzeydoğusunda Gürcistan ve kısmen de Ermenistan, güneydoğu ve güneyinde Kars, güneybatısında Erzurum ve batıda da Artvin illeri ile çevrilidir.

Ardahan ovası; Kuzey kesiminde Yalnızçam dağları, Güneybatı'da Allahuekber dağlarının uzantıları, Kuzeydoğusunda Keldağ, doğu tarafında Akbaba Dağı ve güneyinde Kısır Dağ ile çevrilidir. Ortasından Kura ırmağı geçen Ardahan, 1800 m rakıma sahiptir (ArdahanValiliği, 02/03/2021 <http://ardahan.gov.tr/ardahan-in-cografik-konumu>).

1.3. ARDAHAN'IN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde Ardahan Valiliği tarafından hazırlanan Ardahan ait veriler çalışmasında yer alan Ardahan kültürel varlıklarına yer verilecektir. (<http://www.ardahan.gov.tr/kurumlar/ardahan.gov.tr/YATIRIMLAR%20ARDAHAN/23.02.2018/Ardahan%27a%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20veriler.pdf> 20/01/2023)

Ardahan'ın kültürel tanıtımı başlı başına bir çalışma alanı olacağından çalışmamızdan kapsamlı bir tanıtım yerine Ardahan'ın kültürel zenginliklerinden öne çıkan ve tanıtımında yer verilen, yöreye has bilgilere yer verilecektir.

1.3.1. Kültürel Varlıklarımız

Gölleri: Çıldır Gölü, Aktaş (Hozapın) Gölü, Ayı Gölü, Karagöl (Vakla) Gölü, Balık Gölü, Kanlıgöl, Ayaz Göl, Sagre'nin Gölleri, Davar Gölü, Arile (Balık) Gölü

Kaleleri:

Sınırortası Kalesi Çıldır-Gölbelen Köyü, Eskiçağ (Tunç Çağı)

Beşiktepe Kalesi Çıldır- Yıldırımtepe Köyü Eskiçağ (Tunç Çağı)

Senger Kalesi Çıldır- Akçakale İ.Ö. 2000/Demir Çağı

Akçakale Çıldır-Akçakale Adası İ.Ö. 2000/Demir Çağı

Karakale Çıldır-Karakale Köyü Eski Çağ

Başköy Kalesi Çıldır- Başköy Eski Çağ

Kayabeyi Kalesi Çıldır- Kayabeyi Köyü Eski Çağ

Taşköprü Kalesi Çıldır-Taşköprü Köyü Demir

Çağı Şeytan Kalesi Çıldır- Yıldırımtepe Köyü

Orta çağ Kurtkale Çıldır-Gürcistan Sınırı Orta çağ

Betles Kulesi Çıldır-Horozöttü Köyü Orta çağ

Uğuz (Kalecik) Kulesi Çıldır-Horozöttü Köyü Orta çağ

Akçakale Adası Kulesi Çıldır-Akçakale Adası Demir Çağı ve Ortaçağ

Ziyaret Kale Hanak-Çayağzı Tunç ve Demir Çağları

Ortakent Kalesi Hanak-Ortakent Eskiçağ

Avcılar (Kışla Hanak) Kalesi Hanak-Avcılar Eskiçağ

Yamaçyolu (Vardosan) Kalesi Hanak-Yamaçyolu Köyü Eskiçağ

Karakale Hanak-Karakale Köyü Eskiçağ

Sevimli (Vel) Kalesi Hanak-Sevimli Köyü Orta çağ

Çayağzı (Kırnav) Kalesi Hanak-Çayağzı Köyü Orta çağ ve sonrası (Osmanlı Dönemi)

İncedere (Piklop) Kulesi Hanak-İncedere Köyü Erken Demir Çağı

Börk Köyü (Mağlise Tepesi)Kulesi Hanak-Börk Köyü Orta çağ

Köroğlu Kalesi Göle-Şenkaya Sınır Bölgesi Demir Çağı

Kalecik Kalesi Göle-Kalecik Köyü Orta çağ ve sonrası

Dedeşen Kalesi Göle-Dedeşen Köyü Orta çağ ve sonrası

Uğurtaş (Dört Kilise) Köyü Kalesi Göle-Uğurtaş Köyü Orta çağ

Yiğitkonağı Kalesi Göle-Yiğitkonağı Köyü Orta çağ

Çakıldere Kalesi Göle-Çakıldere Köyü Orta çağ

Cak Kalesi Posof-Yurtbekler Köyü Orta çağ

Tuya Kalesi Posof-Yurtbekler Köyü Orta çağ

Savaşır (Cancak) Kalesi Posof-Savaşır Köyü Orta çağ ve Sonrası

Mere Kalesi Posof-Çakırkoç Köyü Orta çağ

Kolköy Kalesi Posof-Kolköy Orta çağ

Kumlukoz (Ğume) Kalesi Posof-Kumlukoz Köyü Orta çağ

Süngülü Kalesi Posof-Süngülü Köyü Orta çağ

Söğütlükaya Kalesi I. Posof-Söğütlükaya (Hunemis) Orta çağ

Söğütlükaya Kalesi II. Posof-Söğütlükaya (Hunemis) Orta çağ

Kilise ve şapeller:

Ölçek köyü kilisesi, Övündü (vaşlop) manastır kilisesi, Sensop kilisesi ve çok sayıda şapel

Camileri: Merkez Mevlit Efendi Camii (1701), Posof Merkez Camii (1771), Derviş Bey Camii (1869), Dedeşen Camii (1500), Yanık (Arap) Cami, Müderris İbrahim Efendi Camii

Kalıntılar: Ramazan Tabyası, Ahali Tabyası, Kote Melik (Kül) Tabyası, Senger (Zenger, Singer) Tabyası Akçakale Ada Şehri Kalıntıları

1.3.2. Kültürel Değerlerimiz

Peynir Çeşitleri: Eski Kaşar, Kaşar Örgüsü, Gravyer, Kaşar Loru, Çeçil, Deve Dili, Yağlı Tuluh, Taze Çeçil, Tulum Çeçil, Karın Kaymağı, Malakan, Motal, Türkmen Saçak, Karışık Bidon, Herye Tulum, Çanak, Or Tulum, İkizdere Tulumu, Yoğurt peyniri, Salamura Kelle, Çökelek, Şor (Lor), Çakmak Beyaz. Gorcolo, Çuma (Çoma) (Güzeler & Koboyeva, 2020: 174)

Yemekleri: Kaz Eti, Kavurma, Ayran Aşı, Helle Aşı ve Püşrük Aşını, Hamur İşi Olarak Bişi, Mafiş, Kayıtma, Hingal, Kete ve Katmeri, Tatlı Olarak Da Baklava, Lokum Tatlısı, İrmik Helvası, Un Helvası ve Hasuta

Yöresel Halk Oyunları: Ağır bar, Sallama, Temur ağa, Nare, Lorke, Şeker oğlan, Sarı seyran, Kaççike, Tavuk barı, Gazelo, Hoş bilezik, Haran, Döne, Kürdün kızı, Ondört, Şeyh Şamil, Aygızı, Beş açılan, Karabat, Hanım yaylada.

Türküleri: Ardahan'ın Yolları, [Ardahan Ağıdı](#), [Ardahan'ın Yollarında \(Dimme\)](#), [Bir Çift Gavlak Koşarım](#), [Bu Gelen Nahir Mıdır](#), [Çayda Çınar Ağacı \(Tello\)](#), [Hoş Bilezik Hoş Bilezik](#), [Nasıl Metedeyim Ardahan Seni](#), Koyun Keşerde Meler, Köprü'nün Başındayım

Festivaller ve Şenlikler:

Ardahan Kültür ve Bal Festivali, Atatürk'ün İzinde Damal Şenliği, Posof Âşıklar Şöleni, Göle Ulusal Kaşar Festivali, Çıldır Gölü Festivali, Hoçvan Yayla Şenlikleri

Bülbülhan Yayla Şenlikleri, Çıldır Kristal Göl Uluslararası Kış Şöleni, Âşık Şenlik'i Anma Paneli, Çıldır Göl Festivali

Diğer Tanıtıcı Unsurları: Damal Bebeği ve Damal Atatürk Silueti Seyir Alanı, Yalnızçam ve Göle Kayak Merkezi, Kür Nehri, Bülbülhan Yaylası, Ardahan Kongre ve Kent Müzesi Binası, Putka Gölü Sulak Alanı, Ortakent (Büyük Nakala) Mağaraları

1.4. ARDAHAN'IN SOSYOEKONOMİK YAPISI

Ardahan iline ait nüfus yapısı incelendiğinde, nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı gözlemlenmektedir. Ekonomisinin tarıma dayalı olması ve göç olgusu

nedeniyle Ardahan, son nüfus sayımlarında negatif bir büyüme sergilemiştir. Ardahan genelinde gerçekleşen göçün büyük çoğunluğunu çalışma çağındaki bireyler oluşturmaktadır (Topcuoğlu, Oral, & Demir, 2016: 133).

Ardahan ilinde nüfusun yaklaşık %65'inin köylerde yaşaması, önemli ticaret merkezlerine olan uzaklık ve coğrafi etkenlerden dolayı tarım ve hayvancılığın il ekonomisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (Ardahan Valiliği, 2013:10).

İlin en önemli geçim kaynağını tarım/ yem bitkisi, arıcılık/bal üretimi, hayvancılık/et, süt ve süt ürünleri, Kümesçilik/kaz yetiştiriciliği ve ormancılık oluşturmaktadır (Ardahan Valiliği, 2013: 38).

2. BÖLÜM

ŞİDDETLE İLGİLİ TEMEL TANIMLAR VE ŞİDDETİN TÜRELERİ

2.1. ŞİDDETİN TANIMLARI

Şiddeti anlamlandırma zamana, mekâna, kültüre ve hatta bilim disiplinlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Şiddeti anlamlandırmadaki farklı yaklaşımlara şiddeti tanımlama çalışmalarında da rastlamaktayız.

Toplumsal bir olgu olan şiddet son zamanlarda hukuk, psikoloji, sosyoloji, edebiyat vb. alanlarda, akademik ve sivil çalışmalarda oldukça konu edilmekte, her bilim disiplini ve ilgili akademisyenleri şiddet olgusuna kendi perspektifinden bakıp tanımlama ve çalışma yapmaktadır. Genel tanımını yapmanın oldukça zor olduğu bu dinamik WHO (Dünya Sağlık Örgütü)’nun belirlediği genel sınırlar içerisinde ayrımlı olarak birçok tanıma tabi tutulmuştur.

Etimolojik olarak Arapça kökenli olan şiddet kavramı Evrensel bir sorun olduğu için sözlüklerde, yerli ve yabancı araştırmacılar ve çalışanlar da bazı tanımlar yapmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyle sıralanabilir.

2.1.1. Sözlük ve Ansiklopedilerde Şiddet Tanımı:

Kamûs-ı Türkî’ de şiddet için “sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma” (Sami, 2007: 771) tanımı verilmiştir.

Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta şiddet: “(a.i. şedd. C. Şided): 1. sertlik, katılık.2. fazlalık. 3. sıklık. 4. İnandırma, sözle yola getirme yerine kaba kuvvet kullanma” (Devellioğlu, 1993: 997) olarak tanımlanır.

Türkçe Sözlük’te şiddet: “1. Bir devininin, bir gücün, bir davranışın derecesi, yeğlilik sertlik 2. Bir devinimden doğan güç. Örneğin rüzgârın şiddeti ağaçları devirdi. 3. Yeğlilik. Örneğin: ‘sevginin şiddetiyle gerçeği göremez olmuştu.’ 4. Karşıt tutumda,

görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma” (Püsküllüoğlu, 2003: 1258) şeklinde tanımlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde şiddet: “bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik; hız mec. (duygu ve davranış için) aşırılık ve karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma” (TDK, 1998: <https://kelimeler.gen.tr/siddet-nedir-ne-demek-289595>: 01.02.2020) olarak verilmiştir.

Ahlak Terimleri Sözlüğü’nde “1. Başkasına zarar verme, sancı çektirmek maksadıyla fiziki ve(ya) psikolojik olarak eziyet etme. 2. Bir fert veya grup tarafından diğer insanlara karşı fiziki güç kullanımı veya kullanma tehdidi. 3. Kuvvet tutkusu, kuvvete meclubiyet (tutkunluk), nefsanî duygular, ilkel dürtüler gibi sebeplerden ötürü kişilerin, başkaları üzerinde uyguladıkları kaba kuvvet” diye tanımlanır (Seyyar, 2003: 388).

Psikoloji sözlüğünde, “1) Düşmanlık ve öfke duygularının kişilere veya nesnelere yönelik fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesi. 2. Bir uyarıcının veya algının nicel miktarı ya da davranışın, dürtünün veya duygunun gücü” olarak tanımlanmıştır. (Budak, 2003: 712).

Felsefe Sözlüğünde şiddet “aşırı korku yaratma, bir toplumun ya da topluluğun hatta bir kişinin direncini kırmak için bozgun yaratıcı maddi ve manevî yöntemler uygulamak” (Timuçin, 2014:446) olarak verilmiştir.

Büyük Larouse sözlük’te (1986: 11073) şiddet “beden gücünün kötüye kullanılması, silahlı etkinlikler ve aşırı saldırganlık özelliği taşıyan ilişkilerde belirginleşen edimlerin tümü; kaba kuvvet ve ortalığa korku ve yıldı salmak, çevredekileri sindirmek için yapılan her türlü silahlı eylem; tedhiş” olarak tanımlanır.

2.1.2 Yerli ve Yabancı Araştırmacıların Şiddet Tanımları:

Durkheim’e göre şiddet “*anomi, egoizm, karışıklık, parçalanmadır. Collins ise şiddet, acizlik, tükenmişlik, çaresizliği ifade eder. Merton’ da şiddet sosyal ve ekonomik eşitsizliğin bir sonudur şeklinde verir*” (akt: Bal, 2014: 9).

Michaud (1991: 9) ise “*Biri veya bir grup, bir diğerine veya gruba yönelik onların “bedensel veya törel bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik kültürel değerlerine zarar verecek” şekilde davranırsa bu şiddettir.*” der ve ekler “*İlk anlamıyla şiddet, huzur karşıtıdır. Onu bozar veya tartışmaya açar. İkinci anlamda söz konusu olan ise ölçüleri aşan ve kuralları çiğneyen kaba ya da çılgın bir güçtür*” diyerek kapsamlı bir tanım yapmaktadır.

John Dewey şiddeti “*yanlış kullanımlı kuvvet, güç ya da enerji*” (Dursun, 2011 güz: 5) olarak verir.

Back ise, şiddeti saldırı (aggression) kavramı kapsamında inceler, saldırı için verdiği tam tanım, “*vücuda zarar verici ya da kişinin özgürlüğüne kuvvetlice müdahale edici fiziksel kuvvet kullanımı*” olarak inceler (Dursun, 2011 güz: 6).

Max Weber’de “*insanın insan üzerinde meşru, yani meşru olduğu iddia edilen şiddet araçları yoluyla egemenlik kurması*” olarak şiddeti tanımlar (akt Solak, 2017: 10).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti “*fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması*” durumu olarak tanımlanmaktadır (akt Polat, 2016: 15).

Faruk Kocacık (2001: 2) şiddet için “*Başkasını öldürme, sakat bırakma, ya da yaralama yoluyla zarar verilmesini içerdiği için şiddet genel anlamda gücü aşmaktadır. Bu tür eylemleri, başkasına karşı tehdit oluşturmayı ve kısaca insana fiziksel ve ruhsal zarar veren her davranışı şiddet olarak değerlendirebiliriz*” şeklinde tanımlama getirir.

Seçil Büker ve Ayşe Eziler Kıran (1999: 23) şiddet için “*Görünür ya da örtük, dolaylı ya da dolaysız, fiziksel ya da duygusal, yasal ya da yasal olmayan, bireysel ya da toplu kötü davranma eylemi*” tanımını vermişlerdir.

İsmail Doğan ise “*şiddet fiziksel zarar veya ölümü kapsayacak şekilde kişiye ve başkalarına dönük tehdit veya fiziksel, sözel ve simgesel güçtür*” (2000: 501) tanımında daha çok fiziksel zarar boyutuna odaklanmıştır.

Özcan Köknal, “*şiddet (violence) sözcüğü gebel anlamda, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelendirirken, öznel olarak saldırgan davranışları, kaba kuvveti; beden gücünün kötüye kullanılmasını: yakan, yıkan, yok eden eylemleri: taşlı, sopalı, silahlı saldırıları, bireye ve topluma zarar veren etkinlikleri belirtir. Saldırgan davranışlar, yüz mimiğinden ya da bir sözcükten; doğayı, canlıyı yakan, yıkan şiddet eylemlerine kadar geniş bir yelpaze içinde yer alır*” (2000: 20) şeklinde geniş çaplı bir açıklamada bulunur.

Serap Alptekin’in (2021) tanımı “*şiddet; güç, zorlama ve baskı uygulama yoluyla, bedensel ya da ruhsal zarara neden olan söz yaklaşım, tutum ve hakaretlerin tümüdür. Dolayısıyla, sadece saldırganlık ve kaba kuvvet içeren tutum ve davranışlar değil; hakaret etmek, aşağılamak, tehdit etmek, ekonomik özgürlüğünü kısıtlamak ve zorla bir şey yaptırmak gibi, kişinin kendisine olan saygısını, kendisine ve çevresine olan güvenini azaltan; korku kaygı ve rahatsızlık hissetmesine sebep olan söz, tutum ve davranışlarda şiddet tanımı içinde yer alır*” şeklinde vermiştir

Çalışmamızda hareket ettiğimiz en kapsamlı yaklaşım, Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Ve Şiddetle Mücadele Vakfı (Hegem Vakfı) işbirliği ile hazırlanan şiddetle mücadele seferberliği stratejik eylem planın: 2020-2030 yer alan “*şiddet; kişinin/kişilerin diğer bir kişiye, bir gruba ya da bir topluluğa karşı psikolojik, sözel, fiziksel, sosyal, kültürel, cinsel, siyasal, ekonomik yönden kasıtlı olarak zarar vermesi veya zarar verme tehdidinde bulunması; farklı olarak da, kendine ya da diğer canlılara bilinçli olarak zarar verici eylemler ortaya koyması durumudur*” (Hegem, 2020) tanımıdır.

Yapılan tanımlardan hareketle şiddeti tanımlamada ortak noktalar göze çarpmaktadır. Bu noktalara dikkat edildiğinde şiddet; kasıt, eylem, bilinç ve zarar paradigmalarını barındırır. Tanımlar ortak noktaları barındırsa da genel tanıma varılamadığı gibi her toplumun, kültürün ailenin ve zamanın şiddeti anlamlandırma pratikleri de birbirinden ayrılır. Örneğin bazı aileler tarafından istenmeyen davranışı engellemek, disipline etmek ve caydırmak için kullanılan dayak şiddet olarak görülmemektedir. Bizim kültürümüzde yoğrulan bazı atasözlerimizde dayağı gerekli unsur gibi vurgular. “Dayak cennetten çıkmadır “, “kızını dövmeven dizini döver “, “alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeve kolay”, “kedinin kabahatini önüne koyarlar, öyle döverler”, “ağalık beylik

vermekle, yiğitlik vurmaklardır”, “bey buyurur cellat keser” gibi sayacağımız kalıp ifadeler kültürümüzde şiddetin varlığını gösterir.

2.2. ŞİDDETİN TÜRLERİ

Zekâmız, içinde yetiştiğimiz aile, toplum ve koşullar, ekonomik hayat tarzımız, yaşadığımız coğrafya; psikolojimizin, karakterimizin ve kişiliğimizin evrim süreçlerini belirler. Evrim süreçleri kişinin olayları anlamlandırma ereklarını, usdışılığını, kötülüğünü, saldırganlık derecesini, hırslarını, duygusallığını ve mantık çerçevesini işlevsel hale getirir. Bu nedenle kişi davranışının kökeninde birçok işlevsel neden vardır. Bireyin ya da bireylerin şiddet uygulaması tek bir nedenle açıklanmamış, biyolojik ve çevresel faktörlerle beraber düşünülmüştür. Bazı bilim insanları şiddetin içgüsel/biyolojik boyutuyla açıklama yaparken bazı bilim insanları da şiddetin çevreden öğrenildiğini üzerinde durmuşlardır. Heinz Kramer şiddet nedeninde çevresel faktörleri yoksulluk, eşitsizlik ve dışlanmayı sıralar, halk anlatılarında meydana gelen şiddetinde çevresel faktörlü olduğu dikkat çekicidir. Genel olarak her iki unsurdan da kaynaklanan şiddet tek bir boyut olarak düşünülemez.

Şiddetin genel bir tanımını yapmanın zorluklarında; uygulanması, hedef kitlesi ve biçimlerinin hem farklılık göstermesi hem de birbirini kapsayıcı niteliği olması durumu zorlayıcı birkaç unsurdan biridir. Türlerine göre kategorileşmede genel olarak fiziksel, sözel ve psikolojik olarak geçerli ayrımlar olmasına rağmen her disiplinde ve çalışanda genişletilmemiş yeni kategoriler eklenmiş ya da bakış açısı değişerek başka boyutlardan sınıflandırma yapılmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü 2002 de yayınladığı raporda sınıflandırırken şiddetin yönü üzerinden bir sınıflama yapmış 3 tip olarak değerlendirmiştir. Buna göre;

“Kişinin kendisine yönelik şiddet

Kişiler arası şiddet ve

Kolektif şiddettir.” (akt Teyfur, 2014: 13)

Türkiye’de şiddetle ilgili sivil mücadelede ciddi çalışmalar yapan ve HEGEM Vakfı başkanlığı yürüten Âdem Solak (2017: 9) yayınladığı ‘Ve Terör’ kitabında şiddeti 7 kategoride ele almıştır.

“Psikolojik şiddet

Sözel şiddet

Fiziksel şiddet

Sosyal şiddet

Ekonomik şiddet

Siyasal şiddet

Terör”

Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanlığı’nı yürütmekte olan Oğuz Polat ‘şiddet’ makalesinde sınıflandırma yaparken iki farklı görüşle sınıflama yapmıştır. İlki şiddet maruz kalan gruplar üzerinden bir ayırım yapmıştır.

“1. Kadına yönelik şiddet

2. Çocuğa yönelik şiddet

3. Yaşlıya yönelik şiddet

4. Akranlar arası şiddet

5. Kardeşler arası şiddet

6. Flört şiddeti

7. Engelliye yönelik şiddet

8. LGBT şiddeti

9. Mülteci şiddeti

10. *Kişinin kendine yönelik şiddet*” olarak değerlendirirken ikinci sınıflamasını şu alt başlıklar altında değerlendirmiştir.

“1. *Fiziksel şiddet*

2. *Cinsel şiddet*

3. *Duygusal şiddet*

4. *Ekonomik şiddet*

5. *Siber şiddet*” (Polat, 2016: 17)

Collins, şiddetin fiziksel, duygusal, bedensel yönlerine işaret eder. (akt: Bal, 2014: 8)

Erich From, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*’ında (1982: 20) “*şiddetin çeşitli türleri arasındaki ayrım, değişik bilinçsiz dürtüler arasındaki ayırmadan doğar; çünkü bir davranışın kendisini, kökenini, izleyeceği yolu ve yüklediği enerjiyi ancak o davranışın bilinçaltı dinamikleri açıklayarak bularız*” diyerek şiddet türlerini farklı bir yaklaşımla ele almıştır.

“*Oyunda ortaya çıkan şiddet*

Tepkisel şiddet

Gerginlikten ortaya çıkan şiddet

Gıpta ve kıskançlıktan doğan şiddet

Öç alıcı şiddet

İnancın yıkılmasından kaynaklanan şiddet

Ödünleyici şiddet

Kana susamışlık” şeklinde sınıflandırma yoluna gitmiştir.

Oyunda ortaya çıkan şiddet, yok etmenin olmadığı şiddetin sadece beceri gösterme amacı olarak gösterildiği türdür. “*Yıkıcılık ya da nefretten doğmayan yıkım amacı gütmeyen*

hüner gösterilerinde ortaya çıkar. İlkel kabilelerin savaş oyunları, Zen Budistlerin kılıç oyunlarına dek pek çok örnek görülebilir.” (Formm, 1982: 20) Kültürümüzde 11. yüzyıldan bu yana devamlılığını olan özellikle Ardahan Çıldır Gölü festivalinde düzenlenen atlı cirit, yine ta sporlarından olan kırk pınar güreşleri gibi oyunlarda beceri gerektiren şiddet türü görülebilir.

Tepkisel şiddet, bu şiddet türünde zarar verme eylemi ve kasıt yoktur. Tamamen koruma amaçlı olarak karşımıza çıkar. En çok karşılaşılan şiddet biçimidir. Formm “*bir insanın kendisinin ya da başkasının yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malını korumak için kullandığı şiddet türünü anlıyoruz. Yıkım değil koruma amaçtır*” (Formm, 1982: 21). Halk anlatı türlerinde özellikle masallarda tepkisel şiddet görülür.

Gerginlikten ortaya çıkan şiddet, tepkisel şiddetin bir adım ötesinde olan ve kasıt ve bilinç içeren amaca ulaşmak için kullanılan şiddet türüdür. “*Herhangi bir istekleri ya da gereksinimleri engellendiği zaman hayvanlarda, çocuklarda ve erginlerde saldırgan davranışlar görülür. Bu türden saldırgan davranışlar engellenen amaca şiddet kullanarak ulaşma çoğu zaman boşa çıkan girişimlerdir*” (Formm, 1982: 22).

Gıpta ve kıskançlıktan doğan şiddet, birinin istediği ve sevdiği bir şeye başka birisinin sahip olmasından kaynaklanan nefret, düşmanlık ve gerginlikten doğar. Kabil’in kendisinden daha çok sevildiğini düşündüğü kardeşini öldürmesi, Hz. Yusuf’un ve kardeşlerinin durumu da kıskançlık ve gıptaya örnektir.

Öç alıcı şiddet, “*zarar zaten verilmiş olduğundan şiddetin savunma işlevi ortada yoktur. Öç alıcı şiddeti ilkel ve uygar topluluklarda olduğu gibi bireylerde de görebiliriz. Ağır ruh hastalıklarında öç alma duygusu yaşamın en yüce duygusudur*” (Formm, 1982: 23). Öç alıcı şiddette iki etkenin belirleyici olduğunu bunların ilkel topluluğu saran ve zararın onarılması için öç almayı zorunlu bir araç konumuna sokan ruhsal yoksunluk havası, ikinci etken ise narsisizmdir.

Öç alma duygusunun ekonomik, kültürel ve duygusal açıdan geri kalmış toplumlarda yoğun olduğunu söyleyen Fromm “*üretim yeteneği, öç alma isteğine ağır basar*” (Formm, 1982: 23) diyerek bu şiddet türünün, kişilerin gördüğü zararı unutmamasına ve üretimle kendine değer yükleyerek bastırılacağını vurgular. Verimlilik duygusu, uyum,

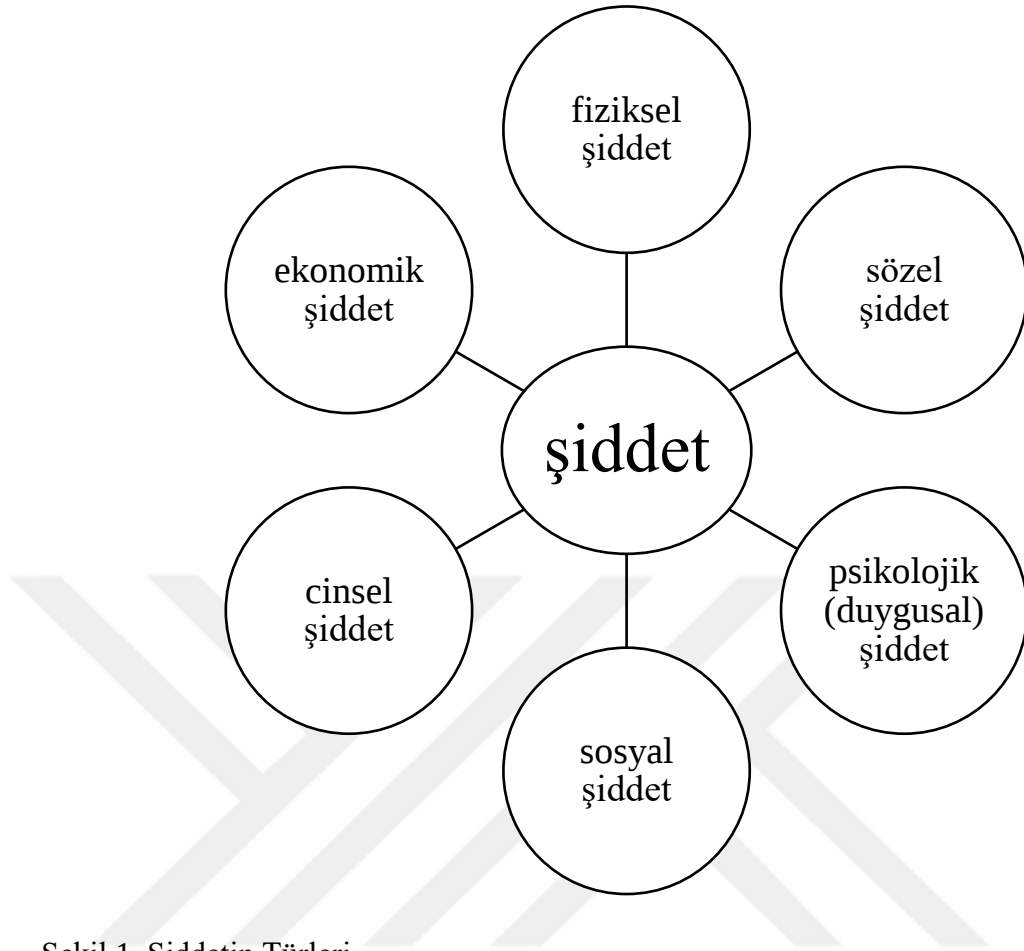
fayda sağlayıcı konumda olmak, bireysel ya da toplumsal ihtiyaçlara cevap vermek kişiyi üretici ve aktif tutacağı için şiddet ya da şiddetin herhangi bir türüne başvurmayacaktır.

İnancın yıkılmasından kaynaklanan şiddet, kişilerin birbirine olan güven duygularının sarsılması, adalet duygusunun kaybı, düş kırıklığı gibi şiddeti meydana getirir. “*Yaşamda karşılaşılan umut kırıklığı yaşamda nefrete yol açar.*” (Formm, 1982: 26) nefret şiddeti tetikler bazen bu duyguları kişide oluşturan kişiye karşı bazen de kişinin kendisine şiddet uygulaması meydana gelir.

Ödünleyici şiddet, “*üretici etkinliğin yerine geçen şiddet türü*” (Formm, 1982: 26) dür. Kişi üretici konumdan ayrılıp kaygı ve yetersizlik duygularına kapılır. “*Yaratmayan insan yok etmek ister*” (Formm, 1982: 27) güçsüz hisseder. Güçsüzlüğün yarattığı ve güçsüzlükten şiddet meydana gelir. Ödünleyici şiddet için başka bir sonuç daha çıkarılabilir. “*Yaşanmamış, sakat bir yaşamın sonunda zorunlu olarak doğan şiddet türüdür*” (Formm, 1982: 29).

Kana susamışlık, şiddetin en ilkel boyutudur. “*Kan akıtarak kişi kendisini canlı, güçlü, eşsiz ve başkalarından üstün duyar. Öldürmek en ilkel düzeyde en büyük sarhoşluk, en büyük kendini doğrulama yolu*” (Formm, 1982: 29) olarak önü alınamaz şekilde gerçekleşir.

Çalışmamızda Ardahan Halk anlatı türlerini Âdem Solak’ın (2017: 9) tasnifinden hareketle anlatılara uygun görülen altı başlık altında inceledik.

Şekil 1. Şiddetin Türleri.

2.2.1. Fiziksel Şiddet

Resmi, adli makamlarca ve kişilerce en çok tespit edilen şiddet türüdür. Kişinin bedensel bütünlüğü zarar verme amacı taşıyan bilinçle yapılan şiddet türüdür. Bu şiddetin hedefi birey, bireyler, hayvanlar, eşyalar nihayetinde uygulayanın kendisidir. Fiziksel güç ön plandadır. Sözel şiddetle beraber itip kalkma ile başlayıp ölümcül sonuçlara kadar gidebilir. Kişinin beden bütünlüğünde hasara sebep olduğu gibi duygusal durumlarında, öz saygısında da yıkıma neden olur. Solak “*kişinin kasıtlı olarak başkalarına tokatlama itme alıkoyma, yaralama, öldürme ve benzeri eylemlerle zarar vermesi fiziki şiddettir. Ayrıca anılan eylemler üzerinden zarar verme tehdidinde bulunulması da bir tür şiddettir*” (2017: 11) tanımını yaparken fiziki şiddet içeren sözcüklerle karşıdaki kişiyi tehdit etmeyi de şiddet olarak vurgulamıştır.

Oğuz Polat, fiziksel şiddeti uygulama şekillerine göre iki başlıkta “*Aletsiz saldırılar: tokat, yumruk, itip-kalkma, tekme ve çimdikleme gibi olaylar bu kapsamdadır. Aletli saldırılar: alet kullanarak vücutta çeşitli lezyonların oluşturulduğu durumlardır. Kemer, kayış, herhangi bir ev eşyası (telefon, tava, vb.) hortum, sigara, ütü, sıcak su ve sıcak yiyeceklerdir*” (2016: 25) incelemektedir. Polat bu tanımları yaptıktan sonra fiziksel şiddetteki en büyük sorunun şiddeti yaşayan kişinin saklanması olarak görmektedir. Doğru toplumlarında kadınların bu durumu saklanması daha yaygın olarak görülür. Utanç mahalle baskısı bu duruma neden olarak gösterilebilir.

2.2.2. Sözel Şiddet

Birey ya da bireylerin karşısındaki kişiye sözcüklerle uyguladığı şiddet türüdür. “sözel şiddetin sınırlarını çizmek çok zordur” (Solak, 2017:10) bu yüzden ses tonlaması, mimik, ötekileştirmeye çalıştığımız her söz şiddet içerir. Hakaretler, küfürler, aşağılayıcı kelimeler, bağırma, vb. her şey sözel şiddettir. Amaç kişiyi sindirmek, bezdirmek, korku altında tutmak, istediğini yaptırmak vb. olan bu şiddet türü aynı zamanda psikolojik şiddeti de bünyesinde barındırır. Ruhsal dünyasına zarar verir. Genellikle fiziksel şiddetin olduğu her durumda sözel şiddette vardır.

2.2.3. Psikolojik (duygusal) şiddet

Bütün şiddet türlerinin arka planında hep var olan şiddet türüdür. Psikolojik şiddet “*bir kişinin diğer kişi ya da kişilere duygusal, heyecansal yönden zarar vermesi veya zarar verme tehdidinde bulunmasıdır*” (Solak, 2017: 10) kişi, öz saygısını yitirdiği gibi içinde bulunduğu topluma karşı da güvensizliği artar. Kendini güvende hissetmeyen bireyde saldırgan davranışlar görülebilir. Psikolojik şiddetin karşımıza nasıl çıktığı ile ilgili 10 Ocak 2021 tarihinde Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kendi web sayfasında aşağıdaki gibi sınıflandırma yapmıştır.

“Duygusal ihtiyaçların (sevgi, ilgi, destek, değer vb.) kontrol sağlamak için keyfi şekilde karşılanması veya karşılanmaması,

İstediklerini yaptırmak için cezalandırıcı, küçük düşürücü, yaralayıcı, tehdit edici davranış ve tutumlar sergilemek,

Duygu sömürüsü yapmak, suçlu hissettirmek, utandırmak, küsmek, surat asmak, alay etmek, küfür ve hakaret etmek,

Kıskançlık adı altında, nereden, ne zaman, kiminle ne yaptığını ne giydiğini “Bu elbiseyle dışarı çıkamazsın” gibi baskıcı ya da “Kendi iyiliğin için onunla görüşmeni istemiyorum” gibi karşı tarafı düşündüğünü ifade eden sözler ve davranışlarla denetlemek, sosyal ilişkilerini kontrol altında tutmaya çalışmak,

Beceri ve yetilerini küçümsemek, karar mekanizmalarına dâhil etmemek, bireysel haklarını yok saymak, yaptıklarını sürekli eleştirmek ve kendisini akılsız, aciz, yetersiz, beceriksiz, zayıf, muhtaç ve bağımlı hissettirmek,

Yalnızlaştırmak; ailesi veya arkadaşları başta olmak üzere yakınlarından fiziksel veya duygusal olarak uzaklaştırmaya çalışmak, maddi ve manevi destek alabileceği bütün kişiler ve kuruluşlarla arasını bozmak ve bunlara ulaşımını engellemek; sevilmediğini, istenmediğini söylemek,

Hasta, sorunlu ya da deli olduğunu hissettirmek,

Kişiliği, fiziksel görüntüsü, ailesi vb. ile ilgili hakaret etmek,

Gerçekleştirilmesi imkânsız taleplerde bulunmak, yerine getirildiğinde ise talepleri değiştirmek,

Ne düşündüğünü ne hissettiğini ne istediğini, onun için neyin iyi olduğunu kadın adına tanımlamak, onun adına kararlar almak,

Kadının sahip olduğu evcil hayvanlara, kadını cezalandırmak ve kontrol etmek amacıyla şiddet uygulamak,

Çocukları suçlu hissettirmek için kullanmak, çocukların kaçırılacağı, gösterilmeyeceği, elinden alınacağına ilişkin tehditler savurmak; çocuklara şiddet uygulamak,

Psikolojik şiddetin görülme biçimlerini vurgulamak, duygusal olarak şiddetin çok yönlü çok boyutlu olduğunu gözler önüne sermektedir.

Şiddetin tanımlarında farklılık olduğu gibi duygusal şiddeti de farklı boyutları ile değerlendiren araştırmacılarda vardır. Alman filozof ve kültürel teorisyeni Han bu şiddet türü için *“Duygusal/Psikolojik şiddetin en farklı tezahürlerinden biri olumluluk şiddetidir. Olumluluk şiddeti içinde hiçbir yasaklamayı barındırmamakla birlikte, bu şiddet türü olumlu, özgür, her şeye izin veren görünüşü sebebiyle de şiddet olarak algılanmamaktadır. Olumluluk şiddeti kendini aşırılık ve kitleleşme, ifrat, aşırı bolluk ve tüketim, aşırı üretim, aşırı birikim, aşırı iletişim ve aşırı haber kılığında göstermektedir (Han, 2016: 88). Psikolojik şiddet modernleşen dünyada daha da yaygınlaşmaya başlamıştır. “Her şeyi yapabilmenin özgürlüğü insanları doyuma ulaştırmakta ve insanın hayattan heyecan duymasını, zevk almasını engellemektedir. Her şeyi yapabilmenin olumlu yanı insanlarda bir ters etki yaratarak psikolojik buhrana yol açmaktadır. Olumlunun şiddeti kendini yoksunlukla değil doymuşlukla, icraatla değil bitkinlikle göstermektedir” (Han, 2016: 78) diyerek zamansal ve günümüz toplumunun esas problemine değinerek açıklama getirmiştir.*

Kişinin benlik algısını sarsacak söz, davranış, eylem, tavır, tutum gibi geniş yelpazesi olan duygusal şiddet hayatın; aile, iş, arkadaş çevresi gibi pek çok alanında kendini gösterir. Aile içinde eşler arasında oldukça sık görülen şiddet iş hayatında da mobbing şeklinde ortaya çıkar.

2.2.4. Sosyal Şiddet

Bireyleri gelenek, görenek, ahlakı, dini değerleri bakımından uygulanan şiddet türüdür. *“Kişi ya da kişileri toplum içinde küçük düşürme, sosyal dışlamaya maruz bırakma, sosyal hak kullanımlarını engelleme vb. yollarla zarara uğratma eylemleridir” (Solak, 2017: 11). Değerler üzerinden uygulanan sosyal şiddet insanın zamanla anlayışsız, ön yargılı, tahammülsüz ve hoşgörüsüz olmasıyla yakından ilgilidir. Teknolojinin hızla ilerlemesi, sosyal ağların çeşitlenerek yaygınlaşması, uyaran çokluğu gibi faktörler kişilerde farklı bir kültür farklı bir dünya- ki sanal olan- yaşam anlayışı geliştirdi. Bu dünyaya, kültüre ait olmayan, benzemeyen geleneksel, vb. ne varsa ötekileştirilmeye, kabul edilmemeye başlandı. Bu durumda sosyal şiddeti daha da körükleyici boyutlara vardırırdı.*

2.2.5. Cinsel Şiddet

Kişinin mahremiyetine bedenen ve ruhsal yönden zarar veren cinsel içerikli eylemi, söylemi, yaklaşımı, teklifi içeren şiddet türüdür. Hem fiziksel olarak hem de sözel olarak gerçekleşen cinsel şiddet kişilerde büyük travmalara yol açar. Şiddetin yöneldiği kitle her kesim ve yaştan bireyler olabildiği gibi hayvanlarda olabilir.

Şiddet ve Sağlık Üzerine Dünya Raporu'nda cinsel şiddet, “Cinsel bir eylem gerçekleştirmeye, istemeye, cinsel sözler söylemeye, cinsel yaklaşım ve tekliflerde bulunmaya ya da kişiyi bir ticari amaçla cinsel olarak kullanmaya yönelik eylemlerin tümünü kapsamakta olup, kurbanın evinde ya da iş yerinde sınırlı kalmaksızın her türlü koşulda bir kişinin cinselliğine karşı dolaylı ya da direkt olarak ve zorlamayla yapılan cinsel eylemi içermektedir” (Polat, 2016: 26) şeklinde tanımlar.

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (<https://cinselsiddetlemucadele.org/kavramlar-sozlugu/01.02.2022>) “Onay almaksızın, onay inşa ederek veya onay almanın söz konusu olamayacağı durumlarda kişinin/kişilerin uyguladığı, cinselliğe yönelik teşebbüs ve tehdit içeren her türlü eylem, davranış ve müdahale. Cinselliğin araç olarak kullanıldığı ya da kişinin cinsiyetini, cinsel kimliğini, cinsel yönelimini, toplumsal cinsiyetini veya toplumsal cinsiyet ifadesini hedef alan, onayın var olmadığı, istenmeyen, gerçekleşmiş, teşebbüs edilmiş, tehdit boyutunda kalmış eylem ya da davranışlardır” tanımını yapar.

Fiziksel ve psikolojik şiddeti de kapsayan cinsel şiddet yasalarla cezai yaptırıma da tabidir. “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 6. Bölümünde “Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar” düzenlenmiştir. Buna göre; 102. Maddede “Cinsel saldırı”, 103. Maddede “Çocukların Cinsel İstismarı”, 104. Maddede “Reşit Olmayanla Cinsel İlişki”, 104. Maddede ise “Cinsel Taciz” maddelerinde yer alır. Saldırıya uğrayan ya da cinsel şiddet gören kişi durumu saklamayıp adli mercilere bildirdiği sürece gerekli resmi işlemler başlatılır. Fakat “cinsel şiddet olaylarının adalete çok az oranda yansması konun bir diğer özelliğidir” (Solak, 2017: 11).

Şiddeti görülme durumlarına göre tasnifi olduğu Polat, cinsel şiddeti eylemelere, saldırgan tipolojisine ve cinsel saldırıya maruz kalan gruplara göre değerlendirir. Bu gruplarda kendi içerisinde ayrılır.

“1. Eylemlere göre

2. Saldırganlara göre

3. Mağdurlara göre

1- Eylemler:

- Cinsel taciz
- Takip suçu
- Penetrasyonun olmadığı cinsel saldırılar
- Penetrasyonun olduğu eylemler

2- Saldırgan:

- Yabancı saldırgan
- Tanıdık saldırgan
- Flört saldırgan
- Evlilikte saldırgan

3- Mağdur:

- Kadın
- Çocuk
- Yaşlılar
- Engelliler
- LGBT” (Polat, 2016: 27)

2.2.6. Ekonomik Şiddet

Maddi olarak başka bir kişinin ihtiyaçlarını karşılamamak bilinçli olarak ekonomik açıdan yoksun bırakmak olan bu şiddet kişi ekonomik olarak kısıtlar ya da yoksun bırakır.” *Kişi ya da kişileri, toplum içinde kasten ekonomik zarara uğratma*” (Solak, 2017: 11) olarak tanımlanabilir.

Görülme şekline örnek olacak bir açıklama ise: “Ekonomik şiddet toplumumuzda çalışanın parasını vermemek, başkalarının mallarına hile veya zorla el koymak, kişinin elindeki parayı alıkoymak, kadının çalışmasına izin vermemek, kadına mirastan mal vermemek ve benzeri şekillerde görülmektedir (Kurşun, 2016: 15). Şeklindedir.

Maddi olarak yoksun gerek temel ihtiyaçlarını karşılayamayan/karşılamasına izin verilmeyen gerekse maddi kazanç sağlamak için ekonomik hayattan alıkonan bireyler öfke patlamaları, huzursuzluk, yetersizlik duyguları içinde gergin ruh haline sahiptir. Gerginlik şiddeti tetikler beraberinde sözel, fiziksel ve duygusal şiddeti de beraberinde getirir.

Avukat Oğuz Kaya’nın 20.06.2020 de Milliyet gazetesinde yazdığı “Psikolojik ve Ekonomik Şiddet” başlıklı şiddet yazısında ekonomik şiddetle ilgili bölüm dikkat çekicidir. Kaya;

“Ekonomik şiddet nedir? Eşin ve/veya ailenin geçimi ve idamesi için katkıda bulunmamak, yapılması ve müdahil olunması gereken harcamaları yapmamak, ortak hayatın gerektirdiği harcamaları yapmamak ekonomik şiddet içeren davranışlardır. Hatta Yargıtay eşin aşırı cimri olmasını ekonomik şiddet olarak görüyor.

Yargıtay, birçok kararında psikolojik ve ekonomik şiddeti kusurlu davranış ve boşanma sebebi olarak görüyor. Fiziksel, psikolojik ve/veya ekonomik şiddet içerikli davranışlar veya bu davranışlar uğrama tehlikesi, boşanma davasına konu olabileceği gibi 6284 sayılı Kanun uyarınca “koruma ve önleyici tedbiri” davası açılmasına sebep olabiliyor.”

Genellikle kadına yönelik düşünülen ekonomik şiddet ekonomik olarak güçlü olandan muhtaç olana yöneldiği görülür.

3. BÖLÜM

ARDAHAN EFSANELERİNDE ŞİDDET

İletişim kanallarındaki hızlı ilerleme ve yaygınlaşma, uyaran çokluğu, cazip sosyal medya unsurları, popüler kültür içerisinde hızlı tüketim alışkanlığı, yeninin yerinin süratle bir başka yeni alması ortamında her şeyin hızla kaybolduğu gibi halk anlatıları da eski ihtişamını kaybetmiştir. Saha derlemeleri ile 19. yy 'da kayıt altına alınmaya başlanan

efsanelerin, “*belli bir zaman, yer ve gerçek kişi adları vererek*” (Oğuz ve diğerleri, 2017: 146) anlatılmaları inandırıcılık özelliği diğer türlere göre ağır olmasına rağmen halk arasında fıkra, masal, hikâye, rivayet olarak ta bilinmekte diğer türlerle olan ayrımını yapılamamaktadır.

Temelinde inanç unsurunu barındıran efsaneler, halkın bildiği terminoloji ile anlatılır, kullanılan bu terminoloji de yaşam tarzına, davranışına ait bildikleridir. Bu durum efsanelerin içinden doğduğu toplumun değer yargıları, yaşadıklarını, korktuklarını anlatmada yaşamla arasında sıkı bir bağı olduğunu gösterir. Anlatı türlerinden sadece efsaneler değil “*bütün türler sanatsal kültürün biçimlerinden başka bir şey değildir*” (Ziss, 2016: 38).

J.L.Karl Grimm ile Wilhelm Grimm: “*Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan hikâyedir*” (akt: Sakaoğlu, 1980: 5) der.

Saim Sakaoğlu ise Erciyes Dergisi’ndeki “Erzincan Efsanelerinin Edebiyattaki Yeri” makalesinde “*Efsaneler, hayalle hakikatin kesiştiği noktada teşekkül eden anlatımlardır*” (1988, 121) tanımını yapar.

Ali Berat Alptekin ise “Mersin Efsaneleri” adlı makalesinde “*Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, inandırıcılık vasfı bulunan, olağanüstü özellikler bulunan, kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır, şeklinde tarif edebiliriz*”(1987: 21) tanımında bulunur.

Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı’nda “*Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği de düz konuşma diliyle her türlü üslûp kaygısından yoksun hazır kalıplara yer vermeyen bir anlatı oluşudur. Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup, kendine özgü üslûp niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur. Kısacası efsane, kendine özgü bir üslûbu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür*” (1992, 98-99) diyerek türe özgü özellikleri de tanım da vermiştir.

Efsanelerin tanımında ortak noktası gerçek ve hayali unsurların kesiştiği, günlük konuşma dilinde yani sözellikte varlığını gösteren tür olmasıdır. Kişi, mekân ve olaylarla anlatılan efsanelerin inandırıcılık özelliğinden dolayı halk arasında oldukça yaygın ve

dikkatli anlatılmasına neden olmuştur. Dikkati ve değer nazariyesi yüksek olmasından dolayı barındırdığı her kültürel değer gibi şiddet unsurlarının da taşıyıcısı konumundadır. 1959 yılında Kiel’de başlayıp Kopenhag’da sona eren ilk efsane kongresinden sonra Anvers (6-8 Eylül 1962), Budapeşte (14-16 Ekim 1963)’de de efsane konulu toplantılar düzenlenmiştir. Bu kongrelerin en ilgi çekici yönü ise neye efsane denilip neye efsane denilmeyeceği konusu tartışıldıktan sonra efsane sınıflamasının da yapılmış olmasıdır. 19.yy. başlarında Grimm Kardeşler efsane üzerine çalışmaları ile dikkatleri çeker. 1959-1969 yılları arası “Kongreler Devri” olarak adlandırılmıştır. Efsaneyi konu alan altı kongre düzenlenmiştir “International Society for Folk- Narrative Research” adlı cemiyet etrafında birleşen Avrupalı efsane araştırmacıları 14- 16 Ekim 1963’te Budapeşte’de Kurt Ranke’nin başkanlığında toplanarak milletlerarası ilk efsane tasnifini yapmışlardır. Bu tasnif dört ana grupta bunlara bağlı alt gruplardan oluşmaktadır.

I. Dünyanın yaratılışı ve sonu(Kıyamet) ile ilgili efsaneler

II. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler

A-Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei

B-Bazı yerler ile ilgili efsaneler

C-Dip tarihi ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler

D-Harpler ve felaketler

E-Temayüz etmiş kişiler

F-Bir düzenin bozuluşu

III. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler/mitik efsaneler

A-Kader

B-Ölüm ve ölümler

C-Tekin olmayan yerler ve hayaletler

D-Hayaletlerin resmigeçidi ve savaşlar

E-Öbür dünyada ikamet

F-Cinler, periler, ruhlar

G-Medeniyet ile ilgili yerlerdeki hayaletler

H-Değişmiş varlıklar

I-Şeytan

K-Hastalık yapan kötü ruhlar (Cinler) ve hastalıkları

L-Tabiatüstü (Sihri) kuvvetlere sahip kimseler

M-Efsanevi (Mitik) hayvanlar ve bitkiler

N-Hazinelere

IV. Dini efsaneler/ Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler (Sakaoğlu,1980: 16-17).

Bu çalışmaların hareketle Pertev Nail Boratav, Türk efsanelerine tasnifi uyarlamıştır. Boratav'ın Türk efsanelerini dört ana başlıktan değerlendirmiştir.

“a) *Yaratılış Efsaneleri*

Oluşum ve dönüşüm efsaneleri- evrenin sonunu(Mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler

b) *Tarihlik Efsaneler*

c) *Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler*

d) *Dinlik efsaneler” (Boratav, 2000: 123-akt: (Oğuz, ve diğerleri, 2017: 148)).*

Çalışmamızda yer alan efsaneler Pertev Nail Boratav, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Ruhi Kara, Mehmet Naci Önal tasnif çalışmalarından hareketle tasnife tabi tutulmuştur. Çalışmamıza konu olan efsaneler ve tasnif içindeki yerleri de belirtilmiştir.

Türbelerle İlgili Efsaneler

Kömür Baba Türbesi I, Kömür Baba Türbesi II, Halil Hoca Türbesi

Şeyh Ahmet ve Şeyh Mehmet Türbesi

Halil Hoca'nın Mezarı

Büyük Ziyaret

Küçük Ziyaret

Keşişin Mezarı

Kurban İnen Ocak

Felaket Getiren Taş Tabut

Evliyalarla İlgili Efsaneler

Şeyh Ahmet ve Şeyh Mehmet

Kolotlar ve Hızır'ın Duası

Silahını Bırakmayan Asker

Oruç Hoca

Zatlara Gelmeyen Kurban

Kırklara Karışan Kardeş

Üç Şehitler Türbesi

Kızdırılan Sofu

Görünen Şehit

Üç Dağ Başı Evliyası: Üç Kardeşler

Kemal Emi (Deli Kemal)'nin Kerametleri

Posoflu Ellez

Recep Dede

Şahıs İsimleri ile İlgili Efsaneler

Şakir pehlivan

Köse Hess

Deli Şükrü

Zaloğlu Rüstem

Peri

Iraz Gelin

Tarihi, Dini ve Çeşitli Yapılarla İlgili Efsaneler

Kız Kalesi

Şeytan Kalesi I

Şeytan Kalesi II

Çıldır Gölü Dibindeki Eski Şehir

Altunkale

Gırnav Kalesi

Karanlık Kale

Cinli Değirmen

Kol Şehri

Kızlar Kayası Köyü (Seyitören)

Taşlar ve Kayalar İlgili Efsaneler

Kızlar Kayası

Maddaur Taşı

Taşdan Nene

Nene Kaya

Arsıyan'ın Taşları

Kür Üzerindeki Uğuz Taşı

Taş Üzerindeki Köroğlu'nun Atının İzi

Hz. Ali'nin Bindiği Döldöl'ün Ayak İzleri

Taş Olan Kırk Atlı

Dikili Taş

Beşik Taşı

Kız Kayası

Taş Kesilmiş Koyunlar

Taş Kesilen Gelin Alayı

Gelin Taşı

Gelin Taşları

Taş Kesilen Gelin

Kabak Dağı Efsanesi

Üç Kaya

Taş Kesilen Çoban

Yer Adları ile İlgili Efsaneler

Dedeşen

Kuş Tepesi Efsanesi

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi

Guleyinoğlu Çeşmesi

Köroğlu Dağları ve Şişek Gölü

Kadının Güneyi

Darağacı

Gök Dağ Efsanesi

Kurşun Asker

Sarı Kız Tepesi

Şehit Kafası Dağı

Ulgar Dağı

Hayvanlarla İlgili Efsaneler

Taraklı Kuş

Çıldır'da Karasu'dan Çıkan Su Boğası

Altınlı Yılan

Olağanüstü Yaratıklarla İlgili Efsaneler

Al Karısı I

Al Karısı II

Al Kızı

Al Kızının Eli

Cin Deresi

Cinli Kaya

Cazi Efsaneleri

Tabiat Hadiseleriyle İlgili Efsaneler

Koca Karı Soğukları

Dolu

Ağaçlarla İlgili Efsaneler

Tekçam Efsanesi I

Tekçam Efsanesi II

Kan Akan Tekçam

Kan Ağlayan Ağaç

Üç Çam

Eşkıyalık Efsaneleri

Kıçatan Eşkiası

Hazine Efsaneleri

Sihirli Hazine

Sahipli Hazine

Yontma Mezarın Hazinesi

Almana'nın Hazinesi

Selin Aldığı Hazine

Aşk Efsaneleri

İki Yıldız Efsanesi

Ağcakala'daki Çifte Âşıklar

Senem ile Hüseyin

Göl Efsaneleri

Çıldır Gölü Efsanesi

Aygır Gölü

Hıram Efsanesi

Ayaz Göl

Boğa Gölü

Yamyamlık Efsaneleri

Çiko Köyü

Valvana Şehri

Adam Yiyen Harabeler (Peğler)

Diğer Efsaneler

Kurdun Annelik Yaptığı Çocuk

Kerem'i Taşlama

Âşık Kerem'in Sınanması

Hasköy Tabyaları

Çalışmamızın bu bölümünde Ardahan'a ait sahadan derlediğimiz ve yazılı kaynaklarda ulaştığımız efsaneler fiziksel, sözel, psikolojik(duygusal), sosyal ve ekonomik şiddet başlıkları altında ele alınmıştır. Ulaştığımız 107 efsaneden şiddet anlatımı ve şiddeti barındıran unsurları ile analiz edilirken 27 efsanenin ne anlatımında nede içeriğinde şiddet varlığına rastlanılmamıştır. Kabul edilen şiddet tanımlarına uysun uymasın 39 efsanenin 3'ünde ileri düzeyde olmak üzere 36 efsanenin de şiddet içeren anlatımlar üzerine kurgulandığı görülmüştür. 22 efsanede tek, 19 efsanede de birden fazla şiddet türünün varlığı tespit edilmiştir.

Analizlere geçerken sadece şiddet tanımına uyan sosyal ve toplumsal hayatta somut olarak karşımıza çıkan şiddetin görüldüğü 41 efsaneyi değerlendirdik. Bu efsaneler, WHO ve HEGEM vakfı şiddet tanımları çerçevesinde değerlendirilerek ele alınmıştır.

3.1. ARDAHAN EFSANELERİNDE FİZİKSEL ŞİDDET

Fiziksel şiddet uygulandığı kişinin ya da diğer canlıların bedensel bütünlüğünü bozan, vücudundan hasar, iz, sakatlık bırakan kaba kuvvettir.

Ardahan efsanelerine fiziksel şiddet açısından baktığımızda; kadının kadına uyguladığı şiddette gelin kaynana anlatıma dayalı iki, insanın diğer canlılara karşı şiddeti bir efsanede görülmektedir. Erkeğin egemen olarak baba, ağa, padişah, bey, eş, sevgili, kayınpederi olarak uyguladığı fiziksel şiddet ağırlıklı olarak göze çarparken dikkat çeken unsur ise Rus saldatların halka karşı uyguladığı işkence, kaçırma vb. şiddettir. Farklı

olarak evliyaların gönlünün kırılması ile halka karşı uyguladıkları sözel şiddet varlığı tespit edilmiştir.

Efsanelerde fiziksel şiddet daha çok kaba kuvvet ve güç kullanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Toplumumuzda şiddet eylemleri büyük ölçüde, öz saygılarını oluşturmaya, benlik saygılarını savunmaya ve kendilerinin de önemli olduğunu göstermeye çalışanlar tarafından yapıldığı”* (May, 2018: 20) görülür. Ama Hannah Arendt’in dediği gibi şiddet zayıflığın ifadesidir.

Ardahan Ataerkil bir toplumdan oluşan yörededir ve genel olarak karar merci erkeklerdir. Bazen ekonomik olarak güçlü bazen yönetici olarak bazen de aile üyesi olarak görünen erkek şiddet uygulayıcı pozisyonundadır.

Babanın şiddet uygulayıcısı olduğu anlatımlarda genellikle kızını sevgilisine vermeyen hem kızına hem sevgilisine ölümle sonuçlanacak şekilde fiziksel güç kullanılır.

3.1.1. Kızlar Kayası

“Damal’ın Seyitören köyünde anlatılan efsaneye göre zamanın ağasının bir kızı varmış. Çok zengin olan ağa kızını gözüne kıyamazmış. Köyün gençlerinden biri ağanın kızına sevdalanmış. Kızda oğlana sevdalanmış. Oğlan kızı babasından istemiş. Ağa hiddetlenmiş. Kız babasının sevdiğine vermeyeceğini anlayınca delikanlı ile gece yarısı kayalıklara kaçmış. Ağa kızının kaçtığını fark edince adamları ile sevdalıların peşine düşmüş. Kayalıklarda sevdalıları bulunca ağa oğlanı öldürmek istemiş. Kız babasına ona bir şey yaparsan kendimi kayalıklardan atarım demiş. Ve kayalıklardan kendini atmış. Kızın atladığını gören delikanlıda arkasından atlamış” (Sarıkaya, 2017: 70).

Baba, kızını kaçırdığı için oğlana karşı güç dengesinin kaybetmiştir, “dışarı hareket etme, düşman olarak görülen kişi ve nesneye doğru yapılan hamle” (May, 2018: 165) ile fiziki saldırganlık göstermiştir. Oğlanı öldürmeye kalkması kasten zarar verme eylemini taşır. Babanın oğlanı öldürme tehdidinde bulunması, kaba tutumu karşısında kişiler düştükleri belirsizlik ile korku ve paniğe kapılarak şiddetin uygulayıcısı konumuna gelip hayatlarına son vermiştir. Kendine zarar verme de babanın duygusal, fiziksel şiddeti neticesinde gerçekleşmiştir.

3.1.2. Ağcakala’daki Çifte Âşıklar

Çıldır Ağca Kalesi’ndeki Alpaslan Adası’nda ve gölün öte yakasında karşı beri kaleler harabesi vardır. Yaşlı köylülerin anlattıklarına göre, bu karşı

beri kaleler ayrı ayrı iki beye aitmiş. Alpaslan Adası'ndaki beyin güzel mi güzel bir kızı varmış. Diğer kale beyinin de yakışıklı bir oğlu. Bu iki genç birbirlerini rüyada görüp âşık olurlar. Delikanlı her gün karşıdan yüzerek gelir, sevgilisiyle buluşup tekrar dönermiş. Sevgilisi de ona çıra tutar, yolu şaşırmamasını sağlarmış. Yine yağmurlu ve fırtınalı bir havada genç delikanlı, yüzerek kızın olduğu adaya geliyormuş. Durumu önceden haber alan kızın babası kızın elindeki çirayı alıp söndürmüştü ve kız da kaleye hapsetmiş. Zifiri karanlıkta ışığın sönmesi ile umutları da sönen delikanlı, yolunu şaşırdığından bir türlü kendini toparlayamamış ve azgın dalgalara bırakmış. Bir hafta sonra delikanlının cesedini dalgalar, kızla buluştukları kayalara vurmuş. Hapsoldüğü mahfilden sevgilisinin cesedini gören kız, yüzüğünün kaşındaki zehri içerek üzüntüsünden intihar etmiş. (Âşık Şeref Taşlıova'dan derlenmiştir (Korkmaz, 2015: 285).

Bu efsanede babanın güç kullanmadaki karakteristik özelliği göze çarpmaktadır. Kızın, babası elinden yol gösterici olan çirayı alması ile oğlanın ölümüne sebebiyet vermesi, kızın kaleye hapsetmesi babanın uyguladığı fiziksel şiddeti gösterir.

Sevgili, yol gösterici çıra kasten yok edildiği için yolu bulamadığından şaşkınlık içinde fiziksel olmanın yanında ruhsal ve psikolojik olarak da kendini toparlayamamıştır. Ve çıranın rehber rolünün kaybettirilmesi kişinin ölümüne sebep olmuştur.

Kızın, baba tarafından hapse atılması hem özgürlüğünün elinden alınması hem de sevgilisinin ölümüne terk edilmesi sonrasında da sevgilisinin cesedini kayalıklarda görme ile yaşadığı psikolojik ve fiziksel şiddettir.

Kadın ve erkeklerde daha çok süs eşyası olarak kullanılan yüzüğün zehir taşıyarak her an ve her ortamda hızlıca zarar vermesi kişiyi ya da kişileri ölümüne sürükleyecek maddeyi taşıması bakımından şiddet aracı konumunda oluşu burada göze çarpmaktadır. Kız parmağındaki yüzükte bulunan zehirle intihar etmiştir. Kendine karşı fiziksel şiddet uygulamıştır.

Anlatımdaki olaylar ve kahramanların tutumları bireysel boyutta duygusal baskı, yaptırım, cezalandırma, özürlüğünden alıkoyma, ölüm vb. birçok şiddet unsurunu taşımanın yanında toplumsal açıdan ise dışlama, onaylamama, cansız bedeni sergileme ile sosyal şiddet faktörlerini de taşır.

3.1.3. Aygır Gölü

Göle'nin Demirkapı köyünde Köroğlu Ağa'nın kızı bir çobana sevdalanmış. Köroğlu da Ağa olduğu için demiş ki dünya kopsa ben kızımı bir çobana vermem. Kızda kara sevdaya düşmüş günlerce yatmış yatmış yatmış. Gözünü bir türlü açamamış. Babası çok gidip gelmiş ama bir türlü ikna olmamış. Kız bir gün ismi ata binmiş. Gitmiş çobanla beraber olmuş. Kız düşünmüş

çobanla beraber olursam babam ikna olup beni mecburen çobana verir. Kız hamile kalmış. Üç ay dört ay derken kızın karnı piyasaya çıkmış. Köroğlu durumu sezmiş, hanımına sormuş. Kadın biz bilmiyoruz demiş. Kızda kilo aldım demiş. O arada çobanın ailesi hep gelip kızı istemişler. Hamileliğini de öğrenince ağaya demişler. Rızkı veren Allah etme kızı ver ne olacağı belli mi olur belki durumumuz iyileşir demişler. Biz çobanız ama rızkımız boldur kızı oğlumuz verin. Ağa dünya kopsa ben kızımı çobana vermem, ağalığımı yere vurmam demiş. Bir gece kızına haydi falan yere misafirliğe gidiyoruz demiş. Kızı güzel giydirip öküz arabasına koyup götürüp gölün içine atmış. Ama yaptığından hiç kimseye bahsetmemiş. Aradan zaman geçince çevre köylerden birisinin kızda aynı olmuş. Köroğlu o kızın babasına yaptığını anlatmış sende götür kızını at demiş. Köroğlu'nun yaptığı çevreden duyulmaya başlamış. O anlattığı adam kızını atmamış. Bu olaydan mı bilinmez gölden yılda iki kez gölden iri yarı, güçlü, çok yakışıklı bir at çıkmaya başlamış. Gölün adı da aygır gölü olarak kalmış. (Sarıkaya, 2017: 95).

Babanın egemen olduğu aile ortamında yine kadına söz hakkı tanınmamıştır. Kendi iktidarının aile içinde ve çevresinde bozulmasını istemeyen baba kızının hamilelik hilesi ile şiddeti en son kertesine vardırarak kızı bile isteyerek, kasten göle atarak öldürmüştür. “Fiziksel olarak güçlü olan erkeğin kontrol etmek, cezalandırmak, korkutmak, güç gösterisinde bulunmak ve baskı kurmak amaçlarıyla fiziksel anlamda güçsüz olan kadına karşı şiddete başvurduğu görülmektedir” (Page, ve İnce, 2008: 81-94). Affetmek, bağışlamak, ya da merhamet tutumlarının hiçbirisi bulunmayan baba yaptığından vicdan azabı veya pişmanlık duymamıştır. Ve daha sonra yaptığı şiddet eylemini başka babaya tavsiye etmiştir. Bu durum şiddeti normal ve kabul edilebilir gördüğünü ya da kendinin bu şekilde öğrendiğini gösterir.

Babanın uyguladığı şiddette dikkat çeken başka unsur annenin olaya müdahil olmaması ve karar aşamasında yer almamasıdır. Öldürme ve cezalandırmaya göz yummasıdır.

3.1.4. Darağacı

Göle'nin Yeniköy, Kalecik, Budaklı ve Türkeşen köylerini Kura Nehri'nin diğer tarafındaki yaylalara ve köylere bağlayan boğazın adı Darağacı'dır. Yavuz Sultan Selim Ridaniye Seferi'nden dönerken bu bölgede konaklayıp asilik eden halk var mı; ahalinin durumunu, geçimi öğrenmek istemiş. Konaklarken etrafta da habercileri dolaşmaya başlamış. Kim asilik ediyor, düzeni bozuyor hepsini Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkarmışlar. Yavuz Sultan Selim bunları dinledikten sonra asi bulduklarını iki yakayı birbirine bağlayan Kura Nehri'nin olduğu geçide köprü yaptırmış. Köprü'nün iki başına da idam sehpaları kurdurmuş. Köprü'nün diğer tarafındaki asileri o

tarafıta bu tarafındaki asileri de bu tarafıta astırmış. Yavuz Sultan Selim'in bu olayından sonra bu geçit Darağacı olarak anılmış (Sarıkaya, 2017: 81).

Padişahlar şeri ve örfi hukuk kurallarına göre yargı yetkisini elinde bulundururlar. Kendi egemenliklerini, gücünü sarsıcı ya da kendi istedikleri topluma uymayan kişileri asilik, hainlik, isyankârlıkla suçlanmış ve en ağır şekilde cezalara çarptırmışlardır. Bu kişiler halkın göreceği meydanlarda, alanlarda, yerlerde idam ettirilmiştir. Fiziksel şiddetin ileri boyutu olan idamın halka açık yerlerde uygulanması toplumda korku, sindirme ve caydırma gibi duyguları ile psikolojik baskıda oluşturur. İdama sebep olan davranışların tanımlanması ve uygulayıcının iktidar olması şiddeti meşrulaştırmıştır.

“Yavuz Sultan Selim bunları dinledikten sonra asi bulduklarını iki yakayı birbirine bağlayan Kura Nehrinin olduğu geçide köprü yaptırmış. Köprüünün iki başına da idam sehpaları kurdurmuş. Köprüünün diğer tarafındaki asileri o tarafıta bu tarafındaki asileri de bu tarafıta astırmış”

Toplum düzenine uymayanların “bağlı olduğu kolektif topluluktan ayrı bir amacı, değeri ve kaderi yoktur” (Hoffer, 2005: 101) imajı bireylere/ idamı izleyenlere verilir. Böylelikle halk dolaylı olarak durması gereken tarafı ve yapmaması gereken eylemleri öğrenir. Köprüünün iki yakasında idam sehpalarının kurulması, âleme ibret olsun diye yapılan cezalandırma sosyal cezalandırma ve kokutmayı topluma yansıtır.

3.1.5. Şeytan Kalesi I

Şeytan Kalesi ile mimari bakımdan benzer iki kale daha var bölgede, ikisi de Gürcistan sınırları içinde. Şeytan Kalesi'nin; Gürcistan'daki kaleleri de kapsayan efsaneye göre Çıldır ilçesinde bulunan Şeytan Kalesinde dönemin kralının kızı hasta olur. Büyücüler, biliciler, doktorlar derken, kız kurtarılamaz. Ölüür. Kral, çok sevdiği kızını bu üç kaleden birine gömmek ister, elbette eşyaları ve hazinesiyle birlikte. Ama bir sorun vardır; kızının gömüldüğü yeri kimsenin bilmemesi gerekmektedir. Özel yetiştirdiği askerlerinden bir grup seçer ve göstereceği yere kızının gömülmesini ister. Askerler gece yola çıkarlar ve üç kalede de mezar kazarlar. Ancak bunlardan sadece birine kralın kızını ve altınlarını gömerler. Sabah kralın huzuruna vardıklarında, ‘Sizden başkası kızımın nereye gömüldüğünü biliyor mu’ diye sorar kral. ‘Hayır’ der askerler. Kral bunun üzerine, kızının hangi kaleye gömüldüğünü kimsenin öğrenememesi için kızını gömmeye giden tüm askerlerini öldürtür (Yılmaz,2016: 77).

Kral, kızının mezarının ve hazinenin yerini birilerinin öğrenmesinden korkması, askerleri öldürtmesi bilinçli, kasten yapılmış ağır fiziksel şiddettir. “Eğer davranışlarımızın gelecekteki sonuçlarını bilmemiz imkânsız ise, risk bilincimiz daha da şiddetlenir” (Furedi, 2001: 97). Riskle karşı karşıya kalan kral tehlike olarak gördüğü askerleri fiziksel şiddetle ortadan kaldırmıştır.

3.1.6 Gırnav Kalesi

Hanak'ın Aşağı Dikan Köyünde bulan Gırnav Kalesinin adı eskiden gırnav değilmiş. Kız Kalesiymiş. Kalede bir bey otururmuş. Kaledeki kuralda kedilerin çiftleşme zamanında çıkardığı “gırnav” sesi gibi beyin kızları da yörede yaşayan kızlar da evlenme çağına gelince kalenin burcuna çıkıp ‘gırnav’ diye ses çıkarırlarmış. Babaları anlarmış ki bizim kızın evlenme çağı gelmiş. Kalede oturan beyin kızlarından biri kendi kendine “ya böyle bir adet mi olur, hayvan gibi ben niye ses çıkarayım, bu şekilde evleneyim.” demiş ve bu geleneği reddetmiş. Bir sene iki sene derken on sene geçmiş kızı inadından vazgeçmemiş ama onun yaşlıları da çoluk çocuğa karışmış. Kızı sırf kedi gibi gırnavlamadığı için büyükleri evlendirmemişler. En son kız bakmış olacağı yok. Bir gün kalenin burcuna çıkmış. “Töreniz batsın gırnav” demiş. Ve kalenin burcundan kendini aşağı atmış. Kız kalesinin adı o olaydan sonra Gırnav Kalesi olarak kalmış (Sarıkaya, 2017: 69).

İntihar, “kişinin istemli şekilde kendisinin ölümüne yol açma eylemi olarak tanımlanabilir. Sıklıkla çaresizlik hissinin sonucu olarak ortaya çıkar ve büyük oranda depresyon, bipolar bozukluk, şizofreni, alkolizm ve madde kötüye kullanımı gibi çeşitli ruhsal hastalıklarla ilişkili olarak görülür.” (Arıkan, 2021) Bu efsanedeki İntihar, çaresizlikle kişinin kendisine yönelttiği yaşamına zarar veren ve yok eden fiziksel şiddettir. Ritüeli ret etme ile evlendirilme hakkının elinden alınması kızın ruhsal durumunda olumsuzluk yaratarak şiddete yöneltmiş ve kendisini öldürmesine sebep olmuştur.

3.1.7. Zatlara Gelmeyen Kurban

Göle'nin Sürügüden Köyü'nde bir gelin kocasıyla hiç anlaşamıyor. Kocasına kötülük ediyormuş. Gelinin kayın pederi o zamanın ağası beyi artık padişahı mı varsa gidip durumu anlatmış. Bizim gelin çok kötülük ediyor, kocasıyla bağdaşmıyor demişler. Bu ağa, bey artık kimse Dedeşen Köyü'ndeki çok mübarek zatlara durumu anlatmış bizde kötülük eden kocasıyla bağdaşmayan bir gelin var demişler. Dedeşen 'deki bu zatlar o kadar mübarekmiş ki bunlara her Kurban Bayramı birer geyik kurban olarak Allah tarafından gönderilmiş. Durumu dinleyen zatlar geline yaptıklarının nedeninin sormuş. Ona terbiye ve öğütler vermişler. Ne yapsalar ne deseler gelin bunları dinlememiş. Bu durum düzelemeyince zatlar emir vermiş, “o gelinin kellesini kütüğe koyup kesin.” demişler. Oranın ağaları da gelinin kafasını kayınpederine kestirmişler. Gelinin kafasını kestirince bu zatların zatlıkları bozulmuş. O yıl kurban gelmemiş. Bir daha hiç kurban gelmediği gibi zatlıkları da kaybolmuş (Sarıkaya, 2017: 59).

Gelinin kafasının kesilmesini isteyerek emir vermek, emirlere uymayan gelini cezalandırmak için “o gelinin kellesini kütüğe koyup kesin!” Sözel olarak uygulanmış

şiddettir. “Güdüğü veya şiddet uygulayan kişinin içindeki etkileri ne olursa olsun, sonucu genellikle o durum içindeki diğerleri de için yıkıcıdır” (May, 2018: 208). Şiddet emirlerini veren zatların manevi güçlerinin ellerinden alınması ve Allah tarafından gönderilen kurbandan da mahrum bırakma onlar içinde yıkıcıdır.

Kayınpederin gelinin kellesini kesmesi de yaşamı yok edici, vahşi derecede fiziksel şiddettir.

Ardahan 1876-1920 tarihleri arasında Rusların istilasına uğramıştır. Halen halk arasında 93 kırıgını olarak anılan Osmanlı-Rus Savaşında 44 yıl istila ve Rus zulmü yaşamasına rağmen yöre halkı gelenek ve göreneklerinden taviz vermemiştir. (<http://www.ardahan.gov.tr/damal>: 2021) özellikle Damal ilçesinde derlenen Halil Hoca ve Şakir Pehlivan efsanelerinde Ruslardan görülen şiddet göze çarpmaktadır. Yörede Rus askerleri için saldat ifadesi kullanılır. Anlatılarda şiddet uygulayıcı saldatlardır.

3.1.8. Halil Hoca Türbesi

Damalı Samıtha beldesinde... Dışarı çıkan Halil Hoca havada hafif bir yağmur görmüş. Rüzgârı da arkasına alan Halil Hoca 7 kilometre uzaklaşmış köy Rus sınırına 4 kilometre uzaklıkta olduğu için Rus sınırına geçmiş. Rus saldatları hocayı yakalamış. Saldatlar bunu sorguya çekmiş. “Sen kimsin, necisin?” Diye. O an kendine gelen hoca “yağmurdan kaçtık doluya düştük demiş” hocayı tutup Ahıska’ya götürmüşler orada bu hocaya çok işkenceler etmişler. Hazar Denizi buz tuttuğu vakitler kızaklara odun yükleyip hocayı at diye koşuyorlarmış. Ormandaki bütün ihtiyaçlarını şehre hocayla getiriyorlarmış. Şih sülalesinden olduğu için bu yılmamış. Yedi sene türlü işkenceler görünce hocaya ilaç verip Türk tarafına göndermişler (Sarıkaya, 2017: 54).

Zorla Ahıska’ya götürmek, işkence etmek, kızaklara odun yükleyip hocayı at diye koşmak, bütün ihtiyaçlarını şehirden hocayla getirmeleri, hocanın yedi sene türlü işkenceler görmesi, ilaç verip Türk tarafına göndermeleri Saldatların hocaya uyguladığı bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar verici bilinçli ve kasten yapılan fiziksel, psikolojik ve sosyal şiddettir.

3.1.9. Şakir Pehlivan

Zamanında çok iri kuvvetli ve yakışıklı bir adammış. O kadar güçlü bir pehlivanmış ki sırtını yere getiren asla çıkmamış. Şakir Pehlivan’ı karşısına çıkan ne bu bölgeden nede başka bölgeden kimse onu yenemiyormuş. Bir gün Rusya’dan gelen bir pehlivan Şakir Pehlivan’a yenilince bu durum Rusların

dikkatini çekmiş. O dönem Ruslar da içlerindeki çelimsiz, tıpsız ve güçsüz olanları ayıkıyorlarmış. Sağlıklı ve kalıplıları yaşamasına izin veriyorlarmış. Şakir Pehlivan da güçlü ve yakışıklı olunca onun peşine düşmüşler. Şakir Pehlivan bunu anlayınca bir dönem bunlardan kaçmış. Kılık değiştirmiş. Ruslar pehlivanın Hanak'taki evini bir gece basıp karısının şalvarının içine kedileri döküp bağlamışlar. Kadın Şakir Pehlivan'ın yerini söylemedikçe kedilere vuruyorlarmış kedilerde kadını tırmalıyormuş. Kadın işkencelere dayanamayıp kocasının yerini söylemiş. Ruslar Şakir Pehlivan ı kaçırmışlar. Şakir Pehlivan'ı damızlık olarak kullanıp ondan üstün bir ırk elde etmekmiş amaçları. Pehlivan Rusya'da yedi yıl kalmış. Yedi yıldan sonra bir yolunu bulup Türkiye'ye kaçmış. Türkiye'ye döndükten sonra bir iki kez görünen pehlivan tekrar gözden kaybolmuş. Kimse pehlivana ne olduğunu Rusya'da ne yaşadığını bilmiyormuş. Onu damızlık için kaçırıldığını Gürcistan'da Rus saldatlardan biri anlatmış (Sarıkaya, 2017: 64).

Rusların eve gece baskın yapmaları haneye tecavüz olarak nitelenen suçtur. Buradaki baskın saldırganlık özelliğindedir. “Gücün yeniden yapılandırılmasını sağlamak için başka birinin alanına giren eylem”dir (May, 2018: 165). Rus saldatlar tarafından Şakir Pehlivanın hanesine karşı uygulanmıştır. Haneye baskın ve karısına uygulanan şiddet Şakir Pehlivanın yerini öğrenmek ve onu kendi emelleri için kullanmaktır. Bu emel için kullanılan “saldırganlık, amaç ve güdü ne olursa olsun ve o anda doğrulanıp doğrulanmadığına bakılmaksızın, kişinin kendisi için veya kişinin kendini adadığı fikirler için diğerinin güç, itibar veya statüsünden elde etme girişimidir” (May, 2018: 165). Bu girişimle kadın işkenceye dayanamamış ve saldırganlara istediği bilgiyi vermiştir. Şiddetin ihlal boyutu oldukça açıktır. “Bir yanda, kişinin vücuduna yönelik bir hak ihlali diğer yandan onun saygınlığına yönelik hak ihlali vardır” (Dursun, 2011: 8). Kişinin vücuduna yönelik şiddette kadına uygulanan hak ihlali ise haneye ve korkutma ile pehlivani kaçırma, alıkoyma olarak gösterilebilir.

Saldırganlık ile kadının şalvarına kedileri doldurup bağlama ve kedilere vurarak kadına işkence etme fiziksel şiddettir.

Somut olarak görülen fiziki şiddet dışında kelime tercihleri ve olayın vuku bulması, akışı ve saldırganlıktaki sebep anlatımın şiddet üzerine kurgulandığını göstermektedir.

3.1.10. Iraz Gelin

Dönemin birinde çok güzel mi güzel bir gelin varmış. Adı Iraz'mış. Bu gelini kaynanası hiç sevmezmiş. Iraz buna hiç aldırmış etmezmiş. Kocasını çok sever birlikte mutlu yaşarlarmış. Kaynanası bir gün geline tuzak kurup karga beyni yedirmiş. Gelin karganın beynini yiyince akli dengesini bozmuş. Bir gün

yağmurdan önce köye sis çökmüş. O siste Iraz gelin kaybolmuş. O günden sonra Iraz gelini gören olmamış (Sarıkaya, 2017: 54).

Kadının kadına şiddet uyguladığını açık olarak gösteren efsanede şiddet uygulayıcısı kaynanadır. Gelinini sevmediği için ona tuzak kurarak bedensel bütünlüğünü kasti olarak bozmuş ve zarar vermiştir. Tuzak “Birini veya bir topluluğu güç duruma düşürmek için kurulan düzen” (<http://www.lugatim.com/s/tuzak> 07/02/2021) olarak görülür. Buradaki tuzak geline yedirilen karga beynidir. Fiziksel şiddet sonucu gelin aklı dengesinin bozulmasıyla ortadan kaybolmuştur. Dolaylı olarak aile yapısının bozulmasıyla sosyal şiddetin varlığını görebiliriz.

3.1.11. Üç Kaya

Damal'da çok eskiden bir köye düşmanlar baskın yapmışlar. Köyün bütün genç yiğitlerini öldürmüşler. Köylü düşman çekilince yiğitleri için toplu mezar yapmışlar. Toplu mezar yörenin şehitliği, ziyareti olmuş. Yiğitlerin sevdiği kızlarda bir yerde toplanıp sevdiklerini beklerken taş kesilmişler (Sarıkaya, 2017: 7).

Fiziksel şiddet karşımıza düşman tarafından saldırıya uğrayarak bütün gençlerin öldürülmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köyün bütün gençlerini öldürmek katliam ve soykırım türünde şiddettir.

3.1.12. Kurşun Asker

Posof ilçesine bağlı Sece Köyü'nde kahraman Mehmetçik hudut karakolu nöbetçisidir. Kulağına sesler gelir ve karşı tepede düşman görülür. Arkadaşları duysun diye silahıyla ateş eder. Arkadaşları gelinceye kadar düşman etrafını sarar. Kurşun yağmuru başlar. Düşmanı oyalayan kahraman, onlarca düşmanı yere serer. Elbette bu kahramana da binlerce mermi yağdırılır. Asker bulunduğu vücutu kurşunla çevrilidir. Bu köyün adı değiştirilmiş ve Kurşun Çavuş denmiştir (Sarıkaya, 2017: 81-82).

Asker, düşmanın karşı tek olmasına rağmen teslim olmamış, savaşmıştır. Ölüm tehlikesini düşünmeden büyük bir cesaret ile çok sayıda düşmanı öldürür. Kendisinde onlarca mermi alır. Burada “askerin egosu geçici olarak onu terk eder ve asker deneyimlediği şeyin içine çekilir. Bu “o ana dek yabancı olan nesnelerle bir birlik oluşturmak için kendinden vazgeçmedir.” Bu, coşkunun mistik deneyiminde atıfta bulunulan şeyin teknik dilidir: Ego “çözülür” ve mistik, buna ister ışık ister hakikat isterse Tanrı densin.” Bütünle” bir birlik deneyimler. Şiddet sayesinde benmerkezciliği aşma” (May, 2018: 197) görülür.

3.1.13. Kuş Tepesi Efsanesi

... Gelin, her akşam yemeğinden sonra sofrayı kaldırırken, sofradaki ekmek kırıntılarını avucuna toplayarak ağzına atarmış. Bu davranışı her gün tekrarlaması, kaynatasının dikkatini çekmiş. Kaynata, gelininin bu davranışı sürdürdüğünü görünce üzülerek eşine, “Acaba karnı mı doymuyor da böyle yapıyor?” dermiş. Kaynatası, gelininin bu davranışını sürdürdüğünü görünce, “Kızım, neden böyle yapıyorsun?” diye sorar fakat gelininden bir cevap alamazmış. Yine bir gün yemek sonrasında, gelin avucuna topladığı ekmek kırıntılarını tam ağzına atarken, kaynatası bileğinden sıkıca tutmuş, gelininin elindeki ekmek kırıntılarını sofraya döktürmüş ve onu, “Bir daha bunları yemeyeceksin?” diye sert bir şekilde uyarmış (Sarıkaya, 2017: 78).

Kaynata tarafından kolun sıkıca tutulup uyarılması fiziksel şiddetin en hafif olarak görülen türüdür. Buradaki şiddette yıkım ya da yok etme gibi ağır eylemler görülmemektedir. Ekmek kırıntılarının sürekli yenmesi ve sorulan soruya cevap verilmemesi karşısında, şiddeti uygulayıcı tarafta “özel karşı koyma” (Formm, 1982: 21) duygusu ile tepkisel şiddet meydana gelmiştir.

3.1.14. Cinli Kaya

Damal’ın Oburcak Köyü sınırları içerisinde olan Cinli Kayada al karıları ve kötü huylu cinler yaşamış. Gözlerine kestirdikleri insanları kendilerine bağlar dilediklerini yaptırır. Kimilerini ise boğarlarmış. İnsanları yakalamak için çeşit çeşit don şeklinde görünürlermiş. Hayvan olarak eşek donağında, at donağında, inek donağında görünürlermiş. Yakalayıp delirttikleri çok olmuş yöre halkı o kadar korkmuş ki Cinli Kayanın yakınındaki yaylalarına gitmeye korkar olmuş ve zamanla yayla geleneklerinden vazgeçmişler. Çünkü hayvanları ile cinlerin girdiği don şeklini ayırt edemeyip evlerine cin getirenler çok olmuş. Bunlara bulaşmamak için insanlar hem yaylacılık geleneğinden vazgeçmiş hem de o bölgeye uğramaz olmuşlar (Sarıkaya, 2017: 85).

Don değiştirme motifi, Türk anlatı geleneğinde en önemli motiflerdendir. “Canlı veya cansız varlıkların kendilerine has niteliklerini (bazen geçici olarak) kaybederek cansız veya canlı varlık haline dönüşmesi” (Boratav, 2016: 62) şeklinde karşımıza çıkan motif bu efsanede temel unsurdur. Bu motifi kullanan olağanüstü varlıklar insanlara şiddet uygulayıcı pozisyonadadır. Onlardan gördüğü şiddet ile korku, endişe ile ekonomik olarak temel geçim kaynağı olan yaylacılık faaliyetinden vazgeçmişlerdir.

Boratav’ın bu varlıklarla ilgili “halk geleneğinde, birtakım olağanüstü halleriyle insanların yaşamında etkilerini belirten esrarlı yaratıkların varlığına inanılır. Olağandışı kimi şartlar içinde onları gördüklerini ileri sürenler bile vardır, ama onlar

hiçbir zaman iki kişi bir aradayken görünmezler; insana tek başına olduğu zaman, çeşitli kılıklarda kendilerini gösterirler. Bu varlıkları bütün çeşitleriyle adlandırma için “cin” kelimesi kullanılır” (Boratav, 2016: 87) değerlendirmesini yapar. Bu varlıklar “kılıktan kılığa geçtikleri cansız varlık biçimini aldıkları da görülür” (Boratav, 2016: 90). Don değiştirme motifini etkili şekilde kullanan cinler, bu efsanede de insanlara don değiştirerek farklı hayvan şekillerinde görünür, evlerine kadar girerek rahatsızlık verir. Olağanüstü varlıkların; insanları boğmaları, delirtmeleri, hayvanlarına zarar vermeleri ve insanlara verdikleri huzursuzluk ve saldırganlık sonucunda yaylacılık faaliyetinden caydırmaları şiddet olarak görülmektedir.

3.1.15. Kıçatan Eşkiası

Zamanında Damal’da eşkıyalık yapan Kıçatan’ın yeri yurdu belli değilmiş. Nerde akşam orda sabah yaşarmış. Sonra Rus çeteleriyle birlik olup zenginleri soymaya başlamış. Alan talan yaparlarmış. Zenginlerden aldıklarını ihtiyacı olanlara ihtiyacı olan kadar dağıtıp geriye kalanlarını kendilerine alırlarmış. Malını vermek istemeyenlere de türlü işkenceler yapıp sonrasında da öldürürmüş. Bir gece Kıçatan eşkıyası hazırlığını yapıp başka bir köye eşkıyalığa gitmeye niyetlenmiş. Adamlarıyla yola çıkmış tam soyacağı köye gelmiş ki arkasından adamlarından biri hızla gelmiş. Kıçatan bir eşkıya çetesi geldiğini Kıçatan’ın yaşadığı yeri yağmaladığını söylemiş. Neye uğradığına şaşırarak Kıçatan atını geri yaşadığı yere sürmüş o dönene kadar eşkıya ne mal ne mülk ne de taş üstünde taş bırakmış. Geri dönüp olanları görünce kendi kendine “kul kula derki ben sana ne edem Allah derki dur ben sana ne edem” demiş. Ondan sonrada ondan haber alınmamış. Ne olmuş ne bitmiş kimsenin haberi olmamış (Sarıkaya, 2017: 90).

Sözlü gelenekte yaşayan efsane, masal, halk hikâyeleri gibi birçok anlatım türünde eşkıya/eşkialık konu ve teması yer almıştır. Eşkialıkla ilgili “genelde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki bakış söz konusudur. Bunlardan ilki, eşkıyalığı yücelten, bir tür direniş olarak gören, toplum ve halk adına haklı bir hareket gibi kabul eden romantik görüş; ikincisi ise, eşkıyalığı, devletin çatısı altında, devlete rağmen hareket eden, halkla çatışan ve devletten ziyade halka zarar veren kişi ve grupların yasadışı hareketi olarak kabul eden görüştür” (Gözütok, 2011: 49). Kıçatan eşkıyası ikinci kabul gören görüştür. Halkla çatışması, devletten ziyade halka zarar vermesi efsanenin içeriğini oluşturur.

Rus çeteleriyle birlik olup zenginleri soymaya başlamış. Alan talan yaparlarmış. Zenginlerden aldıklarını ihtiyacı olanlara ihtiyacı olan kadar dağıtıp geriye kalanlarını kendilerine alırlarmış. Malını vermek istemeyenlere de türlü işkenceler yapıp sonrasında da öldürürmüş.

Kıçatan'ın malını vermeyenlere işkence edip öldürmesi fiziksel şiddetin somut olarak göstergesidir. Fiziksel şiddet, yağmacı davranışlarla daha da belirgin hale gelmiştir. *“Yağmacı davranış, savunucu saldırganlığın dayanağından ayrı, kendine ait nörofizyolojik dayanağa sahip olmakla kalmaz, davranışın kendisi de farklıdır. Bu davranış öfke göstermez; ama amaçla belirlenmiştir, kesin bir hedefe yöneliktir ve ereğin gerçekleşmesiyle gerilim sona erer”* (Fromm, 1993: 134). Zenginden malını alıp fakire dağıtmak amacıyla soygun yapıp, hedefi engelleyip parasını vermek istemeyenler öldürülerek amaç gerçekleşir. Gerilim sona erer. Şiddeti yaratan görünür sebep öfke değil bir ideolojidir. Yağmalamanın toplumsal düzenin bozma, korku, endişe yaratması, maddi zarar şiddetin çok boyutlu olduğunun kanıtıdır.

Kıçatan'ın kendisinin yaptığı şiddet başkaları tarafından onun yaşadığı de yere yöneltlmıştır.

Kıçatan'ın hem zengin gruplara hem bireylere saldırması ve mallarını yağmalaması kişileri maddi zarar uğratmakta ekonomik şiddet; etrafa yaydığı korku panik psikolojik şiddette, çevreye zarar verme, fiziki gücü kullanma, fiziki şiddet; toplumsal düzeni bozma, genel teamüllere uymama gibi durumlarda sosyal şiddeti barındırmaktadır. Kasıt, zarar, eylem gibi şiddeti bire bir tanımlayan davranış ve unsurlar her saldırıda mevcuttur. Ayrıca anlatımdaki şiddet ait sözcük kullanımları da temanın şiddet olgusu üzerine olduğunu hissettirir.

3.1.16. Hıram Efsanesi/ Boğa Göl / Çıldır'da Karasu'dan Çıkan Su Boğası

Posof ve Çıldır'da göllerle ilgili anlatılan üç efsane birbirine benzer ve ortak yönleri oldukça fazla hatta aynılık derecesinde yakındır. Bu efsaneleri ayrı ayrı değerlendirmek yerine ortak unsurların en çok yer aldığı efsane üzerinde şiddet tespit çalışması yapılmıştır.

Posof'un Al ve Çamyazı köyleri arasında büyük bir uçurum vardır. Bu uçuruma Xıram adı verilir. Geçmişte uçurumun bulunduğu yerde çok büyük bir göl varmış. Bu gölde güzel mi güzel, iri bir boğa yaşarmış. Bu boğa zaman zaman gölden çıkar, çevrede yayılan boğalarla güreşir, hepsini de yenermiş. Göldeki bu boğanın gücünü kıskanan bir adam, boğanın karşısına ne kadar rakip çıkarmışsa hepsi yenilmiş. Sonunda adam, kendi boğasının boynuz uçlarına demirden keskin uçlar taktırmış. Yine, boğanın gölden çıktığı bir gün kendi boğasını bu boğayla güreştirmiş. Demir boynuzlu, göldeki boğayı yaralamış ve boğa ölmüş. Bunun üzerine göl suları birden kabarmış ve

dağdan aşağıya hızla akmaya başlamış. Önüne gelen her şeyi silip süpürmüş ve arkasında korkunç bir uçurum oluşturmuş (Sarıkaya, 2017: 85-96).

Göl, Türk masalları, efsaneleri ve anlatım türlerinde sık sık yer almıştır. Göl “içindeki kaynaklar, yerin en derinlikleri ve ruhları ile bizim aramızda, bir körü” (Ögel, 2014: 521) olarak Türk mitolojisinde geçer. Bu efsanelerdeki boğa manevi açıdan değerlidir ve içinden çıktığı göllere gizem ve mitolojik anlayış yüklemiştir. Boğanın güzelliği ve yenilmezliği kıskanan adam başka bir canlıya şiddet uygulamıştır. Boğa da Türk mitolojisinde bazı ırkların – buryat moğolları- ataları sayıldığı gibi boğa ile güreşmek ve onu yenmekte halk hikâyelerinin bazılarında esas tema olmuş – Dede Korkut Boğaçan-güç göstergesi sayılmıştır.

Diğer canlılara uygulanan şiddet göz önüne alınırsa, HEGEM tanımında şiddetin diğer canlılara yönetilen bilinçli, zarar verici eylemleri de kapsadığına yer verilmiştir. Bu efsanelerde adamın gölden çıkan boğayı kasten zarar vermek eylemi ile yaralayıp öldürtmesi başka canlılara verilen fiziksel şiddettir. “İster hayvan olsun ister insan olsun, bir canlı üzerinde tam ve kesin denetim sağlama dürtüsü” (Formm, 1982: 28) anlatımda hissettirilir. “Bu dürtü sadizmin özünü oluşturur” (Formm, 1982: 28). Boğayı yenmek ve üstünlük kurmak için başvurulan yöntem şiddetin yaşamı yok edici boyutuna kadar varmıştır. Zaten “sadizmin amacı insanı bir nesneye, canlı bir şeyi cansız bir şeye dönüştürmektir” (Formm, 1982: 28). Uygulanan şiddet ile hem boğa cansız varlığa dönüşmüş hem de göl yok olmuştur. Kötülük ve şiddet ilahi cezalandırmaya karşılık bulmuştur.

3.2. ARDAHAN EFSANELERİNDE SÖZEL ŞİDDET

Söz, duygularımızı, düşüncelerimizi ifade eden sözcükler ve cümlelerdir. Kullandığımız her söz bizi anlatır, bildiğimizi, duygumuzu, kültürümüzü, anlamlandırmamızı verir. Söz kullandığımız dil ile şekillenir. “Dilin rolünü ve önemini toplumsal ilişkiler ve sosyalleşme süreci belirler (Karabağ, 2010: 9). Sosyalleşme sürecinde ne yaşıyorsak, yaşamımızda ne varsa onu dille ifade ederiz. Yüzyıllardır içinde yaşadığı kültürde var olmuş ve aktarılmış anlatılarda toplumsal ilişkilerimizi ve sosyal sürecimizi bölgesel olarak görmemizin yanında sözcük daracığımızda var olan şiddete yönelik olan küfür, hakaret, deyim, benzetme, kargış gibi kelimeleri görmemiz açısından zengindir. Çünkü “şiddet, başlangıç noktası olarak, düşünmede ve dildedir; tarihseldir, kültürelidir” (Çotuksöken, 2002: 187). Her bölge, topluluk, grup ve aile kendine has kültüre sahiptir.

Bu kültür içerisinde neyin şiddet olarak algılandığı ve ifade edildiği farklılık gösterir. Kendimizi ifadeye seçtiğimiz her sözcük aslında sahip olduğumuz kültür dünyasını da yansıtır. Çünkü “dil, düşünsel, sosyal ve politik etkinlikleri iletişim boyutuna taşıdığı için kültürün en önemli unsuru sayılır” (Karabağ, 2010: 27).

Ardahan anlatılarının önemli bir bölümünü oluşturan efsanelerde kültür canlı bir şekilde görmek mümkündür. Efsanelerde sözel şiddet bütün şiddet türleri ile var olmakla birlikte söz ve kelime olarak şiddet barındıran söylemler açısından tespit çalışması yapılmıştır.

3.2.1. Taş Kesilen

Gelin Yalnızçam'da eskiden bir kız babasının rızasının almadan sevdalandığı adama kaçmış. Bu duruma çok üzülen adam kızına kargış etmiş. Benim evimden çıktın o eve varmayasın demiş. Gelin alayı tam Yalnızçam yaylasında tam suyu geçerken gelinin olduğu payton, gelin atlar ve yanındaki insanlar olduğu gibi taş kesilmiş (Sarıkaya, 2017:77).

Türk halk edebiyatında ve kültüründe kargışlar hayatın içinde oldukça yer almış ve kullanılmıştır. Kargış, birinin ilahi güçten isteme şeklindedir. “Kargışlar amaçlarına göre iki şekilde karşımıza çıkar. “Birincisi, kişinin içtenlikle söylediği, içten gelerek yaptıklarıdır. Bunlar, insanların içine düştükleri çıkmazdan kurtulamayıp, zorluklara karşı kendi güçleriyle mücadele edemedikleri, güçlerinin tükendiği anlarda sarf ettikleri sözlerdir. İkincisi ise “olsun diye; sanki âdet yerini bulsun diye yürekte, içten söylenmeyen” (Sevinçli, 2015: 100). Bu efsanede kargış birinci duruma örnek teşkil eder. Kişi çaresizken kasten sevdiğinin kötülüğünü istemiştir.

“Benim evimden çıktın o eve varmayasın.”

3.2.2. Taş Olan Kırk Atlı

Hanak'ın Derindere Köyü'nde zamanında bir kız ve oğlan birbirine sevdalanmış. Kızın babası çok gaddarmış. Kıza sormadan onu başkasına vermiş. Kızda itiraz etmeden, sevdalığını babasına demeden bu evliliği kabul etmiş. Bunu duyan oğlan çok üzülmüş. Kız duvak giyip gelin olanda kıza “dileğim Allah'tan senide düğün alayını da Allah'ım taş etsin. Kocana varmak sana nasip olmasın.” Demiş. Gelin, yenge kırk atlı yola çıkmış. Oğlandan da arkadan takip etmiş yolda yine kibleye dönüp duasını tekrarlamış. Duasını bitirir bitirmez bütün alay taş kesilmiş. Hala yağmur yağanda gelinin valasındaki ay yıldızın görünürmüş (Sarıkaya, 2017: 74).

Taş kesilme motifinin olduğu efsanelerde sözlü şiddet genellikle kargışlar üzerinden görülür.

Sevgili, sevdiğine kavuşamamış, karşıda çıkmamıştır. Kendisi kavuşamadığı için karşı tarafından aynı durumu yaşamasını ister. “Ne var ki insan cansız bir nesne olarak yaratılmamıştır; nesneleşirse yok olur, nesneleşme süreci tamamlanmadan önce insan umutsuzluğa düşerek yaşamı yok etmek ister” (Formm, 1982: 54). Hem sözel hem de diğer şiddet türlerine başvurabilir. Burada sevgili umutsuzluğa düşerek, sevdiği için kötü olanı istemiş “*dileğim Allah’tan senide düşün alayını da Allah’ım taş etsin. Kocana varmak sana nasip olmasın.*” Kargışı yaşamı yok etme içindir ve sözel şiddet kullandığını gösterir.

3.2.3. Kızdırılan Sofu

Göle’nin Senemoğlu Köyünde yaşayan Sofu türlü kerametler gösteriyormuş ama halk buna bir türlü inanmıyormuş. Kerametleri etrafta duyulmaya başlamış. Bir gün değirmende bir köylü Sofu ile dalga geçmeye başlamış. “Sen yalandan ün, böyle şeyler yayıyorsun, ne biliyorsun? Bildiğin bir şey yok yalandan ortalığa düşmüşsün” demiş. Sofu’da “ Ben âlim olduğumu söylemiyorum ama bu kerametler bana verildi.” demiş. Köylü dalga geçmeyi bırakmayınca kızan Sofu o an keramet gösterip değirmen taşına elini koymuş değirmen taşı o kadar hızlı dönmeye başlamış ki nerdeyse yerinden fırlayacakmış. Kerameti gören köylü Sofu’dan türlü özürler dilemeye başlamış. Ne olursun Sofu’m ben inandım sana beni affet demiş. Sofu besmele çekip dua edince değirmen taşı durmuş (Sarıkaya, 2017: 62).

Efsanede şiddet ifadeleri oldukça fazladır. Görülen sözel şiddet hem saygısızlık hem de sözle taciz boyutu taşımaktadır. “*Toplumsal normların ve saygı sınırının dışına çıkılarak ifade edilen söz-eylemlerin de amacı taciz etmektir. Konuşurken ölçüyü kaçırmak, ağızdan çıkanı kulağın duymaması gibi norm dışı şekillenene ve genelde bilinçsizce ve dikkatsizce ifade edilen söylemler karşısındaki incinmesi ve kalbinin kırılması ile sonlanır*” (Karabağ, 2010: 22). Sofuya sarf edilen;

“Sen yalandan ün, böyle şeyler yayıyorsun, ne biliyorsun? Bildiğin bir şey yok yalandan ortalığa düşmüşsün”

İfadeleri onun kızmasına neden olan sözel şiddet olmakla birlikte psikolojik şiddeti de barındırır. Sofunun kerametlerini aşağılayıcı ve alay etme şeklinde görülen sözel saldırı muhatabını da şiddet içeren davranışa yöneltmiştir.

3.2.4. Guleyinoğlu Çeşmesi

Zamanında adam biri ve hanımı yaya yolculuk yapıyorlarmış. Yolculuk uzayınca yorulup şimdi Laz Pınarı denilen çeşmede mola vermişler. Pınara

daha önce uğrayanlar burada çekirdekli bir meyve yemişler. Çekirdekleri çeşmenin yanında duruyormuş. Adam su içip dinlenmeye çekilince kadında su içmiş. Sonra çekirdekleri görmüş. Başlamış çekirdekleri taşla kırıp çekirdeklerin içini yemeye böylece çekirdeklerin tamamına yakını kırıp yemişken adam gelip kadının başkasının yediği meyvenin çekirdeklerini kırıp yediğini görünce deliye dönmüş. Orada kadına olmadık küfürler ve hakaretler etmiş. Yola koyulmuşlar ama adam bunu bir türlü hazmedememiş. Köye döndüklerinde karısını aynı gece boşayıp evden göndermiş. Kadının adı Guleymiş. Gule pişmanlıktan çok yaşamayıp ölmüş. O gün bugün çeşmenin olduğu yere Guleyinoğlu olarak anılmış (Sarıkaya, 2017: 80).

Kadının çeşmenin kenarındaki çekirdekleri yemesi ile başlayan şiddet anlatımı kadının ölmesi ile son bulmuştur. Adamın kadına karşı küfürler ve hakaretler etmesi; kırgınlık, nefret, sindirmek gibi kişiye yönelik şiddettir. Karısını aynı gece boşayıp evden kovması psikolojik şiddeti de göstermektedir. Kadının sözel ve psikolojik şiddet sonucunda hastalanıp ölmesi şiddetin vardığı em son aşamadır. Ayrıca adam aile birliğini bozduğu için sosyal şiddet de görölmektedir.

3.3. ARDAHAN EFSANELERİNDE PSİKOLOJİK ŞİDDET

Psikolojik şiddet genellikle fiziksel ve sözel şiddetle birlikte görölmekle birlikte bütün şiddetin türlerinin arka planında ve onları kapsayıcı özelliktir. Kişiye duygusal/psikolojik olarak zarar veren her şey psikolojik şiddet olarak görölür.

Efsanelerde psikolojik şiddet bir şeyi zorla yaptırmak, alay, eleştiri, incitmek, gözden düşürmek vb. kişiye manevi açıdan düşüren, hayat enerjisini tüketen söz ve eylemler ile birlikte görölmektedir.

3.3.1. Gelin Taşları II

Köyün ağası köyün güzel kızıyla evlenmek için babasına türlü türlü oyunlar ederek kızı almış. Kız ağayı hiç sevmiyormuş. Düğün alayı yola çıkınca kız yürekten dua etmiş. “Allah’ım ağanın evine varana kadar ya beni öldür ya da taş et” diye yalvarmış. Düğün alayı yoldayken taş kesilmiş (Sarıkaya, 2017: 76).

Köyde en üstte yer olan hiyerarşide kabul edilen ağa bu efsanede köyün en güzel kızını almak için türlü türlü oyunlar etmesi psikolojik baskı ve yıpratma olarak duygusal şiddettir. şiddet eylemi ağanın oynadığı oyunlardır. “Garver, şiddet eyleminde bir şekilde bir şeyin ihlal edildiğini belirtir. Bu ihlal edilen şeyin de kişişelliğe ait olan haklar

olduğunu, yani kişi haklarının ihlal edildiğini söyler” (Dursun, 2011 güz: 8). Onu sevmediği halde kızı alması, ona tercih hakkı bırakmaması, kızın hür iradesinin ve haklarının ihlali olarak değerlendirilir.

3.3.2. Peri

Göle'nin Şeki Köyü'nde çok eskiden Peri adında bir kadın yaşarmış. Kadının hiç kimsesi yokmuş. Kimsesiz olduğu içinde yaşarken kimse onu umursamamış. Vaktiyle hastalanıp ölünce de köyün mezarlığına değil yayla yolunun üzerine gömmüşler. Bir gün mezara basıp geçen orada öylece kalmış. Mezarın üstüne basan ya ölür ya da mezara girermiş. Bu kadının arkasından kötü konuşan, kötü söz söyleyen kadın tarafından çarpılıyormuş. Kötü konuşanların hepsinin ya işleri doğru düzgün gitmez ya da kaza beladan kurtulamazlarmış. Bir gün yaylaya gidenler mezarın üstünde üç tane kız hayaleti görmüşler. Mezar hala yol üstüne harap şekilde duruyormuş. Halk artık mezara basıp geçmemeye dikkat ediyormuş (Sarıkaya, 2017: 66).

Kimstesiz olduğu için ötekileştirmek ve umursamamak kadına yapılan psikolojik şiddettir. Kadınlara olan iletişim ve etkileşime son verildiği içinde toplumda varlığı göze çarpmamaktadır. Toplumda “birini yok saymak hem psikolojik hem de manevi olarak saldırgan bir eylemdir” (May, 2018: 167). Köylülerin saldırgan tutumları, yaşarken yok saydıkları kadının öldükten sonra da mezarlığa bile kabul etmemeleri farklı bir yere gömmeleri taki felaketler görülene kadar mezarına basıp geçmeleri olarak dikkat çeker.

3.3.3. Gök Dağ Efsanesi

Çok eski zamanlarda bu dağın eteğindeki köyde taze bir gelin varmış. Bu gelinin kocası askere gitmiş ve yedi yıl dönmemiş. Gelin hasretten verem olduğundan herkes ondan yüz çevirmiş. Tam ölmek üzereyken, rüyasında Gök Dağ'ın kendisine kucak açtığını görmüş. Geceleyin hasta yatağından fırladığı gibi, doğruca Gök Dağ'ın yamaçlarına koşmuş. Sabahleyin kimsenin kaybolup gitmesine akıl erdiremediği gelin, bir sır olmuş (Sarıkaya, 2017: 81).

İçinde yaşadığı çevrenin hasta olduğu için kadına yüz çevirmesi psikolojik şiddettir. “Bireylerin bazı zamanlarda ve koşullarda birbirlerini reddedişi, görmezden gelişi ve hatta yok sayışı; yani birbirlerini sosyal açıdan dışlayışı” (Solak ve Teközel, 2019: 294) kişide duygusal olarak hasar yaratır ve sonucu daha da kötüleştirir. Gelinin maruz kaldığı dışlanma, onu maddi ve manevi yalnız bırakmış, rüyasında gördüğü ona kucak açan dağa gitmiş kaybolmuştur.

3.3.4. Âşık Kerem'in Sınanması

Halk Âşık Kerem'in âşıklığına inanmıyormuş. Kerem bu bölgeden geçip giderken demişler ki buna bir oyun oynayalım âşıklığını sınavalım. Halk getirmiş sağ adamı tabuta koymuşlar. Üstüne kilimi örtüp getirip musalla taşına koymuşlar. Kerem köye gelince diyorlar ki âşık gel bu cenaze namazını kıldır. Kerem gelip cemaatin önüne geçince halka sormuş. "Sağ niyetine mi ölü niyetine mi namazı kıldırayım." Halk, ya sen ne diyorsun ölü adam Kerem namazı ölü niyetine kıldırmış. Halk hemen dalga geçmeye başlamış ve arkadan biri Kerem'e Huda'yı bir sille vurmuş sen ne biçim âşıksın sağ adamın cenazesini kıldırдың demişler. Gidip kilimi açınca bakmışlar ki adam, geçen seneden ölmüş. Kerem'in hak âşığı olduğunu anlayınca Kerem'in eline ayağına kapanmışlar hatalarını anlayıp özür dilemişler. Ama iş iştin geçmiş. Kerem'de o köyde kalmayıp geçip gitmiş (Sarıkaya, 2017: 99).

Âşık, Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğünde; "1. Kendisinin veya başkalarının şiirlerini saz eşliğinde çalıp söyleyen ve halk hikâyelerini anlatan saz şairidir. 2. Seven kişiye verilen addır. Aşkı samimidir. Maddiyatla ilgisi yoktur. Gıdası hüzündür. Hep ağyarla uğraşmak zorundadır. Âşık Sevgiliden başka talih, felek, ağyar, zaman vs. den zulüm gören kişidir. Tasavvufi edebiyatta kendisini ilahi aşka adanmış, bütün varlığı ile Allah sevgisine yönelmiş, Allaha ulaşmak isteyen kimse" (Artun, 2014: 52-53) olarak tanımlar.

Efsanede adı geçen Kerem'in Aslı ile Kerem hikâyesindeki Kerem mi başka âşık mı net olarak bilinmezken hak âşığı olduğu ifade edilir. Hak âşığı olduğu halde inanmama, dalga geçme, sınaama Kerem'e uygulanan psikolojik şiddettir. Onu sınamak, kasıtlı olarak itibarına zarar vererek toplum içinde küçük düşürme ve alay konusu hale getirme maksatlıdır. Burada kişinin manevi özelliklerine fiziki olarak değil argo küfür gibi sözel ifadelerle değil niyet ve davranışlarla dolaylı saldırganlık halindedir. "Saldırganlıkların çoğu dolaylı, maskelidir. Ve diğer kişinin incelikli bir şekilde bastırılması formlarını alır" (May, 2018: 170). Kerem'in âşıklığını bastırmak ve sınamak için psikolojik şiddet formudur.

Cemaatten birinin Kerem'e sille vurması, fiziksel şiddet olmakla birlikte âşıklığına inanmamak, dalga geçmek, küçük düşürmek amacı psikolojik şiddettir.

3.3.5. Kadının Güneyi

Hanak'ın Avcılar Köyü'nde zamanında o bölge tamamen ormanlıkmış. Bu ormanlık alanda çeşitli çeteler, eşkıyalar da barınırmış. Gelinin biri hem hamileymiş hem de kucığında çocuğu varmış. Gelin tarlada çalışan beyi ve

kardeşine ekmek götürmek için yola çıkmış. Ormandan geçerken orada ona tebelleş olmuşlar. Gelin namusuna kötü bir şey olacağını ve çocuğuna kötülük yapılacağını anlamış. Sonra Allah'a yalvarmış. "Benim başıma bu kötü işler geleceğine burada beni taş et." Gelin orada çocuğuyla taş kesilmiş. Kadının taş kesildiği bölgeye kadının güneyi demişler (Sarıkaya, 2017: 80-81).

Tebelleş olmak halk arasında karşısındaki kişi istemediği halde ona kasten zarar verecek her davranışla sözle sürekli verilen rahatsızlık olarak halk arasında bilinir. Tebelleş olmak bir nevi kişiyi taciz etmedir. Stalking-takip gibi kişiyi takip ederek rahatsız ve huzursuz etme eylemi şeklinde görülür.

Geline çete ya da eşkıyaların tebelleş olması, gelinin onlardan kötülük geleceğini anlaması ona karşı cinsel ve psikolojik şiddetin varlığını gösterir. Direk olarak verilmese de eşkıya ya da çetenin tebelleş olması kadını aklına gelen kötülük cinsel şiddeti tarif eder. Fiziksel ve cinsel şiddetin var olduğu eylemde psikolojik şiddet de mutlaka vardır. Taş kesilme efsanelerinde genellikle babanın kızına söz hakkı vermeden, isteklerini göz önünde bulundurmadan evlendirmeleri, baskı ve zorla bir şey yaptırma psikolojik şiddet olarak değerlendirilir.

3.4. ARDAHAN EFSANELERİNDE EKONOMİK ŞİDDET

Kişi ya da kişileri, bilinçli ve kasten maddi açıdan; baskı altına almak, imkanlar sunmamak veya mahrum bırakmak vb. olduğu gibi istenmeyen durumlara zorlamak bunun için tehdit söylemlerinde bulunmak ekonomik şiddetti tanımlar.

Efsanelerde ekonomik şiddet, ağalık düzeninde, sosyal tercihleri belirlemede para ve borç tehdidinde, maddiyata göre statü belirlemede, ekonomik olarak zayıf olanın toplumsal dışlanması ile tespit edilmiştir.

3.4.1. Gelin Taşı

Göle'nin Esenboğaz (kelpikor) Köyü'nün yaylasında çok eskiden fakir bir çiftçinin bir kız çocuğu varmış. Çiftçi köyün ağasına çok borçlanmış. Ağada borcunun karşılığı için çiftçiden kızını istemiş. Kızı babası zorla ağaya vermiş. Kırk atlı birde gelin düğün için ağanın köyüne yola çıkmışlar. Kızın gönlünün olduğu birde sevgilisi varmış. Düğün alayından önce yol üstündeki kayalıklara çıkmış. Allah'a dua etmiş. "Bana yar olmadı ağaya da yar olmasın." diye yalvarmış. Gelin alayı tam o kayalıklara geldiği yerde taş kesilmiş. İnsanlar şimdi her yıl aynı dönemde o taşlara gidip dua ederler. Adak adar kurban keserler. Dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. O

günden sonra o geçidin adı “Gelin Taşı” olarak anılmış (Sarıkaya, 2017: 76).

Yukarıdaki efsanede, ekonomik güç, baskı ve tehdit olarak kullanılmış. Borç, karar süreçlerini etkilemiştir. Maddi zayıflık ve borçlu olmak erkeği de kadını da pasifleştirmiş, zenginliğin söz hakkında sahip olmada etkili olması örneklendirilmiştir. Kadının söz hakkının olmadığı, isteklerinin sorulmadığı, ataerkil toplum özelliğini yansıtan erkek baskınlığı görülmektedir. Şiddet uygulayıcı pozisyonda önce köy ağası, ardından baba ve son olarak sevgilinin yer aldığı görülür. *“Sosyal yaşam, her şeyin ötesinde bir takım eylem ve etkileşimlerden oluşur”* (Eriksen, 2015: 87). İfadelerimiz ve davranışlarımızda bu eylem ve etkileşimlere göre şekillendiğinden, anlatımlar sosyal yaşamı gözler önüne serer. Ağalık sisteminin sosyal yaşamda aktifliğini gösteren efsanelerden biridir.

Ağalık, halkı kendisine ekonomik bağımlı kılan ve bu bağımlılıkla halka fiziksel, sözel, sosyal özelliklerde ekonomik şiddet uygulayan kurumdur. *“Ağalar borçlandırma yoluyla köylüyü ekonomik bakımdan bağımlı kılan toprak sahipleridir”* (Avcıoğlu 1996: 179). Fakir çiftçiyi borçlandırmada ağalık kurumunu ve ağayı örnekler. *“Genel olarak ağalık belli bir ekonomik temel üstüne kurulmuş, ama en az onun kadar önemli toplumsal ve siyasal yönleri olan bir ilişkiler ağını içerir. Özellikle devlet gücünün zayıf olduğu, kamusal hizmetlerin halka ulaşmadığı yerlerde ağalık bir toplumsal kurum olarak halkla devlet arasındaki boşluğu doldurur. Halkın ekonomik ve toplumsal bakımdan ağaya bağımlı olması siyasal düzleme de yansır”* (AnaBritannica, C. 21: 103). Sosyal ve ekonomik açıdan güçlü ağa, karar mercii olarak kendisine olan borcu karşılığında babadan kızını istemesi hem psikolojik hem toplumsal hem de ekonomik şiddettir.

3.5. ARDAHAN EFSANELERİNDE SOSYAL ŞİDDET

Şiddetin türlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak imkansızdır. Renk tonları gibi birlerine karıştıklarında ve kapsadıklarında farklı türleri ortaya çıkmaktadır. Sosyal şiddette farklı bir başlık altında ele alınsa da ekonomik, psikolojik ve sözel şiddetti kapsadığı görülür. Solak tarafından yapılan tanımında sosyal hak kullanımını engelleme ve sosyal dışlanmaya maruz bırakma, üzerinde sosyal şiddet efsanelerde ele alınacaktır. *“Sosyal dışlanma kavramı, bireylerin diğerlerinden ayrı olması, her türlü sosyal etkileşimden mahrum bırakılması, izole edilmesi anlamlarına gelen daha geniş bir kavramsal çerçeveye sahiptir”* (Solak ve Teközel, 2019: 300). Bu çerçevede uygulanan her davranış, söz, tavır, mimik vb. sosyal şiddettir.

Ardahan halk anlatılarında sosyal şiddet yoğun olarak görülmemekle birlikte daha çok kişileri sosyal dışlama ve toplum düzeninin, aile yapısını bozma olarak karşımıza çıkar. Göle ilçesinde anlatılan he iki Kömür Baba efsanesinde de halkın daha sonra Kömür Baba olarak anılacak kişiyi ilk efsanede anlamadıklarından ‘saf’ olarak adlandırmaları, ikincisinde yabancı gördükleri için itibar etmeleri ve ölüsünü de mezarlıklarına koymamaları göze çarpan sosyal şiddet unsurlarıdır.

3.5.1. Kömür Baba Türbesi I

Kömür Baba diye anılan kişinin asıl ismi Keloğlan’mış. Çok saf bir adammış. Her dediği çıkarmış. Yaptığı yerini bulurmuş. Halk bunu tam anlayamadığı için bu adama saf diyorlarmış. Bu durum yıllarca böyle devam etmiş (Sarıkaya, 2017: 53).

Yöre de ‘saf’ aklı kesmeyen, akıl erdiremeyen, bilgisiz vb. anlamlarında kullanılır. Saf olarak adlandırdıkları kişilere de pek itibar etmezler. Bu kişilerle yakınlık kuranları, oturup kalkanları da aynı kafada gördükleri için dalga konusu yaparlar. Kömür Baba efsanesindeki kişi de onların gözünde saftır. Kişinin kerametlerini görene kadar bu durum böyle devam etmiştir.

3.5.2. Kömür Baba Türbesi II

Göle’ye çok eskiden yabancı biri gelmiş. Burada az kalmış. Gölede vefat etmiş. Garip olduğu için onu mezarlıklarına koymamışlar. Göle’nin çıkışında yol kenarına defin etmişler (Sarıkaya, 2017: 53).

Anlatımda sosyal şiddetin varlığı göze çarpar. Kendinden olmayanı mezarlıklarından bile dışlama söz konusudur.

3.5.3. Gırnav Kalesi

Hanak’ın Aşağı Dikan Köyünde bulan Gırnav Kalesinin adı eskiden gırnav değilmiş. Kız Kalesiymiş. Kalede bir bey otururmuş. Kaledeki kuralda kedilerin çiftleşme zamanında çıkardığı “gırnav” sesi gibi beyin kızları da yörede yaşayan kızlar da evlenme çağına gelince kalenin burcuna çıkıp ‘gırnav’ diye ses çıkarırlarmış. Babaları anlarmış ki bizim kızın evlenme çağı gelmiş. Kalede oturan beyin kızlarından biri kendi kendine “ya böyle bir adet mi olur, hayvan gibi ben niye ses çıkarayım, bu şekilde evleneyim.” demiş ve bu geleneği reddetmiş. Bir sene iki sene derken on sene geçmiş kızı inadından vazgeçmemiş ama onun yaşlıları da çoluk çocuğa karışmış. Kızı sırf kedi gibi gırnavlamadığı için büyükleri evlendirmemişler. En son kız bakmış olacağı yok. Bir gün kalenin burcuna çıkmış. “Töreniz batsın gırnav” demiş. Ve

kalenin burcundan kendini aşağı atmış. Kız kalesinin adı o olaydan sonra Gınav Kalesi olarak kalmış (Sarıkaya, 2017: 69).

Sosyal hayatta var olan geleneğin ret edilmesiyle başlayan bir şiddet süreci vardır. Kız evlilik geçiş dönemine ait ritüeli yerine getirmediği için büyükleri tarafından evlendirilmemiştir. Kişinin evlilik hakkının elinden bilerek alınması ve toplumun en küçük birimi olan aile birliğinin kurulmasına engel olunması sosyal şiddettir. Saldırgan konumunda olan büyükler boyun eğdirmek ve zorlamak gibi tutumlar göstererek kişiyi ölüme sürükleyecek bıkınlığa neden olmuşlardır. “*Nitekim doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş/giriş ritüelleri, farklı biçimlerde olmakla birlikte, bireyin bir toplumsal statüden bir başka statüye geçişini simgeleyen ritüellerdir. Kişilerin rol ve statü dönüşümleri sosyal yapıda değişiklikler meydana getirmektedir*” (Karaman,2010: 227-236) kızın rol ve statü değiştirmesinin engellemesi “*tepkisel şiddetin bir başka biçimi engellemelerden doğan gerginlikte ortaya çıkan şiddet*” (Formm, 1982: 22) biçimidir. Yaşanılan gerginlik yaşamın sonlanması ile noktalanmıştır.

3.5.4. Kür Üzerindeki Uğuz Taşı

Ahıska'nın Nakele Köyü ile Khırtı (Hırtız) arasında, Ardahan'dan gelen Kür Suyu'nun üzerinde Oğuz taşı denilen yaklaşık 5 metre boyunda bir bitevi kesme taş vardır. Uğuzlar'dan iki kardeş. O koca kaya gibi taşı, bir taşocağından keserek buraya getiriyorlar ki, köprü kuralar. Bunlar taşı kesip, Kür'ün kıyısına koyduktan sonra, öğle yemeği için evlerine geliyorlar bu arada Oğuzlar'a göre ufak yapılı bir adamda onların evine konuk oluyor. Uğuz'un atının topbaşı bir somar (16 god:320-330 kg.kadar) arpa almış. O “Ufak adam” Uğuz'un gözünün önünde koca bir kilim gibi duran atın torbasını doldurduktan sonra gücü yetmediğinden, atın başını eğdiriyor ve kolaylıkla arpa dolu torbayı hayvanın başına takıyor. Uğuz'un anası bunu görünce oğullarına diyor ki: “Sonunda dünyayı bunlar ellerine geçirip yiyecekler.” Bu durumu gören iki Uğuz Kardeş de “Ufak Adam'ın gücü ile büyük işleri başardığını gözleriyle gördüklerinden, Kür üzerinde kurmak istedikleri Taşköprü'yü yapmaktan vazgeçiyorlar. Sonradan o uzun ve dev yapılı Uğuzlar saflık ve hile bilmezliklerinden, zamanla yok olup gidiyorlar. Uğuz anasının dediği gibi dünya bizim gibi: “Ufak insanlar”a kalıyor. Bu Uğuzlar, uyumaz, uyumaz bir kez de uyuyunca yedi gün yatarlarmış Çıldır bölgesinde “Uğuz uykusuna yattı.” sözü, Uğuzlar anılarak uykuya çokça düşkünler için kullanılan bir tür deyimdir (Korkmaz, 2015: 282).

Fiziksel olarak bir toplumun görünümüne uymadıkları ve kıyas olarak farklı oldukları için ufak adam olarak anılan insanlara karşı şiddet anlatımı efsanede varlığını hissettirir. Ufak insanların büyük işler başarması Uğuzlar için risk olarak görüldüğünden, Kür üzerinde kurmak istedikleri Taşköprü'yü yapmaktan vazgeçiyorlar. “Tutum ve davranış

biçimlerini olduğu gibi kabullenmek imkânsız olduğunda, o zamana kadar normal görülen hareketler birden riskli olarak kabul edilmeye başlanır” (Furedi, 2001: 104). Adamın ufak olmasına rağmen koca kilim gibi duran atın boynuna torbayı asması Uğuz’un anası için imkansızdır. Ve dünyayı tüketenler olarak tehlike arz etmektedirler. Tehlike ise ufak insanların kendilerinden daha yetenekli başarılı olacağı düşüncesidir. Bu düşünce Uğuz’da “hem kıskançlık hem de gıpta bir tür gerginlik yaratır” (Formm, 1982: 23). Bu gerginlik köprü yapımından vazgeçirdiği gibi insanları da sürekli fiziksel özellikleri ile tehlike arasında bağ kurarak dışlama ve olumsuz duygular besleme sosyal şiddet olarak görülür.

3.5.5. Kabak Dağı Efsanesi

Çok eski zamanlarda bir kız varmış. Bu kız bir genci seviyormuş. Sevdığı genç çok fakirmiş. Kızın ailesi bu duruma oldukça karşı çıkmış. Ve zengin birini bulmuşlar kızın evlenmesi için ve kızı onunla evlendirmişler. Kız ne yapmışsa ailesini ikna edememiş. Düğün günü gelmiş çatmış. Kız sürekli ağlıyormuş. Düğün alayı zengin evine doğru yola çıkmış. Kabak Dağının üstüne çıkınca gelin bütün içtenliğiyle yalvarmış. “Beni ve bütün düğüne katılanları taş et Allah’ım” demiş ve orada bulunan herkes taş kesilmiş (Sarıkaya, 2017: 77).

Ekonomik statü farklılığından dolayı bir kesimi istememe ve babanın kızının kimle evlenip kiminle evlenmeyeceği konusunda karar vermesi, baba ve kızının arasında sağlıklı iletişimin olmaması sosyal şiddettir.

Ferdi gelir eşitsizliği araştırmacılar tarafından sosyal şiddetin kaynaklarından biri olarak gösterilmektedir. “Sosyal şiddet, tüm toplumlar için, her zaman karşılaşılabilecek türden bir tehlikedir. Özellikle geçiş dönemlerinde, insanların yaşam standartları arasındaki uçurum arttığında daha sık görülür” (Özerkmen & Gölbaşı, 2010: 28). Geçiş dönemi olan evlilik üzerine anlatılan efsanede kızın sevdiği gencin yaşam standartları ekonomi açısından yetersiz görülmüş, kız verilmemiştir. Baba gence maddi durumu uygun olmadığı için karşı çıkarak kızına da söz hakkı tanımayarak şiddet tutumu sergilemiştir.

3.5.6. Senem ile Hüseyin

Senem ile Hüseyin birbirine sevdalanmış. Aileleri bunları evlendirmiş. Bir süre sonra Hüseyin askere gitmiş. Yedi yıl geçmiş Hüseyin’den haber gelmeyince Seneme kocasının öldüğünü artık geri dönmeyeceğini söylemişler. Senemi ailesi bir ağanın oğluna vermişler. Tam düğün kurulmuşken Hüseyin askerden dönmüş. Düğünü görünce bir türkü demiş.

Baba götürmeyin elin gelinini demiş. Bunu duyan ağa, Senem'in kocası Hüseyin olduğunu anlamış. Hemen düğünü durdurmuş seslenmiş. Verin elin gelinini demiş. Senemi alan Hüseyin köyüne dönmüş. Mutlu mesut yaşamışlar (Sarıkaya, 2017: 93).

Senem'e kocasının öldüğünü artık geri dönmeyeceğini söyleyerek, Senem'i ağanın oğluna vermeleri ile aile ve toplumsal denge bozulduğu için sosyal şiddet mevcuttur. Mihaud'un şiddet tanımında yer alan törel (ahlaki/moral/manevi) bütünlüğe zarar verecek şekilde davranma bu efsanede karşımıza çıkar. Kocasını artık geri dönmeyeceği ile kandırma psikolojik şiddet, sevdiğinin öldüğünü söylemeleri sözel şiddet unsurlarıdır.

3.6. ŞİDDET ANLATIMI TAŞIYAN EFSANELER

Bu bölümdeki efsanelerde şiddet tanımlarında varlığını gösteren unsurlar somut olarak yer almasa da anlatımda kullanılan sözcükler cümleler ve eylemler, insanı strese sokan durumlar, olaylar, gerginlikler şiddet unsuru taşımaktadır. Bu efsanler Kurban İnen Ocak, Felaket Getiren Taş Tabut, Oruç Hoca, Köse Hesso, Deli Şükrü, Cinli Değirmen, Maddaur Taşı (I, II, III, IV) Efsaneleri, Arsiyanın Taşları, Taştan Nene, Nene Kaya, Beşik Taşı, Taş Kesilmiş Gelin Alayı, Gelin Taşları I, Taş Kesilen Çoban, Uğuz Çayırı Ve Uğuz Dağı Efsanesi, Şehit Kafası Dağı, Ulgar Dağı, Al Kızı Ve Al Karısı Efsaneleri, Cazi Efsaneleri, Alman'a'nın Hazinesi, Çıldır Gölü Efsanesi, Çiko Köyü, Valvana Şehri, Adam Yiyen Harabeler (Peğler), Kurdun Annelik Yaptığı Çocuk, Kerem'i Taşlama'dır.

Özellikle yamyamlık üzerine anlatılan Valvana Şehri, Adam Yiyen Harabeler (Peğler) ve Çiko Köyü efsanelerinde ağır bir şiddet teması konuya hakimdir.

Yörede çok çekinilen, korkulan ve anlatımlarda yer alan Maddaur Taşı (I, II, III, IV) efsanelerinde de gerilim, tehlike, ölüm, fiziki zarar içeren sözcüklerin varlığı konunun ve temanın şiddet üzerine olduğunu gösterir.

Cazi efsanelerinde insanın zarar verici varlıklara dönüşüp yine insanlara zarar vermesi, korkutması sindirmesi, saldırması vakaları üzerine kurulu efsanelerdir. Olağanüstü varlıklara dönüşen insanların şiddet baş vurduğu gözlenmektedir.

Anadolu'nun genelinde yaygın olmakla birlikte Ardahan yöresinde hâkim olan, Al Kızı ve Al Karısı Efsaneleri de olağanüstü varlıklardan insanların zarar görmesi, alışkanlıklarını değiştirmesi, korkması, bu varlıkları hor görmesi hakimken bazılarında da insanların onları esir etmeleri istediklerini yaptırmak için uyguladıkları şiddet görülmektedir.

Cin efsaneleri içinde yer alan Oruç Hoca, Köse Hesso, Deli Şükrü, Cinli Değirmen cinlerin don değiştirerek insanlara zarar vermesi üzerine kurulu şiddet anlatımlarıdır.

Ağaçlarla İlgili Efsanelerde (Tekçam Efsanesi I, Tekçam Efsanesi II, Kan Akan Tek Çam, Kan Ağlayan Ağaç, Üç Çam), yer alan ağaçlar uhrevi boyutlu ağaçlar olarak kabul edilirler. Bu ağaçları kesmek isteyenler manevi olarak ceza alma, felç geçirme, ölme gibi durumlarla karşılaşır. Ağaçların gövdesinden sürekli akan akması, yaşanan hadiseler şiddet anlatımıdır.

Bu bölümde yer alıp ortak olarak gruplanamayan efsanelerde de sözcükler, olaylar, karşılaşılan manevi yaptırımlar şiddeti andırır.

3.7. ARDAHAN EFSANELERİNDE ŞİDDET AÇISINDAN DİKKAT ÇEKEN UNSURLAR

Şiddet kültürü açısından incelenen Ardahan efsaneleri, şiddetin örneklerini sunmanın yanı sıra dolaylı olarak şiddetin yaşandığını, etkilerini varlığını ve sonuçlarını hissettiren bazı motiflerde taşımaktadır.

3.7.1. Taş Kesilme Motifi ve Şiddet

Motif, Thompson ve Lüthi'nin tanımlarında değindiği halk anlatılarının en küçük anlamlı yapı unsurudur. Ardahan efsanelerinin de bazen bir motif etrafında şekillendiği bazen de birkaç motiften oluştuğu analiz edilmiştir. Şiddet yönünden en dikkati çeken motif ise taş kesilme motifi dikkat çekmektedir. “*Taş kesilme, şekil değiştirmeler arasında en çok örneğini gördüğümüz motiftir* (Sakaoğlu, 1980: 32). Şekil değiştirmede çeşitli çalışmalarla kategorileştirilmiştir.

“Thompson'ın indeksinde "D MAGİC" bahsinde yer almaktadır.

D O - D 699 Şekil değiştirme

D 800 - D 1 699 Sihirli nesneler

D 1700-D 2199 Sihirli güçler ve tezahürleri” (Sakaoğlu, 1980: 32).

Bu kategoriden hareketle yapılan diğer bir çalışma ise Prof. Dr. Hikmet Tanyu 'ya aittir.

Tanyu taş kesilmenin 4 başlıkta tasnif eder.

“1. Beddualarla taş kesilenler, lanetleneni yılan sokar veya beddua ile taş kesilir.

2. Günah işleyenler, tanrının gazabına uğrayarak taşlaşırlar.

3. *Dilekleri sonunda taş kesilenler. Sevgililerine kavuşmayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar, bir hücumda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.*

4. *Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması, Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu vs. nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar, hususi bir hüviyet kazanır”* (Tanyu, 1968: 66).

Çalışmamıza konu olan Ardahan efsanelerinde taş kesilme, taş olma, taşa dönüşme motiflerinin görüldüğü 19 efsaneye rastlanılmıştır. 4 efsaneye yazılı kaynaklardan, 15 efsaneye de saha derlemelerinden ulaşılmıştır. Taş kesilme motifinin olmadığı kayalarla ilgilide 5 efsaneye denk gelinmiştir.

3.7.1.1. Başkasının Kargışı ile Taş Kesilenler

Başkasının kötülüğünü isteme, iyiliğine tahammül edememe ve bazen de kendi düşünceleri doğrultusunda gerçekleşmeyen olaylar için kişilerin sözel olarak sergiledikleri şiddet türüdür. Bu kasıtlı ve bilinçli eylemde ilahi güçten yardım isteme en etkili yoldur. Bedduaların sonucu gerçekleşen taş kesilme efsaneleri ve kısa içerikleri verilmiştir.

Taş Kesilen Gelin: Sevdiği adama kaçtı diye babasının ettiği kargış ile gelin taş kesilir.

Gelin Taşı: Sevgilinin kargışı sonucu gelin ve beraberindekiler taş kesilir.

Taş Kesilmiş Koyunlar: Ermişin kendisine süt vermeyen gelinler için ettiği kargış sonucu gelinler ve sürü taş kesilmiştir.

Taş Olan Kırk Atlı: Sevgilinin ettiği kargış sonucu gelin ve düğün eşrafı taş kesilir

3.7.1.2. Cezalandırma Olarak Taş Kesilme

Yaradan’a karşı verilen sözde durmama kişilerin taşa dönüşmesi ile neticelenmiştir. Yaşanan olayda verilen sözü yerine getirmemenin karşılığı yaşamın sonlanması olarak karşımıza çıkmaktadır ve yaşanan olay şiddetin sosyal ve psikolojik yönlerine de vurgu yapmaktadır.

Taş Kesilen Çoban: Sürünün önünde çok susayan çoban Allahtan adak karşılığında su istemiş dileği kabul olan çoban adağını unutmuş ve cezalandırılarak taş kesilmiştir.

Arsıyan’ın Taşları: Adakla dileği gerçekleşen çobanın Allah’a verdiği sözü unutması sonucu ceza olarak kendi ve koyunları taş kesilir.

3.7.1.3. Kendi Duası ve Dileği ile Taş Kesilme

Ardahan efsanelerinde en sık rastlanılan 3. madde de yer alan dilek sonrası taş kesilme hadisesidir. Kişinin kendisine kasıtlı olarak yöneltilecek olana sözel, fiziksel ve düşman hücumundan cinsel saldırıdan kaçmak için kendisi için yaratıcının gücünden yaralanarak intihar kabul edilebilecek başka bir forma geçme yaşamı sonlandırma için edilen dualar sonucu taş kesilme görülür. Gerçekleşen taş kesilme eyleminde yaşamın son bulması, toplumsal düzenin bozulması ve hissedilen gerginlik yalan ve olan olayda şiddetin varlığını hissettirmektedir. Kendi dilediği ile taş kesilen efsaneler ve kısaca içerikleri verilmiştir.

Gelin Taşları I-II: İlk efsanede iki sevgili aileleri kavuşmalarına izin vermeyince kendileri için, ikinci efsanede kız sevdiğine kavuşamadığı için kendine ettiği kargış neticesinde taş kesilme görülür.

Taş Kesilen Gelin Alayı: Eşkıyaların düğün alayını kesmesi sonucu gelinin kendisi ve düğün alayı için ettiği duası sonucu taş kesilme.

Kabak Dağı Efsanesi: Sevdiği alamayan gelinin kendisi ve düğüne katılanları taş et duası ile taş Kabak Dağı yakınlarına gelen düğün alayı taş kesilir.

Dikili Taş: Kayınpederinden utanan gelinin kendi için ettiği duası sonucu taş kesilme.

Taştan Nene: Düşmanların eline düşmemek ve namusunu korumak için nenenin kendi ve torunu için ettiği duası sonucu taş kesilme.

Nene Kaya: Mezalim yıllarında düşman eline düşmemek için gelinin kendi için ettiği duası sonucu taş kesilme.

3.7.1.4. Efsaneleşmiş Kişilerin İzleri veya Önemli Olaylar Sonucu Kaya ve Taşın Anlam Bulması

Efsaneleşmiş kişilerin izlerinin olduğu kayalarda şiddet unsurları analiz edilememiştir. Fakat taşlarda yer alan izlere anlama yükleme ve uğurlu sayma taş kesilme motifinin görüldüğü efsaneler olarak karşımıza çıkar.

Taş Üzerindeki Köroğlu'nun Atının İzi: Köroğlu'nun atının ayak izi olduğuna inanılan taşta yağmur yağmayınca iyi niyetli kişiler su dökünce yağmur yağdığına inanılır.

Hız. Ali'nin Bindiği Düldül'ün Ayak İzleri: Hız. Ali'nin atının ayak izlerini olduğu düşünülen kayalıkların uğurlu olduğuna inanılır ve ziyaret edilir.

Şiddet varı olayların yaşanması kayaların ve taşların anlam kazanmasına neden olmuştur. Düşmanın fiziksel ve cinsel şiddet uygulama ihtimali ve gerçekleşmesi sonucu taş ve kayalarla ilgili anlamlandırmaların ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Beşik Taşı: Düşmanlardan kaçan gelin ve bebeğinin kayalıklarda sır olup kaybolması sonucu çıkan seslerin beşik sesi olduğu kabul edilir.

Üç Kaya: Düşmanları kötün yiğitlerini öldürmesi sonucu, köyün kızları da bir yerde sevdiklerini beklerken taş kesilmişler.

“Anadolu-Türk efsanelerinde her cins varlık taş kesilebilir. Bunların başında insan gelir” (Sakaoğlu,1980: 38). Ardahan efsane anlatmalarında da insanlar ve hayvanların taş kesildiği görülmüştür. Kişilerin yaptığı hatalardan hayvanlarında şiddetten ikinci derecede etkilenecek taş kesildiği görülmüştür. *“Taş kesilme işi, iyiler için bir kurtuluş, kötüler için ise bir cezadır. Bazen hadiseyle yakından uzaktan ilgisi olmayan kimselerin de taş kesildikleri görülür”* (Sakaoğlu,1980: 40). Cezalandırma ve kötülükten kaçma Ardahan efsanelerinde görülen taş kesilme motifinin nedenlerindendir. *“Bazı kahramanlar, kurtulmaları için taş olmaya yani ruhsuz bir taş olarak kalmaya razıdırlar. Fakat bazıları, bilhassa genç aşıklar, başka bir isteği de ihmal etmezler”* (Sakaoğlu,1980: 40). Kurtulmayı istedikleri durumlar Ardahan efsanelerinde düşmandan kaçma ve düşmanla karşılaşmanın getireceği şiddet olaylarıdır. Genç aşıklar ise babaları tarafından istemediği kişi ile evlendirilmelerine, ağaların ekonomik güç kullanarak istedikleri kızı alma girişimlerine tepki olarak yaşam yerine cansız nesneye dönüşme tercihlerinden kaynaklanır. Kadının yok sayılması, söz hakkının olmaması ve cinsiyetçi yaklaşımlar sonucu taşa dönüşmek için arzu uyandırdığı görülmektedir.

3.7.1.5. Yamyamlık

Sahadan derlenen Ardahan efsanelerinin 3 tanesinde yamyamlık hadiselerinin olduğu tespit edilmiştir. Hanak, Göle ve Ardahan’da şuan kullanılmayan bazı yerleşim yerleri ile ilgili anlatılan efsanelerde insan yiyen, insan etini salamura eden bir toplulukla ilgili anlatmalara denk gelinmiştir. Bu anlatmalarda yerler ve olaylar değişse de ana hadise aynı konu çevresinde şekillenmektedir. Yamyam TDK ’da *“1. sıfat Daha çok din, tapınma, büyü vb. amaçlarla insan eti yiyen (kimse), 2. mecaz Yabani, vahşi, 3. mecaz Açgözlü (kimse)”* (<https://www.mynet.com/yamyam-ne-demek-yamyam-kelimesinin-tdk-sozluk-anlami-nedir-170100149612> 03/02/2022) şeklinde tanımlanmıştır. *“İnsan*

yamyamlığı (Antropofaji), insanın, kendi türünden varlıkların (insan) etini veya iç organlarını yeme eylemi ya da alışkanlığıdır. Yamyamlık eylemini gerçekleştiren kişi yamyam olarak adlandırılır”

(https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_yamyaml%C4%B1%C4%9F%C4%B1#Nedenleri 03/02/2022). Derlenen efsanelerde yamyamlık hadisesi sadece çocukların baba tarafına uyarılarak annelerine ısırarak zarar vermelerinde anlık olarak görülmesinin yanında, gelinlerin girilmesi yasak olan odaya/ mahzene girmesi ya da yemek yapması neticesinde salamura yapılmış, pişirilmiş insan uzuvları ile karşılaşması yamyamlık hadisesini ortaya çıkarır. Anlatımda ve yaşanan olaylarda ağır şiddet eylemlerinin gerçekleştiği hissedilir.

Çiko Köyü efsanesinde gelin mahzene girdiği sırada gördüğü insan uzuvlarından yapılmış salamura ile durumu anlar ve çocuğu ile kaçır. Soyunda yamyamlık olan çocuk babaannesinin telkini ile annesinin omuzunu ısırarak koparır.

Valvana Şehri efsanesinde de gelinin mutfağa girmesi ve yemek yapması yasaktır. Bir gün yemeği karıştırmak için mutfağa girdiğinde tencerede insan eli, başı görünce kocası ve ailesinin yamyam olduğunu anlar. Çocuğunu alarak kaçarken emzirir ki sesi çıkmasın fakat çocuğa babaannesi ananınin memesini kopar diye bağırınca çocuk annesine zarar vererek memesini koparır.

Adam Yiyen Harabeler (Peğler) efsanesinde gelin bir gün girilmemesi gereken yere girer, salamuraların insandan yapıldığını görür. Gelin geldiği ailenin insan yiyenlerden olduğunu anlar ve kaçır. Adı Sona olan çocuğunu da alarak kaçan gelinin ardından ‘Sona soyuna çek’ diye seslenirler ve çocuk annesine saldırmaya başlar.

Her üç efsanede ağır şiddet teması etrafında şekillenir. Dolaylı olarak davranış ve eylemlerde insan yeme davranışı yamyamlık ve şiddet unsurları vardır. “*Yamyamlık olarak kabul edilebilecek olayların başlıca 3 nedeni: Kültürel ve sosyal nedenler, Açlık veya kıtlık, Delilik veya sosyal sapkınlık*” (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_yamyaml%C4%B1%C4%9F%C4%B1#Nedenleri 03/02/2022) gösterilir. Fakat efsanelerde yamyamlığın neden kaynaklandığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Tablo 1. Ardahan Efsanelerinde Şiddet Türlerinin Dağılımı

Efsane Adı	Fiziksel şiddet	Sözel şiddet	Psikolojik şiddet	Sosyal şiddet	Ekonomik şiddet	Cinsel şiddet	Anlatımda şiddet	Şiddet yok
Kömür Baba I		Rencide edici ithamlar		Ötekileştirme				Şiddet unsurları yok
Kömür Baba Türbesi II				Dışlama, topluma kabul etmeme				
Halil Hoca Türbesi	İşkence, eziyet							
Şeyh Ahmet ve Şeyh Mehmet								Şiddet unsurları yok
Halil Hoca'nın Mezarı								Şiddet unsurları yok
Büyük Ziyaret							Namaz kılarken ulu bir ses duyması ile ölüm	
Küçük Ziyaret							Çocukların azdıkları yerden gaipten ses ile korkmaları	
Keşişin Mezarı							Mezar taşınınca köyü yağmur vurması	

Kurban İnen Ocak

Hayvana
şiddet

Kurban
gelmesinin
kesilmesi,
olağanüstü
varlıkları esri
etme

**Felaket Getiren Taş
Tabut**

Korku

Tabut çıkınca
yağmur, dolu
başlaması

**Şeyh Ahmet Şeyh
Mehmet Türbesi**

Şiddet
unsurları yok

**Kolotlar ve Hızırın
Duası**

Şiddet
unsurları yok

**Silahını Bırakmayan
Asker**

Şiddet
unsurları yok

Oruç Hoca

Korku

Cinlerle
mücadele ve
ateşte yakma

**Zatlara Gelmeyen
Kurban**

Baş kesme,
öldürme,
cezalandır
ma

Küçümseme,
hor görme

İlahi
cezalandırma
ile zat
maneviyatının
bozulması

**Kırklara Karışan
Kardeş**

Öldürme

Toplumsal
düzenin
bozulması

Üç Şehitler Türbesi

Harp,
öldürme

Kızdırılan Sofu	Aşağılama, dalga geçme ifadeleri	Duygusal baskı, öfke kontROLSÜZLÜĞÜ	Taşları fırlatma, kızgınlık gösterme	
Görünen Şehit				Şiddet unsurları yok
Üç Dağ Başı Evliyası: Üç Kardeşler				Şiddet unsurları yok
Deli Kemal	Ateş etme	Korku, dışlama	Kerametler ile kazaları ve kötülükleri engelleme	
Posoflu Ellez				Şiddet unsurları yok
Recep Dede				Şiddet unsurları yok
Şakir Pehlivan	İşkence, özgürlüğün den alıkoyma, adam kaçırma	Duygusal baskı	Aile yapısının bozulması	Rusların kaçırıp damızlık olarak kullanması
Köse Hesso				Cinlerle mücadele, cinlerin gelin kaçırması, kayınpederin cinlere

Deli Şükrü			Karşı muska yapması	
Zaloğlu Rüstem			Olağanüstü varlıklarla mücadele, etme çabaları	Şiddet unsurları yok
Peri		Görmezden gelme, umursamama, yok sayma	Cezalandırmaya inanma	
İraz Gelin	Büyü, tuzak, öldürme	İlgisizlik, çekememezlik		
Kız Kalesi				Şiddet unsurları yok
Şeytan Kalesi I- II	I - öldürtme, cezalandırma II- Savaş, öldürme	Korku		
Çıldır Dibi Gölündeki Eski Şehir				Şiddet unsurları yok
Altun Kale				Şiddet unsurları yok

Gırnav kalesi	İntihar	Beddua	Değersizleştirme	Toplumsal baskı, ötekileştirme	
Karanlık Kale					Şiddet unsurları yok
Cinli Değirmen					Olağanüstü varlıkların kötülükleri
Kol Şehri	Şehri yıkmak				
Kızlar Kayası Seyitören Köyü	Yöneticiler in savaşta öldürülmesi				
Kızlar Kayası	İntihar		Aile baskısı ve kokusu		Anlatım unsurlarında şiddet
Maddaur Taşı I- IV					Kötü güçlü taşların zararları olağanüstü güçler ve zararları
Taştan Nene	Savaş	Beddua	Korku		Nenenin duasıyla torun ve nenenin bir anda taş olmaları
Nene Kaya	Savaş, kendine	Beddua	Korku	Cinsel zarara görme korkusu	Anlatım olaylarında şiddet

	yönelen şiddet			
Arsiyanın Taşları			Anlatım unsurlarında şiddet	
Kür Üzerindeki Uğuz Taşı		Küçümseme		
Taş Üzerindeki Köroğlunu Atının İzi				Şiddet unsurları yok
Hz. Ali'nin Bindığı Düldülün Ayak İzi				Şiddet unsurları yok
Taş Olan Kırk Atlı	Beddua		Anlatım unsurlarında şiddet	
Dikili Taş			Gelinin kaşıkları unutup utancından dua edip taş kesilmesi ve çayır zamanı insanlar gelince taşın yüzünü eğmesi)	
Beşik Taşı				Savaş korkusu

Kız Kayası					Yaşanan olaylarda şiddet
Taş Kesilmiş Koyunlar		Beddua		Anlatımda şiddet unsurları	
Taş Kesilen Gelin Alayı	İntihar	Beddua			Yaşanan olaylarda şiddet
Gelin Taşı		Beddua			Yaşanan olaylarda şiddet
Gelin Taşları					Yaşanan olaylarda şiddet
Taş Kesilen Gelin		Beddua			Yaşanan olaylarda şiddet
Kabak Dağı Efsanesi		Beddua		İstemediği kişi ile evlendirilme	Anlatımda şiddet
Üç Kaya	Öldürme/baskın				Anlatımda şiddet olayları
Taş Kesilen Çoban					Anlatımda şiddet unsurları
Dedeşen					Şiddet unsurları yok
Kuş Tepesi Efsanesi			Korku		Anlatım olaylarında şiddet

Uğuz Çayırı ve Uğuz Dağı Efsanesi	Bedensel bütünlüğü bozma				Yaşanan olaylarda şiddet anlatımı
Güleyin Oğlu Çeşmesi		Küfür/hakaret	Dışlama/reddetme	Aile yapısının bozulması	Anlatımda şiddet unsurları
Köroğlu Dağları ve Şişek Köyü					Şiddet unsurları yok
Darağacı	Cezalandırma/öldürme				
Kadının Güneyi	İntihar				Anlatım olaylarında şiddet
Gökdağ Efsanesi					Şiddet unsurları yok
Kurşun Asker	Çatışma/ölme				
Sarıköz Tepesi					Şiddet unsurları yok
Şehit Kafası Dağı			Korku		
Ulgar Dağı					Anlatım unsurlarında şiddet
Taraklı Kuş					Anlatım unsurlarında şiddet

**Çıldır'da Karsu'dan
Çıkan Su Boğası**

Hayvana
şiddet/
öldürme
yaralama

Çekememezlik/
hile

Sosyal
değerlere zarar
verme

Altınlı Yılan

Al Karısı / Al Kızı I –II

Hayvana
şiddet

Cin Deresi

Cinli Kaya

Cazi Efsaneleri I- II

Kocakarı Soğukları

Dolu

Tek Çam Efsanesi I-II

Olağanüstü
varlıkların
yaptıkları

Olağanüstü
varlıkların
yaptıkları
Olağanüstü
varlıkların
yaptıkları

Olağanüstü
varlıkların
yaşattıkları
anlatımda
şiddet unsurları

Olağanüstü
varlıkların
yaşattıkları
anlatımda
şiddet unsurları
Anlatım
unsurlarında
şiddet

Şiddet
unsurları yok

Anlatım
unsurlarında
yoğun şiddet
unsurları

Kan Akan Tek Çam I

Anlatım
unsurlarında
yoğun şiddet
unsurları

Üç Çam

Anlatım
unsurlarında
yoğun şiddet
unsurları

Kıçatan Eşkıyası

İşkence ve
öldürme

Hırsızlık/
soygun

Toplumsal
düzeni bozma

Sihirli Hazine

Anlatım
unsurlarında
şiddet

Sahipli Hazine

Anlatım
unsurlarında
şiddet

Yontma Mezarın Hazinesi

Anlatım
unsurlarında
şiddet

Almana'nın Hazinesi

Anlatım
unsurlarında
şiddet yok

Selin Aldığı Hazine

Anlatım
unsurlarında
şiddet

İki Yıldız Efsanesi

Anlatım
unsurlarında
şiddet yok

Ağca Kaledeki Çifte Aşıklar

Esaret/
özgürlükte
n alıkoyma

Dışlama

Kişisel
ilişkilere zarar
verme

Senem ile Hüseyin

Çıldır Gölü Efsanesi

Anlatım
unsurlarında
şiddet yok
Anlatım
unsurlarında
şiddet yok

Ayır Gölü	Öldürme	Baskı	Aile ve toplumsal düzeni bozma	Anlatım unsurlarında şiddet
Hıram Efsanesi	Hayvana şiddet/ öldürme	Hile/ çekememezlik	Toplumsal değerlere zarar verme	Anlatım unsurlarında şiddet
Ayaz Göl				Anlatım unsurlarında şiddet
Boğa Gölü	Hayvana şiddet/ öldürme	Çekemezlik/hile	Toplumsal değerlere zarar verme	Anlatım unsurlarında şiddet
Yamyam Efsaneleri I-II-III	Yaralama/ öldürme/			Anlatımda ve yaşanan olaylarda ağır şiddet unsurları
Aşık Kerem'in Sınanması		Küçümseme/ala y etme	Toplumsal dışlama	Anlatım unsurlarında şiddet
Hasköy Tabyaları				Anlatımda şiddet unsurları yok

**Kurdun Annelik Yaptığı
Çocuk**

Savaş

Korku

Anlatım
unsurlarında
şiddet

4. BÖLÜM

ARDAHAN MASALLARINDA ŞİDDET

Türk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan masallar sözlü gelenekte varlığının sürdürür. Gelenekte yaşayan ve yazıya aktırılan her masal var olduğunu geleneğin dünya görüşünü yansıtır. Mekân, zaman, olay kahramanlar açısından olağanüstülükler barındırsa da halkın inanışlarını, dilini, ifade tarzını, kültürel birikimlerini de taşır. Bu bakımdan masallar “halk kültürünün temellerini araştırmada önemli bir belgedir” (Yardımcı, 2015: 125). Gelenek ve görenekte var olan uygulamalar masal anlatısında yer alır. “*Masal kahramanlarının doğumunda, gençliğinde ve evlenmesinde yörenin gelenek ve göreneklerinden yararlanır*” (Yardımcı, 2015: 125). Sosyal hayattan derin ve geniş izler taşıyan masallar değerli folklor malzemeleridir.

Diğer anlatı türlerinden farklı olarak masalların çocukların eğitimi ve eğlence amacı taşıması bakımından ayrı tutmak elzemdir. Çocuk dinlediği masallarda kızıllacak unsurları, tepki verilecek durumları, terbiyeyi, örnek alması gereken davranışları, kuralları, iyiyi, kötüyü vb. birçok toplumsal ananeyi özümser. Toplumun bünyesinde uzun zaman diliminde tecrübe ve kültürle harmoni şeklinde oluşan masallar çocukların bakış açısı üzerinde de etkilidir. Masallar doğru ve iyi olanı gösterdiği gibi şiddetin de aktarıcısı olabilmektedirler.

Genellikle büyükler tarafından çocuklara anlatılan masalların, Ardahan yöresinde köy kahveleri ve odalarında büyüklerin de kendi aralarında anlattığı saha derlemelerinden anlaşılmıştır. Derlenen masallar yöreye özgü atasözü, deyim, alkış- kargış gibi diğer sözlü ürünler yönünden zengindir. Aynı zamanda yörenin ağız özelliklerini, söz varlığını, insan ilişkilerini göstermesi bakımından da önemlidir.

Hâkim kültür ve coğrafya kaderi belirlediği gibi başvurulmuş şiddet türünü de belirler. Toprağa ve hayvancılığa bağlı Ardahan toplumunda hayvancılık özel bir yer tutar. Ekip-biçme dayalı tarım ticari amaçlı değil hayvancılığa yönelik yapılır. Yine Anadolu’nun çoğu coğrafyasında ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyet olan yaylacılık da Ardahan’da hayvancılığa yöneliktir. “Yaylacılık, başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan kırsal kesimde, kırsal hayatın tamamlayıcı bir unsurudur” (Kurtbaş, 2020: 161). Hayatın her damarının hayvancılığa bağlı toplumda hayvan insan için aile kadar değerli ve kutsaldır. Temel geçim kaynağı ve yaşamının önemli bir bölümünün meşgalesi olan hayvancılık,

Ardahan coğrafyasının kaderidir. Yöreden derlenen tüm anlatı türlerinde hayvana şiddet neredeyse hiç görülmemektedir. Hayvana şiddet olarak değerlendirebilecek durum 3 masalın 2'sinde kurnazlığı ile köylünün kazını, tavuğunu, sütünü yağmalayan tilkiye karşı son aşamada görülmüştür.

Toplumda şiddetin somut hali fiziksel, sözel ve cinsel saldırılardır. Cinsel şiddet 92 masalın 4'ünde karşımıza, cinselliğe yönelik teşebbüs ve tehdit içeren sözler olarak çıkmaktadır. Fiziksel olarak cinsel saldırı ile karşılaşılmamaktadır.

Okuryazarlığın günümüzde bile geride kaldığı yörede sözellik ve sözlü kültür oldukça zengindir. Sözlü kültürün geliştiği bu bölgede şiddet en çok sözlü olarak görülmektedir. Tehditler, beddualar, hakaretler, küfürler, argo; yüksek sesle uyarı, bağırma vb. öncelikle sözde kendini gösterir ve diğer şiddet türlerini tetikler. Dil, saldırı aracı olarak etkin bir şekilde kullanılır. Fiziksel, psikolojik, sosyal ve cinsel vb. şiddet türleriyle birlikte görülen sözel şiddet egemenlik kurma, konumunu koruma, diğerleri, üzerinde baskı, korku oluşturma gayesi taşır. Bu gayenin gerçekleşmesi için tekerleme, atasözü, deyim vb. türlerden yararlanmanın yanında kinaye, tevriye, mübalağa gibi söz sanatlarından da sıklıkla yararlanır.

Masal metinlerinde, cümle ve paragraflarla veya anlatının tamamında şiddet kurguyla verildiği gibi sözcüklerde şiddet göstergesi olarak kullanılmıştır. Şiddet tanımına uygun unsurlar yer almasa da ağır şiddet teması açık ve anlaşılır şekilde görülmektedir. Cezalandırma ve ders verme üslup ve eylemleri şiddet barındırır.

Masallardaki şiddet ve türleri, anlatı toplumunda var olduğunu hissettirir. “*Anlatı metinleri insanoğlunun hayata dair birikimlerinin aynası gibidir*” (Ege, 2016: 68). Özellikle küçük toplumlar aşına olduğu, yaşadığı ve bildiği ile hissiyatını anlatır. Bu anlatılar önce sözlü kültürde tekrarlanır, deneyimlerle eklemeler yapılır, tecrübelerle genişletilir ve sanatsal anlatımla bir sonraki nesle aktarılır. Aktarım nesillere olduğu gibi toplumdan topluma da tezahür eder. Tarihin, söylemin, yaşamın izlerini taşıyan bu anlatılar hem kültür aktarıcısı hem devirler ve nesiller arası köprü konumundadır.

Çalışmamızın bu bölümünde Dilek Sarıkaya Göle'den Niyazi Bahadır'ın Masal Daracığı ve Bu Masalların Propp Metodu Açısından İncelenmesi (seminer olarak hazırlayıp sunduğumuz) saha derlemelerinden 8, Ramazan Korkmaz'ın Çıldır Folklor ve Etnografyası'ndan 30, Ahmet Ali Aslan'ın Ardahan- Çıldır- Göle Masalları'ndan 30, Ümit Kaftancıoğlu'nun Tek Atlı Tekin Olmaz'dan 24 masal olmak üzere 92 anlatı

irdelenmiştir. Eş metin özelliği gösteren masallardan daha kapsamlı olan metin dikkate alınmıştır. Şiddet tanımına uygun olmayan metinler, anlatım üzerinden çalışmaya dâhil edilmiştir. Ardahan yöresinden derlenen ve yazıya aktırılan anlatı metinlerinden 15’inde şiddet olarak değerlendirebilecek öğeler görülmemiştir, 7’sinde ağır şiddet anlatımı, 4’ünde cinsel şiddet, 3’ünde hayvana karşı şiddet, 62’sinde ise şiddet ve unsurlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Kolektif algının tezahürü olan Ardahan masalları aşağıdaki bölümde barındırdığı şiddet türleri ile analiz edilecektir.

4.1. ARDAHAN MASALLARINDA FİZİKSEL ŞİDDET

Masallarda görülen fiziksel şiddet; padişahların cezalandırmaları, eşler arası, hayvanlara karşı ve kardeşlerin birbirini çekememezlikleri, kahramanların ona yapılan haksızlık karşısında intikam almaları, yiğitlik, kahramanlık, güç göstergesi olarak görülmektedir. “*Şiddet çoğunlukla fizikseldir, çünkü usa vurma gibi diğer aşamalar ile engellenmiştir*” (May, 2018: 43). Özellikle kıskançlık durumlarında usa vurma hiçbir kahramanda görülmez, hedeftekine zarar vermek, yok etmek için ölümcül yollara başvurur.

4.1.1. Padişahların Uygulattığı Fiziksel Şiddet

Padişahların verdiği cezalar, ortadan kaldırma, yok etme ile sonuçlanır. Masalların hemen hepsinde görülen padişahların kötülere cezalandırmak için verdiği ceza, ibretlik ve korkunç bir usulle ölüme yol açmaktadır. Bu tür cezalar aşağıdaki masal kesitlerinde görülmektedir.

Türkmenoğlu masalında “*Dördünü gün görmemiş dört katırın kuyruğuna bağlattı padişah. Katırlar bunları sürtü, dolanıp gelince en büyük parçaları kulak arkaları kaldı*”(Kaftancıoğlu, 1973: 46).

Yelatı masalında “*Bir yandan da " Tez gün görmemiş üç katır hazırlansın! " dedi. Cadı karıyla, iki bacıyı da yakalatıp getirdiler. Üçünü üç katırın kuyruğuna bağlayıp salıverdiler. Katırlar dönüp geldiler ki, en büyük parçaları kulaklarının arkası kalmış*” (Kaftancıoğlu, 1973: 62).

Altın Saçlı Çocuklar masalında “*o iki gariyi katırın kuyruğuna bağladı elden bıraktı*” (Korkmaz, 2015: 341).

Demirçiynen Süpürgecinin Naglı masalında “*hemen o sahda çocuğa, tavladan ele bir deli gatrçihartdılar kı heş gün görmemiş. Bunu guyruğuna bağliylar. Ele parça tike olor*” (Aslan, 2017: 53).

Masallarda şiddetin ağır boyutu, padişahların gün görmemiş katırların peşine kötü ya da kötülük yapanları bağlatarak hem dağ taş dolaştırarak âleme kötülüğünü gösterme hem bedensel bütünlüğüne zarar vererek ölüme mahkûm etmeleridir. Gün görmemiş katır imgesinin, masalların cezalandırma kısmında sıkça yer alması tepkinde derecesini göstermektedir. Çünkü bu hayvanlar gün yüzüne çıkınca ürkmüş, korkmuş, saldırgan ve zapt edilemez haldedirler birde bunların peşine canlı insan bağlanınca korkularının derecesi bir o kadar artarak kayalık, uçurum, dağ dere demez kendilerini de öldürürcesine koşarlar. Sarı Dev ve Ahmet şah masalında ise bu bir derece daha ileri götürülerek katırın daha azgın davranması ve şiddetin boyutunu artırmak için teneke bağlanır ve ateşe verilir.

“Padişah cellatlarını heç palan görmemiş heç insan görmemiş iki tane katır getirmeleri emretti. Katırları getirdiler. Kuyduklarına palaz bağlayıp teneke astiler, ateşe verdiler. İki gardaşı de eşine bağladi elden birahtdılar. Katırlar ürkti. Dağ-taş dolaştı. Bunnari parça parça etti.” (Korkmaz, 2015: 317)

Katır kuyruğunda dolaştırma toplum içinde dolaylı cezalandırma yöntemidir. Padişaha, kanuna karşı gelmek, kötülük yapmak, hainlik, hasetlik vb. durumlarda birey neyle karşılaşacağını bilir. Psikolojik olarak bu durumlardan vazgeçer.

Padişahların bu cezalarda kullandığı güç *istismarcı güç*’ tür. “*Bir kişinin birçok kişinin bedenleri aslında bütün organizmaların üzerinde güç sahibi olması*” (May, 2018: 114) istismarcı şiddeti de beraberinde getirir. Gücü elinde bulundurana karşı “*seçim veya kendiliğindenlik söz konusu değildir*” (May, 2018: 114) kurban veya bir başkası bu cezalara itiraz etmeden infaz gerçekleştirilir.

Padişahların elindeki yıkıcı gücü, iki eş masalda görülen bütün kadınların kılıçtan geçirilmesi buyruğunda da görürüz. Anlatımdaki üslup, kelime seçimleri, içerik fiziksel şiddetin göstergesi ve anlatımıdır. Padişahın bir kadına kızıp bütün kadınları ayırt etmeden katlettirmesi tepkisindeki şiddetin acımasız boyutta olduğunu da ortaya koyar. Kadınların yeni doğan bebekten kıpırdamayan yaşlıya kadar öldürülmeleri “*düşman olarak görülen kişi veya nesneye doğru yapılan saldırganlık*” (May, 2018:165) göstergedir. Kurbanlar otoriter güç karşısında edilgendir. Öylesi Böylesi ve Bir Patşahın Gazabı masallarında fiziksel şiddete maruz kalan ülkedeki bütün kadınlar nesne konumundadır.

“Buyruk çıkardı, her yana duyurdu, yeni doğan bebekten, yerinden kıpırdamayan en yaşlı kadınlara kadar kılıçtan geçirilmesini istedi. Kılıçlar girdi bir baştan, ot biçer gibi, sakal keser gibi kesmeye başladılar bütün kadınları. Ayırma, seçme yok. Yaşlı genç, güzel çirkin... Kimin kızı, kimin karısı demek yok” (Kaftancıoğlu, 1973:116)...

Masallarda, ceza ve karar vermede tek karar merci padişahlardır. Bazı padişahlar karar verirken vezirleri, laları ve kızirleri ile uyumlu olarak değerlendirme yaparken bazıları bu süreçlere kimseyi dâhil etmez. Padişahların verdikleri cezalar hep öldürme içeren fiziksel şiddet yönelimlidir. Buyurduğu emirler sorgulanmadan gerçekleştirilir. Kendi yasalarına ya da toplumsal düzene uymayan herkese karşı padişah emri yerine getirilir. Bazen en yakın yöneticisi vezirleri bile padişahın güç ve kuvveti karşısında edilgendir. Padişah tarafından cezalandırılıyorlar. Vezirlere karşı şiddet dozajının en yüksek olduğu Taşçının Kızı masalında görülür.

“Kesin bu vezirin burnunu, kulağını! Diyor padişah, kesiyorlar. Kesin bunun kolunu, bacağı! Diyor, kesiyorlar. Kesin bunun orasını, burasını! Diyor, kesiyorlar. Padişah, veziri parça parça ettiriyor” (Kaftancıoğlu, 1973: 89).

Padişahların elindeki güç ceza boyutunda yaşamı yok edici şiddet'tir. Nuşirevan Patşahının Hekati masalı, *“Patşah vezirin boynunu vurdurdu. Gendi bahçasına basdırttı.”* (Aslan, 2017: 112) ve Gençlik Kocalık masalında; *“Padişah bezirgânı astırmış”* (Kaftancıoğlu, 1973: 113). Vezirler maktul olarak yine dikkat çeker. Vezirlerin yönetim kadrosunda olmalarına rağmen cezalandırılmaları şiddetin yönünün bir kitleye yönelik olmadığı herkesin hedef olabileceği anlamına gelir. Zanaatın Önemi masalında boynu vurulan halktan biridir.

“Orada hemen cellatlarına kasabın boynunu vurdurur” (Korkmaz, 2015: 354).

Padişahlar her zaman öldürmek cezalar vermezler. Kişilerin bedenine yönetilen sert ve acı verici eylemler içeren fiziksel şiddet ağırlıklı cezalarda görülür. Otoriter tarafından uygulanan bu durum yadırganmaz ve olağan kabul edilir. *“Şiddetin toplum içinde, toplum tarafından nasıl sunulduğu, nasıl kabul gördüğü de önemlidir. Çünkü kabul gören şiddet de meşrudur. Hatta şiddet genellikle bir yaşam biçimi olarak benimseniyorsa sorun olarak görülmez ve sorun çözmenin bir aracı olarak onay görür”* (Ergil, 2001: 40) kadın-erkek fark etmeksizin şiddetin hedefi olur. Başkaldırma, sorgulama görülmez. Eceleceyip masalında da yaşlı bir kadın şiddetin nesnesidir fakat padişah emri olduğu için sorun olarak görülmez.

“Padişah kapıcıları çağırttı, Keloğlan'ın anasını öyle bir dövdürdü, öyle bir dövdürdü ki, çamura kattılar kadını da pıtyı da. Keloğlan'ın anası ağlaya ağlaya belini tuta tuta geldi” (Kaftancıoğlu, 1973: 197).

Mühürlü Yüzük masalında;

“Yalnız padişahın kızı ile Keloğlan’ın arasında oynaşma varmış. Padişah bunu duyunca Keloğlanın kulağını delmiş eşiğe bağlamış” (Sarıkaya, 2017: 63). Keloğlana uyarı niteliğinde verilen ceza bedensel bütünlüğü bozan fiziksel şiddettir. Keloğlanın kulağının delinmesi ve eşiğe bağlanması sosyal ve psikolojik şiddette içermektedir. Kulağının delinmesi kalıcı iz bırakır, bunu gören ceza aldığını anlar, mesafeli veya suçlu gibi davranır. Kulağından eşiğe bağlanması başının gelenin geçenin ayağının altında olması anlamındadır ki bu halkın gözünde Keloğlanın kabahatinin büyüklüğü ile değerlendirilir. Bu iki durumda Keloğlan için küçük düşürücü durumdur.

Padişahların kendi çocuklarına karşı şiddet gösterdikleri ve acımasız davrandıkları da zaman zaman görülmektedir. Demirtiş Gız masalında padişah küçük oğlunu cellatlara teslim eder.

“Cellet! Bunu ele götüreceksiniz ki, yaban bir orman içerisinde kesin, gannı göyneğini de mana getirin” (Aslan, 2017: 30) der.

Kurbağa Prenses (Korkmaz, 2015: 334) ve Kurbağa Gelin (Kaftancıoğlu, 1973: 143) masallarında da padişah baba peri kızı gibi güzel geline âşık olmak için oğlunu öldürmeye çalışır. Oğlunun başaramayacağı işler oğluna buyurur.

“Zalim padişah uzun sarı saçlı Peri kızını görür görmez aklı başından gitmiş, dizleri titremiş ve hemen üçten beşe and olsun bu kadını ben alacağım onun içinde saraya vardığında üçüncü oğlunu yanına çağırmış. “Sana üç şartım var eğer onların yerine getirmezsен kelleni alacağım” der (Korkmaz, 2015: 310).

Bu üç şart insanın başaramayacağı türden isteklerdir. Ülkenin bütün askerlerini içine alacak halıyı bir gecede dokumak hem ceviz kabuğunu dolduracak hem de padişahın bütün askerlerini doyuracak kadar yemek yapmak, öbür dünyadan getirilecek istekler sunmak gibi kahramanı mecraya sürükleyen olağanüstü varlıklardan yardımını gerektiren şartlardır. İstenilenin yerine getirilmesinde kahraman çaresizdir. Eşi onu doğaüstü yardımcı tanışmasına vesile olur ve *“Kahraman karşılaştığı tüm sınavlarda bu olağanüstü güçten yardım alır”* (Ege, 2016: 115) .

Tuz kadar sevgi masalında diğer çocuklarından duyduğu sevgi cümlelerini küçük kızından *“Dünyada en değerli şey duzdur, ben babamı duz geder severim”* (Aslan, 2017: 24) şeklinde duyan baba hiddetlenir ve onu ormanda ölüme terk eder. Sırtına ise çuvalduz verir.

“Küçük kızın sırtına çuval duz yüklemiş ormana atturmuş. Gız ağliye ağliye yürümeğe başlamış” (Aslan, 2017: 24).

4.1.2. Kardeşlerin Birbirine Karşı Uyguladığı Fiziksel Şiddet

Masallarda sık görülen başka bir şiddet türü ise kardeşlerin birbirine karşı başvurdukları şiddettir. Kıskançlık, alt etme, çekememezlik, baba tarafından takdir görme vb. durumlar kardeşler arası şiddeti tetiklemiştir. Fiziksel boyutta görülen şiddet sözel ve psikolojik şiddeti de beraberinde getirmiştir. Gücün kendisinde olmasını arzu eden kardeşler cesaret ve kahramanlık özelliği gösteren kardeşe karşı saldırgan tutum sergilemişlerdir.

Kardeşler arası şiddetin hem fiziksel hem psikolojik şiddetin ağır boyutu Yelati (Kaftancıoğlu, 1973: 48) masalında görülmektedir. Küçük kız kardeşlerinin padişaha altın saçlı bir kız bir erkek çocuk doğurmuş küçük kardeşlerini çekemeyen ablaları ona hain tuzak kurarlar. Hem kardeşlerinden evlatlarını saklar hem onu it eniği doğurmakla aşağılık hale düşürür hem de çocukları suya bırakarak yok etmeyi amaçlarlar.

Hemen bir cadı karı buldular, dediler ki:

- Aman sen bilirsin! Ne et et, bu çocukları yok et! Cadı karı hemen iki it eniği buldurdu, daha gözleri açılmamış. Padişahın küçük karısının altına bu it eniklerini koydurdu, oğlan kızı, bir polat sandığa kapatıp, kilitledi de attı suya (Kaftancıoğlu, 1973: 49)...

Altın Saçlı Çocuklar (Korkmaz, 2015: 338) masalında da aynı şiddet tavrını görürüz.

“İki baci küçük bacilerini çekemiyer. Kızın bacileri iki tene köpeh yavrusu getirmiş ebe neneye vermişler. Eğer bele çocuğ gelürse bunnarı gizledursun bu köpehleri altına verürsün.” (Korkmaz, 2015: 339)

Üş Gardaş (Aslan, 2017: 144), Bozkurt (Kaftancıoğlu, 1973: 121) Sarı Dev ve Ahmet Şah (Korkmaz, 2015: 312), Yedi Başlı Dev (Kaftancıoğlu, 1973: 153) masallarında da büyük kardeşler küçüklerinin kahramanlığını hazmedemezler. Kardeşlerine doğrudan ve dolaylı olarak saldırgan şiddet içerikli eylemler sergilerler.

Üş Gardaş masalında, padişahın bahçesindeki Selvi ağacında her yıl üç elma yetişmektedir bu elmaları kaç yaşındaki yerse yesin on beş yaşında bir delikanlı olmaktadır. Fakat elmalar her yıl ejderha tarafından çalınır. Üç kardeşten büyük olanlar elmaları bekler ama ejderhayı alt eden küçük kardeştir. Diğer kardeşler ejderhaya karşı savaşı kaybettiklerinden küçüğün kendilerinden daha güçlü becerikli olmasını kabullenemezler. Ejderhayı yaralayan oğlan işi bitirmek için yola çıkarken kardeşleri de eşlik eder. Mağaraya kaçan ejderhayı öldürmek içeriye girdiğinde kardeşleri onu mağaraya kapatıp kaçarlar. Buradaki saldırganlık direk kahramana dolaylı olarak onu alt etme şeklindedir. Birebir saldırmakla kardeşlerini yenemeyeceklerinden “Saldırganlıkların çoğu, dolaylı, maskelidir ve diğer kişinin incelikle bastırılması formunu alır” (MAY, 2018: 170) kardeşler masal boyunca hem kahramanı hile ile alt

etme hem de onun öldüğü varsayarak eşini ile evlenmek istemeleri dolaylı yollardan karşımıza çıkmaktadır.

“Getürülerler mağaranın ağzını gapaduyeller. Alliyerler orda, yükde yüngül pahada ağır ne çiharr-tmiseler, bunnari aliyerler gecib gidiyerler.” (Aslan, 2017: 146)

Bozkurt (Kaftancıoğlu, 1973: 121) masalında babalarının iyileştirmek için yola çıkan üç kardeşten küçük olan karşılaştığı olağanüstü durumları aşarak babasının devasını bulur fakat büyük kardeşler bunu kabullenmezler ve kötülük düşünmeye başlarlar. *“Kötü, zararlı saldırganlık ve şiddet eylemi, insanın zihinsel işlevlerinin ürünü olup kızgınlık, öfke, kin, nefret, düşmanlık ve benzeri olumsuz duygularla beslenen bir tutkudur.”* (Köknel, 1996: 20) küçük kardeşin masal boyunca karşılaştığı sınavları ve zorlukları aşarak başarılı olmasına kızan, kabullenemeyen abiler uykusunda kardeşlerine saldırıp kuyuya atarak kötülük ederler. Tuzak kurmak, uykuda saldırmak, kuyuya atarak üstünü kapatmak şiddet eylemleridir.

“Büyük kardeşler küçüğün başarısını çekemiyorlar. Ona bir tuzak kurmayı, ortadan kaldırmayı hedefliyorlar. Küçük kardeş uyuyunca, büyükler bir kuyu kazıyorlar. Küçük kardeşi kuyuya atıp, kuyuyu kapatıyorlar.” (Kaftancıoğlu, 1973: 126)

Sarı Dev ve Ahmet Şah masalında annelerini Sarı Dev kaçırdığı için dertlenen babalarına derman aramak için yola çıkan küçük kardeş her macerayı başarı ile atlatır. Büyük kardeşler yardım etmek yerine kıskançlık ve çekememezlik gibi duygularla kardeşlerine karşı şiddet duyguları besledikleri gibi eylemleri de şiddet içeriklidir.

“Ahmet şah su çiharmak için kuyiye saldırlar. Bunara su verdi. Atlarını suladılar. Sekültay’a ayan oldu, dağa kaçdı. Buni tutamadiler. Son kova suyi de verdi. Buni çekende tam kuyinin ortaya gelende, ipe bir bıçah attiler. Ahmet şah “dılıp...!” diye suya düşdi. Ahmet şah kuyiden ne kar bağırıdıysada sesine kulak vermediler, geridin geri dönüp gittiler.” (Korkmaz, 2015: 316)

Yedi Başlı Dev masalında babalarının gömütüne musallat olan devi küçük kardeş yaralar, yaralı olarak kuyuya kaçan devi öldürmek için kuyuya iner. Kuyuda esir tutulan kızları kurtarır. Son kızı yukarıya verdikten sonra büyük kardeşler küçüğünü kuyuya kapatırlar.

*“Büyük kardeş dedi ki:
Çekin ipide kapatın kuyunun ağzını!
İpi çektiler, kuyuyu kapattılar, küçük oğlanda kaldı kuyuda.”* (Kaftancıoğlu, 1973: 155)

Kardeşlerinin kıskançlığı, ihaneti kahramanın özürlüğüne karşı yapılan her saldırısı fiziksel şiddettir. Bu masalarda kardeşlerin saldırganlığı Back’in saldırı tanımına örnek

niteliktedir. “*Vücuda zarar verici ya da kişinin özgürlüğüne kuvvetlice müdahale edici fiziksel kuvvet kullanımı*” dır (Dursun, 2011 güz: 6).

Kardeşlerin birbirlerine karşı planlı, kasti şekilde uyguladıkları şiddet görülmektedir. Mekân, şiddetin boyutunda ayrı bir öneme sahiptir. “*Ontolojik anlamda mekân, insan varlığının evrendeki tutunma yeri, bir oluşlar/kılışlar diyarı ve nihayet insan başarılarının hem ürünü hem de etkileyen nitelikli uygulama alanıdır*” (Korkmaz 2007: 400). Mağara ve kuyu yaşamsal fonksiyonların olmamasının yanında birde kardeşler tarafından çıkış yerleri kapatılarak kahraman için tamamen ölüm mekânı haline getirilmiştir. Kişiyi özgürlüğünden alıkoyma, yardımı esirgeme, ihanet ve nihayetinde ölüme terk etme fiziksel şiddetin somut boyutudur. Kuyuya hapsedilme “*bir tür ceza gibi anlatılsa da her kuyuya iniş olumlu edimlerle dönüşü doğurmuştur. Bu nedenle anlatılarda karşımıza çıkan kuyular sıradan bir yer olmaktan ziyade birer metafor olarak düşünülmelidir.*” (Balkaya, 2014: 4) kahraman için bu mekânlar “*iç dünyasını yansıtan, şekillendiren bir nitelik taşıdığı gibi aynı zamanda anlam üreten ve sürekli değişim/dönüşümü imgeleyen yer*” (Korkmaz, 2015: 59) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlarda değişimi/dönüşümü tetikleyen ve yaşıtan her sınavda şiddet içeriklidir. Kahramanlar kuyudan çıkmak için devlerle savaşır, kötücül güçleri yener. Bunları yaparken şiddetin fiziksel boyutunu kullanılır.

Kör Padişah ve Danacını Oğlu (Sarıkaya: 2017: 58), Karakaş (Kaftancıoğlu, 1973: 63) masallarında kardeşler yanlış anlaşılma sonucu birbirlerine saldırılar. Bu saldırı sonucunda ölüm kaçınılmazdır.

“*Bunlar, orakları aterler. O, onun kafasını kopardiyer oda onun şimdi kafa yuvarlener, bir de cendek*” (Sarıkaya: 2017: 58).

Kafa koparmak, cendek yuvarlamak anlatımı da şiddetin sürüklediği şiddet davranışlarıdır.

Aynı anlatım Karakaş masalında da görülmektedir. Kötüler serinlemek için ayrı yerlerde suya giren yenge ve kayınını bir oldular diye kadını eşine yetiştirirler. Kötülere inanan ve olayı anlamak yerine kardeşine saldıran adam ve kardeşi birbirini öldürür.

“*Gelir derenin kıyısına ki, kardeşiyle karısı giyiniyorlar. Artık kuşkusu kalmıyor. Hemen kılıcını çekiyor da kardeşine saldırıyor. Kardeşi de kılıç çekiyor. İkisi birbirinin boynunu uçuruyor*” (Kaftancıoğlu, 1973: 71).

Her iki masalda da iletişim eksikliğinden kaynaklanan ağır şiddet görülmektedir. Kardeşler öfkelerine yenik düşerek saldırgan davranışlar sergilemişler ve vahşet boyutunda fiziksel şiddet görülmüştür. “*Şiddetin sıklıkla hiddetten kaynaklandığı görüşü*

yaygındır” (Arendt, 2012: 75). Kardeşlerin hiddetlenmesine kötüler olarak nitelenen insanlar ortam hazırlamışlardır. Kadının kocasına verilen haber iç gerilim ve hiddete neden olarak diğer kardeşin ölümüne yol açmıştır. “*Şüphesiz ki insanın insanlıktan çıktığı koşullar yaratmak mümkündür*” (Arendt, 2012: 75). Doğru olmayan durum oluşturulmuş, şüphe duyguları uyandırılmış ve kardeşler arasında fiziksel şiddet yaşamıştır.

Mert Kardeş ile Namert Kardeş (Korkmaz, 2015: 292) ve Deli Gardaşnan Ağıllı Gardaş (Aslan, 2017: 128) masallarında namert ve deli olan kardeşler bilinçli ve kasten şiddete başvuran taraflardır. Yola çıkış aşamasında mert kardeş namert ile bütün ekmeğini bölüşürken namerde sıra gelince bölüşmez ve kardeşine ekmeğini almaması için vurur.

“Yok.” Demiş “ben sıra mıra bilmem. Bana ne ekmeğini yedirmeseydin ben şimdi sana ekme mekmek vermem. Bir daha da elini uzatma...” (Korkmaz, 2015: 293)

Deli kardeş masal boyunca koyunların, atların ayaklarını kırması, halaları kaynar su ile yıkayıp pişirmesi kasti yapılmayan fakat anlatımı sürükleyen şiddet içerikli olaylardır. Fakat en son kazanılan kazancı paylaşma noktasında kasti olarak deli kardeş akıllı kardeşi vurup öldürmüştür.

“Ağıllıyı bu öldürer köye gelir” (Aslan, 2017: 130).

Mercan Hatun (Korkmaz, 2015: 321) masalında mercan hatuna yengeleri tuzak kurarak içme suyuna yılan yavruları atarlar. Kızın karnın gittikçe şişmesi sonucu abileri kızı dinlemeden öfkeye kapılır. Namusu temizlemek için ölüm kararı alırlar. Ölüm emrini uygulayacak olan küçük kardeş “bacısını alıp Kaf Dağı’nın Ejderha mıntıkasında öldürecek, kanlı gömleğini alıp cesedini uçurumdan aşağıya atacakmış” (Korkmaz, 2015: 322) böylece namus temizlenmiş olacaktı. Fakat küçük kardeş rüyanın etkisi ile kardeşini öldürmez ama ormanda terk eder.

“Ölümün benden olmasın ama bil ki senin gibi bacımız yok artık. Sen öldün demiş” (Korkmaz, 2015: 323)

Mercan Hatun masalında olay örgüsü şiddet silsilesi olarak devam eder. Mercana atılan iftira, kurulan tuzak bir sonraki şiddet adımını tetikleyicidir. Kardeşlerinin onun için ölüm emrini vermesi, küçük kardeşin kızın elini kolunu bağlayarak uçurumun kenarına götürmesi, öldürmekten vazgeçip ıssız yerde terk etmesi, avcının yılanları çıkarmak için kızı ağaca bağlayıp üstüne kılıçla yürümesi anlatımı aksiyonda tuttuğu gibi fiziksel şiddetin varlığını da gösterir.

Hacı Sayyatın Kızı (Korkmaz, 2015: 336) masalı Mercan Hatun masalındaki aynı masal yapısına sahiptir. Değişen isimler, nesnelerdir gerçekleşen olay ve eylemler aynıdır. Propp bu değişmeyen eylemleri masal biçimbiliminde işlev olarak nitelendirmektedir. Hacı Seyyatın Kızı masalında iftirayı atan bu sefer kızın hocasıdır. İftiraya inanan baba kızının ölüm emrini verir.

“Menim ele gızım yoh, gidersen öldürersen, onun kannı gömleğini mana getirersen” (korkmaz, 2015: 336)

Kızın kardeşi onu öldürmeye kıyamaz, ormanda bırakır. Gömleğine tilki kanı bulaştırarak babasına kızın öldüğünü bildirir.

“Gız yuhuya geçer. Ele süküüt gardaşı gızın elbisesini baş gıltığına goyer, gaher atdarı aler gider. Gardası ormanda bir tene tilki vurur. Ganını kızın göyneğine buluyer, aler atın eyerine babasına götürer. Gız gaher ki ne gardaş var ne gardaş var ne at nede kimse... gaher gız ağlaya ağlaya elbisesini aler ormana gider.” (Korkmaz, 2015: 336)

İftira, ölüm emri, ıssız yere bırakma, ölüm delili olarak kanlı gömlek isteme şiddetin delilleridir. Olay örgüsündeki işlevler şiddetin varlığı ile ilerler. Özellikle kanlı gömlek motifi halk anlatılarında şiddetin en belirgin yönüdür. Bu motif şiddetin ölüm derecesinde var olduğunun habercisidir. Olay ve şahıslar değişse de bu motif anlatılarda aynı işlevi görür. *“Kahramanın, hayvan kanına bulanmış gömleği, anne/babaya iletmek suretiyle sahte ölüm haberi verilir” (Bars, 2014: 268).*

Masallarda fiziksel şiddet unsurunun en çok görüldüğü olay ve maceralar kahramanlık sergilenen durumlardır. Kahraman *“anlatım esasına dayalı metinlerde olayın üzerinde cereyan ettiği, başından olaylar, maceralar geçiren kimsedir” (Artun, 2014: 278).* Düşman güçleri ve onların hilelerini yenmek için bir takım fiziksel şiddet içerikli davranışlar sergiler. Kahramanın gösterdiği şiddet davranışları başarı ve cesaret örneği kabul edilerek normal kabul edilir. Amaç karşıt/düşman/ öteki/kötü olanı alt etmek olduğundan *“Saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin uyarıcı nitelik taşıması, engellerin aşılmasında, sorunların çözümünde kullanılması, eylemi yapan insanın haklı gösterilmesi, ödüllendirilmesi, eleştirilmemesi, kınanmaması, cezalandırılmaması bu davranışların ve eylemlerin artmasına yol açar.” (Köknel, 2000: 129)* ve anlatım bu eylem ve kurgu ile devam eder. Kahramanları diğer masal kişilerinden ayıran gösterdikleri cesaretle mücadele ve çözüm için yola çıkmalarıdır. Campbell bu durumu *“ortaya çıkışın krizi “maceraya çağrı”dır” (Campbell, 2013: 65)* adlandırır. Propp ise kahramanın evden ayrılması *“yola çıkma” (Propp, 2017: 64)* aşamasında değerlendirir. Maceraya çağrıda yola çıkma aslında şiddet eylemi ile başlar. *Sınavlar yolunu*

tamamlamasında sergilediği her atak ve kahramanlık becerileri fiziksel şiddet içeriklidir. Kahramanın “*sınavlar yolu çoklu aşamalardan oluştuğu gibi tek bir sınav etrafında da şekillenebilir.*” (Ege, 2016: 198) her sınavda karşısındaki ister doğaüstü varlık ister insan olsun kasten, bilinçli fiziksel eylem vardır. Bu eylemler beden bütünlüğünü bozduğu ve çoğu zaman ölüme neden olduğundan fiziksel şiddettir.

Tek Atlı Tekin Olmaz (Kaftancıoğlu, 1973: 11) masalında kahraman babası tarafından haramibaşının yanına para kazanması için bırakılır. Kahraman oğlan ölümcül atı yedi gün içinde kırk haraminin atından ayırt edilemeyecek seviyeye gelir ve kahraman sırasıyla haramibaşının, onu yerine bakan yardımcıya en sonda da onun yerine bakan yardımcısına saldırır alt eder.

Bir tepenin arkasına dolanıp, Kırk Haramilerin önünü kesti. Sürdü geldi Haramibaşı' nın üstüne. Kılıcının tersiyle Haramibaşı' nın ense köküne öyle bir indirdi ki, Haramibaşı tepetaklak yere düştü. (Kaftancıoğlu, 1973: 13)

Kahraman kendisinden sayıca fazla ve güçlü olmasına rağmen saldırıya geçer ve Haramibaşı'na kılıcının dersiyle vurur. Dikkat çeken kılıcının arkasıyla vurup öldürmek maksadı taşımamasıdır.

Kahraman her saldırıdan sonra kurtulmayı başarmış ve kendisini saklayabilmiştir. Bir sonraki hamlesinde daha kuvvetli daha saldırgandır. Bir öncekinden daha kuvvetli ve deneyimli olduğu vurduğunda kişinin dokuz takla atması ile vurgulanmıştır.

Haramibaşı' nın yerine bakan yardımcının üstüne saldırdı, kılıcının arkasıyla ense köküne öyle bir vurdu ki... Haramibaşı üç takla attıysa yardımcısı dokuz takla attı. (Kaftancıoğlu, 1973: 13)

En son saldırısında kahramanın daha kuvvetli olduğu hissettirilir. Kırk haraminin içinde üç saldırısında başarılı olmuştur. Her seferinde bir öncekinden daha deneyimli, güçlü olduğu ve şiddetin derecesinin arttığı eyleminin sonucundan görülmektedir.

Haramibaşı yardımcılığına bakanın üstüne sürdü oğlan atı. Kılıcının arkasıyla öyle bir vurdu ki ense köküne... Sapan taşı gibi savurdu (Kaftancıoğlu, 1973: 14).

Kahramanın haramilere karşı saldırısı ve başarısı savaşçı özelliğini görünür kılmıştır. Haramiler saldırıların oğlandan geldiğini anlar, ona sezdirmeden ondan kurtulmak için tuzaklar kurarlar. “*Aidiyet yaratan grup ve ideolojiler, insanları, fiziksel olduğu kadar psikolojik olarak da etkilediği için taraflarına her anlamda gücün kendilerinde olduğu hissini verir*” (Deveci, 2020: 95) haramiler güçlerini kaybedeceğini düşündüklerinden

ve bunu istemediklerinden şiddet uygulayıcı konumda bu sefer kendileri yer alır. Kahramana yapamayacağı ve ölümüyle sonuçlanacak görevler verirler.

“Ben sağlamaz duruma düştüm. Benim derdimin dermanı, Yılan dağın eteğinde, DÖNÜLMEZ göze derler, ordan getirilecek bir testi sudur” (Kaftancıoğlu, 1973: 14).

Oğlanı öldürme ve ondan kurtulma amacı zarar verici şiddet tehdididir.

Tek Atlı Tekin Olmaz masalında kahramanın bütün maceraları fiziksel şiddet içeriklidir. İlk sınavında gözeden su almak isteyen herkesi öldüren peri kızını göğsünden çekerek çıkarmak ister kız altın tas vererek kurtulur. Dönülmez gözeden su almaya kalkan suya çekilerek öldürülür ve geri dönemezmiş.

“Testiyi doldurmak için gömdü gözenin içine. Doldu testi, kaldıracaktı ki, gözenin içinden bir el uzandı, oğlanın bileğinden tuttu. Öyle çekti ki, oğlan kendini tezden toplamasaydı az daha alıp götürcekti. Oğlan testiyi attı bir yana da başladı bu elle çekişmeye. El bundan asıldı, bu elden asıldı... Oğlan baktı ki bu el kiminse kaçmak üzere. Hemen eğildi, daldı suya, uzandıkça uzandı, eli bilegecek ele geçirdi, uzandı, kolunu yakaladı, uzandı omuzunu yakaladı. Elin sahibi anladı ki bu oğlan beni çekip çıkaracak, bırakıp kaçmak fırsatı kolladı. Oğlan bu arada kızın boynundaki tası yakaladı. Çekti aldı tası, kızı bıraktı. Kız da sevindi kurtulduğuna (Kaftancıoğlu, 1973: 14).

İkinci sınavında padişahın oğlunun gömütünü bekleyen herkesi öldüren peri kızı ile kapışır, kız yenileceğini anlar elindeki çubukları bırakarak kaçar.

“Bizim padişahımızın dalı pürçekli, kolu kolçaklı, yiğit bir oğlu vardı. Genç yaşta, dağ gibi devrildi. Her gece bir yaratık gelir, bu oğlanı gömütten çıkarır, canlandırır ne eder ne etmez bilinmez, onu bekleyeni de öldürür, oğlanın yanına gömer gider” (Kaftancıoğlu, 1973: 17).

Üçüncü sınavında denizin bu tarafındaki padişaha kızgınlığından bütün un gemilerini batırıp halkını açlığa mahkûm eden peri kızını saçlarından kavrar kız kurtulmak için parmağındaki yüzüğü bırakarak kaçar.

“Bizim buranın yiyeceği denizin öbür kıyısından gelir. Gemilerimiz gider, yüklenir, dönüp, denizin ortasına gelince, denizin dibinden bilinmez bir yaratık saldırır, gemilerimizi devirir, batırır. Yiyeceklerimiz de gemilerimiz de gidenler de boğulur, batır, yok olur” (Kaftancıoğlu, 1973: 19)...

Kahraman tüm serüvenini fiziksel şiddete başvurarak başarı ile tamamlar, tüm zor görevlerin üstesinden gelir. Masaldaki şiddet unsurları anlatıma canlılık katarak dinleyici üzerinde merak, heyecan, gerilim yaratır.

Masalda ayrıca *“tek atlı tekin olmaz”* birçok kez tekrar edilerek *“Garver’in gizli ya da görünmeyen kişisel şiddet; saygınlık ihlali, korkutmalar”* (Dursun, 2011 güz: 8) şiddet türüne örnek oluşturur. Bilinçaltına korkulması gereken durumun mesajı verilir.

Türkmenoğlu (Kaftancıoğlu, 1973: 24) masalında macerayı başlatan psikolojik şiddet unsuru, padişahın karısının Arapla düşüp kalkması, padişahı aldatmasıdır. Oğlunun bunu öğrenmesinden sonra fiziksel şiddet zincirleme olarak birbirini takip eder. Kadın oğlunu öldürmesi için Araptan yardım ister. *“Bu oğlanı yok et! dedi.”* (Kaftancıoğlu, 1973: 27). Öldürmek amaçlı kasten yapılan ilk şiddet eylemi kuyu tuzağıdır. *“Hemen avluya bir kuyu kazdı, içine dirgenleri, tırpanları dik dik koydu. Kuyunun ağzını çer çöple kapattı. Üstüne azıcık toprak septi.”* (Kaftancıoğlu, 1973: 27) Oğlan Yağıztay’ın yardımı kurtulunca ikinci saldırı oğlanı zehirlemek şeklinde görülür. *“Kadın yaptı tavalar dolusu yemek. Kattı içine bir avuç ağu ki, lokmasını tadan gider...”* (Kaftancıoğlu, 1973: 28) bu durumdan da aynı yardımla kurtulur.

Türkmenoğlu’nun masal boyu yolculuğunda ona yardım eden doğru yolu gösteren Yağıztay, annesi ve Arab’ın tuzaklarından oğlanın kurtulmasına rehberlik eder. *“Böylesi bir figürün temsil ettiği şey kaderin iyi kalpli, koruyucu gücüdür.”* (Campbell, 2013: 86) oğlanın başarısındaki bu gücü fark eden anne *“ Bu oğlana yol gösteren Yağıztay. Bunu iyi anladım. İlk onu ortadan kaldırmak gerek”* (Kaftancıoğlu, 1973: 28) planla Yağıztay’dan kurtulmanın da yolunu bulur. Bu tuzak Türkmenoğlu’nu farklı bir diyara sürüklenmesi ile sonuçlanır.

Masalında başında psikolojik şiddet olan aldatmanın ifşa olması kadında sık sık dile getirdiği *“benim boynum da senin boynun da gitti, başımızı kestirecek, benim en büyük parçam kulaklarımın arkasında kalır.”* gibi ölüm endişesi yaratmıştır *“Çünkü endişe insanoğlunun kendi varlığına yönelik olarak algıladığı herhangi bir tehlikeye karşı oluşturduğu ilk tepkidir.”* (May, 1997: 40) bu endişe onu çeşitli şiddet eylemlerine yöneltmiştir.

Türkmenoğlu, vezir ve lalanın oğlu tarafından kuyuda ölüme bırakılmıştır. *“Kızı çektiler yukarı, kuyunun ağzına taş kapattılar da çekip gittiler”* (Kaftancıoğlu, 1973: 34).

Kahramanların kuyuda bırakılmaları mağaraya kapatılmaları birçok masalda farklı anlatımla verilse de aynı işlevde görülmektedir. Mekânlar ve sınavlar kahramanın erginlenme aşamasıdır. Kahraman bu evresini, daha kuvvetli, deneyimli olarak tamamlar. Kahramanın kendisine ihanet eden, onu aldatan zor durumda bırakan kişilerle karşılaştığı, intikamını aldığı, gerçekleri ortaya koyduğu bir karşılaşma mutlaka vardır. Bu karşılaşmalarda fiziksel güç kaynaklı şiddet görülür.

Türkmenoğlu bir o yana bir bu yana sürdü atını, döndü dolaştı vezirin oğluna yaklaştı, nasıl bir cirit attı, öyle attan düşürdü. (Kaftancıoğlu, 1973: 36)

Türkmenoğlu her saldırıda daha da güçlenmiş, erginleşmiş ve olgunlaşmıştır. Her saldırıda uyguladığı şiddet ve güç oranından da bu durum görülmektedir.

Türkmenoğlu döndürdü atı, geldi lalanın oğlunun üstüne hörelendi, öyle bir cirit vurdu ki, vezirin oğlu üç takla dönmüşse, lalanın oğlu dokuz takla döndü. (Kaftancıoğlu, 1973: 37)

4.1.3. Eşler Arasında Görülen Fiziksel Şiddet

Ardahan masallarında eşlerin birebirine karşı şiddet uyguladıkları da görülmektedir. Duran Bey, Öylesi Böylesi, Okçu Beset, Çeti- Meti, Alaca Öküz, Keloğlanın Dayısı masallarında genellikle eşlerden, kadın aldatır ve sevgiliyle birlikte olmak için eşlerin kardeşlerine iftira atar, tuzaklar hazırlarlar.

Çeti ile Meti

Bir dövüş bir kavga, Meti vurup Çeti 'yi öldürdü (Kaftancıoğlu, 1973: s. 178).

Okçu Beset

Hemen kılıcını çekti karısını öldürdü. Hazırlanmış suyla kadını yıkadılar, sardılar da attılar çukura (Kaftancıoğlu, 1973: 136).

Yaşantılar arasındaki şiddet iletişim eksiliğinden kaynaklı, Yelatı, Altın Saçlı Çocuklar masallarında eşlerden erkek kadın atılan iftiraya inanır ve eşin yol ayrımına yarıya kadar gömdürerek yüzüne tükürttürür.

Yelatı “*Gelen geçen başladı kadının yüzüne tükürmeye*” (Kaftancıoğlu, 1973: 50).

“Bir Patşahın Gazabı” masalında padişahın evli bir kadının eşine sevgisini görüp imrenmesi sonucu kadının padişahla evlenmek için kocasını kestiği, sonrasında padişahla evlenince padişahın kadının ilk eşini öldürmesinden hiddetlenip hem eşini hem de ülkedeki bütün kadınları öldürtmesi söz konusudur.

4.1.4. Çocuk ve Anne Arasında Görülen Şiddet

Çocuk ve anne arasında en dikkati çeken radikal örnekler içeren iki masal, “Şahoğlu Şah Abbas” ve “Türkmenoğlu” masalları tespit edilmiştir. Çocukların annelerine uyguladığı şiddet bilinçli eylemlerdir.

Babasının kim olduğunu bilmeyen Hüseyin akranları tarafından dışlanır ve hakaret uğrar. “Piç” olarak dışlanmanın verdiği kızgınlıkla, babasını öğrenmek adına annesinin memesine zarar verir.

“Memesini ağzına alanda, memesinin başını tişinin altına saldı, ele sıhdırdı ki, anası ele bağdırdı” (Aslan, 2017: 38).

İletişim dili olarak şiddet tercih edilmiştir. Bugüne kadar Hüseyin’e doğruyu söylemeyen anne şiddetle karşı karşıya kalınca gerçekleri anlatmış ve oğluna kanıt sunmuştur. Hüseyin’in başvurduğu şiddet yöntemi araçsal saldırganlık olarak görülür. “*Amaç pek de yıkım değildir. Bu saldırganlık, yalnızca gerçek amaca ulaşmakta bir araç işlevi görür* (Fromm, 1993: 262). İsteddiği bilgiyi elde eden evlat annesinin memesini bırakmıştır. Türkmenoğlu masalında ise annesinin, babasını hizmetçileri Arap’la aldattığını öğrenen Türkmenoğlu, ikisine öldürür.

Hemen Arabın da anasının da kellesini uçurdu (Kaftancıoğlu, 1973: 47).

4.1.5. Hayvanlara Karşı Uygulanan Fiziksel Şiddet

Ardahan ilinde nüfusun yaklaşık %65’inin köylerde yaşaması, önemli ticaret merkezlerine olan uzaklık ve coğrafi etkenlerden dolayı tarım ve hayvancılığın il ekonomisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (Ardahan Valiliği, 2013: 10). Sert iklim koşullarından dolayı tarım ve yaylacılık gibi faaliyetler hayvancılığa yönelik yapılmaktadır. Hayvanıyla dört mevsim iç içe yaşayan, bütün üretim temel taşlarını da hayvanlara yönelik yapan halkın gözünde hayvanı evladı kadar değerli ve özeldir. Bu nedenle olacak ki hayvana şiddet, yörenin halk anlatılarında pek görülmemekle birlikte bilinçli, kasten ve zarar vermeye yönelik olmasa da şiddetten etkilenen ikinci varlıklar konumundadırlar.

4.1.5.1. Hayvana Şiddetin Kasıtsız Hali

Hayvanlara yöneltile fiziksel şiddetin bilinçsiz ve kasti olmadığı dikkatleri çekmektedir. “Cideynen Bitde (Aslan, 2017: 91)”, “Çeti ile Meti (Kaftancıoğlu, 1973: 173)”, “Ercun ile Cürcun (Korkmaz, 2015: 300)”, “Deli Gardaşnan Ağıllı Gardaş (Aslan, 2017: 128)” masallarında hayvanlar zarar görmüştür ama bu zarar düşünülmüş, planlanmış, kasti olarak yöneltilmemiştir.

Cideynen Bitde, Çeti ile Meti ve Ercun ile Cürcun masallarında isimler farklılık gösterse de eş masal özelliğindedirler. Masallardaki çiftler iyi niyetli, akıllarını az kullanan, görgü ve adap kurallarından haberleri olmayan tiplerdir. Kızlarına misafirliğine giden çift sorumsuz ve bilinçsiz davranışları ile hem kızlarını hem kendilerini zor duruma düşürmüşlerdir. Çiftlerin görünüşleri, giyimleri, davranışları ile sosyal bir dışlanmaya maruz kalırlar. Çiftin kızları ailesinin yaptıkları, eşi tarafından fark edilmesin, önceden

yapılanların hizmetlerin de kıymeti bilinmediği için cezalandırma amaçlı yataklarını kaz pinine (yuvasına) yapar. Kazların uyumamasını bit ve kirden olduğunu düşünen çiftler kazana koydukları kaynar su ile kazları yıkar sıraya dizer. Kazlar sessizliğini ölmelerinde değil temizlenip uyumalarına yorar, mutlu olurlar.

“- kazlara bak! Nasıl kirlenmiş, pasaklanmışlar. Kızımızın eli değmemiş ki çimdiresin. Kalak uyuma kazları çimdirelim. Meti kalktı bir kazan su kaynattılar, kazları sokup sokup çıkardılar, birer birer. Bütün kazlar haşlandı, öldürdüler. Bunları alıp sıraladılar.

- Gördün mü Meti, ellerimiz var olsun. Kazlara bak, çimdiler nede güzel uyuyorlar!” (Kaftancıoğlu, 1973: 176)

Kazları bu şekilde haşlayarak öldürme üç masalda da görülmektedir. Burada hayvanı öldürmek için yapılan haşlama işlemi tamamen iyi niyetle yapılmış saf bir davranıştır. Şiddet olarak ele almak tanımlar açısından uygun değildir. Fakat anlatımdaki macerada fiziksel şiddet kelimeleri kullanıldığından değinilmiştir.

Kullanılan üslup başvuru yöntem ve kelime seçimi açısından hayvana şiddet unsurları taşıyan “Kızmak Yok (Kaftancıoğlu, 1973: 213)” ve “Üş Gardaşnan Bir Kosa (Aslan, 2017: 83)” masallarıdır. Eş metin özelliği gösteren masalarda kahramanların ismi değişse de olaylar aynı şekilde icra etmektedir. Üş Gardaşnan Bir Kosa daha kapsamlı olduğunda bu masaldaki kahraman üzerinden şiddet eylemleri incelenmiştir Kızmak Yok ’da değirmenci Köse’ye, Üş Gardaşnan Bir Kosa’da nöker, Köse’nin yanında çalışmak için bulunan kahramanlarla anlaşma yapılmıştır. Ne yapılırsa yapılsın kim kızarsa onun sırtından bir çarıklık deri çıkartacaktır. Kızan, kazandığını da kayıp edecektir. Kösenin hayvanlarına bakmakla yükümlü olan Keloğlan, Köse değirmenciye kızdırmak için hedefine onun hayvanlarını koymuştur. Kösenin ilk sınıdığı hayvanları çift koşmakta kullandığı öküzleri ile tazısıdır.

“Tarla çok yamaç olduğundan öküzün biri alta gelince boyunduruğun eğri durmasını sevmeydi Keloğlan. Hemen baltayı aldı eline, üstteki öküzün ayaklarını kesti, dizden aşağısını. Beriki öküz üste gelince boyunduruk iyice eğildi. Baltayı aldı, üstteki sağlam öküzün bacaklarını da dipten kesti. Öküzler öldü. Tazıyı koştu çifte. Tazı çifti çekebilir mi? Bir iki sıçradı. “Vay sen çifti niye çekemeyip de sıçrarsın!” diye bir balta da tazıya vurdu, öldürdü.” (Kaftancıoğlu, 1973: 217)

Keloğlanı öldürmeden önce öküzlerin ayaklarını dipten kesmesi sonrasında tazıya da balta ile saldırması, hayvanların fiziki olarak yaralanmasına ve ölümlerine sebebiyet veren şiddet eylemleridir.

Köseler için ikinci sınaama ise koyunlarıdır. Üş Gardaşnan Bir Köse’de oğlan Ağanın akşam koyunları güle güle getirmesi üzerine koyunların dudaklarını keser. “*Bir ustura aler koyunnarın dodahlarını keser*” (Aslan, 2017). Keloğlan ise koyunlara kızıp hepsini keser. Üçüncü sabır sınaaması ise atlardır. Keloğlan kösenin atlarına bakarken saman yemeyen ve ses çıkaran atların boyunlarını vurmıştır. “- *Vay, ben size yem verem, saman verem yemeyesiniz ha! Dedi aldı baltayı eline. Tek tek bütün atların boynunu uçurdu*” (Kaftancıoğlu, 1973: 218). Her iki masalda da oğlanlar köseyi kızdırmak için hayvanlarına şiddet davranışları göstermiştir. Anlatımda, hayvanlara saldırganlığı tetikleyen Köselerin masal başında oğlanlara verdiği “*yoğurdu bozma, somunu kırma, ye iç*” (Kaftancıoğlu, 1973: 214) ya da “*gırığı kırma, sağa deyme, küleyide dökme, garnını doyur*” (Aslan, 2017: 84) görevlerin yarattığı kaostur. Ya açlıktan ölüp işi bırakacak ya da karşı atağa geçip Köse’yi alt edecektir. Şiddetin esas amacı Köse’yi alt etmektir, fakat onun hayvanları şiddette şiddetin etkileneğini ve zarar göreni olmuştur.

İki masalda da şiddetin bir ileri düzeyi, Kızmak Yok’ta Köse’nin annesini ve kendisinin; Üş Gardaşnan Bir Köse’de, Köse’nin uşağının ve eşinin öldürölmesidir. Oğlan Köse’yi alt etmek için sınavlar yolunda hep şiddete başvurmuştur. Köse’ye üstün gelme duygusu oğlanı şiddete yönlendirmiştir.

Kanlı gömlek motifinin görölldüğü masallarda da hedef hayvana zarar vermek olmasa da ölüm nişanesi olarak gömleğe bulaşan kan genellikle öldürölülen bir hayvanın kanıdır. Hayvanlara fiziksel şiddet uygulandığının göstergesidir.

4.1.5.2. Bilinçli ve Kasten Hayvana Zarar Verme

“Tölküynen Gocagarı (Aslan, 2017: 20)” ve “Nene ile Tilki (Korkmaz, 2015: 286)” farklı kaynaklarda farklı isimlerle yer alan aynı masallardır. Bu masallarda nenenin sütünü gizlice içen tilkinin kuyruğundan olur. Tilki nenenin sütünü izinsiz alıp hırsızlık yaptığı için nene ve torunu plan kurarak bilinçli, kasten ve ceza verme amaçlı tilkinin kuyruğunu balta ile kesmişlerdir.

“Bir gün tutmuş baltayı almış, gapinin arhasına sahlanmış. Südi de gene aynı yere goymış. Bizim tilki yavaşça gelmiş südi işmiye başliyende nene naşı baltayı endirmeşse tilkinin kuruğı kopmış. Tilki gaşmış o aciyenen ormana getmiş” (Aslan, 2017: 20).

Nene, tilkiye fiziksel şiddet uygulayarak beden bütönlüğüne zarar vermiştir. Tilkinin verdiği zarara yönelik tepkisel şiddet görölümüştür. “*Tepkisel şiddetten bir insanın*

kendisinin ya da başkasının yaşamını özgürlüğünü onurunu ve malını korumak için kullandığı şiddeti anlıyoruz” (Fromm, 1993: 21). Nene tilkinin kuyruğunu kopartarak malını koruma altına almıştır. Tilki bu olaydan sonra sütü çalmadığı gibi neneden özür dileyerek kuyruğunu almak ister. Çünkü başkasına verdiği zarardan kendisi hem kuyruğunu kaybetmiş hem de arkadaşları tarafından kuyruksuz tilki ile oynanmaz tepkisini alarak dışlanmıştı. Sütü çalması başkasına uyguladığı ekonomik şiddette, kuyruğunu kaybetmesi fiziksel şiddette, arkadaşları tarafından dışlanması sosyal şiddete örnek teşkil eder. Şiddet zincirleme olarak birbirini takip etmiştir.

“Demirtiş Gız (Aslan, 2017)” masalında ise saldırganca tavırla atları parçalayan ve yiyen padişahın kızının sergilediği şiddet davranışları öne çıkar. Masalın tetikleyicisi ve olayları başlatan atlara uygulanan şiddettir.

“Gız başdiyir tarlada atdarı yemeye. Her gün patşahın bir atı parçalaner”
(Aslan, 2017).

Masalda, kızın atlara ve sonrasında köye saldırıp yok etmesinin nedenine işaret eden bir olgu/ipucu yoktur. *“Lorenz’e göre insan saldırganlığı sürekli akan bir enerji pınarının beslediği bir içgüdüdür ve dış uyaranlara karşı bir tepkinin sonucu olması gerekmez.”* (Fromm, 1993: 37). Demirtiş Gız içinde saldırganlığı dışarıdan besleyen bir durum ya da tetikleyici söz konusu değildir.

Masalda hayvana karşı şiddetin yanında, anlatımın başat unsurları, şiddet türleri ve eylemleridir. Kız *“kendini ve başkalarını yıkıma uğratmaya yönelik bir dürtünün hükmü altındadır ve bu trajik seçenekten kurtulmak için pek az şey yapılabilir.”* (Fromm, 1993: s. 35) Kız, atları parçalar ve yer. Kardeşi fark edince kızın kolunu keser. Padişah oğlanın ölüm emrini verir. Cellatlar oğlana kıyamaz onu ormanda bırakır. Gömleğini başka bir hayvan öldürerek kanına bulayıp babasına verirler. Yedi yıl sonra ülkesine gelen oğlan kızın köydeki bütün hayvanları ve insanları yediğini görür. Kız oğlanın geldiğini fark edince önce atını parça parça yer sonunda oğlana saldırır. Oğlan son bir hamle ile kendini kızın elinden kurtarır ve kızın boynunu keser.

4.2. ARDAHAN MASALLARINDA SÖZEL ŞİDDET

Masallar, sözcük ve sözlerden oluşur. Masal anlatıcısı ifadelerini; vurgulamak, etkilemek, dikkati toplamak, heyecan yaratmak ya da ötekileştirmek, yermek, alay etmek, kötü göstermek için sözün gücünden yararlanır. Sözün gücü, kullanıldığı toplumun kültüründen, inanç sisteminden, coğrafyasından, ekonomisinden, yaşam biçiminden

kaynaklanır. Bir sözle ya da sözcükle ne anlatılmak istediğini kavrayabilmek, anlamlandırabilmek için yaşamın tamamlayıcısı bütün unsurları göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Toplumun sahip olduğu dil, sözcükten cümlesine, ifadesinden iletişimine, ananesinden geleneğine, maddi ve manevi bütün boyutlarını kapsar. Sözcük dağarcığı hem dilin olanakları hem kendine özgü olan yaşam ve kültürden oluşur. Bu nedenle dil, günlük yaşam kadar sanatta, anlatımlarda da beslenen, başvuru, dikkat edilen temel araçtır. Dil “*Tinsel ve kültürel içerikleri barındıran ve bu alanda modeller ortaya koyan bir iletişim aracı olarak görülür*” (Karabağ, 2010: . 17). Halk anlatıları özellikle de masallar kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı konumunda nesiller ve toplumlar arası iletişim unsurunu dil ile gerçekleştirir. Masal anlatılarına bakarak toplum hakkında genel hatlar ile bilgi sahibi olunabildiği gibi şiddet kültürünü de görülebilir. “*Habermans’ın tanımıyla her yaşam dünyasının ürettiği kültürel değerler geçmişten günümüze şiddetin dilini de oluşturur*” (Karabağ, 2010: 37).

Masallarda kullanılan şiddet dili tehdit, iftira atmak, hakaret, küçük düşürmek, hor görmek, beddua etmek, kötülemek, alay etmek vb. şekillerde karşımıza çıkar.

Masallarda tehdit söylemi, başat olarak otoriter konumda olan padişah yaptırımlarında vardır. Otoritenin “*dilsel şiddet amacı söylenecek sözle dinleyen üzerinde belirli bir etki yaratmaktır*” (Karabağ, 2010: 10). Emirlerinin yerine getirilmesini isteyen otorite şiddetin sözel boyutundan yararlanır. Emirleri tehdit ve korkutmaya yöneliktir. Emirler çoğunlukla öldürmek için verilse de bazı masallarda bedensel bütünlüğü bozacak yaptırımlarda sözle ifade edilmiştir.

4.2.1. Bedensel Bütünlüğü Bozacak Nitelikteki Sözel Şiddet Söylemleri

İstenilen iş, davranış, görev yerine getirilmediğinde kişiye yönelik öldürme amacı gütmeyen bedensel bütünlüğü bilinçli ve kasti zarar vermeye yönelik görülen emirlerdir.

Padişah diyor ki hemen onun gözlerini çıkartın (Sarıkaya, 2017: 55).

İfade edilen şiddet, kesin olarak gerçekleştirilmeye yöneliktir. Fiziksel şiddetin ön adımıdır. Kör Padişahla Danacının Oğlu masalında padişahın gözüne derman olacak balığı deryaya attığı için padişah çok kızmış ve aynı şekilde oğlanın gözlerinin çıkarılması emir vermiştir.

4.2.2. Beddualar/Kargış

Türk sözlü kültüründe geniş yer tutan beddualar, kargış olarak bilinir. Karşıdakine beddua etmek bile, isteye, kasten zarar görmesini istemek, olumsuz etki yaratmak, motivasyonunu düşürmek, Tanrıyı araya koyarak kötü dileğini gerçekleştirmek maksatlıdır. “*Allah zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez*” (Nisâ 4/148) âyeti zulme uğrayan kimsenin zalimler hakkında beddua etmesinin caiz olduğu şeklinde yorumlanmıştır” (Saylan, 2016: 125). Dinen de caiz görülen beddualar anlamsal, göstergesel, simgesel olarak doğrudan kötü dilekle alakalıdır. Birine karşı kötü niyeti, dileği, isteği ifade eden her söz dilsel şiddete değerlendirilir. Başkasının kötülüğünü bilinçli olarak istemek için kullanılan söz kalıpları, sesler, deyimler, sözcükler sözlü saldırıdır.

Masallar sözlü kültürün bütün zenginliğini barındırır. Türk kültüründe de eski zamanlardan beri kullanılan, yaptırım, kontrol ve engelleme gibi çok çeşitli amaçlarla başvurulmuş kargışlar da masallarda geniş yer tutar. Ardahan masallarında yer alan kargışlar, konuşma dilinde kullanılan kötü dilekler şeklinde görülür.

Bu sözleri anlamak için kullanıldığı bağlam ve kültür bütün olarak değerlendirilmelidir. Çıldır’da derlenen masallarda Terekeme ağız özellikleri ağırlıktadır.

Kişinin malına yönelik beddualar Şahoğlu Şah Abbas ve Molla, Muhder, Öğretmen masallarında görülür.

“*Lele senin öyün yihılsın*” (Aslan, 2017: 40).

“Lele” padişahın yetişmesinden sorumlu ve yardımcısı olan lala, “öy” ise ev anlamında kullanılır. Söylenmek istenen: Lala senin evin yıkılasındır.

“*Garı ocağın batsın. Birinin öyünü gene yıhdı*” (Aslan, 2017: 71).

Garı kadın için kullanılır. Ocak hem ev anlamında hem de sülale anlamında kullanılır. Söylenmek istenen: Kadın senin evin yok olsun maddi olarak kötüleşsin anlamındadır.

Kişinin yaşamına yönelik beddualar, Nuşirevan Patşahın Hekatı, Salman Bey, Sarı Dev ile Ahmet Şah, Eceleceyip, Alaca Öküz masallarında görülür.

Dad ile Bidad hem annesiz hem babasız kalan yetimler olarak bilinir. Bu isimler anıldığında, yetimlik, öksüzlük ve ellerinden malların hile ile alınması gibi menfi anlamlar çağırıştır. Günlük hayatta sıklıkla kullanılan bu kalıp masallarda da yer almıştır.

“*Sizi de o Dad ile Bidad gibi yetim kalasız*” (Aslan, 2017: 111).

Çıldır’a has olarak görülen diğer beddua ise,

“Seni günbe gün Farısı ney, Arab murt olasin” (Aslan, 2017: 140).

Yörede fars kelimesi ibretlik, rezil olmak anlamlarında kullanıldığı gibi Fars anlamına da gelir. Ney, yok olmak için kullanılır. Murt hem haram hem de ölmek manaları taşır. Bu bedduada, reziller gibi yok olup, Araplar gibi ölesin kast edildiği gibi farş, rezil Arap gibi mundar olasin anlamı da kast edilmiş olabilir. Her iki anlamda da kişinin kötülüğü istenir, olumsuz düşünceler dile getirilir.

Masal motifi olarak taş kesilme, efsanelerin dışında farklı sebeplerle müracaat edilen bir motif olarak sıkça karşılaşılan bir dönüşümdür. Bunda masalın efsanelerden daha hacimli dolayısıyla daha çok motife yer veren yapısı ve günlük hayatla ilgili olması etkili olmuştur (Sakaoğlu & Türkan, 2019: 178). Günlük hayatın anlatı metinlerine aksetmesinde karşılaşılan bu motif dönüşümden çok bir arzuyu ne niyeti dile getirmek için kullanılmıştır.

Taş kesilesin (Korkmaz, 2015: 312)!

Boyun devrilsin, kargışı kişinin ölmesini dilemek, bedenlen yıkılmasını istemenin yanında eski Türkçede boy sülale, aile içinde kullanıldığından soyun sopun yok olsun manasında da anlamlar barındırır.

“Seni yanasın Keloğlan, senin boynun devrile Keloğlan, sen kim padişahın kızı kim, sen kim Eceleceyip kim?” (Kaftancıoğlu, 1973: 197).

Kadın kocasından kurtulmak için gücü olduğuna inandığı; yatırlar, ağaçlar ve dağlardan istekte bulunur. *“Yatır, Anadolu'da şifacılığıyla nam salmış şahsıların mezarlarına verilen ad”* (<https://nedir.ileilgili.org/yat%C4%B1r> 21/06/2020). Ağaç, *“en eski devirlerden günümüze dek Türk toplulukları arasında görülen yaygın inanışlardan birisi de ağacın ya da belli ağaç türlerinin kutsal kabul edilmesidir”* (Arslan, 2014: 61). Masaldaki ağaçta kutsal kabul edilmektedir. Dağ, eski Türk inanç sisteminde göğe yakınlığı ile kutsal makamlar sayılan dağlara da zor durumlarda insanların sığındığı, başvurduğu mekânlardır. Kadın yatır, ağaç ve dağ kültü inancının bir yansıması olarak, kendi için dua; eşi ve Keloğlan için beddua yerine geçen dileğini bildirir.

“Ey ulu yatırlar, ulu dağlar, ulu ağaçlar! Kocama bir ölüm ver, Keloğlan'a bir ölüm ver, bende yaşayayım bir gün göreyim” (Kaftancıoğlu, 1973: 208).

Karşıdakinin kişi/kişiler veya hayvanlar için kötülük isteyen, strese sokan, sağlıklı iletişimi bozan her kargış dilsel şiddettir.

4.2.3. Hakaret, Azarlama ve Suçlamaya Yönelik Sözel Saldırıları

İletişimin çok çeşitli boyutlarından biri olan azarlama, hakaret ve suçlamalar dilsel saldırı niteliği taşıdığından olduğu bağlamda negatif etki yaratır. Kişiyi veya kişilere yönelik hitap edenin biçimlendirdiği konuşmada yer alan hakaret ve azarlamalar sözel olduğu kadar psikolojik olarak da muhatabına zarar verir. Bu tür dilsel saldırılar incitmek, aşağılamak, onur kırmak için kullanılır.

Azarlama sıklıkla kullanılan sözel şiddet unsurları olarak masallarda yer alır. Karşılıklı iletişimde güçlü olanın karşısındakine çıkışmasıdır.

Çeti ile Meti masalında evli kızlarını görmeye giden anne babasını kızları önce misafir odasına alır, ailesi odayı ve içindekileri bilmedikleri için yanlış kullanırlar. Odanın durumunu görünce kız onları kanatlı hayvanların ahırına gönderir. Azarlaması sözel ve sosyal şiddet barındırır.

Siz ki kaldığınız yerin değerini bilmiyorsunuz. Şimdi pin'de kalın da uslanın (Kaftancıoğlu, 1973: 176).

Demirçiynen Süpürkeçinin Nagılı masalında uyanık olan kardeş diğer kardeşin elinden zenginlik anahtarını almak için çocuklarına iftira atarak bertaraf etmek ister. Kiener'e göre iftiralar kötü niyetliler tarafından atılır. İftira planlı, bilinçli zarar vermeye yönelik eylem olduğundan mağdur için yıkıcı etkiye sahiptir. İftirada kullanılan *azıtmak* doğru yoldan çıkmış, yol yordam bilmeyen, davranışlarında aşırı davranan, terbiyesiz anlamında yörede kullanıldığı anlamıyla kullanılmıştır.

“Senin çocukların şeytana uymuş götür bunnarı azıt, şeytana uymuş. Bizi rezil eder. Götür bunnarı azıt sen” (Aslan, 2017: 49).

Kahraman Mıdılık masalında kız Mıdılık'ı kardeşleri savaşırken onun yardım etmemesinden dolayı azarlar. Toplumun genel kanısı olan zor durumda yardım etmemeyi utanılacak ve ayıplanacak durum dilsel ve sosyal şiddete dönüşerek ifade edilmiştir.

“Sen utanmıyor musun? Oldun bunlar bir kardeş! Onlar savaşsın ölsün dirilsin. Sen burada yan gel yat! Ayıp değil mi?” (Kaftancıoğlu, 1973: 192).

Balıh Bilmezse Halıg Biler ve Kurbağa Gelin masallarında babaları kendi istekleri doğrultusunda davranmayan oğullarını azarlayarak evlatlıktan reddederler. Oğullar için azarlama sözel olduğu kadar ailesinden men edilme ile sosyal, yalnız bırakılma, terk edilme ile psikolojik şiddettir.

Balıh Bilmezse Halıg Biler' de baba oğlunu gözüne derman olacak balığı deryaya bıraktığı için çok kızar ve evlatlıktan men eder.

“Sen benim oğlum değilsen çık” (Aslan, 2017: 119).

Kurbağa Gelin’de babası evlendirmek için üç oğlunun da ok atmasını ister. Bir geçiş dönemi ritüeli olan bu törende büyük oğlanların oku, sosyal ve maddi olarak iyi ailelerin evlerine düşerken küçük oğlanın oku deryadaki kurbağaya saplanır. Bu durum padişah için kabul edilemez bir durumdur.

Üçü de ok attular. Büyük oğlununki beyin çadırına yakın bir yere, ortancasının başka bir beyin obasının yakınına düştü. Küçüğünki de gidip gölde bir kurbağaya saplandı. İki beyin kızını iki oğluna aldı padişah da küçük oğlunu oğulluktan attı. “artık sen benim oğlum değilsin, gölde bir kurbağaya ok sapladın, babanın altın adını pul ettin, benim belimden inme değilsin sen!” dedi (Kaftancıoğlu, 1973: 143).

Padişah için oğlanın kurbağaya ok saplaması evladına yakışacak veya evladını yapacağı bir eylem değildir. Altın adını pul kadar değersizleştiren bu durum bir yaptırım ve cezalandırmayı getirir. Oğlanı evinden yurdundan kovmakla kalmayan padişah onun kendi oğlu olmadığını *belimden inme değilsin* gibi sert bir dilsel saldırıyla dile getirir. “Ataerkil sistemlerde, bir oğul (veya daha küçük erkek kardeş) ölenin sorumluluklarını üstelenir” (Eriksen, 2015: 161). Kurbağa ile kurulacak evlilik akrabalığı padişah soyuna yakışacak ya da ihtimali olan bir şey değildir. Padişah’tan sonra yerini ve iktidarı alacak ihtimali olanın bu evliliği kabul edilmez ve saygıyı hak etmez. Bu nedenle oğlan soydan da çıkarılır. Dilsel saldırı sosyal, psikolojik ve ekonomik saldırıyı da aktarmıştır. Padişah söylemi, şiddetin tek boyutlu olmadığını, bütün türleri ile harmoniliğini, karşıdaki açısından yıkıcılığının birkaç açıdan gerçekleştiğini göstermektedir.

Salman Bey’de Gara Vezirin sürekli hapse attırdığı Arabüzengi’ye işi düşünce Arabüzengi yöreye özgü söylenen hiddet ve beddua ile karşılık verir.

“Gara vezir gaher, gider hapishaneye, “ Ulan, diyer Arabüzengi, bu sesdener.”

Diye; Çor, zuggum ye. Burada da mı senden gurtulamadım” (Aslan, 2017: 141).

Vezir ve Arabüzengi’nin iletişim tarzları da birbirlerine azarlayan, iyi niyet göstermeyen iletişime yönelik saldırılardır.

Bir kimseyi yapmadığı şeylerden sorumlu tutan suçlamalar, daha çok sözel olarak ifade edilse bile psikolojik olarak da şiddete maruz bırakır. Suçlama, kişinin suç işlediğini ileri sürmenin, iddia etmenin yanında iftiralar gibi asılsız olarak da görülür. Çok farklı şekillerde görülen kişi üzerinde fiziksel ve psikolojik travmalar yaratan kişiler arası terör olarak nitelendirilir. “Manevi ve ruhsal baskılar sonucunda başkaları üzerinde terör uygulamasına neden olan söz-eylemlerine örnek olarak Plötz, “incitmek, hakaret etmek, iftira atmak, kötülemek, aşağılamak, horlamak, gözden düşürmek, görmezden gelmek,

alay etmek, onur kırmak” gibi eylemleri göstermektedir” (Karabağ, 2010: 21). Mercan Hatun, Altın Saçlı Çocuklar ve Yelati masallarında kötülemek, gözden düşürmek, iftira atmak amacıyla suçlamalar yapılmış. Suçlamalar, maruz kalan kişilerin yaşam çizgilerinin değişmesine, yalnızlaşmasına, zorlu bir mücadeleye yönelmesine neden olmuştur. Sözel olarak yöneltilen saldırı fiziksel, psikolojik, sosyal şiddete yol açmıştır. Mercan Hatun yengelerinin planladığı ve ona kasten zarar veren iftiraya uğrar.

Gelinler hep beraber kurmayı hazırlamışlar. Bir testinin içine küçük yılan yavruları atmışlar, Mercan Hatun da yazın yayık yayıyormuş. Tam yağ gelmek üzereymiş ki, kan ter içinde kalmış, çok susamış. Gelinlerden su istemiş. Hemen testiye koşup tutuşturmuşlar. Mercan Hatun testiye birden kafaya dikmiş ve farkında olmadan bütün suyu içmiş... Aradan zaman geçitken sonra kızın karnı yılanlar büyükçe şişmiş. Bacınızı bu kadar seviyorsunuz ama siz gittikten sonra bir oynaş buldu ve ondan hamile kaldı. Karnına bakın ne kadar şişmiş. Yakında doğar başımıza bela olur. Bunu temizlemelisiniz. Buna inanan abiler “Sen bizim namusumuzu beş paralık ettin. Öleceksin” derler. Var git ölümün benden olmasın. Ama bil ki senin gibi bir bacımız yok (Korkmaz, 2015: 323).

Önce yengelerinden iftira ile gözden düşürülen, yılan ile zehirlenen kız sonrasında abileri tarafından azarlanarak yaşamı ile tehdit edilir. Dilsel şiddet söyleminin oranı kıza yapılanlarda gittikçe artar. Sözel saldırının her türlüsüne maruz kalan Mercan Hatun şiddete şiddetle karşılık vermez.

Dilin sözlü saldırı gücü ile karşıdaki kişiye birden fazla şiddet uygulanabilir, bedene zarar veren ya da ölüme neden olan fiziksel şiddeti tekleyici işlevi kullanılabilir. Altın Saçlı Çocuklar masalında padişahın üç eşi de kardeştir. Küçük kardeş padişaha ikiz çocuk verir. Bunu çekemeyen kardeşler hile ile padişahı kandırıp kardeşlerinden ayırırlar. Kardeşleri tarafından psikolojik olarak şiddete uğrayan küçük kardeş, padişah tarafından da sözel, psikolojik ve sosyal şiddete maruz kalır.

“Allahın hekmeti gız yater haggedden ikiz çucuhları oler. Ama kızın bacileri iki tene köpek yavrusi getürmüş ebe neneye vermişler. Ona demişler ki: bele bir çocuh gelürse bunnarı gizledürsün bu köpeh yavrularini altına verürsün... Kadının altın saçlı çocuklar doğurduğunu gören goca garı bunu beliyer, yahiyer zandığa goyer bu çocukları denize ater. İki tene köpeh yavrusi getirer. O garının yanına goyer. Padişahı sesdiyerler diyer ki: “padişahım al senin beğenip aldığın kız köpeh guzlamış.” Diyer ki “ola bunu götürün yedi yol ayırıcında kireçleyin de günñüh yemeh verin. Yani ölmesin gedip gelen yüzüne tükürsün” (Korkmaz, 2015: 339).

Padişahın sözel saldırısı “bir kişi ya da kişileri, toplum içinde küçük düşme, sosyal dışlamaya maruz bırakma, sosyal hak kullanımlarını engelleme vb. yollarla kasten zarara uğratma eylemleri” (Solak, 2017: 11) içerdiğinden kadın için sosyal şiddetin en ağır

biçimde gerçekleşmesine neden olur. Anlatımda çocukların denize atılması, tuzak, iftira, cezalandırma, yalan, kadının yedi yol ağzına gömülmesi, yüzüne tükürme gibi birçok şiddet unsurunun var olması şiddetin sınırlarını çizmenin imkânsız olduğunu göstermektedir.

Yüze tükürme, toplumda kınanacak, utanılacak, ahlaksal olarak kötü karşılanacak eylemleri yapanlara karşı ceza niteliğinde uygulanır. Suçu sürekli yüze tükürerek hatırlatılır. Kişi toplumdan dışlanır, ötekileştirilir. Kişiyi aşağılamak, değersizleştirmek, rencide etmek için yapılan tükürme eylemi “*Yargıtay kararlarında, yüze tükürme sövme niteliği taşıdığından bahisle hakaret suçu olarak tanımlanmıştır. Tükürme fiili, kişinin onur, şeref ve saygınlığını rencide eden olumsuz bir davranış hakaret olarak görülmüştür*” (<https://www.cinar.av.tr/serefe-karsi-suclar>: 28/01/2021). Hem sosyal yaşamda hem de yasalarda hakaret ve suç sayılan yüze tükürme davranışı ve bu davranışa sevk eden her söz ve eylem şiddettir.

Masallar karakterlerin mücadeleleri, iletişimleri ve serüvenleri üzerinden ilerler. Serüveni başlatmak ve maceraya çağrıda şiddet unsurları taşıyan tetikleyici durumlar yaşanır. Bazen maceraya çağrıda bazen macerası boyunca zıt karakterlerle karşılaşır. İlk etapta sözel olarak başlayan sözel saldırılar, serüven devam ettikçe başka şiddetleri de beraberinde getirir. Dili hem iletişim için kullanan kahramanlar karşı karakterlere karşı kokutmak, aşağılamak, ötekileştirmek içinde kullanırlar. Kasten zarar vermeye yönelik tiksindirici, kötü kelimeler seçilerek saldırıda bulunurlar. Hakaretler, bu bağlamda hitap edilenin kişiliğini, karakterini olumsuzlaştırma, negatifleştirmeye yönelik dilsel söylemlerdir. Suçlama, azarlama ve hakaret sözcüklerin gücünden yararlanılarak yapılır. İncelenen masallarda kişiye yönelik hakaret “ pis” kelimesi kullanımı dikkat çeker. Konuşmanın gergin ve tek taraflı olduğunu hissettirir. Çimşit Padişah masalında yoksul ve berduş kılığına giren padişahı tanımayan berber parası olanları öne alır ve bakımsız olan padişahı azarlayarak hakaret eder.

Çimşit padişah tebdili kıyafet ile halkı denetlemeye çıkmış...

. Çimşit bir berberin önüne gitmiş ailesi de arkadan takip ediyormuş. Kapıyı açınca berber:

- Ne var ulan

- Berber Allah rızasına baban hayrına beni tıraş et.

- Git ulan pisin biri şimdiye kadar nerdeydin? Şimdi gelip yüzün çamurunu bana temizletiyorsun (Sarıkaya, 2017: 47).

Mehammed’in Hekati masalında padişah Mehmed’e haksızlık yapanlar karşı şiddetli ceza verir. Şiddet anlatımının yoğun olduğu masalda, sözel ifadeler de şiddet içeriklidir.

Patşah emir verdi ki:

- Bunnarın gafalarını ele uçuracahsın ki, bir gılışda. Heresi bir terefe tüşeceh.

Cellat, Patşahın emrini gözdüyüirdü. Bayahdan vurdu gılıcı. Gafaların biri bir terefe tüşdü, biri bir terefe.

Atın bu pisderi felan nehire, dedi patşah. Götürdüler bunnarı suya attılar” (Aslan, 2017: 82).

Üvey anneli masallarda üvey anne kötü karakteri ile özdeşleşmiş ve sözel, fiziksel, psikolojik şiddet uygulayandır. Çocuklardan kurtulmak için ya türlü eziyetler eder ya da iftiralarla uzaklaştırır. Eşine sürekli sözel şiddetle baskı oluşturarak çocukları istemeyen üvey anne modeli Dıbir ile Cıbir masalında görülmektedir. Adam için sürekli aynı şeylerin tekrarı, çocukları ile tehdit edilme, ölüm isteme, duyarsızlık, tercih yapılmaya zorlanma sözel olduğu kadar psikolojik şiddet de içermektedir.

Adam odunları satıp pazardan dönünce kadın kapıyı açar açmaz: “Artık ben gidiyorum ya çocuklar ya ben!” bağırmaya başlamış. Adam hanım yapma, onlar çocuk, dışarda yapamazlar hepsi ölürlər.” demiş. Kadın hiç acımadan: “ölsünler! Ne yapayım.” diye karşılık vermiş” (Korkmaz, 2015: 298).

Masallarda hakaret, azarlama, suçlama içerikli dilsel saldırı söylemleri kişilerde psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak şiddet barındırmaktadır. İletişimin önemli bölümünde dilin şiddet yönünden yararlanıldığı tespit edilmiştir.

4.2.4. Küfür ve Argo İçerikli Sözel Saldırıları

Dil içerisinde önemli bir yer teşkil eden argo ve küfürler iletişimin de bir parçası konumundadır. Kullanıldıkları bağlam, kültür ve coğrafyanın yanı sıra kişinin mensubu olduğu meslek, dünya görüşü, dil ve üslubu da dilin bu alanının kullanım ve anlam dinamiklerini oluşturur. Toplumda onay görmeyen, yadırganan, kaba, kötü söylemler görüldüğünden ayıplanan dilsel öğelerdir. “Argo ve küfür sadece kullananları utandırmakla kalmaz aynı zamanda muhatap olanı da utandıran çirkin bir söz ve davranıştır” (Sarı, 2016: 3). Kast ve duygusal zarar verme amaçlandığından şiddet barındırır.

Kimi çalışmalarda argo ve küfür aynı kategori içerisinde kimi çalışmalarda ise ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Argo “Belli bir zümre ve mesleğe ait fertlerin kullandığı, Türkçe ve yabancı kelimelere yeni anlamalar vererek oluşturulan, herkesçe anlaşılmayan sözlere verilen addır” (Artun, 2014: 46) alt anlamlar taşır. Anlaşılması için o zümreye aşina olmayı gerektirir. Kişileri aşağılamaya ve küçük düşürmeye yönelik dilsel şiddet içerikli bu sözler masallarda da yöreye özgü olarak görülür.

Çıldır masallarında dikkati çeken argo kadınlara yönelik söylenen *saçıbuçuh* tabiridir. Sözlü kültürde var olan kullanım anlatı metinlerin de sirayet etmiştir. Kullanılış biçimi, anlamı kültürel ortama bağlı olan ifade, kadınların işleri tam yapamadığını, yarım adam değerinde olduğunu anlatmanın yanında namus olarak da yarım ahlaklı olduğunu ima etmek için de kullanılır. Aşağılamak, azarlamak, kadını kötü göstermek maksatlı kullanılan argo ifade muhatapı rencide eder, toplumda değerini düşürür.

Şahoğlu Şah Abbas masalında Lelenin kızı topal cariyesini azarlamak için hitabı saçıbuçuh ile başlar.

“Vay saçıbuçuh! Ben seni ne vahdı yollamışam. Hele gelersen? He, hele buaraya gel”(Aslan, 2017: 39).

Sarı Dev ve Ahmet şah masalında padişah kendisine destursuz soru soran oğlunu azarlamak için argo ifadeye başvurur.

“Ele padişah palashayı açer de bunun zoğuna çeker: ola çıh buradan saçı buçuğun doğurduğı” der. (Korkmaz, 2015: 313).

Salman Bey masalında Gara Vezir, Gülşah’a karşı argo, küfür ve hakaret ifadeleri kullanır.

“Ehh, saçıbuçuğun danası, dam gahbenin balası, seni de ele edecem” (Aslan, 2017: 139).

Duranbey masalında padişah karısının namusundan şüphelendiği için karısını saçıbuçuk olarak nitelendirir. Öldürmekle tehdit eder. Namusuna ve hayatına karşı sözel olarak saldırır.

Kimin olacak senin çocuğun! Deyince kadın, padişah kılıcını çekti:

“Seni saçıbuçuk! Ben seni kız bıraktım, gerdeğe bile girmedim. Bu çocuk kimden, tez söyle, yoksa kestim başını!”(Kaftancıoğlu, 1973: 81).

Kişiyi özellikle kadınları hedef alan incitmeye yönelik kullanılan *saçıbuçuh* bilinçli kullanılmış mutlak şiddet ifadesidir. Şiddet dilini kavramak ve anlamlandırmak için yöresel ve kültürel zemine bakmak önemlidir. Bu argo kullanımını Ardahan’ın özellikle Çıldır tarafında yaygındır, yazı dilinde anlatılamayacak sembol ve imaja sahiptir. Verdiği şiddet mesajı yörenin insanının kavrayacağı özelliktedir. *“Her argo bir dile bağlıdır ve konuşulduğu dilin kurallarına uyar. O dili bilmeyen kişi ya da kişiler konuşulandan bir şey anlayamaz. Günlük iletişimde argo konuşulurken sözcüklerinin argo sayılabilmesi için mutlaka günlük konuşma dilinin dışında, ikinci bir anlamı olması gerekir”* (Arslan, 2009: 28). Günlük konuşmada dilsel şiddette başvurulmuş kelime anlatı metinlerinde de yer almıştır.

Günlük dile kaba karşılanan, ahlakı konuşma normlarına uymayan kelimeler de argo olarak nitelendirilirler. Poşa kadın masalında adamın kadına karşı kullandığı dilde argo ifadeler mevcut olup kadını azarlamaya yöneliktir.

“Ah Destegül Destegül ipten altın sonu gümüş sonunu da bok ettik” (Sarıkaya, 2017: 50).

Halk ağzında babası belli olmayanlara karşı piç ifadesi kullanılır. Ardahan yöresinden derlenen masal anlatıların da bu argo ifade alay etmek, hor görmek, aşağılamak için kullanılmış, manevi şiddet uygulanmıştır.

Şahoğlu Şah Abbas masalında padişahın oğlu Hüseyin babasını yedi yaşına kadar hiç görmemiştir. Babası da annesi ve kendisini ziyaret etmemiştir. Çevrede Hüseyin’e karşı takılan tavır, sokakta oyun oynarken diğer çocuklar dile getirir. Hüseyin’i oyuna katmazlar sebebini de piç olduğuna bağlarlar. Şiddet uygulayıcısı çocuklar babası olmadığı için Hüseyin’i ötekileştirmiş, düşünceleri sözel olarak dile getirmişlerdir.

Sen pijsen, aya dedi (Aslan, 2017: 37).

Anlatılarda toplumdaki normlar kendisini hissettirir, toplumun karakteristik özellikleri yansıtır. Masal anlatısının derlendiği yörede ev sahibi ne kadar makam sahibi olsa da misafiri ile aynı sofrada oturur, birlikte yemek yer sohbet eder. Eğer yemekte ayrı oturur muhabbete soğuk kalırsa bu onun piç olduğunu gösterir. Patşahın Üç Oğlu ve Derviş masalında dervişte misafirlerinden ayrı sofrada yemek yemiş, yemek sırasında muhabbet etmemiştir. Oğlanlardan en küçük olanı Dervişin onları ağırlamalarından ve misafirperverliğinden yola çıkarak derviş aslında piç olduğunu hem kardeşlerine hem de dervişin yüzüne karşı söylemesi dilsel ve sosyal şiddetle açıklanabilir. “*Kendisi ahlaksız olmasa bile ahlaksız bir ilişki sonucu dünyaya geldiği için; “aile terbiyesi almamış, arsız, terbiyesiz, yüzüstü” biri sayılarak aşağılanan bir kişiliktir. Piç, hiçbir ahlak ve görgü kuralı bilmez, aldırış etmez.*” (<https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/pust-ibne-pezevenk-pic-diga-kavat-durzu-ve-lavuk>: 01/03/2020). Bu çıkarımlarda da yine kültürel ve toplumsal bağlam belirleyici, etkileyici rol oynamıştır.

“*Yemehde ne var olsa da olar olmasa da. Ne yazık ki misafir sahayı Derviş pijdir*” (Aslan, 2017: 115).

“*Senin pij olduğun besbesli heş gusura galma*” (Aslan, 2017: 116).

Hitaplarda, bilinçli ve kasti seçilen argo sesler ve sözcükler karşıdakine sözlü zarar verme, itibarsızlaştırma içindir. Dilin olumsuz kullanımı söz konusudur. Üş Gardaşnan Bir Kosa masalında Kosa’nın yanında çalışan üçüncü kardeşe karşı argo söylemi görülür. *Köpekoğlu, boğa* yörede ahlaksal şiddet içeren kelimelerdir. Neyin şiddet olarak

algılandığı topluma göre değişmektedir. Yörede köpekoğlunun boğası, atasının/babasının kötü çocuğunun da kaba ve saldırgan olduğunu dile getirir.

Ohhhhho ohhhhho köpöyoğlunun buğası, zornan kiçih gardaşın elinnen kurtarmışdım (Aslan, 2017: 87).

Ne var ulan! (Sarıkaya, 2017: 50).

Kadınlara yönelik sözel şiddette sıklıkla kullanılan diğer bir argo ifadesi ise *kahpedir*. Sözlükte ilk anlamı için “Orospu, ahlaksız kadın” ikinci anlamı “Dönek. (İnanç ve düşüncesini değiştiren, sözüne güvenilmeyen)” (<https://nedirara.com/kahpe> 25/06/2020) verilir. Her iki tabirde de şiddet yönü öne çıkmaktadır. Duygusal algıda kadının imajını zedelemek, ahlakı kötülüğünü ifade etmek için kasten kullanılır. Anlatılarında iki masalda karşımıza çıkan tabir ile tehdit, hakaret ve sözlüğün ilk anlamını kast edilmiştir.

Men de senin kimi bir kahpenin şehrine düştüm oynoram (Aslan, 2017: 127).

Ey olan zen kahpenin oğlu sen gene mi geldin? Şimdi seni parçaladem mi? (Korkmaz, 2015: 317).

Küfür doğrudan kişilerin namus ve haysiyetlerine karşı cinsel içerikli kelimeler veya cümlelerle kasten saldırmaktır. “Sövgü sözlerini, genellikle cinsel organların adları, cinselliğe ilişkin fiiller, cinsel tabu sayılan durumların tasviri, hakaret amaçlı kullanılan kelimeler (eşek, bunak, aptal, dinsiz, embesil, primat...) ile bunlarla ilgili deyim ve atasözleri oluşturur. Bunlar kişinin psikolojik durumuyla ilgili olup, muhatabının “gizli”, “mahrem” ve “günah sayılan”, bedence yahut psikolojik olarak gösterdiği zafiyet durumlarını tahkir ve tezyif amacıyla söylenir. Bu yüzden, genel ahlaki kabuller ve yasalar karşısında bu sözler suç sayılır” (Akar, 2014: 30). Sözel saldırı ve şiddetin en ağır boyutu olan bu ifadeler kişiye sözel, psikolojik, cinsel yönden zarar verir. Genellikle kızgınlık ve düşmanca hisler karşısında söylene bile “İnsanları bu davranışa iten sebep doğalarında var olan şiddet duygusudur. Küfretmek, küfreden kişinin zayıflığı olarak görülmektedir. Çünkü kişi kendisinden daha büyük güçlere karşı korunma içgüdüleriyle fiziksel bir tepki veremediği durumlarda sözlü olarak o kişiye zarar verme yolunu tercih etmektedir; daha doğru bir ifade ile psikolojik olarak karşındakine şiddet uygulamış olmaktadır” (Erkek, 2016: 226) masal metinlerinde görülen küfür ifadeleri cinsel içeriklidir. Derlendiği Ardahan yöresinin ağız özellikleri ile yazıya aktarılan masal anlatılarında var olan küfürler sansürlenmeden doğrudan aktarılmıştır. Masal metinlerinde yer alan küfür ifadeleri:

Vay öldüm avrat ateyin gorunu sikem. Bizi öldürdün (Aslan, 2017: 65).

Orooo, senin ananı sikim. Seni men nerden atdım gene gaşdın (Aslan, 2017: 71).

Garı... Atayın gorunu sikem. Bu neggedi yağıdı kı, dalımnan çıhdı? (Aslan, 2017: 86).

Gâh, diyer garı Keloğlanın atasının gorunu sihdim (Aslan, 2017: 86).

4.2.5. Ölüm Tehdidi İçeren Sözel Saldırıları

Yaşamı yok etmeye yönelik sarf edilen sözler ve tehditler sözel şiddetin en ağır boyutudur. Kontrolün şiddeti uygulayanın elinde olduğunu hissettirir. Emirler ve tehditler masal anlatılarında genellikle padişah tarafından uygulansa da gücün uzantısı olarak padişah hanımları tarafından da kullanılır. Sözel saldırganlığın amacı “*Bir kişi ya da gruba iradeleri dışında istekler dayatmak ve bu şekilde düşünce ve yaşam biçimlerine egemen olmaktır*” (Karabağ, 2010: 25).

Şarta bağlı olan sözel saldırılar ölüm emirleridir. Eğer verilen emirler belli sürede yerine getirilmezse sonuç ölümdür. Mert Kardeş ile Namert kardeş masalında padişah kızının iyileşmesi için hekimler çağırır. İyileştiremeyen her hekimi öldürür. Son gelen mert kardeşe ise şartını dile getirir.

Bak hekim bu kapıdan kırk kişi girdi geri gelen olmadı. Hepsinin kellesi uçtu. Eğer kızımın derdine derman olmazsan senin kelleni de uçururum. (Korkmaz, 2015: 295)

Duranbey masalında ise padişah lalasına şartını söyler ve tehdit eder. Şiddet söylemi yönlendirici ve korkutmaya dayalıdır

“Dinle lala. Ben senden bir koç istiyorum. Bu koçun etinden kebab, postundan yaygı istiyorum. Koçuda sağ olarak istiyorum. Sen bunları getirdinse, evlendim. Getirmedinse boynunu vuracağım” (Kaftancıoğlu, 1973: 74).

Sarı Dev ve Ahmet Şah masalında, baba büyük kardeşlerin küçük kardeşe karşı düşmanca tavırlarından haberdar olur. Ahmet Şah’ın kayboluşunda kardeşlerinin işi olduğunu düşünen padişah ölüm emrini gerçekleştirecek olan cellatlara şartını dile getirir. Söylemde; cellat, doğramak, en küçük parça kulak kadar, vb. negatif anlam yüklü sözcüklerin varlığı anlatımdaki şiddetin derecesini de verir.

“Padişah cellatlere: “Bunnar Ahmet Şah’ı iki güne getirdi, getirdi; getirmediyse bunnari ele doğriyacaksın ki en küçük parçası kulakları kalsın” dedi” (Korkmaz, 2015: 316)

Öylesi Böylesi masalında, padişah buyruğuna karşı çıkanların boynunun vurulacağı duyurulur. “*İnsanı strese sokan her haberde şiddet unsuru bulunur*” (Karabağ, 2010: 20). Duyuru, uymayanların hayatını tehdit haberi taşır.

Padişahımızın buyruğudur. Bu gece kimse ıstık yakmayacak! Kim ıstık yakarsa boynu vurulacak! Diye duyurdular (Kaftancıoğlu, 1973: 114).

Boyu Bir kariş Sakalı Beş Kariş masasında padişah oğlunun karısına göz koyar. Oğlunu direk öldürmek yerine ona şart koşar. “*Bu türden eylemlerin asıl hedefi dinleyiciye onun istemi ve iradesi dışında bir şey yaptırmaktır*” (Karabağ, 2010: 24). Oğlanın yapamayacağı türden zor görevler olduğunu bilen baba, şartını ve ölüm tehdidini iletir. Görevler tamamlanmazsa ölüm mutlak olarak gerçekleşecektir.

“Sana üç şartım var eğer onları yerine getirmezsens kelleni vuracağım”(Korkmaz, 2015: 310).

Açıl sofram Açıl masasında padişah çocuktan bilgi almak için sözel saldırganlık sergiler. İstedığının yerine getirilmemesi halinde öldürüleceğini bildirir. Kişiyi istediği davranışa korkutarak yönlendirir.

Padişah “*nasıl olacağını sen biliyor muşsun. Ya getireceksin ya da cellata başını vurdururum.*” demiş (Korkmaz, 2015: 328)

Ağa Oğlu masasında, padişah çocuktan bilgi almak için yine sözün şiddet yönünden yararlanılır ve tehdit eder. Cellet etmek, öldürmek anlamındadır. Cellet etmek ile kahraman öldürüleceği mesajını alır. Korkutma, tehdit, güç dengesi açısından sözel şiddete maruz kalan taraf doğruyu söyleyerek olası sondan kurtulur.

“Cellat ederim doğru söyle!” (Korkmaz, 2015: 351)

Kırklar Kayası masasında padişah kızını isteyen gence şart koşar, aksi durumda ölüm emri kesindir.

Getirdin kızımı aldın, getirmedinse gelme, boynun vurulur! (Kaftancıoğlu, 1973: 101)

Guru Gafanın Hekati masasında padişah hanımı balıkçıdan balıkların gülmesinin sebebini sorar ve süre tanır, süre sonunda hayatından olacağını bildirir. Kendisinin de ölüm emri verecek güçte olduğunu bildiğinden başka bir yol sunmaz. Bu gücü, şiddet söylemi ve yaptırım buyruğundan da belli olur.

Sana kırh gün müsaade gırh güne bu balıkların gülmesini sebebini buldun-buldun, bulmadınsa sözüüm-sözdü senin boynunun vurduracam” (Aslan, 2017: 97)

Toplumsal ve kültürel düzende padişah ya da herhangi bir otorite tarafından etkilemek, korkutmak, sindirmek, egemenliğini devam ettirmek için sözel şiddetten yararlanması genel olarak kullanılır. Tüm anlatı türlerinde yaygın olarak görülen emir ve buyrukların şiddet yönü ağırlıktadır. Halkın yönetenlere karşı bağımlılığı, sadakati şiddet söylemlerine karşı çıkmamalarından anlaşılmaktadır. Güç, kahramanlık, cesaret

unsurlarını bünyesinde barındıran kahramanlar bile karşı gelme yerine verilen görevleri yerine getirmek için yola çıkmıştır.

Masal kahramanları, tehditlere karşı pasif konumda kalmayarak, mücadeleye geçerek verilen şartları son ana kadar yerine getirmek için uğraşır ve başarılı olur. Sözel olarak var olan şiddetin fiziksel olarak gerçekleşmesinin önüne geçer. Şiddeti cesaretle bertaraf etmek için girdiği yolda kahraman da devlerle, yeraltı canavarları, karanlık ruhlarla vb. mücadelesinde şiddete başvurur.

Yaşamı yok etmeye yönelik her söz ve cümle; sözel, psikolojik ve sosyal şiddeti beraberinde barındırır. Anlatı metinlerinde bazen şartlara karşılık bazen hiddet bazen ceza olarak emirde ve buyrukta ölüm tehdidi görülür. Kahramanların başarıları olduğu gibi hataları da şiddete maruz kalma nedeni olur.

Kızını iyileştiremediğini düşündüğü hekim için padişahın kesin kararı şiddet içerikli ve şiddeti gerçekleştirmeye yöneliktir.

Padişah cellatlarını çağırdı: “Gidin hekim bozuntusunu getirin ve kellesini vurun” (Korkmaz, 2015: 295).

Mehmet’in Hekati masalında padişah kızının ve oynaşmasını yakalar, sert bir şekilde önce sözel şiddet içerikli emrini verir. Daha sonra ise fiziksel şiddet gerçekleşir. Kız ve oynaşı cellatlar tarafından katledilir. Eşini aldatmanın cezası padişah tarafından ölüm olarak görülmüştür.

“Celladına padişah emir verdi ki: “Bunnarın kafalarını ele uçuracahsın ki, bir gılışda heresi bir terefe tüşecek” (Aslan, 2017: 82).

Bir Patşahın Gazabı masalında, padişah bir kadının eşini para için öldürmesinden sonra bütün kadınların sadakatsiz ve itibarsız olduğunu düşünür. Emrini ülkesindeki bütün kadınlar için verir. Bütün kadınları hedef alan bir şiddet söyleminin varlığı masalı da sürükleyen kilit noktadır. Anlatı, kadınların yaşlı, bebek ayrımı olmaksızın katledilmesi ile devam eder. Sözel şiddetin devamı fiziksel, sosyal ve siyasal şiddettir. Masaldaki “şiddet, insanı cesete dönüştürme yetisidir” (Formm, 1982: 36). Yaşamı yok edici olarak önce sözel boyutta varlığını hissettirir.

“Bu arvatdar bu kadar etibarsızdı, men daha elimin altına bir arvat goymuyajjam. Bu memleketin bütün avratlarını kestirecem. Emir verdi celletlere, harda avrat tuttular, başını kesinner” (Aslan, 2017: 44).

Şiddetin her yönüne başvuran padişah zaman zaman yakınında bulunan yöneticiler içinde kullanmıştır.

“Cellet, lalenin boynunu vur.” (Aslan, 2017: 109)

Yönetici kademe için de geçerli olan padişah şiddeti, kendi çocuklarına yönelik olarak da uygulamaktadır. Demirtiş Gız masalında, kız kardeşinin hayvanları parçaladığını gören oğlan müdahale ederek kızın kolunu yaralar, delil olarak gösterir. Kendisine inanmayan babası ile karşı konumlarda kalan oğlan için babası kanlı gömlek emrini verir. Kanlı gömleğin olduğu yerde öldürme, kan akıtma vb. fiziksel şiddetin en ağır boyutu vardır. *“Ölüm delili olarak kanlı gömlek motifi, olay ve şahıslar değişse de farklı anlatı türlerinde benzer işlevlerle kullanılmıştır. Kanlı gömlek motifi, her anlatıda içinde kullanıldığı anlatı türünün niteliğine uygun biçime girmiştir”* (Bars, 2014: 269). Demirtiş Gız masalında da ölüm haberi, negatif anlam, olumsuz değer taşıması bakımından kullanılan kanlı gömlek motif, şiddetin varlığına işarettir.

“Cellet! Bunu ele götürehcisiniz ki, gannı göyneğini bana getirin” (Aslan, 2017: 30).

Kahramanların sözel şiddete her zaman otorite tarafından değil masalların kötü kahramanları tarafından da maruz kalırlar. Özellikle haramiler tarafından tehdit, korkutma maksatlı sözel şiddet sıklıkla kullanılmıştır. Harami *“ yol kesen, haydut anlamındadır”* (Artun, 2014: 246). *"Kırk Haramiler", 40 eşkıyadan oluşan ve çaldıkları eşyaları bir mağarada biriktirip zengin olmayı misyon edinmiş, Binbir Gece Masalları'ndaki Ali Baba ve Kırk Haramiler öyküsüyle bilinen bir çete.* (https://www.sabah.com.tr/yasam/2009/12/06/kirk_haramiler_efsanesi_nedir:01/02/2019). Anlatı metinlerinde gerilim unsuru bakından önemli yer teşkil eder, olayları şiddet yönünden sürüklerler. Haramilerin olduğu yerde küfür, argo tehdit, hırsızlık, haydutluk, korkutma, eşkıyalık gibi sözel, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve siyasal şiddet vardır. İsimlerinin geçmesi şiddet varlığını hissettirir.

Haramiler kazandıklarını ve varlıklarını mağarada biriktirirler. Kendilerince korunaklı önlemler alan haramiler, mağaraya giren çıkanı anlamak için bazı tuzaklarda kurarlar. Tek atlı tekin olmaz masalında baba oğlunu işe vermek için yanına alarak yola çıkar. Yolda haramilerin mağarasına denk gelir ve içeri girerler. Hazır bulunan sofradan oğlan yerken baba yemez. Biraz sonra içeriye kırk harami girer. Sofradan, içeride birilerinin olduğu anlaşılır. Ortaya çıkarılan davetsiz misafirler sofraya davet edilirler. Yaşlı adam onlarla yemek yerken oğlan yemez böylelikle sofradan izinsiz yemek yiyen kişi belli olur. Baba oğlanı işe vermek istediğini söyler. Harami başı işe alır. Oğlana ilk işi verilirken fitratlarına uygun olarak şiddet söylemlerinden yararlanırlar.

“Bak oğlum gördüğün gibi biz Kırk Haramileriz. Bunlar atlarımız. Şu ölümcül at var ya, bu ata öyle bakacaksın ki, kırk gün sonra bizim atlardan ayırt edilmeyecek. Senin işin bu. Eğer bunu yapamazsan, kırk birinci gün kellen gidecek! Dedi” (Kaftancıoğlu, 1973: 12).

Kellen gidecek, sözlü şiddette karşılık bulur. Bu şekilde tehdit edilme ve ölüm emri halk arasında da yerine almış, yaptırım gücü oluşmuş korkudur. Yapılmayacak, padişahın kızacağı her işe uyarı olarak telkin edilir.

Mühürlü yüzük masasında oğlan padişahın kızına talip olunca anasını elçi taşına göndermek ister. Fakir olan kadın oğlana statülerinden dolayı padişahın kendilerinin boynunu vurduracağını söyler. Sosyal ve sözel şiddetin yaşanacağına göndermede bulunur.

- *Oğul sen dellendin. Padişah boynumuzu vurdurur.*

Padişah kızını vermek için oğlanın anasına şart koşar ve bir gece mühlet verir. Kadın oğluna hem beddua ederek hem de padişahın kendilerini öldüreceğini ifade ederek sözel şiddeti kullanır. Kadını ifade tarzı ve korkusu güçsüzlüğü ifade eder. Bu güçsüzlük otorite karşısında zayıf olmakla beraber zenginlik karşısında fakir olmaktan da kaynaklanmaktadır.

- *Oğul yüzün kara olsun sabah boynumuzu vuracak.*

Yaşamı bilinçli, kasten zarar vererek yok etme, anlatı türlerindeki padişah cezalandırmalarında görülür. Padişah korkusu çoğunlukla boynun vurulmasından yanadır.

Çoh üzöldüm yani padişah boynumi de vurursa vursun. DO

Yelatı masasında padişahın eşine attıkları iftiranın ve yalanın açığa çıkmasından korkan iki bacı, cadı kadından padişahın çocuklarını öldürmelerini ister. *“ Bildirişimde doğruları söylemeyen birisi karşısındakini yanıltmak veya kandırmak istemektedir. Yalan söyleyen bir kişi, bunu kendisini savunmak veya başkalarına zarar vermek için yapar. Yalanın ortaya çıkması ise hayal kırıklığını veya haklı bir öfkeyi de beraberinde getirir”* (Karabağ, 2010: 21). Padişahın kötülüğe karşı tepkisi bedensel bütünlüğe zarar vererek yok etmek şeklindedir. Cadı kadından istenen yardımda; otorite korkusu, psikolojik baskı, yok etmek, cadı vb. anlatıda şiddetin birbirine geçmiş, bütünleşmiş halidir.

“İki bacı bir araya geldiler. Bizi doğrar padişah! Tez bir yol bulup bu oğlanla kızı yok edelim, dediler, cadı karıyı buldular: Aman ne et et, bu oğlanın yerini yurdunu bul, ortadan kaldır! Sana ağırlığınca altın” (Kaftancıoğlu, 1973: 51).

“Sen bilirsin, padişah bizi doğram doğram doğrar! Tez bir yol bul bizi kurtar. Yok, et bu oğlanı!” (Kaftancıoğlu, 1973: 54)

Masallarda kelle/boyun/başvurulması sözel şiddetin ayrılmaz bir parçasıdır. Türkmenoğlu masalında da kahraman padişaha garanti vermek için de hem kendi hem de arkadaşlarının kellesinin vurulması şartını koyar.

“Oğlan: “Evet padişahım, bu tası ben getirdim. Bu tasın kimin olduğunu anlamak kolay. Kuyumcunuz da ben de birer benzer getirelim. O getirdiyse benim boynumu vuracaksın, ben getirdimse onun boynunu... Hiç işkillenmeyin padişahım, kırk arkadaşımın kellesi sizin olsun. Geldimse kırk gün içinde geldim, gelmedimse vur kellelerini,” dedi.” (Kaftancıoğlu, 1973: 16)

Türkmenoğlu masalında yine padişahın korku kelle vurulacağı yönünde kendisini aksettirir. Sözel şiddette kendini gösteren korku, endişe yaşamı yok etmeye yöneliktir. Düzene veya padişah kurallarına uymayan, aksi davranan birey/bireyler bunun cezasının ne olacağını bilir. Padişahın olumsuzluklara karşı tavrı, tutumu ifadelerden anlaşılır.

“Padişah yarın benim kellemi keser. Hem töremizde konuğu ölüme sürmek yoktur (Kaftancıoğlu, 1973: 17).

“Padişaha söylerse bu oğlan, benim boynum da senin boynun da gitti. Tezinden bakalım bunun yoluna... Bu oğlanı yok et! Dedi” (Kaftancıoğlu, 1973: 27).

Padişah mutlak otoritesinin farkında olan etrafındaki kötü niyetli kişiler, bu durumdan doğan gücün bazen sosyal düzene aykırı olarak kullanılmasına neden olmuşlardır. Türk geleneğinde başkasının eşine göz koymak, onu elde etmek için hile yapmak ahlakî normlara terstir. Kayalı masalında Kayalı’nın eşinin güzelliğini gören padişahın adamları kadını Kayalı’ya değil padişaha layık görürler. Normal düzende adamın elinden eşini alamayacakları için Kayalı’yı ortadan kaldırmak için padişahı ikna ederler. Toplumun dışlamasını, ayıplamasını, yakışsızlık vermesinin önüne geçmek için zor görevler vererek şiddet ortamına zemin hazırlanmak istenir.

Padişahım “Ondan öyle bir şey istersin ki, yapamasın, boynunu vurdur al kızı... yol mu yok!” (Kaftancıoğlu, 1973: 92)

Kayalı “Sana kırk gün mühlet. Kırkinci gün boynun vurulur bilesin!” (Kaftancıoğlu, 1973: 93)

“Vurun Kayalı’nın boynunu!” (Kaftancıoğlu, 1973: 97)

Padişahın yakınındakilerin sözleri, tavırları, eylemleri Kayalı’nın aile düzenini bozan, onuruna zarar veren, duygusal olarak yıpratıcı; sosyal, psikolojik, sözel ve fiziksel şiddettir. *“Eleştiri, ihtar, azarlama, alay etme, değer vermeme ve hatta daha ağır sözlü saldırılar toplumdaki normal ve sağlıklı ilişkilere aykırı eylemler olarak görülür”*

(Karabağ, 2010: 21). Masaldaki aykırı eylemleri tek kontrol merci toplumsal tepkidir, bunun içindir ki dolaylı olarak Kayalı'ya saldırılmıştır.

Kör Padişahla Danacının Oğlu masalında padişahın gözlerine ilaç olacak balığı deryaya geri bırakan oğlanın da ölümden kurtulmasının tek yolu sürgün olmaktır. Mutlak gücü huzursuz etmenin bir cezasının olduğu, tercih edilen iki yönteminde şiddet içerikli olmasından anlaşılmaktadır.

“Ya bunu sürgün edin! Tamam diyer. Geler oğlana diyer ki “ola danacı yarından sonra sen burayı terk et yoksa seni padişah vurduracak.” (Sarıkaya: 2017: 63)

Çobanla Kör Kurt masalında Allah'ın her şekilde rızkı vereceğini, kör kurda sürüsünden bir keçinin her gün düzenli olarak süt verdiğini gördükten sonra düşünen çoban işini bırakır. Komşulara buna çok sinirlenirler. Çobanın düşüncesine inanmayan komşular ona ders vermek isterler. Kendi aralarında çobana uygulayacakları şiddeti dile getirirler. Çoban için düşündükleri fiziksel şiddetin öldürme boyutundadır. Tüm aileyi savunmasız olduğu anda zehirlemek ölçüyü kaçırarak derecede şiddetin her anlamda var olduğu göstergesidir.

“Komşular buna çok kızmışlar üç beş tane yılan bir torbaya doldurmuşlar. Demişler ki - Sen yavaş biz sana bacadan dökelim senide çolun çocuğunda zehirlesin” (Sarıkaya: 2017: 63).

Bozkurt masalında baba büyük kardeşlerin küçük olana yaptığı ihanetin farkına varır. Cezalandırmayı küçük oğlanın gerçekleştirmesi teklifte bulunur. Cezalandırma bağlam oluşturulmuştur. Büyük kardeşlerin eli kolu bağlanarak karşı koyamayacak pozisyonda olması, küçük kardeşin kılıcının altına gerilmeleri uygun şiddet bağlamını oluşturmuştur.

“Babası, öbür oğlanları çağırıyor. Elleri kollarını bağlatıp: “İkisinin de kellesi senin kılıcının altında istediğini yap!” dedi (Kaftancıoğlu, 1973: 127).

Toplumda var olan inançlar da masalarda yer alır. Ardahan da sıklıkla dile getirilen *Tek atlı tekin olmaz* aynı adlı masalda yer yer vurgulanır. Tek atlı olarak kırk haramilere kafa tutup zarar veren kahraman için öldürülmesi emri verilir.

Öbür haramiler: *“Tek atlı tekin olmaz, tutun yakalayın, vurun”* (Kaftancıoğlu, 1973: 13)!

Alaca Öküz masalında kocasını aldatan kadın evdeki görünmeden kurtulmak için iftira ve yalana başvurur. Namusu için söylenen şeylerden sonra kızın öldürülüp yok edileceği kesindir. Masalda kadın için söylenen şeytan, kıza iftira atılması, kadını kocasını aldatması, kocasını öldürmek için plan yapması, yalan, adamın aldatılmayı anlayıp oynaşı öldürmesi vb. birbirini takip eden şiddet mekanizmalarıdır. Anlatımın şiddet üzerinden

devam etmesi sözel olarak dilde başlayan şiddetin fiziksel, ekonomik, psikolojik, sosyal şiddet dönüştüğünün örneğidir.

Kocası üsteledi, kadın dediğin şeytan, hemen bulur bir yalan:

- Ne olacak? Senin bacın var ya, Karalan'da oturur. Kırk kişinin artığı. İşte o bacın ordan kötü söz ediyor, kargış ediyor sana, iki yakamız bir araya gelmiyor. Ne yağ küleğimin ne un çuvalımın bereketi var... git onu kaldır ortadan yok et (Kaftancıoğlu, 1973: 203).

Öylesi böylesi masalında kadın padişahın teklifini kabul etmek için kocasına tuzak kurar.

Kocası uyurken boğazına padişahın adamlarının bacadan uzattığı kendiri geçirir ve şiddet çağrısını yapar.

“Çekin, öldürün! Diye bağırdı” (Kaftancıoğlu, 1973: 116).

Birbirlerini sever görünen çiftin sadakatini kadında görmek isteyen padişah, kadını denemek için evlilik teklifi etmiştir. Kadının teklifi kabul edip eşine ihaneti ve öldürmek istemesi padişah için büyük bir hayal kırıklığı yaratır. Çıkardığı emirle hiddetini şiddete dönüştürmüştür.

“En çok padişah etkilendi. Buyruk çıkardı, her yana duyurdu, yeni doğan bebekten, yerinden kıpırdamayan en yaşlı kadınlara kadar kılıçtan geçirilmesini istedi. Kılıçlar girdi bir baştan, ot biçer gibi, sakal keser gibi kesmeye başladılar bütün kadınları. Ayırma, seçme yok. Yaşlı genç, güzel çirkin... Kimin kızı, kimin karısı demek yok” (Kaftancıoğlu, 1973: 116)...

Masallarda şiddet açısından padişah, her şeye hükmedebilen, dilediğine ölüm cezası veren, kararları sorgusuz sualsiz uygulananıdır. *“Bir kişinin davranışı onun sosyal yapıdaki konumundan kuvvetle etkilenir” (Bock, 2001: 261).* En cesur kahramanlar bile sosyal yapıdaki mutlak otorite pozisyonunda olan padişahların şartlarını yerine getirmeye uğraşmış, ölümle tehdit edilmelerine ilk anda karşı çıkmamışlardır. Halkının üzerinde söz ve güç sahibi olan padişah, sahip olduğu bu kudreti cezalandırmada şiddetten yana kullanır. Elindeki iktidar gücü şiddete dönüştüğünde istismarcı şiddetle özleşir. *“İstismarcı güç daima şiddeti veya şiddet tehdidini gerektirir. Açıkça ifade etmek gerekirse, bu tür güçte seçim veya kendiliğindenlik söz konusu değildir” (May, 2018: 114).* Egemen konumdakine karşı itham edilenin söz hakkı ve farklı çözümü yoktur. Masal metinlerinde padişah/otorite sözel şiddete tehdit, korkutma, cezalandırma, yaptırım için başvurur. *“Denilebilir ki iktidara sahip olanlar dili her zaman daha fazla baskı ve şiddet aracı olarak kullanmaktadırlar” (Karabağ, 2010: 11).* Sözdeki baskı ve şiddet padişahların hâkimiyetlerini korur. Başkaları üzerindeki gücünü gösterir.

Masal metinlerinde dilsel şiddette sıklıkla kullanılan diğer söz ise cellattır. Cellât, *“Arapça "Kırbaçla Vurmak" anlamına gelen "Celd" kökünden türemiştir”*

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Cellat>: 19/06/2020). Halkın gözünde olumsuz ve kötü anlamı olan kelime şiddetin bütün türlerini içinde taşır. Kullanıldığı bağlama bakılmaksızın anlamsal, göstergesel olarak tek başına işlevini iletir. Padişahın “cellat”, “cellat ederim”, “cellatlar” diye seslenmesinde çağrışımı ve etkisi ölüm korkusudur. Halkın gözünde zalim, gaddar, merhametsiz, ölüm görevlisi vb. anlamları taşıyan kavram şiddetin nasıl gerçekleşeceği yanıtını da aynı zamanda verir.

4.3. ARDAHAN MASALLARINDA PSİKOLOJİK ŞİDDET

Toplumun bağrında oluşan masallar ait oldukları toplumun kültürel özelliklerini, duygu ve düşüncesini bünyesinde sergiler. Nesillerden nesillere aktarılan anlatı metinleri yaşadıkları çağın kolektif düşünce sisteminin, anlayışının, yaşam tarzının izlerini de varlığına katar. Kültürel belleğin aktarım vasıtası olan anlatı metinlerinde özellikle masallarda toplumda barınan, yaşanan, hissedilen şiddet söz ve eylemleri de aktarılır. *“Şiddetin toplum içinde, toplum tarafından nasıl sunulduğu, nasıl kabul gördüğü de önemlidir. Çünkü kabul gören şiddet de meşrudur. Hatta şiddet genellikle bir yaşam biçimi olarak benimseniyorsa sorun olarak görülmez ve sorun çözmenin bir aracı olarak onay görür* (Ergil 2001: 40). Anlatılarda şiddet sayılmayan, normal görünen davranışlarla; kınanan, yadırganan, şiddet sayılan ve tepki gösterilen davranışlarda kendisine yer bulur.

Psikolojik şiddetin tek başına varlığından bahsetmek mümkün değildir. Mağdura yönelik gerçekleşen saldırı nitelikli sözel, fiziksel, sosyal, cinsel ve ekonomik her unsur duygu dünyasında hasara sebebiyet veriyorsa ve olumsuz etki yapıyorsa bu aynı zamanda psikolojik şiddettir. Masallarda yaşanan sözel ve eylemsel şiddet davranışları kahramanları duygu ve düşünce olarak zayıflatma amacı taşıdığından psikolojik şiddete hizmet etmektedir. İnceleyeceğimiz bölümde masal kahramanlarını duygusal olarak yıpratın, engelleyen, yalnızlaştıran, korkutan, baskı altına alan örnek davranışlar ele alınmıştır.

Padişahların güç kazanmak ya da mevcut iktidarını korumak adına istedikleri şekilde davranmayan çocuklarını reddetme, eleştirme, tehdit etme vb. söz ve eylemler psikolojik şiddettir.

4.3.1. Evlatlıktan Reddetme

Yelatı masalında Keloğlan ile kaçan kızı için babasının söylemi sözel ve psikolojik şiddet içeriklidir.

Padişah:

Ben onu kızlıktan sildim, benim kızım değildir. Saraydan atın, kazların pinini verin, yeter. Keloğlan' la ne ederse etsin, bir daha onun adını anmak yok! dedi (Kaftancıoğlu, 1973: 41).

Kızını ailevi bağlarından men ederek yalnızlaştırma, cezalandırma, saraya değil kümese layık görmesi, otoritesini korumak için kızına uyguladığı psikolojik şiddettir. Evlatların, padişah desturuna, yetenek ve davranış olarak uymaması, layık görülmemesinden kaynaklı reddedilmesi, yalnız bırakılması incelenen Kurbağa Gelin, Kurbağa Prenses, Karakaş, Yelatı, Balığ Bilmezse Halıg Biler, gibi masallarda görülmektedir.

Kurbağa Gelin ve Kurbağa Prenses masallarında evlilik öncesi ritüelinde padişah oğluna layık yetenek sergilemeyen küçük oğlanlar baba tarafından tehdit içeren bir mesajla eleştirilip evlatlıktan men edilir.

Artık sen benim oğlum değilsin, gölde bir kurbağaya ok sapladın, babanın altın adını pul ettin, benim belimden inme değilsin sen! (Kaftancıoğlu, 1973: 143)

Karakaş masalında padişahın derdine derman olacak balığı merhamet edip suya atan oğlanı babası evinden kovar, oğulluktan çıkarır.

Ben sana demedim mi oğul, balığı sen kaçırırsın, sen git köye! Şimdi gördün mü yaptığını? Bundan sonra benim oğlum değilsin! Git bildiğin yere! Benim Karakaş adında bir oğlum yoktur (Kaftancıoğlu, 1973: 63)!..

Kör Padişahla Danacının Oğlu masalında padişah gözünün dermanı olan balığı deryaya bıraktığı için danacının oğlunun gözlerine mil çekmek ister. Araya vezirin girmesi ile kör edilmekten vazgeçilir ama yerinden yurdundan ölüm tehdidi ile gönderilir.

Danacının oğlu tek kalınca bakıyor ki bu alabalık ele inliyer ele inliyer ki danacının oğlu diyer ki padişah beni vurursa da vursun ben bu balığa kıyamam atacam bu balığı. Tori yırtar balığı suya ater.

Ağlamaya başlar yani şey yaper. Geler arabalar nedür ben elgedemedim çırpındı balug kaçtı. Giderler hani baluk diyerler ki baluğu kaçtırmış. Padişah diyer ki hemen onun gözlerini çıkartın. Vezir diyerki padişahım senin gözlerin kör ne olduki? Onun gözlerini çıkartsan sana ne eder? Ya bunu sürgün edin tamam diyer gelir oğlana, ola danacı yarından sonra sen burayı terk et yoksa seni padişah vurduracak (Sarıkaya, 2017: 55).

Her iki masalda da reddedilme ile birlikte gelen sürgünle memleketinden kovulma göze çarpmaktadır. Gönülsüz olarak baskı ve tehdit ile kişileri yaşadıkları yerden gönderme; fiziksel bir kopuş ve şiddetin yanında aileden ayrılma, sosyal bağlarından kopma, kültür

çevresinden uzaklaşma, özgür iradesini engelleme vb. boyutlarda sosyal ve psikolojik şiddeti de barındırmaktadır. Sürgün edilen hem istemsizce terk ettiği çevreden mahrum kalmakta hem de gelenek, inanç ve zihniyet olarak farklı ortama girmeleri ile yabancılık, yalnızlık vb. hislerle duygusal açıdan zorluk çekmektedir. *“Kişileri bulundukları yere bağlayan çok değişik nedenler vardır. Bunlar arasında toprak ve taşınmaz malla üzerindeki mülkiyet hakları, doğa ile çevresindeki toplumla kurduğu öznel ve nesnel bağlar, kişilerin hayatında yer değiştirme anına kadar elde ettiği kültür ve hüner birikiminin o yere özgü nitelikleri sayılabilir. Bu bağları dolayısıyla kendiliğinden yer değiştirmeyen bir kişinin zorunlu bir yer değiştirmeye tabi tutulması onun bir kaybının olması demektir* (Sağır, 2012: 266). Her kayıp kişi için psikolojik saldırı ve şiddettir. Evlatlıktan reddetme ve sürgün sözel şiddet bölümünde çalışıldığından psikolojik şiddet yönüne değinmek amaçlı örnek alınmıştır.

4.3.2. Toplumsal Kınama

Toplumda ad almak ve bu adla anılmanın değeri *addır yiğidin yoldaşı* sözü ile anlatılır. Türkmenoğlu masalında adsız olan kahramana yönelik, küçümsemek ve dışlamak için sözel saldırıyla psikolojik şiddet uygulayan akran baskısı görülmektedir. Oyuna alınmama, akranlar arasında istenmeme, dışlanma değer atfedilen adın olmamasından kaynaklanan engelleme ibareleridir. Psikolojik şiddetin eleştirmek ve ötekileştirmek yönü görülmektedir.

“Oğlan büyüdü, okumaya başladı. Gidip geliyor yaşlılarıyla okula. Adı yok, aşağı " Adsız Bey " yukarı " Adsız Bey ". Öyle bir duruma geldi ki, çocukların oyununa giremez oldu Adsız Bey. Senin adın yok, seni oyuna katmıyoruz, almıyoruz! Dediler” (Kaftancıoğlu, 1973: 26).

Yol ayırımına gömülmek ve yüzüne tükürülmesi, bu durumu yaşayan kişi için taşıdığı şiddet unsurlarına sözel saldırılar bölümünde değinilmiş psikolojik şiddeti örneklendirmesi açısından Altın Saçlı Çocuklar ve Sarı Dev, Yedi Başlı Dev, Bozkurt masallarında görülmektedir.

“Padişahı sesdiyerler diyer ki: “padişahım al senin beğenip aldığın kız köpek guzlamış.” Diyer ki “ola bunu götürün yedi yol ayırıcında kireçleyin de günnüh yemeh verin. Yani ölmesin gedip gelen yüzüne tükürsün ” (Korkmaz, 2015: 339).

Yol ayırımında yüzüne tükürme eylemine maruz kalan kadınlarda suçluluk, yalnızlık ve çaresizlik gibi duygusal açıdan yıkıma uğratan psikolojik şiddetin en ağır şekilde olanı karşımıza çıkar. Kadına yönelik bu şiddet toplum içinde şiddet barındırır ve gözdağı

içerir. “Örneğin, bir suça tanık olan ya da sadece tanıdıkları bir kişinin başına kötü bir şey geldiğini bilen insanlar potansiyel birer dolaylı kurbandır (Furedi, 2001: 139). İstemeyen bir durumla ya da onanmayan bir eylem gerçekleştiğinde yaşanacak durum budur. Başkalarını uyarmak her gördükçe ders alınması gibi anlamlar taşıyan toplumsal değer yargıları, kalabalıkta teşhir etmek ve yüze tükürme davranışı kolektif bir psikolojik şiddete de işaretir.

4.3.3. Korku Kültürü

Kişileri olası tehlike ile tehdit ederek karşıdaki üzerinde korku psikolojisi ile şiddet uygulama masallarda yaygın bir şekilde görülmektedir. Kişiler üzerinde gerilim, kaygı, çaresizlik vb. hislerle kişiyi duygusal olarak yıpratın gerek günlük hayattan gerekse bireysel ve toplumsal ilişkilerinden kopuş noktasına getiren bir süreci başlatır. Masallarda hâkim olan “*korku kültürünün en olumsuz sonuçlarından biri, herhangi yeni bir sorun veya zorluğun ölüm kalım meselesine dönüştürülmesi*” (Furedi, 2001: 15) olarak karşımıza çıkar.

Sözel şiddet bölümünde tehdit başlığı altında incelen korku oluşturmaya yönelik saldırıların psikolojik boyutuna örnek oluşturması açısından bu bölümde ele emsal anlatı bölümleri alınmıştır.

Türkmenoğlu masasında Türkmenoğlu’nu hile ile kuyuya atan vezir ve lalanın oğlu yanlarında bulunan kızları fiziksel ve sözel tehdit ile kokutarak gerçekleri saklarlar. Dürüstlük kızlar için ölüm kalım meselesine dönüşmüştür. Oğlanlar ve kız arasındaki ilişkiyi yaşam korkusu ile şekillenmiş bunun en “*rahatsız edici sonuçlarından birisi insan ilişkilerinin risk çerçevesine oturtulması*”dır (Furedi, 2001: 17). Doğru ortaya çıkarsa yaşamları tehlike altında olan kızlar duygusal açıdan da baskı ve tedirgin yaşayarak şiddete maruz kalmaktadır.

Türkmenoğlu burada kalsın, biz dönelim vezirin, lalanın oğluna. Bunlar kızları alıp kuyuyu kapattılar, düştüler yola. Gele gele bir ormana geldiler. Çadırladılar. Karanlık basınca kızları aldılar bir çadıra. Üçünün de boğazına dayadılar kılıcı:

- Birinizin ağzından değişik söz çıkmayacak. Padişah sorunca diyeceksiniz ki: Devlerle savaşmayı bilmezmiş, uzaktan ok atarmış, devler onu parçaladı yediler. Etinizden et kesse başka söz yok! Kızlar ant içtiler ki başka söz yok! Lalanın oğlu olsun, vezirin oğlu olsun ikisi de küçük kızdın kuşkuluydular. Onu ayrıca sıkıştırdılar (Kaftancıoğlu, 1973: 35).

Padişahların olumsuzluklara karşı tutumları, cezalandırmaları, kızgınlıkları, düzene ve otoriteye karşı risk olarak gördükleri her durum için önce sözel olarak görülen şiddet söylemi akabinde fiziksel şiddetin yanında tehdit ve korku açısından psikolojik gerilim ve huzursuzluğu da getirmiştir.

Padişahların korkusunu, baskısını ensesinde en çok hisseden yanı başlarında olan vezir ve lalalarıdır. Bu korku ile zaman zaman panikleyen vezirler canlarını kurtarmak için fiziksel ve zihinsel ağır bir uğraş içine girerler. Kaz Göndersem Yonar Mısın? Masalında padişahın tehdidi karşısında olası hayatı tehlikeden kurtulmak için ihtiyarın yanına giden vezir, ihtiyardan padişahın istediği bilgileri üç kese altın karşılığında öğrenir. Yaşadığı korku ve panik halinden ihtiyarın istediği rüşveti kabul etmiştir.

Vezir duramer diyer ki

- Padişahım sen ihtiyara ne dedin ki ihtiyar sana ne cevap verdi. Padişah:

- Ben padişahım ganunum ganun git öğren öğrenmeden gelürsen boynunu vurdururum buyur cellatlar (Sarıkaya, 2017: 59).

Korku psikolojisini Tek Atlı Tekin Olmaz masalının olay halkalarında da görebiliriz.

Padişah:

Doğru söyle, ne gördün? Yoksa, sen değil miydin? Kimdi?

Bendim. Ne gelen oldu ne giden. Doğru söyle saklama. Adam korktu.

Padişah yalanımı duyarsa, beni dilimden asar, diye düşündü, doğruyu söyledi (Kaftancıoğlu, 1973: 18).

Padişahın oğlunun gömütünü ihtiyar yerine kahraman beklemiş, devle mücadele etmiş ve her gece açılan gömüt açılmamıştır. Bunu saklayan ihtiyar, otorite karşısında fiziksel zarar göreceği endişesi, üzerindeki duygusal baskı ile doğruyu söyler.

Gerçeklerin aydınlanması ile padişah karşısına çıkan kahraman da baskı görür.

“Padişahın baskısına dayanamadı sonunda, olup biteni anlattı (Kaftancıoğlu, 1973: 18).”

Duygusal açıdan şiddetli korku yaratacak durumlar tek yönlü duygusal baskıdan kaynaklanmaktadır. “Korku, herhangi bir uyarının tehdit edici olarak algılanmasıyla ortaya çıkan savaş ya da kaç tepkisiyle sonuçlanan duygusal bir tepki olarak da nitelendirilebilir (Eren, 2005: 5). Kahraman haramileri padişaha kırk gün için teslim eder, gelmezse boyunlarının vurulmasını ister. Durumdan haberdar olan haramiler bütün günlerini gerginlikle geçirmelerine rağmen otuz dokuzuncu gün yaşadıkları ve hissettikleri şiddet fiziksel olarak da kendini gösterir.

“Haramiler otuz dokuzuncu gecenin içinde uyumadılar bile. Boynumuz gidecek. Belli bu oğlan bizim boynumuzu vurdurtmak için böyle yaptı, dediler. Titremeye başladılar” (Kaftancıoğlu, 1973: 22).

Psikolojik şiddeti diğer şiddet türlerinden ayrı tutmak dar ve muğlak bir bakış açısıdır. Her tür şiddet psikolojik şiddeti de içermektedir. Kişinin bedensel bütünlüğe zarar veren her kasıt; hakaret, argo, küfür gibi rencide edici ve küçük düşürücü söylemler; dışlama, toplumdan soyutlama, ailevi ve sosyal birlikteliklerini bozan vb. sosyal davranışlar; ekonomik olarak değersiz hissettirme, taciz, tecavüz vb. gibi her eylem ruhsal yıpranma, çöküş ve yalnızlaşmayı da beraberinde getirir. Tanımı ve kapsamı oldukça zor değerlendirilen somut verilerle desteklemeyen bu şiddet kişinin kendisini değersiz, çaresiz ve yetersiz hissetmesine neden olduğu sürece psikolojik şiddettir. Ardahan masal anlatılarında kahramanları strese sokan, yılgınlık yaratan, koku hissettiren söz ve eylemler kahramanlar için psikolojik şiddete de neden olduğu görülmektedir.

4.4. ARDAHAN MASALLARINDA EKONOMİK ŞİDDET

Kişi veya kişileri ekonomik olarak bağımlı kılan veya ekonomik olanakları kısıtlayan, ortadan kaldıran sözlü ve fiziksel girişim ekonomik şiddet olarak tanımlanmaktadır. Masal anlatılarında kahramanların maddi varlıklarını ellerinden alınması, çalınması ve ekonomik olarak gücünün düşürülmesi şeklinde gerçekleşir. Masal kahramanları arasında kasti sergilenen ekonomik fakirleştirme olağanüstü varlıklara da yönetilmiştir.

Uğru halk ağzında hırsızlık yapan uğruluk da hırsızlık anlamında kullanılır. İncelenen masal metinlerinde Uğru (Kaftancıoğlu, 1973: 179) hırsızlık temalıdır. Ekonomik şiddet eylem ve ifadelerde dolaysız olarak yer almaktadır. Hırsızlık bir geçim kaynağı olarak masal kahramanına öğretilmektedir. Kahraman hırsızlıkta hüner göstermek, büyük çaplı çalmak için eğitilmesi amacıyla dayısının yanına gönderilmiştir. Başkasının malına haksız şekilde el koymak ve onu fakirleştirmek adına şiddet içeren eylemler normalleştirilerek anlatılmıştır. Masal sonunda uğru olarak tanımlanan Keloğlanın padişahı da hırsızlıkla dolandırması cezalandırılmaz aksine çalmakta ne kadar iyi olduğu vurgulanır. Padişahı kandırması, hırsızlık için planlar uygulaması ve çalmakta başarılı olması sonucunda padişahın kızı ile evlendirilir. Masalda bu kadar normalleştirilerek anlatılan ekonomik olarak birini mağdur etmenin, dolandırmanın, bu konuda ustalık göstermenin toplumda da olumsuzlaşmadığını da masal sonundaki yaptırım yerine ödüllendirme ile görülmektedir. Uğru masalının sözlü kültürde var olması toplumda uğru/hırsızlık olgusunun varlığındandır. Çünkü masallar “*Rastgele, üzerinde düşünmeden anlatılan sıradan öyküler değildir, bunlar insanların beklediği, duymayı*

umduğu ve ana hatlarıyla zaten bildiği öykülerdir. Öyküler, insanlara kim olduklarını bir kez daha anlatır, inandıkları şeyleri hatırlatır” (Sanders, 2020: 15). Masal olay örgüsü çalmak için uzmanlaşma, deneyim elde etme ve bu sebeple birini öldürme ile devam eder. Bu anlatım halkalarının hiçbirinde hırsızlık kötü bir sıfat anlatılmamıştır.

Uğru masalının dozajı her hırsızlık adımıyla artan olay halkaları:

Kahramanın babasının uğru olduğunu öğrenmesi

Tavuk çalması, annesinin yeterli bulmaması

Keçi çalması, annesinin beğenmemesi

Arkadaşlarının elbiselerini çalması, annesinin uğruluğu daha iyi öğrenmesi için dayısının yanına göndermesi

Kahramanın dayısından pastırma çalması

Dayı yeğen birlikte hırsızlık yapması

Padişahın hazinesini çalmaları ve padişahın anlaması

Padişahın tuzağına düşen dayısının boğazını Keloğlanın kesmesi

Keloğlanın padişahın develerinden birini çalması ve yakalanamaması

Padişahın köselerden yardım alması, keloğlanın köse çocuğu da öldürüp ortadan kaldırması

Padişahın kızını vereceğini tellallar aracılığıyla ilan etmesi ile ortaya çıkan Keloğlan ile padişahın kantar köprüsü padişahına karşı birlikte hareket etmeleri

Kantar köprüsü padişahını tuzağa düşürmesi, padişahın kendisini anlaştığı padişah için çalması

Uğrunun padişahın kızı ile evlenip, yükte hafif pahada ağır armağanlarla ödüllendirilmesi Başkasının mallarını çalmakla başlayan süreçte Keloğlan yakalanmamak için önce dayısını daha sonra köseyi öldürür. Mala yönelik eylemlerde oldukça başarılı olan Keloğlan uğruluğuyla dalga geçen padişahın kendisinden de çalarak hünerini göstermiştir. “*Kişinin diğer kişiyi ya da kişileri kasten ekonomik zarara uğratması*” (Solak, 2017: 11) olay halkalarının hepsinde mevcuttur.

Anlatının sonunda ne öldürme eylemi nede uğruluk cezalandırılmamıştır. Ekonomik şiddet doğrudan yapısal olarak masal boyunca işlenmiştir.

Karakaş masalında ekonomik şiddet kişilerin işine engel olmak, maddi kazanç sağladığı sektörden uzaklaştırma şeklinde görülmektedir. Babası Karakaş’ı evlatlıktan reddettikten sonra yola çıkar, yolda Memiş’le karşılaşır ve bir padişahın himayesi altına girerler.

Padişah'tan geçinmek için tandır isterler, yer alırlar. İşlerinde ilerleyip halk tarafından tutulunca diğer rakipleri bu durumu çekemez padişaha şikâyet ederler. Karakaş ve Memiş'in işlerinde iyi olması onların da ekonomik kaybına neden olmuştur. Şikâyetler çoğalınca padişah tandırılarını kapatır.

Padişah bunlara bir yer gösterdi. Bunlar başladılar ekmekçiliğe!... Kısa süre içinde öyle tutundu, öyle beğenildiler ki, öbür ekmekçiler sinek avlar duruma düştüler. Onlar da çıktılar padişaha: Padişahımız, bu iki kişi ekmekçiliğe başladı, biz aç kaldık. Bizi de düşün sen bilirsın, bizi kurtar bunlardan, dediler. Padişah baktı ki bütün ekmekçiler yakınmakta. Buyurdu ki: O iki kişinin tandırını kapadım!... (Kaftancıoğlu, 1973: 64)

Yabancı memlekette ortada kalan iki arkadaş bu sefer aşçılık yaparlar. İşlerinde yine tutulur ve sevilirler. Bu seferde aşçılık sektöründeki esnafın hedefi konumuna düşen arkadaşlar, yine padişaha şikâyet edilirler. İki arkadaşın, ekmek kapılarını kapattırmak, kendi işlerini düzene sokmak amacıyla yapılan şikâyet kabul görür.

Padişahımız sağ olsun, biz hepimiz aç kaldık. Bu iki kişi bize sinek avlatır oldu. Bizi de düşün bir yol göster. Bunlar iki kişi, biz yıllardır sizin kullarınızı besleyen şunca aşçı, çoluk çocuk sahibiyiz. Padişah buyurdu, Karakaş ile Memiş' in yeri kapatıldı. Karakaşlar kaldılar gene ortada. (Kaftancıoğlu, 1973: 65)

Masal boyunca çalışmaları rakipleri tarafından engellenen iki arkadaş padişah ve vezirin tebdili kıyafeti ile sınanır ve işlerinde gerçekten usta oldukları anlaşılınca sarayın iç işlerine atanırlar.

Masalda çeşitli bahanelerle işyerleri kapatılan kahramanların aynı zamanda üretim sektöründe de özgürlükleri engellenmiştir.

Çimşit Padişah tebdili kıyafet ile halkı denetlemeye çıktığında halk arasında maddi gücü olana öncelik tanındığını paraya kıymet verildiğini anlar. Masala yansıyan ekonomik şiddet Çimşit Padişahın berberde yaşadığı olaydan anlaşılır;

- *Git ulan pisin biri şimdiye kadar nerdeydin? Şimdi gelip yüzün çamurunu bana temizletiyorsun.*

- *Berber param yok.*

Berber dışarı itelemiş. Bu içeri hay etmiş. Karısı arkadan takip ediyormuş. İçeriden bir zengin adam seslenmiş:

- *Berber şu fakiri tıraş et babamın hayrına parası benden.*

Berber Çimşit'i koltuğa oturtmuş. Hanımı camdan izliyormuş. İçeriye bir zengin girmiş aceleyle berbere seslenmiş:

- *Berber berber!*

- *Ne var ağa!*

- *Acele beni tıraş et. Ben gideceğim demiş.*

Berber Çimşit'i kaldırıyormuş ama yarıya kadar tıraş etmiş. Tam o ara kadın içeriye girmiş.

- *Kaldırma şu fakiri. Al şu kırmızı lirayı fakirin tıraşını tamam et. Hanım arka koltukta oturmuş. Berber Çimşit'i tamamen ki tıraş etmiş kırmızı lirayı almış ya öyle temizlemiş ki saç sakal tamam. O zaman kuruşa mangır, paraya da simizar deniliyormuş. Hanımın yanına oturunca hanımına demiş ki:*

- *Hanım*
- *Buyur Çimşit'im*
- *Parasız kimse bakmaz bu Çimşit'in yüzüne,*
- *Marifet mangırı değmez simizar eyyamdır.*
- *Ne kadar marifetin olursa olsun bir kuruş kadar olmaz. Zaman simizar zamanıdır (Sarıkaya, 2017: 60).*

Çimşit'in önce içeri alınmaması, para teklif edilince tıraşı kabul etmesi, daha zengin biri gelince yarıda bırakması, kırmızı lirayı duyunca işini oldukça iyi yapması toplumda ekonomik değer yargılarının iletişimde ve hizmette ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. “Güdüleme araçları olarak para ve güç karşımıza çıkar, yani para ve güç toplum manipülasyonuna yönelik güdüleme araçları olarak iletişimsel-eylemin yerini aldığı” (Karabağ, 2010: 39) Çimşit'in “zaman simizar zamanıdır” söyleminde de görülmektedir. Anlatıda maddi güç ve üstünlüğün fiziksel, sözel ve ekonomik olarak şiddete neden olduğu görmek mümkündür.

Mühürlü Yüzük masasında Keloğlan için hem geçim hem statü gücünü barındıran mühürlü yüzüğü karısı tarafından çalınır. Keloğlan saraydan kaz damına bırakılır.

Akşam olunca kız yüzüğü almış. Parmağına takıp çevirmiş. Arap dökülmüş. Sormuşlar.

- *Yakalım mı yikalım mı?*
- *Ne yakın ne yığın nene ve oğlu kaz gohunda kalacak bizi saray ile uzak bir ülkeye indireceksin (Sarıkaya, 2017: 48).*

Kadınının Keloğlana uyguladığı ekonomik şiddet iki açıdan ele alınır. İlki maddi imkân sağlayan yüzüğün alınması ile ekonomik gücünü kaybetmesi, ikincisi ise yaşanan konutun saraydan ahıra çevrilmesi olarak karşımıza çıkar. Güç unsurunu kendinde taşıyan yüzüğün el değiştirmesi ile kahramanların da ekonomik dengede yeri değiştirmiştir.

4.5. ARDAHAN MASALLARINDA SOSYAL ŞİDDET

Sosyal hayatta kişi ya da kişilerin, ekonomik ve sınıfsal farklılıklarına, inancına, statüsüne, kültürüne yönelik her eylem ve söz sosyal şiddettir. Fiziksel, sözel ve psikolojik eylemleri de içeren “sosyal şiddet olgusunun içinde, terör, intihar, adam öldürme, suikastlar, adam kaçırma, fidye isteme, rehine alıkoyma, yakma -yıkma, tahrip, sözlü ve yazılı protestolar, top yekûn çatışma, ayaklanmalar, ırk- mezhep kavgaları ve

ayrıcalıklı eylem biçimleri sayılabilir” (Türkdoğan, 1996:341). Türkdoğan sosyal şiddet ve anti-sosyal davranışa neden olan unsurları “Ferdi gelir eşitsizliği 2- Siyasi Şiddet 3- Bolluk 4- Sosyal hareketlilik 5- Sosyo- kültürel heterojenlik 6- Sosyal değişme oranı 7- Nüfus büyüklüğü” (Türkdoğan, 1996: 343) şeklinde sıralar.

Ardahan yöresi masallarda görülen sosyal şiddet daha çok ekonomik ve statü farklılığından kaynaklandığı görülmüştür.

Poşa kadın masalında sosyal şiddet, statü farklılığından dolayı topluma çağırılmayan kadının kocasına baskısı ve tehdidi vardır.

“Hocaları düğün olurken hep başa sesliyorlarmış. Yalnız bir Poşa varmış karısının adı Destegül’müş ama çok güzelmış. Bu Destegül bakmış ki hep hocaları çağırıyorlar karıları çirkin çirkin. Ben güzel beni seslemiyorlar. Eve gelmiş kocasına:

- Bana bak adamım. Ya hocalık öğreneceksin yahut da ben senden boşanacağım. Bak ahan bohçam.

- Karı sen şaşırdın ben altmış yaşından sonra nasıl okurum nasıl öğrenirim.

- Ben anlamam. Ben giderim. (Sarıkaya, 2017: 62)

Düğünlerde davetlilerin sahip oldukları mevkilere göre önemli yerlere buyur etmeleri, başa çağırımları Destegül ve onun durumundakiler için sosyal dışlamanın var olduğunu gösterir. Destegül’ün dışlanma durumunu ortadan kaldırmak kocasını boşanmakla tehdit etmesi aile içi şiddet unsurudur.

Genel toplumsal teamüllerin dışında kalan keloğlan da sosyal dışlanmaya, aşağılanmaya maruz kalır.

Taşçının Kızı

Taşçı kızıyor:

Çıkarın şu kötü keli dışarı!... Padişah bir keli nasıl dinler (Kaftancıoğlu, 1973: 87)!..

Toplumsal baskısından çekinme, ayıplanma korkusu kişinin kendisine yönelttiği şiddetin nedeni olur.

Kayalı

Geri dönsem başıma kakıç kalacak. Diyecekler ki; bir Keloğlan’la kaçtı padişahın kızı (Kaftancıoğlu, 1973: 92)...

Statü farklılığı, aile ilişkilerinde iletişimin aksamasına neden olduğu kişinin bu durumda “başına kakıç” ayıplanma endişesi taşıdığı, sosyal şiddetin diğer bir boyutu olarak dikkat çeker.

Çeti ile Meti

Kız baktı ki anam babam gene eski ana baba. Giygilerini beyin oğlu görse, kırk yılbaşına kakardı. Hemen anasını babasını soydu oaradayken. Getirdiği yeni giyisileri giydirdi (Kaftancıoğlu, 1973: 174).

4.6. ARDAHAN MASALLARINDA CİNSEL ŞİDDET

Ardahan masal anlatılarında yer alan; Taşçının Kızı (Kaftancıoğlu, 1973: 82), Hacı Sayyat'ın Kızı (Korkmaz, 2015: 336), Gençlik Kocalık (Kaftancıoğlu, 1973: 108), Molla, Muhder, Öğretmen (Aslan, 2017: 67) Sarı Dev ile Ahmet Şah (Korkmaz, 2015: 312) masallarında çoğunlukla kadınlara yönelik olan cinsel şiddet görülür. Cinsel tehdit, zorlama, sözel saldırı, kadını cinselliğe zorlamak için özgürlüğünden alıkoyma biçimlerinde görülür.

Vezirlerin, padişah karısını cinsel ilişki için kadının rızasını tehdit, korkutma gibi yollarla zorladığı Taşçının Kızı, Hacı Sayyat'ın Kızı masalarında karşımıza çıkar. Taşçının kızında vezir kadını kendisiyle olması için çocuklarıyla tehdit ederek ısrarcı olur.

Gece yarılanmış, el ayak çekilmiş, vezir damlamış kadının çadırına. Kadın uyanıkmiş.

- Yanlış geldin vezir, bu çadır benimdir. Padişahın çadırı, demiş.

- Yanlış geldiğim yok bu gece benimle bir olacaksın!

- Ben padişahın döşeğine kimseyi almam. Bu yollardan, bu kötülükten uzak dur, vezir! Demiş kadın.

Vezir:

- Benim istediğim olmazsa oğlunun en büyüğünü keserim!...

- Kessen de olmaz!

- Vezir hemen çekmiş kılıcını, uyumakta olan oğlanın boynunu uçurmuş:

- Gördün ya, acımadan kestim. Eğer benimle bir olmazsan ortancayı da keserim! Demiş.

- Kessen de olmaz! Demiş kadın.

Vezir onun da boynunu uçurduktan sonra:

- Benimle bir olacaksın!

- Olmam!

- Küçük oğlunun da boynunu uçururum! Demiş.

Kadın:

- Kessen de olmaz! Deyince

Vezir en küçük oğlanın da boynunu uçurmuş, kadına dönmüş

- Sıra geldi sana. Eğer benimle bir olmazsan, senin de boynunu uçururum! demiş (Kaftancıoğlu, 1973: 84-85).

Cinsel şiddetin beraberinde fiziksel, sözel ve psikolojik şiddette anlatımda ileri boyuttadır Vezirin çocukları öldürmek ile tehdit ve korkutması kadını ikna etmeye yöneliktir. Kadın ikna olmayınca çocukların uykuda savunmasız konumda boğazlarını kesmiştir. Vezir

“*kan akıtarak kendisini canlı, güçlü, eşsiz ve başkalarından üstün duyar*” (Formm, 1982: 29). Bu üstünlük duygusu ile kadının kendisine teslim olacağını düşünür. Sergilenen davranış sadist özelliktedir. Sadizmin özünü oluşturan “*bir canlı üzerinde tam ve kesin denetim sağlama dürtüsü*” (Fromm, 1993: 28) vezirin kadını çaresiz bırakarak istediğini yaptırmak için çocuklarını öldürmesinin özünü oluşturur.

Hacı Sayyat’ın Kızı’nda da vezir aynı şekilde yolculuk esnasında padişahın karısına sahip olmak ister. Kadını onunla olması için şehzadeleri ile tehdit eder, kadın cesurca davranıp teslim olmadıkça üç şehzadeyi de öldürür.

“*Vezir keccabayı (atlı arabayı) eyleder, kılıcını da eline aler gelir arabanın içine girer ve kıza der ki: “ya bana gel ya da bu çoçuhları öldürürüm” gelin vezire diyer ki “neydersen et ben sana gelmem” Gara Vezir: “şehzadeni öldürürüm!” gelin diyer “öldür.” Şehzadenin birini öldürür. “Onnan sonra öbürünü de öldürecem.” diyer. Gelin diyer “öldür! Ben sana varmam.” Gara Vezir üçünü de öldürür, kecaba gana bulaner*” (Korkmaz, 2015: 337).

Her iki masalda da kadınlar istemedikleri cinsel eylemler yapmaya zorlanmış, taciz edilmiştir. Amaca ulaşmak için tehdit edilmiş, kadınlar karşılık vermeyince çocukları öldürülmüştür. Cinsel şiddet sözel ve fiziksel olarak uygulanmıştır.

Taşçının Kızı ve Hacı Seyyat’ın Kızı masallarında vezirler cinsel olarak saldırdıktan sonra kadınları iple bağlayarak özgürlüklerinden men eder. Kadınlar bu bağdan tuvalet bahanesiyle kurtulurlar. “*Vezir uzun bir kendir bağlıyor, kadının beline. Kadın güğümü de alıyor, dalıyor ormanın, gecenin karanlığına. Uzaklaşır uzaklaşmaz ipi kesiyor, bir ağaca bağlıyor*” (Kaftancıoğlu, 1973: 85). Kadınlar bu durumdan kurtulur fakat vezirler kendi yaptıkları anlaşılmaması diye kadınlara iftira atarak durumu kendileri lehine çevirirler.

“*Padişahım sağ olsun, senin karın meğerse kötü bir kadınmış! Haramileri çadırına almış! Çocuklar ses çıkarır diye onları da kestirmiş. Haramibaşının terkisine atlayıp kaçmış*” (Kaftancıoğlu, 1973: 85-86).

Kadın ne pahasına olursa olsun teslim olmamış, çocuklarını feda etmiş ve vezirin elinden kurtulmuştur. Bu durumda vezir kadının iffetine iftira atmış, kocasının gözünde onu kötü göstermiştir. Aynı olay hacı Sayyat’ın Kızı masalında da dikkat çeker. Vezir istediğini elde edemeyince kadını katil ilan eder.

“*Gahın! Gelin uşahlarını kesif, gacif gidif*” (Korkmaz, 2015: 337).

Her iki masalda da kadınlar saraydan uzak kocalarının en güvendiği insan tarafından cinsel şiddet görmüşlerdir. Savunmasız bırakıldıkları için şehzadeleri de karşı güç tarafından öldürülmüştür.

Gençlik Kocalık masalında, zengin adam gördüğü rüya üzerine başına gelecek belayı gençlikte ister, her şeyini kaybeden adam bir padişaha dana çobanı olurken karısı da çamaşırcılık yapar. Çamaşırlarını yıkatan bezirgân kadına parasını ödeyeceği sırada *“senin gibi çamaşırcının emeği yüksek olur. Al, on altın sana, diyerek altınları uzattı. Kadın alacakken bezirgân, kolundan tuttu, hazırladığı sandığa soktu kadını, kervanı yürüttü* (Kaftancıoğlu, 1973: 110). Kadını rızası olmadan, onay almaksızın kadını kaçırmıştır.

Kadını cinsel taciz amaçlı kaçıran bezirgân uzun bir süre yanında tutar. Kadını özgürlüğünden alıkoyarak yanında tutması, sandığa kapatması, kadına sürekli benimle bir olacaksın tehdidinde bulunması cinsel şiddetin yanında fiziksel, psikolojik ve sözel şiddet uyguladığını gösterir. Bezirgân kadının fiziksel ve ruhsal dünyasına tacizde bulunmuştur. Kadın için *“şiddet bir seferlik olay değildir. Tacizin etkileri kurbanın bedenine ruhuna süregider”* (Furedi, 2001: 129).

Bezirgân aylardır, yıllardır gezdiriyordu yanında, benimle bir olacaksın, diyordu. Kadın da yakın etmiyordu. Bezirgân, kadını çok seviyordu. Yanından ayırmıyordu. Sandıkta gezdiriyordu (Kaftancıoğlu, 1973: 111)

Masalların kötü kahramanları haramiler tarafından cinsel şiddet yaklaşımı bezirgâninkine benzer şekildedir. “Kırklar Kayası (Kaftancıoğlu, 1973: 98)” masalında eşini aramak için yola düşen kadın Haramibaşının eline düşer. Haramibaşı kadını çok beğenir kendine almak ister. Kadını aylar yıllar boyunca yanında taşısa da kadın onun isteğine boyun eğmez.

Kız kayanın başında kalınca haramilerin eline düşmüştü. Haramibaşı kızı kendine almak istiyordu. Kız yakın etmiyordu. Kimseyi dokundurtmuyordu kendine. Aradan aylar geçmiş, Haramibaşı kızı yanına ayıramamıştı (Kaftancıoğlu, 1973: 105)

Rızası olmadan esir etme, uzun zaman yanından ayırmama, kendisiyle birlikte olmaya zorlama Haramibaşının kadına karşı uyguladığı cinsel şiddettir. Haramibaşı kendi isteği doğrultusunda kadını yanında tutmuş kadının istek ve duygularını önemsememiştir. Kadının duygularının hiçe sayılması, belli bir amaç için özgürlüğünden men edilmesi cinsel şiddetin başka bir boyutudur.

Bu masallarda kadınlar eşi olmayan partnerleri tarafından cinsel şiddete sözel, psikolojik ve fiziksel olarak özgürlüklerinden mahrum edilip esir tutulmalarıyla maruz kalmıştır.

Kişilerin başkalarına uyguladığı cinsel şiddet örneklerinden başka anlatımda cinsel şiddete yönelik cümle ve kelimelere de denk gelinmiştir. “Kayalı (Kaftancıoğlu, 1973: 90)” masalında Keloğlan’ın dünya güzeli kızla evlendiğini görenler kızı ona

yakıştıramazlar. Kızı Keloğlan'ın elinden almak için plan yaparlar. Keloğlandan yapmayacağı görevler verirler. Görevler zor olsun yapamasın bahane ile elinden karısını alırsız planlarını yaparlar. “Ondan öyle bir şey istersin ki, yapamasın, boynunu vurdur, al kızı...” (Kaftancıoğlu, 1973: 93) masal kızı Keloğlanın elinden almak üzere zor görevlerle devam eder. Keloğlan zor görevlerin birinde bir devin de başka bir kızı ağaç kovuğuna hapsettiğini ve kendisiyle bir olması için baskı yaptığına şahit olur.

“Dev, kıza:

Benimle bir olacaksın, benimle bir olacaksın, benimle bir olacaksın! Dedi.

Kız, “olmam, olmam, olmam!” dedi. Dev, kızı soktu ağaca, vurdu çubuğu, kapandı ağaç, ısırken çekildi gitti dev...” (Kaftancıoğlu, 1973: 94)

Devlerin güzel kadınları kaçırmaları, kendileri ile berberliğe zorlaması masallarda görülebilen bir durumdur. Sarı Dev ve Ahmet Şah masalında da Sarı Dev, Haydar Pehlivanın karısının güzelliği karşısında hayran kalır. Kadını kaçıtır. “*Ola ben dünyayı gezdim. Bu kadar hayat yaşadım bele bir güzel, bele bir ışıklı, neşeli insan görmedim. Bu kadın ancak bana layıktı. ... Kadını arhasına attı debaş yuhari hayde balam çıhdi getdi*” (Korkmaz, 2015: 312). Kadın devin dünyalık malına ve gücüne aldanmaz ve teslim olmaz. Çocukları ve eşini aklından çıkarmaz. Anlatımdaki kadınların güzel oldukları için kaçırmaları, esir tutulmaları, cinsel birliktelik için zorlanmaları bu yüzden kahramanların bu kadınları kurtarmak için maceraya atılmaları, sınavlara tabi tutulmaları olay örgüsünü cinsel şiddetin tetiklemesine bağlar.

“Kurbağa Gelin (Kaftancıoğlu, 1973: 143)” ve “Kurbağa Prenses (Korkmaz, 2015: 344)” masallarında ise gelinlerinin güzelliği ve becerisini gören kayınbaba konumundaki padişah gelinlerine göz koyar ve oğullarını bertaraf edip kızlarla kendisi evlenmek ister. Bunun için de oğullarına yapamayacakları görevler verir. Halk anlatılarında gözlemlenen kayınbabanın geline göz koyması motifi etrafında olaylar şekillenir.

“Padişah gördü ki ne göre, kız dünya güzeli. Padişahın usu çekildi kızı görünce. Sonra oturdu tahtına düşünmeye başladı.” Bu kız oğluma değil bana yaraşır,” dedi. Oğlunu öldürmek için yollar aramaya başladı” (Kaftancıoğlu, 1973: 144).

Cinsel şiddetin ana tema olduğu, olayın bu tema etrafında şekillendiği Molla, Muhder, Öğretmen (Aslan, 2017: 67) masallarında karşımıza çıkar.

Masalın hemen girişinde cinsel olarak kadına sarkıntılık yapıldığı verilir. “*Gözel olunca, sen deme bu gariya köyün mollasının gözü tüşör. Köyün muhterinin de öğretmenin de gözü tüşende, bu garı bir türlü bunnardan yahasını kurtararammer*” (Aslan, 2017: 67).

Kadın evli olduğu halde kadına tacizde bulunurlar. Kadın bu tacizlerden kendi başına

kurtulamaz ve çareyi kocasına demekte bulur. “*Herif bana köyün mollasının da muhderinin de öğretmenin de gözü tüşüf. Yaha gurtaramerem bunnardan*” (Aslan, 2017: 67). Yakayı kurtarmak, bir kimse veya kötü bir işten kurtulmak anlamında kullanılır. Kadının kurtulmak istedikleri kadını cinsel olarak rahatsız edenlerdir. “*Tacizi belirleyen temel faktör mağdurun üstünde bıraktığı etkidir*” (Polat, 2016: 27). Kadın adamların davranış ve tutumlarından rahatsız ve tedirgin olmuştur. “*Cinsel taciz; kişinin vücut dokunulmazlığının ihlali niteliğini taşımayan, cinsel yönden ahlak temizliğine aykırı olarak mağdurun rahatsız edilmesidir*” (Polat, 2016: 27). Fiziksel olarak kadına saldırı ya da eylem söz konusu değilken sözel olarak cinsel anlamda rahatsız etmek, tedirginlik vermek de cinsel tacizdir

Adamlar her fırsatta kadına uygunsuz teklifte bulunurlar. “*Molla irsasd geldi kadına: “Nevoldu o günü men sana bişeyler söylemişiydim. Heş cevap vermedin.”*” (Aslan, 2017: 67.) Mola gittikten sonra öğretmen gelir “*Nevoldu men sana bele bir söz söylemiştimi heş cevap vermedin*” (Aslan, 2017: 67). Öğretmen gittikten sonra muhtar gelir “*Gadın men sana geçen gün bele bir söz söylemiştim heş cevap vermedin nevoldu?*” Köyün güvenilir adamları tarafından kadın sürekli taciz altındadır. Kocasının evde olmadığı zamanlarda kadınla iletişim kurulur. “*Takip, bir kişiyi takip etme, peşinden ayrılmama, onunla iletişim kurmaya yönelik taciz eylemidir. Hedef kişi üzerinde kontrol sağlamak ve korku yaratmak için, takipte bulunan kişiler hedeflerini izlerler, onların aktivitelerini gözlerler*” (Polat, 2016: 28). Kadına uyguladıkları cinsel taciz sonucu kadın korkmuştur ve kurtulmak için eşi ile plan yapmıştır. Molla, muhtar ve öğretmen, eşi ve kadın tarafından tuzak kurularak ortadan kaldırılmıştır. Cinsel taciz ve şiddetten kurtulmak için başka bir şiddet yöntemine başvurulmuş nihayetinde taciz edenler mağdur tarafından öldürülmüştür. Masalda şiddet, tek başına ele alınamayacak kadar çok boyutlu ve birbirini kapsayan, zincirleme olarak devam eden eylemlerden oluşmaktadır. Kadının cinsel bütünlüğünü bozacak şekilde teklifte bulunma, sürekli olarak kadını takip, buluşma istekleri, kadının en son aşamada hepsini öldürmesi; sözel, psikolojik, cinsel ve fiziksel şiddet eylemleridir. İç içe geçen şiddet eylemleri ile örülü masalda en son halka cesetlerden kurtulurken gören başka birinin de öldürülmesidir.

Hem anlatım hem olaylar olarak ağırlıklı cinsel şiddet üzerinden ilerleyen masalda sinkaflı “*orooo, senin ananı sikim*” (Aslan, 2017: 71) gibi kelimelerin kullanıldığı da dikkat çekmiştir.

Cinsel şiddeti tek bir eylem ve sözle sınırlamak mümkün değildir. Cinsel şiddet için “*Lowa üniversitesinde yapılan bir araştırmada sekiz davranış kategorisi belirlenmiş: cinsellik içeren konuşmalar, aşırı ilgi, sözlü cinsel teklif, vücut dilinin kullanılması, davetler, fiziksel teklif, açık cinsel öneriler ve cinsel rüşvet teklifleri* (Furedi, 2001: 119) gibi bir açıklama vardır.

İncelenen masal anlatılarında aşırı ilgi, sözlü cinsel teklif ve davetler kategorisinde cinsel şiddet unsurları görülmüştür.

4.7. ARDAHAN MASALLARINDA KANLI GÖMLEK MOTİFİ VE ŞİDDET

Ardahan masal anlatılarında kanlı gömlek motifinin geçtiği yerlerde şiddet ve türü olarak değinilen bu motifi çalışmamızda toplu olarak göz atmak uygun görülmüştür.

Halk anlatılarında sıkça görülen kanlı gömlek motifi, geçtiği her anlatıda ölüm emrini, ölüm göstergesi, kan, aile içi şiddet veya hayvana şiddetin varlığının göstergesidir. Sadece masallarda değil halk hikâyelerinde de önemli bir motif olan kanlı gömlek, Altınkaynak’ın “*anlatım esasına dayalı metinlerin, okuduğumuz, dinlediğimiz, pek çoğunda vakanın bir yeri bu epizota ayrılmaktadır*”(Altınkaynak, 2015: 50) belirttiği gibidir. Bu bölümlerde şiddetin çeşitleri ile karşılaşılır. Eğer kanlı gömlek ortada ise bir kişinin ölüm emri verilmiştir. Bu aile içinde verilen karar ise aile içi şiddeti, yönetici tarafından verilmişse siyasi şiddeti barındırmaktadır. Genellikle ölüm emri verilen ve delil için gömleği istenilen “*kahraman cellatları tarafından öldürülmeye kıyamaz ve ıssız bir yerde uyurken azıtılır*” (Altınkaynak, 2015: 50). Kahramanın böyle yerlerde terk edilmesi hem sosyal ve psikolojik şiddeti hem de kanı bulaştırılmak için bir hayvan öldürülmesi hayvana şiddeti göstermektedir. Özellikle kana bulamak bedensel bütünlüğe zarar vermenin yaşam kaynağını akıtmanın göstergesi olarak “*Kan, varlığın kodlarını taşıyan, sembolik bir unsurdur. Bu durumda kan hem varlığın hem de var olmamanın simgesi haline gelir*” (İçli, 2013).

Mercan Hatun masalında iftira çekememezlik, kıskançlık duyguları ile yengelerinin iftirasına uğrayan Mercan Hatun için ölüm kararı verilir. Aile içi şiddet ve iletişimsizlik abilerin kararını etkilemiş hem kardeşlikten reddedilmiş hem de ölüm emri verilmiştir. Küçük kardeş ölüm emrini gerçekleştiremez ve gömleğine öldürdüğü hayvanın kanını bulayarak ölüm delili olarak aileye getirir.

Hacı Sayyat'ın Kızı masalında kendisine göz koyan hocasının iftirasına uğraması neticesinde babası tarafından ölüm emri verilir ve delil olarak yine kanlı gömlek istenir. Aile içi şiddet iletişim eksikliğinden sorgulamadan alınan kararlarda kendini gösterir. Küçük kardeş ölüm emrini gerçekleştiremez ve kardeşini ormanda bırakır, tilki avlayıp kanını kızın gömleğine sürerek getirir.

Demirliş Gız masalında farklı olarak ölüm emri verilen erkek çocuktur. Otoriter baba aynı zamanda padişaktır. Otoritenin kötüye kullanılması siyasi ve aile içi şiddeti yansıtmaktadır. Ölüm emrini gerçekleştirecek olan cellatlar padişahın oğlunu öldürmeye kıyamaz. Bir kuş vurup kanını oğlanın gömleğine sürerek verilen görevin yerine getirildiğinin delili olarak padişaha sunarlar.

Her üç masalda da kahramanın gömleği ve kana bulanmış hali cezanın ölüm şeklinde olduğunu ve gerçekleşme biçimi hakkında bilgi vermektedir. Kanlı gömleğin, kasıtlı olarak insanın kasıtsız olarak da hayvanın zarar gördüğü siyasi, aile içi, fiziksel, sosyal ve psikolojik şiddeti barındıran özelliğini görmekteyiz.

unsurlar
yok

Boyu Bir Karış Sakalı Beş Karış	Öldürme	Tehdit, Korkutma Beddua	Şartları zor hale getirme			
Sarı Dev ile Ahmet Şah	Dayak, öldürme, bedensel bütünlüğü bozma	Tehdit, hakaret, ölüm emirleri	İhanet, aldatma		Zorla kadın kaçırma	Olağanüstü varlıklarla mücadele
Mercan Hatun	Dayak, zehirleme	İftira, hakaret	Dışlama, ölüm kararı	Alay etme		
Açıl Sofram Açıl	Zindana atma Öldürme	İftira, tehdit	İhanet, baskı	Aile düzenini bozma		Olağanüstü varlıklarla mücadelede şiddet unsurları
Kırk Manat	Dayak, hayvan öldürme				Evden ve maddiyattan yoksun bırakma	
Arap Atı	Savaş		Aldatma			
Hacı Sayyat'ın Kızı	Özgürlükten alıkoyma, birden çok öldürme, Fiziksel zarar	İftira	Korkutma, sindirme baskı	Aile düzenini bozma		Duygusal ve fiziksel zorlama
Altın Saçlı Çocuklar	Öldürme, bedensel bütünlüğü bozma	İftira, beddua	Kıskançlık, tecrit, küçük düşürme, çekememezlik, çocuklarından mahrumiyet	Aile ve toplum düzenine müdahale	Yaşam standartlarından mahrumiyet	
Üç Arkadaş						Olağanüstü varlıkların insanlara karşı şiddet davranışları
Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı?						
Kurbağa Prenses		Tehdit,	Yıldıрма, zorlama			Şiddet unsuru yok
Keloğlan	Dayak					

Zümrüdü Anka Kuşu							Yok
Alın yazısı				Sınıfsal olarak ayırım			
Ağa Oğlu		Ölüm emri					
Zanaatın Önemi	Öldürme					Anlatımda ağır şiddet unsurları	
Kırk İsteme Bin İste İkisine Var Birine Yok Hammal	Dayak, öldürme						Yok
Tek Ath Tekin Olmaz	Yaralama, öldürme, cezalandırma	Tehdit	Korkutma, sindirme			Olağanüstü varlıklar şiddet içerikli mücadele ve öldürme	Yok
Türkmenoğlu	Cezalandırma, yaralama, bedensel bütünlüğü bozma	Hakaret	Öldürme amaçlı planlar, ret etme	Sınıfsal ayırım			
Yelatı	Öldürme, cezalandırma	Ölüm emri	İftira, kıskançlık, sürekli öldürmeye teşebbüs			Şiddet içerikli anlatım, olağanüstü varlıklarla mücadele	
Karakaş	Öldürme		Küçümseme		Geçim kaynaklarından mahrum bırakma	Olağanüstü varlıklar mücadelede şiddet unsurları	
Duran Bey		Gözdağı, tehdit hakaret					
Taşçının Kızı	Toplu şekilde öldürme, bedensel bütünlüğe zarar verme	Tehdit	Duygusal baskı, korkutma, sindirme, zorlama	Sınıfsal ayırım		Duyusal, sözel ve fiziksel olarak cinsel saldırıda bulunma	
Kırklar Kayası		Tehdit				Haramilerin kızı zorla sahip olmak istemleri	
Kayalı		Tehdit	Küçümseme, dalga geçme,	Toplumsal baskı,		Zorla eşin elinden alınmak istenmesi	Olağanüstü varlıkların

			yapılamayacak işler isteme	sınıfsal ayırım		kadınlara cinsel tehditleri
Gençlik Kocalık	Öldürme, cezalandırma	Tehdit	Birliktelik için uzun zaman tehdit ve korkutma	Aile düzeninin bozulması	Kadının istemediği halde kaçırılması	
Öylesi Böylesi	Toplu şekilde öldürme, özgürlüğünden alıkoyma, Bedensel bütünlüğe zarar verme	Ölüm emirleri	Korkutma	Toplumsal düzenin bozulması		Siyasal şiddet unsurları
Bozkurt			Kıskançlık, çekememezlik, ihanet			
Can Alıcı						Şiddet unsurları yok
Okçu Beset	Öldürme		İhanet, aldatma			
Aslan Dede	Öldürme	Tehdit, ölüm emri	İzole ve rencide etme, toplum içinde küçük düşürme, tuzak kurma			
Kurbağa Gelin	Dayak		Reddetme, yıldırma, zor görevlerle sindirime		Başkasını eşine göz koyma	
Yedi Başlı Dev						Anlatımda şiddet unsurları
Cihan Şah						
Çeti ile Meti	Dayak,		Azarlama		Hırsızlık	
Uğru	Dayak/ öldürmek					
Kahraman Mıdılık						
Ecelelyip	Dayak, cezalandırma-		Azarlama	Küçümseme	Maddi sınıfsal ayırım	
Alaca Öküz						

Kızmak Yok	Dayak					
Mıdık						
Tilkiyken Nohudu						Yok
Tülküyken Gocagarı	Hayvana şiddet bedensel bütünlüğün bozulması					
Tuz Kadar Sevgi		Azarlama	Terk etme			Yok
Şangulum Şungulum Garaca Dıngılım						Şiddet unsurlarından yararlanılmıştır
Demirtiş Gız	Hayvana şiddet insan öldürme insan yeme	Tehdit ölüm emri				Yoğun şiddet anlatımı
Heç Heçin Hekati	Dayak					
Şah Oğlu Şah Abbas		Hakaret tehdit	Dışlama aşağılama	Toplumdan soyutlama		
Bir Patşahın Gazabı	Öldürme	Tehdit ölüm emri		Toplum ve aile düzenini bozma		
Tülkü Canavar Ayı						Yok
Demirçiynen Süpürkeçinin Nagılı	Öldürme cezalandırma	Aşağılama hakaret	Fiziksel ve duygusal baskı iftira	Aile düzeninin bozulması		Olağanüstü varlıklarla şiddet anlatımı
Eğri Gardaşnan Düz Gardaş						Şiddet unsurlarından yararlanılmıştır
Keloğlannan Dayısı	Öldürme	Yalan	Aldatma ihanet	Aile düzeninin bozulması		
Molla Muhder Öğretmen	Öldürme	Sinkaflı küfürler	Duygusal Olarak Zorlama	Aile ve toplum düzeninin bozulması	Sözel ve fiziki olarak cinsel saldırı cinsel olarak rahatsız	Kurgu ve anlatımda ağır şiddet

Mehmetin Hekati	Vurma öldürme	Ölüm emri	Aldatma kandırma	Ekonomik olarak yoksun bırakma	
Üç Gardeşnan Bir Kosa	Vurma öldürme	Sinkafı sözler		Temel ihtiyaçlardan yoksun bırakma	
Ayağma Tikan Batan Horoz					Yok
Ciddeynen Bitde	Hayvana şiddet bedensel bütünlüğün bozulması				
Nohut				Hile ile insanların malını alma	
Kuru Kafanın Hekati	Cezalandırma öldürme	Tehdit	Dışlama nefret sevgisizlik izole etme		Şiddet unsurlarından yararlanarak anlatım
Balıhçıynan Oğlu				Sınıfsal ayırım	Yok
Nuşirevan Patşahının Hekati	Yaralama öldürme	Tehdit korkutma beddua		Kişiyi öldürüp malını elinden alma	Zalimlik yoğun şiddet anlatımı
Patçahın Üç Oğlu ve Derviş		Sinkafı sözler tehdit		Hırsızlık	
Balıh Bilmezse Halğ Biler		Tehdit	Evlatlıktan Ret		
Yeddi Gardeşin Hekayası		Beddua			
Amanatçının Hekayası		Hakaret		Sebepsiz başlarının malını alma	
Deli Gardeşnan Ağılıh Gardeş	Hayvana şiddet, öldürme				Şiddet unsurlarından yararlanarak anlatım
Şengülüm Sengülüm Dıngılım					Anlatımda Şiddet unsurları
Zengin Hekayası	Dayak, öldürme			Haksız yere başkasının malına konma	

Salman Bey	Özgürlükten alıkoyma, bedensel bütünlüğe zarar verme, öldürme	Hakaret, küfür, beddua	Tuzak kurma, Sürekli saldırı, yıldırma			
Üş Gardaş	Dayak,	Beddua	İhanet, ölüme terk			
Poşa Kadın	Vurma	Tehdit		Dışlanma	Malı olana itibar etme	
Kaz Göndersem Yonar Mısın?		Tehdit				
Çimşit Padişah		Tehdit			Maddi olarak dışlama/itibar etme	
Kurt ile Akılsız Kafa						Anlatımda şiddet unsurları
Zümrüt Kuşu	Vurma	Azarlama/hiddetlenme				
Kör Padişahla	Dayak/ öldürme	Azarlama/korkutma	Aldatma /aile		Maddi değerler	
Danacının Oğlu	Hayvana şiddet	Azarlama	Yapısını bozma			
Mühürlü Yüzük						
Çoban ile Kör Kurt						
						Tanıma uygun şiddet unsuru yok

5. BÖLÜM

ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE ŞİDDET

Aşıklık geleneğinin yaygın ve hala canlı olduğu Ardahan ilinde hikâye anlatımı eskisi kadar gelişmiş olmasa da orta yaş ve üzeri insanlar tarafından bilinmekte, günümüz aşıkları tarafından da hala yeni tasnifleri ile üretilmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde; Fikret Türkmen, M. Mete Taşlıova, Nail Tan'ın Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri 'inden 22 tane, Ali Berat Alptekin, Nizameddin Coşkun'un Çıldır Aşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeler) 3, Ramazan Korkmaz'ın Çıldır ve Etnografyası'ından 6 tane, Erdoğan Altınkaynak'ın derlediği 1 adet hikâye olmak üzere 33 tane halk hikâyesi şiddet tanımı çerçevesinde ele alınmıştır.

Ele alınan halk hikâyesi anlatılarında, sözel şiddet, korkutmak, tehdit ve hakaret etmek, azarlamak ve kargış; Fiziksel şiddet savaş, saldırı, öldürmek, intihar, kötü muamele ve işkence; ekonomik şiddet hırsızlık, eşkıyalık, haramilik, gelirden yoksun bırakmak; Sosyal şiddet toplumsal baskı, iftira, aile düzenini bozma, sürgün; Cinsel şiddet; zorla evlendirilme; Psikolojik şiddet aldatma, hile, duyguları olumsuz etkileyen söz ve davranışlar şeklinde karşımıza çıkmaktayken incelediğimiz diğer anlatı türlerinden farklı olarak halk hikâyelerinde, farklı toplumların (Ermeni ve Rus) ağır katliam tarzı pusu kurup işkenceyle öldürme tarzı radikal şiddet olarak nitelendirilebilecek unsurlar da tespit edilmiştir.

İncelenen 33 halk hikâyesinin tamamında sözel şiddet görülürken farklı toplumların birbirine karşı savaş ve katliamı 3, kadına karşı şiddet 5, hayvana şiddet 2 hikâyede görülmektedir.

Hikâyelerde şiddeti yansıtan art niyetli vezirler, haramiler, eşkıyalar, idam, dünyalığını verip ahretliğine karışmamak, topal cariyeler, kanlı gömlek, yalan haberle aldatma, idam, haraç çeşmesi, cazi nene, atkuyruğuna bağlama, sürgün vb. Ortak motifler tespit edilmiştir.

Bu motiflerin belli şiddet türleri ile ilişkilendiği dikkat çekmektedir. Örneğin topal cariyeye kıskançlığı, çekememezliği; kanlı gömlek ölüm emrini, haramiler ekonomik saldırıyı, haraç çeşmesi hem kahraman ve haraminin karşılaşmasını hem de maddi soygunu anlatır.

5.1. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE EKONOMİK ŞİDDET

Ardahan yöresi halk hikâyelerinde ekonomik şiddeti genel olarak haramilerin, eşkıyaların yaptığı tespit edilmiştir. Soygun, yağma, gasp, haracın görüldüğü vakalar aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve fiziksel şiddeti de barındırır. Kişilerin yanı sıra kervanlar, tacirler, bezirgânların da ekonomik zarara uğraması, toplumun tamamını ilgilendiren ekonomik şiddet ve huzursuzluk olarak değerlendirilmiştir.

Hikâyelerde, ekonomik zorbalık ve şiddetin yaşandığı haraç çeşmesi, mekân olarak olumsuz karakterdedir aynı zamanda da yaşanacak şiddetin türünü de sembolize eder.

Hikâyelerde ekonomik şiddet en yoğun, Kenan Bey ve Hanzade Hikâyesi'nde; kahramanın, haramiliğe başlayarak halka ve ülkeye ekonomik zarar vermesi, Letif Şah ile Telli Mihriban Hikâyesi'nde; sevgilinin dikkatini çekmek için sadece soygun yapıp fiziksel zarar vermeyen kadın harami Zöhre Sultan ise Sevdakar ile Gülenaz Hikâyesi'nde görülmektedir

Kenan Bey ve Hanzade hikâyesinde ekonomik şiddet, farklı şekillerde karşımıza çıkar. İlk olarak, sürgünün ekonomik şiddet boyutu görülmektedir. Paşa tarafından sürgün edilen Hamit Han'ın maddi manevi düzeninin bozulması, servetini, tacirliğini bırakması, servetine bezirgânın el koyması, sürgünden sonra Hamit Han'ın ailesinin yoksullaşması ve hizmetçi konuma düşmesi vb. durumlar olumsuz ekonomik sonuçlardır.

“Celal Paşa: Hamit Han! Sana üç tane yol gösteriyorum: Bir; kafanı vurdurmak mı istersin? İki; tek başına bu memleketten göçmek mi istersin? Üç; servetinle, çoluğunla çocuğunla mı gitmek istersin? Bu üç yolun hangisini seçersen serbestsin. Sana üç gün müsaade” (Tan, 2020: 66)!

Önce memleketinden ayrılmak zorunda kalan Hamit Han, eşine ve oğluna bakması için mal varlığını Salih Bezirgân'a emanet eder. Sonra da Salih Bezirgân, Hamit Han'ın servetine el koyar. Burada ekonomik şiddet gerçekleşmiştir

“Salih Bezirgân'ın ilk işi, şehrin içindeki Hamit Han'a ait olan mağazaların ismini “Salih Bezirgân Mağazaları”na çevirmek oldu. Mağazalardaki tezgâhtarları, kâtipleri, başına topladı:

-Bundan sonra, bütün servet bana ait. İşte Hamit Han'ın fermanı! Dedi” (Tan, 2020: 69)!

Bezirgân, Hamit Han'ın oğluna ve eşine sahip çıkmadığı gibi servetten de onlara hiç bir şey vermez. Maddi imkânsızlık içinde bırakır. Mağdur olduklarında ekonomik olarak destek olmaz. Kenan yardım istediğinde İnkâr eder.

“- Amca ben koskoca Hamit Han'ın oğluyum. Çocukluğum aklıma geliyor. Babam, giderken, bütün servetini size emanet etmişti.

Salih Bezirgân, kızdı:

Hele bak ulan! Dedi. Sersem oğlu sersem! Sabah, öbür gün gelip benim servetime sahip çıkacak? Verin buna üç beş kuruş, atın dışarı” (Tan, 2020: 69)!

Yoksullaşan Efruz Hanım ve oğlu Kenan maddi olarak yardım istediklerinde ekonomik olarak iyice muhtaç duruma düşürülür.

Oğlana:

“Yahu ne yardımı edeceğim ki? Yapına, tipine baksana! Senden iyi adam mı olur? Bizim hanım sultana gidersin, hizmetçilik yaparsın. Torunlarımın çamaşırlarını yıkarsın. Evi temizlersin. Şunu yaparsın, bunu yaparsın. Sana da üç beş kuruş maaş bağlarım. Sabah öğle yemeğini bizde yersin” (Tan, 2020: 69).

Annesine:

“- Sen bizim hanıma hizmetçilik edeceksin! Delikanlı sende iyi deve otarırısın! Dedi” (Tan, 2020: 69).

Hikâyede diğer ekonomik şiddet de Kenan’ın babasından elinde kalan serveti arkadaş çevresinin ona yanaşarak tüketmesi ve onu iyice maddiyata ihtiyaçlı bırakmaların da görülür.

“Kenan Bey ne kadar dalkavuk, yan kesen, tepesi delik, gözü kırık insan varsa, hepsiyle arkadaş olmuştu. Arkadaşları onun servetini öyle yedi yuttu ki, aradan birkaç yıl geçtikten sonra hiçbir şey kalmadı” (Tan, 2020: 69).

Kenan’ın arkadaşlarını kullanılan lakaplar, yörede hırsız, işi gücü olmayan, tekinsiz benzeri anlamlarda kullanılır ki bunların geçtiği yerde ekonomik zorbalık, dolandırma, fırsatçılık kaçınılmazdır.

Ekonomik şiddete diğer bir örnek ise hırsızlıktır. Salih Bezirgân’ın yanında çalışan Kenan, onun psikolojik baskısından, sözlü saldırılarından ve fiziksel zor işlerde görevlendirmesinden bıkar. Bir gün kervana nöbetçilik yapma bahanesiyle değerli mücevherleri çalarak kaçır.

“Salih bezirgân dedi ki:

- Valla Kenan yok! Paralarım, mücevherlerim de yok!

Meğer Kenan, Salih Bezirgân uyuduğu zaman, onun başının altındaki heybesinin içerisindeki paraları, kıymetli taşları da almış, atının terkisine koymuş. Sonra Allaha ısmarladık” (Tan, 2020: 80)!

Hırsızlık, *“Başkasının zilyedi olduğu taşınır bir malın, zilyedin rızası olmadığı halde kendisine veya başkasına yarar sağlamak amacıyla bulunduğu yerden alınmasıyla meydana gelmektedir”* (<https://aydinveyildirirhukukburosusu.com/genel-hukuk-ve-cezalar/hirsizlik-sucu.09/06/2022>). Bezirgânın malını, rızasız alması bezirgânda maddi kayıp olduğundan ekonomik şiddet oluşturmaktadır.

Babasının Letif Şah’ı uyardığı konuşmasında hırsızlık yapıldığı anlaşılır.

“Oğul daha ne gayıracahsın ki kiminin kırh develik, kiminin yüz develik kervanlarını ellerinden alıf özlerini de per perişan govalamışsan bunlar sene yahışar mı (Alptekin & Coşkun, 2006: 680)?

Ekonomik olarak kişiyi gelirden kasten yoksun bırakma, mahrum etme Sevdakar Şah ile Gülenaz hikâyesinde görülür. Gülenaz kızdığı Taya nenesini cezalandırmak için harçlığını keser.

“Aradan bir hayli zaman geçmesine rağmen Gülenaz Sultan derdini heç kimseye açmadı. Taya nenesine de o güne kadar her gün yolladığı harçlığı yollamadı” (Alptekin & Coşkun, 2006: 591).

Letif Şah ile Telli Mihriban hikâyesinde diğer göze çarpan ekonomik şiddet unsuru ise Ağca Gız’ın kumaş pay ederken bilinçli ve kasten adaletsiz davranmasıdır. Paylaşmayı yaparken eşit davranmamış, ayrımcılık yapmıştır.

“Mehriban Sultan’nan zılgıtı yiyen Ağca Gız dengi getirif bağın تنها bir yerinde başdadı gızları bölmeğe, kimine çoh pay edirdi. Çünkü ayağınan ölçerdi, hangi gıznan arası yohsa gıssa ayağınan ölçerdi, hangi gıznan arası eğse onun payınıda uzun ayağınan ölçerdi” (Alptekin & Coşkun, 2006: 707).

5.1.1. Haraç çeşmesi ve Harami Soygunları

İncelenen halk hikâyelerinde, haraç çeşmesi simgesel değer olarak ekonomik şiddeti temsil eden mekândır. *“Anlatı esasına bağlı edebi eserlerde panorama, peyzaj, dekor oluşu hem bakış açısı hem de nakledilen vaka zinciri mahiyeti ile ilgili problemdir. Bunun içinde tasvirle ilgili satır ve pasajları, yer aldıkları metin halkası içinde yüklendikleri vazifelere göre değerlendirmek yerinde olur”*(Aktaş, 2005: 132). Haraç çeşmelerinin de halk hikâyelerinde vazifesi, soygun mekanı olmasıdır. Haramiler ve eşkıyalar; zorbalık ve zalimlikle halkı ve ticaret kervanlarını öncelikle çeşme başında dinlenirken haraca tabi tutarlar. Anlatıcı, hikâyede bu mekânlardan bahsettiğinde, çöl veya dağda yol kesen eşkıyaların, haramilerin varlığını; ekonomik, sosyal ve fiziksel şiddetin yaşanacağını sezdirir. Mekân, sergilen macera sahnesi için gerekli ve geçerlidir. Kahramanların, haramilerle karşılaşması, mücadele etmesi, sözlü ve fiziki güç göstermesi, daha sonra kahraman harami arkadaşlığının başlaması için haraç çeşmesi hikâyelerde gerekli macera sahnesi olarak yer alır.

Kenan ile Hanzade Hikâyesinde Kenan, Salih Bezirgân’ı soyup kaçtığı yolda denk geldiği çeşmede, elini yüzünü yıkar, dinlenmek için uyur. Çeşme, haraminin haraç kestiği mekândır.

“Kahraman hamiden:

Burası kime aitti? Burası kahraman harami diye bir harami vardı. Burası ona aitti. Bu adam öyle kahraman, öyle zalim bir adamdı ki, kuş kanat, katır gelse tırnak salardı. Onun bulunduğu yere. Kenan'ın su içtiği çeşmenin adını da 'haraç çeşmesi' koymuştu. Her gelen o çeşmeden atına su içirir veyahut ta kendisi suyunu içerse; heybesindeki altını, gümüşü neyi varsa yarıya böler, çeşmenin başına bırakır giderdi. Kenan, ne bilsin; bu çeşmenin adı 'haraç çeşmesi', burası kahraman Harami'nin memleketi” (Tan, 2020: 81)? Köroğlu Oltu Kolu'nda da çeşmenin, haraç alınan bir mekân olduğundan bahsedilir. Köroğlu'nun kendisi haraç miktarını kontrol eder. Eksik vermeye kalkışanlar, mallarının hepsinden olur.

“Erzurum'dan gelen bezirgânlardan öğrendim. Onun bir hasiyeti, bir âdeti, bir çeşmesi varmış. Buradan oraya gidenler, karşı taraftan buraya gelenler herkes cebindeki parayı sayar, o paranın ister yüzde onunu, isterse yüzde yirmisini çeşmeye bırakmış. Köroğlu bu parayı almaya gider, acaba adamın vereceği para bu kadar mıdır, değil midir diye, birde kendisi yoklarmış. Eğer haracı tam vermemişse, paranın hepsini elinden almış” (Tan, 2020: 165).

Celal Bey ile İpek Sultan Hikâyesinde, haramilerin haraç aldığı ve zalim insanlar olduğu anlatım unsurlarında görülür. Şiddetin sadece ekonomik olarak zarar verme ile değil öldürme ile de gerçekleştiği/gerçekleşebileceği uyarısı yapılır.

“- Yavrum, şurdan karşıki yoldan geçtiğiniz zaman bu ovanın bitiminde önünüze sıra dağlar gelecektir. O dağlardan geçerken gayet dikkat edin. Orada kırk haramiler denilen zalim insanlar vardır. Gelenin gidenin önünü kesiyorlar. O yolları dikkatli süratle gündüz geçmeyin. Gecenin karanlık vaktinde, sabaha yakın zamanda geçin. Dağ içinde patika yollar vardır. O yollardan öyle geçeceksiniz ki, atlarınızın ayağının nal seslerini dahi duymasınlar. Duydukaları zaman sizin önünüzü keserler. Halinizi perişan ederler. Elinizde neyiniz varsa onu aldıktan sonra, belki canınıza da kıyabilirler. Çünkü onlar çok zalim insanlardır (Tan, 2020: 446).

Haramilerin gözetlediği, başında duran, dinlenen, su içen herkesten haraç aldığı çeşmede kahramanlar eşkıyalarla karşılaşır.

“Haramiler elleriyle koymuş gibi geldiler çeşmenin başına, bunlardan aldığımız haracı götürür eğer harami başına hediye edersek dünyalar onun olur” (Tan, 2020: 448)

Kirman Şah Hikâyesinde padişahları bile aman dedirten haraç olayından bahsedilir. Otoriterlerin de zor durumda kalması, yaşanan ekonomik baskının ve şiddetin derecesini gösterir.

“O zaman, Ahmet Şah'ın ülkesiyle Hindistan padişahının ülkesinin arasına yerleşmiş, Reyhan Arap isminde bir harami vardı. Gelenden haraç alır. Gidenden haraç alırdı. Darboğaz'ı kesmişti. Padişahlar bile bunun elinden âmana gelmişlerdi” (Tan, 2020: 80).

Sevdakar ile Gülenaz hikâyesinde, Tahran'a gitmek için yola çıkan Sevdakar Deli Becan'a eşkıyanın varlığı haberi verilir. Soygun ve ölüm şiddetin de habercisidir.

*“Peki, tahrana giden özge yol yohdu mu? Kervancıbaşı:
Var, var amma çoh tehlikelidi. O yolu eşgiya kesif her gelen gideni soyannan
sonra da öldürürler”* (Alptekin & Çoşkun, 2006: 628).

Sevdakar ile Gülenaz hikâyesinin ilerleyen bölümlerinde de Sevdakar'ın dikkatini çekmek isteyen Zöhre Sultan haramiliğe başlar. Sadece ekonomik zarar veren Zöhre Sultan, kimsenin canına kast etmez.

“İsfahan – Tahran yolu üzerinde münasip bir boğazı kesip başladı haramılığa. Kervan soydu, adamları birahıf mallarını mağaralara doldurdu. Adamları soyuf İsfahan'a yolladı. Bu işlere devam edif günlerini geçirmeye başladı” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 653).

Letif Şah ile Telli Mihriban hikâyesinde ise kahramanın kendisinin haramiliğe başladığı görülmektedir. Padişah oğlunun, kendi topraklarında haramilik yapması, kervancı başlarını dövmesi, bezirgânları kaçırtması, diğer ülke padişahlarının kınamasına ve şikayetine neden olması, hırsızlık yapması ekonomik şiddetle beraber toplumsal, fiziksel ve psikolojik şiddeti örneklendirmektedir.

“Letif Şah bu sefer başladı haramılıh etmeğe. Bir ülkenin şehzadesinin haramılıh etmesi gelip geçeni soyması o zaman gadar görülmemişti. Gelen kervanı soydu, mallarını alıp mağaraya koydu, giden kervanı soyuf mallarını alıp mağaraya koydu. Üstelih de kervan sahaplarını eyice bir döğüp kovaladı. Bezirgenlar boş boşuna memleketlerine getmeye başladılar. Bu giden bezirgenlar da kendi ülkelerindeki padişahlara şikâyet eyleyip onlardan yardım istediler” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 678).

5.2. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE FİZİKSEL ŞİDDET

İncelen 33 halk hikâyesinde, yaşanmış olaylarda, olup-bitenlerde ve anlatımda fiziksel şiddet argümanlarının varlığı tespit edilmiştir.

Kavga, silahlı mücadele, şiddet eylemleri, tuzak kurarak saldırma, katliam fiziki şiddet; toplumsal huzur, düzen ve yapının bozulmasının yanında aile birlik ve beraberliğinin sağlanamaması ve dağılması da sosyal şiddet olarak değerlendirilmiştir.

Ardahan halk anlatılarında, bilhassa halk hikâyelerinde, saldırıya maruz kalma, yaşadıkları yerlerden sürülme, korkutulma, katliama varan aşırı şiddet çağrışımı veren unsurlar dikkat çekmiştir.

5.2.1. Farklı Toplamlar Arası Görülen Şiddet

Ah Şu Hudutlar Olmasaydı, Âşık Sümmânî, Gülistan ile Süleyman, Köroğlu'nun Oltu Kolu gibi hikâyelerin olay halkalarını, gidişatını etkileyen en önemli unsur, katliam tarzı radikal şiddet vakalarıdır.

Köroğlu'nun Oltu Kolu bölgede yaşayan Ermeni paşası ve karısı Tamara'nın bölgedeki geleceklerini ve hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için eşi ile Müslüman Türklere yönelik katletme planı şiddetin içerikleridir.

Müslüman Türklere bölgede yok etme doğrudan bir girişimle değil aldatma, hile, tuzağa düşürme vb. eylemlerle psikolojik, sözel, fiziksel ve toplumsal şiddet organize edilerek adım adım gerçekleştirilir.

“Bir gün ve Tamara ve kocası beraber oturup konuştular Oltu'da yaşayan güçlü kuvvetli insanları ayıklayıp temizlemedikten sonra bizim bu memleketi hâkimiyetimiz altın alıp rahat yaşamamız mümkün değil ya da ne yapalım kendi kuvvetimizle kendi güçlerimizle buradaki Müslüman Türklerin hepsini katledelim ama Tamara düşündü eğer biz bunu aniden yaparsak ne olur bizim başımıza bir bela gelir. Biz en iyisi yavaş teker teker birini bir yerde birini başka bir yerde öldürme çarelerini arayalım.” (Tan, 2020:164)

Yapılan plan karşı toplum için şiddet tehdidi oluşturmaktadır. Üstünlük kurma eğiliminde olan taraflar ve kişilerarası yaşanan fiziksel şiddet olaylarında toplumda güvensizlik, korku, huzursuzluk gibi psikolojik şiddette belirgin olarak kendini gösterir. Tamara'nın planında haberdar olan halkta endişe başlar. Fromm'un (1993:216) belirttiği gibi yaşam ortamı, düşmanlık, gerilim ve korku ortamıdır.

“O memlekette birkaç adam düşündü ki; bizim sonumuz akıbetimiz pek iyi değil. Ya ne yapacağız? Bizim elimiz kolumuz İstanbul'a uzanmaz. Osmanlı padişahına ulaşmamız mümkün değil” (Tan, 2020: 164).

Oltu'ya durumu anlamak için gelen Köroğlu'nun adamlarını da kandırarak tuzağa düşüren Tamara öldürmek için planını devreye koyar.

“-Yemeklerin, köftelerin içine öyle bir zehir katacaksınız ki bunları öldürmeyecek ama derin uykuya daldıracak. Bunları kollarından teker teker bağlayıp öldürdükten sonra, Oltu'da istediğimizi yapacağız” (Tan, 2020: 177).

Yemekte zehirlenen adamlar fiziksel şiddete maruz kalırlar.

“Ermeni paşasının karısı Tamara emir verdi. Bodrumda sakladığı pehlivanlar geldi. Bunların kollarını arkadan, yedi yerden, yağı kendirle öyle

bir bağladılar ki sorma! Kıpırdayacak deprenecek halleri kalmadı. Ne kadar uykuda ne kadar gaflette kaldılar Mevla bilir” (Tan, 2020: 179).

Ermeni paşası esir edilen adamları idam ettirmek için emir verir.

“- Hasan Bey’le adamlarını toplayıp getirin! Falan meydana bunları kılıçtan geçirip teker teker idam ettireceğim!

Bunları, yedi yerden kolları yağlı kendirle bağlı olarak, cellatların önünde şöyle kılıç ucuyla vuru vura nereye götürdüler ? Oltu’da, Ermeni Paşası’nın sarayının önüne” (Tan, 2020: 181).

Ellerin bağlı olması, kılıçla itirme, cellatların varlığı fiziksel; meydana idam ettirilmeye de toplumda korku ve panik yaratarak psikolojik, sosyal şiddet uygulanmaktadır.

Âşık Sümmânî ve Gülperi (Perizat) Hikâyesi’nde anlatımın savaş, işgal sürgün, çarpışma vb. şiddet içeren kelimelerle devam etmesinin yanında fiziksel şiddetin birçok çeşidine rastlanılmıştır. Belirgin olarak Osmanlı-Rus harbinden bahsedilen hikâyede kahramanlar Ahmet ve Süleyman cepheye esir düşerler.

“Sarıkamış’ın Karaorgan cephesinde öyle bir şiddetli çarpışma var ki! Ahmet’le Süleyman ellerindeki bütün mermiyi kullandılar.

Ama ne yazık ki, Ruslara esir düştüler. O zaman, Ruslar esirlerinin bazılarını öldürür, bazılarını da son zamanlar trene bindirir, Sibiry’a gönderirmiş.

Ahmet’le Süleyman’ın kollarını bağladılar. Attılar esir treninin içerisine gönderdiler Sibiry’a. Günlerce yol gitti bunlar” (Tan, 2020: 233).

Şiddetin cezalandırma, özgürlüğünden alıkoyma, yaşam ortamından uzaklaştırma vb. biçimleri, esir edilme ile yaşandığı görülmektedir.

Şiddeti uygulayan tarafın kasıtlı olarak zarar verme eğilimi esir hayatının bitiminde de görülmektedir. Esir alınan Ahmet ve Süleyman özgür bırakılacağı zamanda bilmedikleri bir yere gönderilirler.

“Ahmet’le Süleyman’ı Sibiry’a’da üç sene alıkoydular. Üç sene sonrada serbest bıraktılar. Herhalde onlara verilen ceza o kadarmış. Bunları bindirdiler bir terene. Geldikleri yoldan, Kars üzerinden memleketlerine gönderecekleri yere, getirdiler; Asya’nın ortasına bir yere bıraktılar, indiler. Hiç bilmiyorlar, nerede olduklarını? Dillerinden anlayan tek adam yok! Dertlerini kimseye anlatamıyorlar” (Tan, 2020: 233).

Gülistan ile Süleyman Hikâyesi de 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı döneminde gerçekleşir.

Kişi ya da kişileri var olan toplumsal düzeninden etme, sosyal haklarının çoğunu engelleme, yaşam alanlarını işgal ve göç sosyal şiddetin somut olarak görünen boyutudur.

“1877 tarihinde bir sabah kalkarlar ki, Ruslar yani düşmanlar memleketlerini işgal etmiş. O kalesiyle güzelliğiyle, o elli iki camisiyle, insanlarıyla, Doğu Anadolu’nun serhat şehri karsa düşman elinde kalmış. Bir memleket düşman elinde kaldığı zaman, orada ne başlar? Göç başlar” (Tan, 2020: 327).

“-Ey komşular! Artık bizim bu memlekette durmamıza imkân yoktur! Hemen kalkın! Göçleri hazırlayın ama yanınıza yükte yüngül, pahada ağır, yani yükte hafif pahada çok kıymetli eşyalarınızı alın! Geri kalan eviniz, malınız, servetiniz, koyununuzu götürmenize imkân yoktur(Tan, 2020: 327)!

Hikâyenin nazım kısımlarında şiddetin varlığı ve etkileri belirgin olarak yer almıştır.

Akkom köyündeki Hasan Ağa köyden göç ederken söylediği türkü şiddet içeriklidir.

*“Düşmanlar sardılar dört yanımızı
Aldı elimizden imkânımızı
Zorla terk ettirir vatanımızı
Daha derd-i gama batmak göründü
Yuvamı mülkümü talan ettiler
Başımızı bin bir tufan tuttular
Tatlı aşımıza zehir kattular
Bu hallere gayret etmek göründü
Hasan ağa derki ayrılık zordur
Belki de sonunda bir ölüm vardır
Geniş vatanımız bizlere dardır
Al ‘Osman mülküne yetmek göründü” (Tan, 2020: 328).*

Köyden göç edenlerin haberini alınca ağır katliam tarzı öldürme emri verilir. “Katliam sözcüğü ise, birtakım insanların zalimce ve rastgele öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu öldürmenin temel amaçları olarak da savaş koşulları, intikam ve yağma unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, katliama uğrayan insanların kendilerini savunmak için herhangi bir hazırlıkları da yoktur ve az da olsa direnç gösterebilecek durumda değillerdir (Durukoğlu & Salik, 2015: 3). Göç sırasında savunmasız köy halkının acımasız şekilde öldürülmesi, katliam örnek gösterilebilir.

*“Kars’taki düşman kuvvetlerinin komutanı, bir bölük askerini, Hasan Ağayla köylülerinin peşine taktı. E bunlar garip! Yol bilmiyorlar iz bilmiyorlar! Nereye gideceklerini bilmiyorlar! Allahlık bir hareket içerisindeler. Hasan ağa ve köylüleri tam selimi geçip Sarıkamış dağlarını aşacakları sırada Ruslar önlerini kestiler. Düşman bunların üzerine yaylım ateşi açtı. O gelinler, kızlar, o gençler, o yavrular, o kuzular sanki hasır gibi yere serildi. Düşmanlar şöyle baktılar:
-Tamam! Bize verilen emir yerine geldi. Bu kadar Türk, bu kadar Osmanlı insanı, bu kadar Müslümanı silahtan geçirdik, hepsini kurşunladık. Bunlardan hiçbirinin sağ kalması mümkün değil, dediler.
Allah, onlara fırsat vermesin! Rus askerleri o ahenk içerisinde döndü geldi Kars’a” (Tan, 2020: 32).*

Katliamda ölü taklidi yaparak kurtulan Hasan Ağa’nın oğlu Süleyman’ın durumun verildiği anlatımda da şiddetin derecesi anlaşılmaktadır.

“Süleyman, vücudunun bir tarafından hafif yara yemiş. Yüzü gözü, ölen insanların kanlarına bürünmüş. Bu vaziyette ayağı kalktı. Elini yüzünü sildi. Kenarda bir dere vardı. Dereye doğru gitti. Yüzünü temizledi. Vücudundaki kanları yıkadı. Gökyüzüne baktı. Yeryüzüne baktı. Hiçbir yerden ses seda yok!

-Yarabbi! Bu ne ateş bu ne afet, bu ne zulüm? Ne olacaktır benim halim, diye diye sürüne sürüne yürümeye başladı.

Bir yandan da elini, o yarasına bastırdı. Kanı fazla gitmesin diye ... Bir bez parçasıyla yarasını sardı”(Tan, 2020: 329).

İşgal, göç ve katliam sırasında olup bitenler şiddet silsilesi şeklinde devam eden hikâyede Süleyman’ın durumunun verildiği paragrafta da şiddetin korkunçluğu ve bıraktığı psikolojik etki verilmiştir.

“Süleyman’ın anası, babası, bacısı, sülalesi köylüsü herkes gözlerinin önünde düşman kurşunlarıyla kurban olmuştu. Vatan topraklarında şehit düşmüştü. E bu hal Süleyman’ı öylesine perişan etmiş, öylesine sarsmıştı ki dili tutulmuştu”(Tan, 2020: 331).

Kendi durumunu anlatan şiirinde de Süleyman acısını ve çaresizliğini anlatır.

*“Adım Süleyman’dır halim perişan
Aslımı neslimi yok etti düşman
Garibim canımdan olmuşum pişman
Bu yerlere bir fukara düşmüşüm”(Tan, 2020: 332).*

Türküde dile getirilen durum katliamla bir soykırımı gerçekleştirmeye yönelik olduğu da değerlendirilebilir. Çünkü “Birleşmiş Milletler ‘in 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ne göre bir eylemin soykırım olarak nitelendirilebilmesi için, belirli bir insan topluluğunun; milliyeti, ırkı, etnik kökeni veya dini dolayısıyla tümünün ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetinin bulunması gerekir” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Soyk%C4%B1r%C4%B1m#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler'in%201948%20tarihli,yok%20edilmesi%20nietetinin%20bulunmas%C4%B1%20:06/06/2022>) tanımında yer alan unsurları taşımaktadır.

Mansur Hikâyesinde fiziksel şiddet işkence ve ölüm; ekonomik şiddet mal varlığını el koyma, kazancına engel olma; sosyal ve psikolojik şiddet sürgün, baskı olarak anlatımda verilmesi dikkatleri çeker. Gümrü Antlaşması ile Rus tarafında kalan Türklerin karşı karşıya kaldığı maddi ve manevi şiddetten bahsedilir.

“Gümrü Antlaşması yapılmış. Hamdüsenalar olsun, Kars, Türkiye Cumhuriyeti toprağına katılmış. Kars, tekrar Türk toprağı olmuş ama sınırın öbür tarafında Komünizm, Bolşeviklik türemeye başlamış. O topraklarda kalan Türklere eziyet etmeye. Zulüm etmeye, sürgün etmeye başlamış Ermeniler, Ruslar. Türklerin çoğunu “gider gelmez” denilen yere gönderiyorlar, yani yolda imha ediyorlar.

Kars’ın doğusunda düşman işgalinde altında kalanlardan biri de Mansur ve ailesiydi. Babasının mandıraları var. Gravyerler yapılıyor, kaşarlar yapılıyor. Her tarafa gönderiliyor, ihraç ediliyor. Bu arada, o zamanki Bolşevik Hükümeti, Mansur’un babasının bu devlete, servetine el koymaya kalkışıyor”(Tan, 2020: 558).

Bolşevik hükümetinin Mansur'un babasının servetine el koymak istemesi, sınır dışında kalan Türk halkına zarar vermeyi bilinçli olarak tercih ettiğini göstermektedir. Şiddet kasten ve isteyerek zarar verme eylemlerinden oluşmaktadır.

Âşık Kahraman'ın Kars'ın kurtuluş Destanları 93 Harbi zamanında Rusların Ermenileri Türklere karşı kışkırttığını ve onların ağır boyutta yaptıkları şiddet eylemleri anlatılır.

“Âşık kahraman anlatıyor:

“-Bir sabah baktık ki köyün etrafı kuşatılmış. Ermeniler tarafından. Önce köylünün silahları toplanmış. Kalo köylüler her ne kadar: “Bize zulüm etmeyin! İnsanımızı öldürmeyin!” diye yalvardılarsa da başlarındaki insan aldatmaca olarak köylülere dedi ki:

Size hiçbir şey yapmayacağız! Yalnız sizi camiye toplayacağız! İbadet yaptığınız caminize. Bir din âlimi getirdik. O size, sizin dilinizde vaaz edecektir.

Bu minval üzerine, bizim köyün insanlarını yukarıdan aşağıya yediden yetmişe topladılar caminin içerisine. Meğerse bunların maksadı niyeti köydeki Türklerin Müslümanların hepsini yakmakmış. Bu tuzağı yerine getirdiler. Camiye ateşe verdiler. Canlı canlı, ne insanlar yandı! Ben, o zaman başka bir yerdeydim. İyi ki yoktum. Yoksa orada yanan, ölen insanların biriside ben olurum. Köye geldiğimde, köyümüzün perişan halini gördüm. O ahlal, o fizahlar, bir yanda, o yangın bir yanda. Çocukları, bebekleri süngülere takmışlar”(Tan, 2020: 544).

Aldatma, tuzağa düşürme ve toplu olarak öldürme fiziksel şiddetin işkenceci ve zalimlik boyutunda ne kadar ağır olduğunu gösterir. Böyle güçlü şiddet sadizmin özünü oluşturur. Sadizmde “*kendi savunma gücünü yitirmiş bir insan üzerinde ona zorla acı çektirmekten daha büyük bir egemenlik kurma yolu yoktur, amacı bir insanı bir nesneye, canlı bir şeyi cansız bir şeye dönüştürmektir*” (Formm, 1982: 28).

Köye döndüğünde gördüklerini dizeler ile ifade eden âşık türkü köydeki vahşeti dile getirir. Karşılaştığı her manzarayı aktaran âşık şiddetin boyutunu da gözler önüne serer. Türküde işkencenin türleri, yıkıcılığı, yaşamı yok ediciliği yanında zalimce saldırganlığın sonuçları da yer alır.

*Hey ağalar, nasıl diyem derdimiz
Vardı zulmün sonu arşa dayandı.
Ermeni İslam'ı kırdı taladı
Mazlumun âmânı, arşa dayandı.*

*Kalo'nun köyünü bastı, cenk aştı
Mitralyöz tüfeği od, ateş saçtı
Ana evlat attı, dağa taşta kaçtı
Sabiler şivanı arşa dayandı.*

*Mevla'nın takdiri erişti başa
Yüz cevirdi bakmaz kardaş kardaşa
Üç yüz altmış canı yaktı ataşa
Koptu Nuh Tufanı arşa dayandı.*

*Bir cenaze gördüm kan dolmuş yüzü
Portlamış kenara sıçramış gözü
Üç yüz altmış canın sönmemiş közü
Yana can dumanı arşa dayandı.*

*Bir yiğit vurulmuş, parmaklar kamış
Kaçarken yolu kâfire uğramış
Kâfir tutmuş tike tike doğramış
Hançer kılıç yanı, arşa dayandı.*

*Bir yiğidi vurmuş yolda koymuşlar
Can teslim etmeden deri soymuşlar
Cep cep etmiş yanlarını oymuşlar
El cepte figanı, arşa dayandı.*

*Bir gelin gördüm, ayağı kalkmış
Sandım ki canı var, yüzüme bakmış
Kâfir mismar ile duvara çakmış
Mismar çivi ünü, arşa dayandı.*

*Bir hamile kadın davranmış kaç
Ermeni eylemiş hep paramparça
Kılıç ile vurulmuş bölünmüş kalça
Akan kızıl kanı, arşa dayandı.*

*Çocuğu karnından çıkartmış bakar
Can teslim etmeden süngüye takar
Bebeğin fizahı dağ taşı yakar
Dağı taşın şanı, arşa dayandı.*

*Tanrım Ermeni'ye vermiş fırsatı
Keski kökümüzü, kırar milleti
Ruz-ı kıyamete kaldı müddeti
İntikamın günü arşa dayandı.*

*Kahraman kan ağlar, serimde duman
Çattı bu zamana ol ahir zaman
İslam'la yar olsun, ahrette iman
Kâfirler isyanı, arşa dayandı”(Tan, 2020: 546).*

Türküde, şiddetin sadece öldürme yönü değil bedensel bütünlüğü bozma, yaşanan dehşet ve işkence tarafları da betimlenmiştir. Savunmasız kadın, çocuk dahil her kesime uygulanan ve işkencedeki aşırılık, radikal şiddet olarak nitelendirilebilir.

Âşık Şenlik ve Kars İşgali Hikâyesinde de 1877’de Kars’ın Rus işgali sırasında yaşanan şiddet olaylarına yer verilmiştir. Hikâyede işgal altında olan Kars ve çevresinde Çıldır’a tayin edilen kaymakam (Rusça leçennik), Andon isimli Ermeni asıllı bir tuğgeneralin ağzından halka yönelik verdiği saldırı emirleri görülür. Hikâyenin başında da zalim ve gaddarlığından, memlekette yapmadığı kötülük kalmadığından bahsedilmiştir. Çıldır’ın Köhas köyünde düğünü duyduğunda niyetini dile getirir.

*“Leçennik askerleriyle köyün kenarına geldi. Emir verdi:
- Köyün etrafını kuşatın! Yüzük kaşı gibi! Bir sinek dahi dışarı çıkmayacak!
Hiçbir canlıyı dışarı koymayacaksınız! Benim emrimi bekleyeceksiniz! Zaten,
ben bu memleketin halkını kılıçtan, silahtan geçirecektim. Bu düğün bir
vesiledir, bir fırsattır! İlk kavgayı bu köyde yapacağım!
Bunlar, düğün evine yaklaşırken içeriye bir haber geldi:
- Ocağın batmasın! Çıldır Leçeniği Ermeni General Andon içeri geliyor!
Köyün etrafını da Rus askerleri kuşatmış. Hepimizi silahtan, kılıçtan
geçirecekler (Tan, 2020: 498)!”*

Köy halkının tamamını hedefleyen “*tehdit içerikli söz ve eylemler şiddet dilinin bir başka örneğidir*” (Karabağ, 2010: 22). Saldırıyı başlatmak maksadı taşıyan bu söylemler her an fiziksel şiddeti başlatacak niteliktedir.

Leçenlik Andon’dan sonra atanan Ermeni Kökenli Moses isminde kaymakam da bölge halkı için aynı izlenimi bıraktığı ve niyetinin saldırı ve şiddet içerdiği görülmektedir.

*“Ermeni kökenli Moses isminde bir kaymakam verdiler. Cenabı Allah, merhamet yağmuru yağdırdığı zaman, bunun üzerine hiçbir damla düşürmemiş! Moskova’dan tayin emri çıktığı zaman yeni tabanca alıp bağlamış beline, bir de hiçbir canlıya dokunmamış keskin bir kılıç bağlamış beline: bu kılıçla Âşık Şenlik’in canını alacağım!
-Bu tabancanın mermilerini de Âşık Şenlik’in vücuduna dolduracağım!
Diyerek. Çünkü Moskova’dan ona verilen talimat budur” (Tan, 2020: 501).*

Ah Şu Hudutlar Olmasaydı hikâyesinde de yine Gümrü Antlaşmasından önce iç içe yaşayan halkın daha sonra kin ve nefretle birine düşman olduğu belirtilir. “*Hudut güvenliği kızıl ordu elinde; ama Taşnak üyelerinin sözü hüküm sürüyor*” (Korkmaz, 2015: 399). Ermeni kızı Gülperçek ve Türkoğlu Ali İsmail’in sevdası, hudutların çizilmesi ve Taşnak üyesi subayın Gülperçek’e karşı ilgisinden dolayı ayrılıkla sonlanır.

“Taşnak üyeleri bir karar alırlar. Aros Bey ve ailesi ile Keşiş ve ailesi kısa zamanda Revan’a sürülecektir” (Korkmaz, 2015: 400).

Taşnak üyesi Gomar’ın sürgün kararı aldırma etkili olması iki aile ve sevgiliyi aldığı kararlar ayırması hikâye boyunca da kavuşmayı engelleyen toplumsal ve psikolojik şiddete yol açan örneklerdir.

Türk düşmanlığını hikâyenin ilerleyen bölümlerinde de görürüz. Revana giden Ali İsmail, Doktor Hoset'ten yardım ister. Doktorun cevabı şiddet tutumuna dikkat çeker.

“Evladım eğer sizin Türk olduğunuzu anlarılarsa beni de kaybederler, sizi de kaybederler” (Korkmaz, 2015: 404).

Kaybetmek, öldürmek anlamındadır. Ali'nin orada olduğunu anlayan biri şikayet ederek Onu yakalatıp hapishaneye attırır.

“Gomar, İsmail Ali'yi görür görmez acele koşa koşa Taşnak Karakolu'na gideri şikâyet eder etmez kilisenin etrafı sarılır. İsmail Ali kısıvrak yakalar karakola götürürler.

İsmail Ali'yi revan kalesine hapishaneye götürürler”(Korkmaz, 2015: 404).

Gomar İsmail Ali'yi engellemek için fiziksel, psikolojik ve toplumsal şiddette başvurmuştur. Hudutların çizilmesi ve iki millet arasında oluşan olumsuz duygular da Gomar'ın şiddet eylemlerini kolaylaştırmıştır.

5.2.2. Savaş ve Esaret

Türk Dil Kurumu Sözlüğü 'ne göre Savaş; "1-Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, muharebe, harp, cenk... 2-Uğraşma, kavga, mücadele... 3-Bir şeyi ortadan kaldırmak için başlatılan mücadele (Kuş Gribi veya Veremle Savaş gibi...)" (<https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/savas-ne-demek-savas-tdk-sozluk-anlami> 08/06/2022) olarak tanımlanmıştır. Savaş, taraflar arası mücadele ve güç gerektirdiği için girişilen her eylem şiddetin bir türünü oluşturur. Kasıt, zarar verme, kaba güç kullanma, kişi ya da toplumları baskı altında tutmak, savaşın her halinde görülen şiddet öğeleridir. Gayede karşı tarafın hem bedensel hem toplumsal bütünlüğüne zarar vermektir.

Savaşlarda fiziksel şiddet; öldürme, yaralama, kaba güç kullanma, rakibi alt etme, yol kesme, mala zarar verme ve radikal tarzı türleriyle tespit edilmiştir.

Kahraman ve harami kavgalarında, çevreye zarar verme büyük oranda görülmezken şiddet, fiziksel kuvvet kullanmanın yanında sözlü tehditlerle de gerçekleşmektedir. Harami ve kahraman savaşlarını geçtiği hikâyeler: Sevdakar Şah ile Gülenaz Sultan, Letif Şah ile Telli Mihriban, Salman Bey ile Turnatel Hanım, Kenan Bey ile Hanzade, Kirman Şah, Köroğlu'nun Oltu Kolu ve Celal Bey ile İpek Sultan hikâyeleridir. Bu hikâyelerde, ilerleyen aşamalarda harami ve kahraman arkadaşlığı başlar ve fiziksel şiddet, bu arkadaşlık ile kahramanın düşmanları arasında gerçekleşen savaşlarda da görülür.

Sevdakar Şah ile Gülenaz Sultan Hikâyesi'nde kahraman ve harami karşılaşması yol kesme, bedensel bütünlüğü bozarak öldürme ile sonuçlanır.

Sevdakar Şah, Allahverdi vezir ve Deli Becan Gülenaz Sultan'ı bulmak için yola çıktıklarında karşılaştıkları kervancıbaşı, yolun tehlikeli ve eşkıyalarla dolu olduğunu söyler. Uyarıya kulak asmayıp yola devam eden kahramanların yolu haramiler tarafından kesilir.

“Gün orta vahdine geder yol getmişlerdi ki bir derenin ağzında yolun haramılar terefinnen kesildiğini gördüler (Alptekin & Çoşkun, 2006: 629).

Deli Becan ve haramı başı sözlü tehditlerden sonra karşı karşıya gelir. Netice ise haramiler için ezici ve beklenmedik bir yenilgi olur.

“Haramı başı, gılcını çekif hücumeledi. Gılcı, Deli Becan'ın galhanına çarpar çarpmaz parçalandı. Sıra Deli Becan'a geldi. Atını bir o yana sürüf bir bu yana sürüf, öğle bir fırsatınan gılcını, haramı başına çaldı ki haramı başının başınan gövdesi ayrılıf, elli adım öteye fırladı. Haramı başının öldüğünü gören haramılar, çil yavrusu kimi dağılıf, her birisi bir yana gacıfı Deli Becan'nan canlarını gurtardılar”(Alptekin & Çoşkun, 2006: 631).

Harami başının öldürülmesi diğer üyeler için de şiddet tehdidi oluşturmuş, mevcut otorite ortadan kalktığından kendileri şiddetin hedefi konumuna düşmüşlerdir. Öldürme eyleminin korkunçluğu kalan üyelerde korku ve panik yarattığı için psikolojik şiddet de oluşturmaktadır. Bu karşılaşmadan sonra haramiler dağılmış derenin boğazı eşkıyalardan temizlenmiştir.

Sevdakar'a sevdalı Zöhre Sultan haramiliğe başlarsa gelip geçeni soyup huzursuzluk verirse Sevdakar'ın haramiyi ortadan kaldırmak için geleceğini ve karşılaştıklarını düşündüğü için haramiliğe başlar. Düşündüğü gibi bir karşılaşma ve fiziksel bir mücadele yaşanır. Bu mücadelede öldürme ve yaralama görülmez.

“Deli Becan kızif cevaf verdi:

“Haramı sen çoh gonusersin. Haydi, çeneği bırah gavga edeh ki bizim işimiz çoh aceledi. Senen oğraşacah fazla zamanımız yohdu.” İki pehlivan evvela at üstünde, onnan sora piyade olarak gavgaya başladılar. Elleriindeki silahlar paralanıf, işe yaramaz duruma girene geder gavgaya devam ettiler” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 666).

Deli Becan Gülenaz Sultan'ı kaçırmak için de plan yapar ve kaçıırken nöbetçileri öldürür.

“İki dervüş, Gülenaz Sultan'a hava almah mahsadiynan has bahçaya çıhardan da Deli Becan da padişahın has ağırլarınınan nöbetçileri öldürüf, dört beş tene yahşı at çekif, bahçanın gırağına getirdi. Padişahın has tavlasının nöbetçilerinin değışme zamanı gelende bahıf gördüler ki nöbetçiler tamam gılıçdan geçirilifdi” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 645).

Tahran askeri ve Sevdakâr Şah'ın karşılıklı tehditlerinden sonra savaş yaşanır.

“Deli Becan hemen yerinnen galhıf, yeddi yerden atının golonlarını bergidif, bütün silahlarını guşşanıf, tıpgı gurdun goyun sürüsüne daldığı kimi, Tahran ordusunun içine öğle bir dalış daldı ki Tahran esgeri neye oğradığını annamadı. Oh attın, gılıç vurdu, güürz vurdu çoh gısa zamanda daha gavganın dadına varmadan Tahran esgeri bozuluf, ver elimi Tahran deyin gerisin geri kaçmaya başladı. Deli Becan da barmağının ucu ganamadan gelif, arhadaşlarına gavuştu” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 647).

Letif Şah ile Telli Mihriban Hikâyesi de kahraman ava giderken karşılaştığı harami başı ve arkadaşlarını kılıçtan geçirir.

“Bir haramı başı ataşı gıragında oturuf oburkilerde karşında oturuflar. Bir yandan da ataşa kabap çevirip yiyerler. Bunu gören Letif Şah ataşın yanına gedif selam verennen sora haramı başı dedi ki:

- Aya sen kimsen, haralısan, burda ne işin var?

Haramı başı:

Meni mi sorarsen men buralıyım.

Letif şah:

Dur hele bu dağlar kimin dağlarıdı, bu dağlar senin dedenin malı mıdı ki böyle rahatça haramılık edersen?

Haramı:

- Beli bu dağlar benim dedemin tapulu malıdır. Hele bu dağlar ne ki yahın zamanda biraz haramı daha topluyam o zaman Yemen Padişahı'nın tahtını bile elinnen alacam.

Bu sözü duyan Letif Şah'ın tepesindeki tüyler dikelif arhadaşlarına bir işaret etti. Hepsı birden kılıçlarını çekif haramıları geberttiler” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 678).

Letif Şah'ın haramı başı ile olan konuşması ve uyguladığı şiddet Formm'un (Fromm, 1993: 152) bölgesel ve egemenlik açıklamasındaki insanın bölgesini savunmaya yönelik saldırganlığını örneklendirilmektedir.

Salman Bey ve Turnatel Hanım hikâyesinde Celal Vezir, Salman ve Gevher'i ayırmak için askerlei ile saldırır ve savaşır. Zorlu fiziksel mücadele sonucu ikili sevgili ayrı düşürülür ve Gevher esir edilir.

"Ya Allah." deyif iki yannan Celal Vezir'in goşuna ele daldılar ki diyesen aç gurt goyun sürüsüne dalıf. Evvelisi şaşırın düşman esgerini biraz dağıtıtlarsa da soradan gumandannar dağılan esgerlerini toplayıf bunnarın her ikisine de hücum etmeğe başd adılar.

"Ay vezir senin öğün yihılmasın men bilerdim ki, sen esgerlihden anniyermişsin meğer senin heçbir şeyden heberin yohumuş.

Gumandan yanına çoh mikdarda esger alif orta yerden hücum etmeğe başlıyanda Salman Bey'inen Gevher her ne geder ettilerse de birbirinnen ayrılmah zorunda galdılar. Ele bir zaman oldu ki, artıh birbirlerini görmez oldular. Ammam demişdiler ki, gavganın sonunda bu ağacın divinde buluşah. Gavganın çoh şiddetli bir anında Gevher Hanım'ın atına kement atıf onu yere yihdılar. Attan özünü yere atan Gevher Hanım bir müddet yayan gavga edennen sora dizderinin ve golunun guvveti yavaş yavaş kesildiğinnen onu

uzahdan kement atıf yahaladılar. Çamhir Çölpe yanındaki gırh pehlivannan barabar Gevher Hanım'ı esir edif ver elini Bedesten şeheri deyif geri getti” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 820).

Salman, Gevher'in esir olduğunu anlayınca geri döner fakat Salatin cariyenin ihaneti ile esir edilir. Celal vezir Salman'ı öldürmek için daha önce zindana attırdığı anlatımda da ağır şiddetle tasvir edilen Gaddar-ı Zengi'den yardım alır. Zindana gider.

“Celal Vezir adını duyan Gaddar-ı Zengi, galhif oturdu:

"Buyur meni burdada mı rahat goymuyacahsan?" dedi.

"Men gatil, yol kesmehten, çiğ çiğ bir düşmanımın etini yemeh üzünnen bu zindanın yeddinci gatında öleneten mahgum olmuşam. Eyi hatırlasana cezamın verilmesine sebep de sensen” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 848).

Kendini tarif etmede de oldukça suça ve şiddet bulaştığı anlaşılan Gaddar-ı Zengi yeniden şiddet uygulaması için tutulur. Katil ve merhametsiz özelliğinden tekrar yaralanarak insan öldürmesini istemek, kasti ve amaçlı zarar veren eylemdir. Gaddar-ı Zengi tekrardan birini öldürür. Yanlışlıkla öldürdüğü Salman Bey değil Gevher Hanımdır.

“Çadırlarının gabağında yanan çoban atasınnan bunu gören Gaddar-ı Zengi yay ohunu hazırlayıf Salman Bey'in başını hedef aldı. Oh Salman Bey'i sıyrıf geçennnen sora geldi Gevher Hanım'ın üreğinin başına sapdandı. Gaddar-ı Zengi. Salman-Bey'i vurduğunu zannadıf kaçdı geddi” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 849).

Kenan Bey ile Hanzade Hikâyesi, türkû ile gerçekleşen tehditler sonrası güreşte haraminin yenilmesi, tam boğazının kesileceği sırada haraminin aman etmesi ile son bulur.

“Çekti kılıcını, boğazına dayadı. Tam keseceği sırada kahraman harami dedi ki:

-Delikanlı”(Tan, 2020: 131)!

Şiddet aracı olan kılıç, boğaza dayandığı anda yaşamı yok etmek üzeredir. Harami, yaşamını korumak ve sürdürmek için karşı saldırıyı bırakmış, aman istemiştir.

Kahramanın cesareti, sözlü hüneri ve meydandaki yeteneğini gören harami arkadaşlık teklif eder, haramilerin reisliğini ona bırakır.

Kirman Şah Hikâyesi'nde harami karşılaşmasında fiziksel ve sözel şiddete karşılıklı üstünlük kurmak için başvurulmuştur.

“Reyhan Arap'ın adamlarından birkaçı toplu olarak geldiler, Kirman'ın yanına. Kirman'ın ocağı batmasın! Kirman silahşor bir insandı. Anladı ki; eğer biz bunlara yakalanırsak, hayatımız tehlikeye girer.

Eey deli kanlılar! Biraz böyle yakın gelin dedi.

Adamlar yaklaşınca Kirman elindeki kemendi nasıl attıysa, bunlar hepsini atlarından aşağıya indirdi. Reyhan Arap, böyle bir kaleden aşağıya baktı ki: Allah Allah! Bu gelen av değil, Azrail! Bir olur ama bunun yanında ikisi daha var.”

...

“Kirman ve Reyhan Arap atlarından indiler. Şöyle kılıçlarıyla öyle bir cenk yaptılar ki! Kim? Mahmut’la umut gözlerinden yaş döküp ağlamaya başladılar: aman kardeş

Sen ölürsen bizim halimiz ne olur?

Öyle ya! Yiğit dar günde belli olur. Kirman öyle bir kılıç salladı ki, kılıcıyla reyhan Arap’a, nasıl vurduysa yere düşürdü. Reyhan Arap, yerde kendini toparlamaya çalışırken, kirman, hemen ayağıyla göğsüne bastırdı:

Eyy reyhan Arap! Ey koca Arap! Sen kendini dağların kartalı zannederdin! Hiç düşünmedin mi bende kuvvetli bir insan var diye? Ben, şimdi Azrail’e vekâleten senin canını almaya geldim! Söyle, ifadeni ver! Deyince Reyhan Arap;

Delikanlı, benim ifadem şudur! Bana birazcık mühlet ver! Böyle ecel nefesi mühleti ver, dedi” (Tan, 2020: 131)!

Reyhan Arap’ın planladığı gibi gerçekleşmeyen karşılaşmada yaşanan şiddetin Mahmut ve Umut’taki psikolojik etkisi de ağlama ve ölümden korkma olarak görülür. Kirman’ın ölmesinden korkma, yaşanan şiddetin yaşamı yok edici ve tehlikeye atıcı özellikte gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Celal Bey ile İpek Sultan Hikâyesinde, Celal Bey haramilerle iki kez cenk eder. İlkinde önden gelen adamları öldürürse yola devam edemeyeceklerini, kalanların peşlerine düşeceklerini düşündüğü için yaralar. Daha sonra harami başı ile er meydanına çıkan Celal Bey, kaba kuvveti güçten düşürmek, yaralama ile zarar vermek için kullanılmıştır.

“Celal Bey ileriye doğru öyle bir sıçradı ki! Çekti kılıcını kınından. Haramilerin her biri bir taraftan Celal Bey’e ne kadar kılıç salladıysa tutturamadılar. Celal Bey, şöyle düşündü: “Bunları öldürmekten bir fayda olmaz, elime de bir şey geçmez. En iyisi bunları şöyle epeyce yaralayıp birkaç gün hasta yatacak şekilde kılıç darbesi indireyim.” Zaten. Bin bir türlü fendi, bin bir türlü oyunu bilirdi. Bunların etrafında öyle bir oyun, öyle bir kılıç hamlesi yaptı ki, sırtlarından nasıl vurduysa ikisi de yere düştü” (Tan, 2020:448).

Hikâyelerde, kahraman- harami dışında yaşanan savaşlar ve bu savaşlarda görülen şiddet olayları da tespit edilmiştir.

Kenan ile Hanzade:

Hamit padişah emir verdi:

- Gideceksiniz, o haramileri yakalayacaksınız! Getireceksiniz bana!

Bunlar, kimin peşine düştüler? Kahraman haramiyle Kenan Beyin peşine. Askerlerle haramiler karşı karşıya gelince, Kenan Bey, kahraman harami bir kayanın kenarına yaslandılar. Askerlerle ne kadar savaşıysalar da Hamit Padişahın askerleri daha güçlüydü. Bunları, yakalayıp kollarını bağladılar. Doğru attılar zindana her tarafa haber gönderdiler: padişah, yakalanan kırk iki haramiyi, falan gün falan meydanda darağacına çekecek! 87

Kenan ile Hanzade'nin peşine düşen vezirin oğlu mücadelesi ile Kenan'ın mücadelesinde de fiziksel şiddet sahneleri görülmektedir.

Kahraman haramiyle sıçrayıp atlarına bindiler. Hanzade hanımda silahşordu. Bu arada, Hanzade hanımda bir taraftan atına bindi. Gecenin bir zamanıydı. Bunlar kendilerini saranların arasına öyle bir daldılar ki! Bir cenk başladı. Kılıç sesiyle kalkan sesiyle gökyüzü sallanmaya başladı. E tabi bunlar ne de olsa on on beş kişi. Karşıdakilerse binlerce insan. Bunlar, her ne kadar karşılarındakilere zarar verdilerse de kurtulamadılar. Zalim vezirin oğlu, yanında bir kementçi getirmişti. Öyle kement atardı ki uzakta ne kadar haşarı ne kadar zorlu at olsa yakalardı. Baktı ki bunlarla kılıçla başa çıkmak mümkün değil. Ya? En iyisi, bunları kement atıp yakalamak. Zaten yorulmuşlardı. Gecenin bir vaktinde kementçiler, kement attılar. İlk önce kimi yakaladılar. Hanzade hanımı. Onun peşine Kenan beyi, onun peşine kahraman harami derken bunların hepsini yakaladılar. Kollarını bağlayıp, doğrudan geri döndüler. Tahtgaha doğru yürümeye başladılar. Vezirin oğlunu gyesi, bunların hepsini padişahın huzurunda teker teker idam etmek, öldürmek. 103

Kirman'a yaptıklarını öğrenen Ahmet şah Mahmut ve Umut'u cezalandırma şekli fiziksel şiddetin derecesini gösterir.

“Kirman'dan Mahmut'la Umut'un yaptıklarını öğrenen Ahmet Şah, onları birer atın kuyruğuna bağlayıp helak etti” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 161).

Köroğlu'nun Oltu Kolu hikâyesinde Ermeni Paşası ve Köroğlu arasındaki fiziki şiddet, kelle uçurmak, yok etmek gibi eylemlerle anlatılır.

“Köroğlu ilk önce kimin üzerine yürüdü? Doğrudan doğruya Ermeni Paşası'nın üzerine. Hemen kellesini uçurdu. Öbür taraftan dalmıştı milletin içerisine. Kim? Demircioğlu ve keleşleri. Demircioğlu, bir zarar gelmesin diye kılıcının ucuyla ilk önce arkadaşlarının kollarının bağını çözdü. Köse Kenan ocağın batmasın! Yağlı ip kollarını kesmişti. Kolunu sıvadıktan sonra aldı kılıcı eline hepsi bir taraftan düşmanın peşine düştüler. Oltu'da ne kadar düşman varsa yok ettiler” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 164)

Savaş sonrasında Tamara'nın da hile ve aldatmaları anlaşılmış. Bedensel bütünlüğü bozularak öldürülmesi gerçekleşmiştir.

Köse Kenan:

“Kalktı, Tamara'nın konağına gitti. Ocağın batmasın Köse Kenan! Yukarıdan aşağıya nasıl kılıcını salladıysa Tamara'nın kafasını uçurdu (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 165).

Bağdat Hanım ve Hafız Hikâyesinde, her gece Çıldır Gölü'nün karşı tarafından sevdiği kızı görmeye geçen Hafız, Bağdat'ın yaktığı çerağı takip ederek kıyı bulur. Bağdat Hanım ve Hafızı ayırmak isteyen Deli Osman ve kayınları, çözüm için Cazu Neneye başvururlar. Eylem ve davranışlarla başka birine temas yoluyla zarar verme fiziki şiddet olduğu gibi anılan eylemler üzerinden zarar verme bulunulması da bir tür şiddettir (Solak, 2017: 11).

Cazu Nene'nin, Hafız ve Bağdat Hanım'ı ayırmak için tavsiye ettiği planda, yer alan eylemler fiziksel şiddet eylemine uygundur.

Canu nene:

- “Eğer hava rüzgârlı değil, Bağdat Hanım çerağı yakıp karşı tarafa işaret verdiyse, siz ya çerağın yerini değiştireceksiniz ya da çerağı söndüreceksiniz! Yalnız bunu yaparken, tahmin edeceksiniz ki, oğlan gölün yarısına gelmiş, ortasını geçmiş bu tarafıyüzüyor olsun. O zaman, onun artık bu kıyıyı bulması mümkün değildir! Boğulup gider. Sizde kızı alırsınız” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 273).

Hafıza karşı yapılan plan, ölümle sonuçlanan şiddet, suikast olarak değerlendirilebilir. Bu suikast planını yapan nene, ugulayan ise Deli Osman'ın karısıdır.

“Hafızın gölün ortasına yaklaştığını zaman Deli Osman'ın karısı harekete geçti.

Cazu Nene, o gün Deli Osman'ın karısını çağırıp demiş ki:

- Sen, Bağdat'ın bu gece yakacağı çerağı falan saatte ya söndürecek sin ya da alıp başka yere götüreceksin (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 274)!

Kadın çerağı söndürmüş, Hafız'ın kıyıya ulaşmasını engellemiş, ölümüne neden olmuştur.

“Hafız kaybolmuş, bu haber, acı bir haber! Herkesin gözleri yaşlı. Herkes perişan dolaşırken, bir haber daha geldi ki: ocağın batmasın Hafız, Hafız'ın ölüsü bulunmuş. Tam kalaçanın karşı tarafında göle dik, yalçın kayalıklar vardır. Çıldır Gölü, Hafız'ı o kayalıkların arasına ölü olarak atmış” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 276)!

Kişilerin: Deli Osman, Kayın, Cazu Nene, Deli Osman'ın Karısı; başka bir kişi ve kişilere: Hafız, Bağdat, Hafızın ailesi; kasten, planlı ortak eylemleri olan çerağın yerini değiştirme sonucu zarar verme, öldürme, şiddettir.

5.2.3. Bedensel yoksunluk/ İşkence

Fiziksel şiddetin kişinin bedensel bütünlüğü bozacak veya bedeni tam olarak kullanamayacak biçimde görüldüğü hikâye kesitlerini de görmekteyiz. Kahramanların elleri kolları bağlanarak ya işkence etmeye ya ceza vermeye ya da öldürülmeye götürüldüğü şiddet durumları ve bu durumların başka şiddeti tetikleyecek halka olduğu tespit edilmiştir. Kişi kendi başına hareket etmeyerek başkasına fiziksel olarak bağlı konumdadır. Aynı zamanda kötü muamelenin de bir göstergesi olarak kişileri bedensel yoksunluğu ve zarar görmesinin söz konusu fiziksel şiddetin görüldüğü hikâyelerdeki örneklere yer verilmiştir.

Kenan ile Hanzade Hikâyesinde iftiraya uğrayan Hamit Han elleri kolları bağlanarak kardeşinin huzuruna cezalandırılmak üzere çıkarılır.

“Cellatlar, Hamit Han’ı kolları bağlı olarak doğrudan paşanın huzuruna götürdüler” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 66)

Padişaha yalan söylelediği anlaşılan fırıncı da cezalandırılmak için padişahın huzuruna elleri kolları bağlanarak çıkartılır.

“Cellatlar fırıncının kollarını bağladılar doğru padişahın huzuruna getirdiler” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 72).

Aile içi ve kadına şiddetin yaşandığı Kirman Şah Hikâyesi’nde eşini yanlış anlayan padişah, Mahbup’un başını kestirmek için cellatlara emir verir. Mahbup huzura getirilirken de elleri kolları bağlanır.

Cellatlar geldiler kimin yanına Mahbup hanımın yanına. Hemen, alelacele Mahbup Hanım’ı zirdest edip kollarını bağladılar. Doğruca saraya götürdüler” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 112).

İslam ansiklopedisinde *“incitmek, sıkıştırmak, acı çektirmek; kıvrım, hile”* gibi anlamlara gelen Farsça *şikenc* (*şikence*) kelimesinden Türkçe ’ye geçen *ışkence*, genel anlamıyla bir canlıya maddî ve manevî olarak yapılan haksız eziyeti, acı ve ıstırap veren muamele” (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ışkence> 05.02.2022) olarak şiddetin fiziksel boyutunun en zarar verici türü olarak değerlendirilir. Süleyman Paşa İrfânî’yi yanlış anlayınca zindana attırır. Zindanda Süleyman’ın gördüğü ışkence ağır boyutlarda gerçekleşir.

“Emir verdi cellatlara:

- Atın bunu zindana!

İrfânî’yi attılar zindana. Kız, kaldı Hürremzay’ın yanında. Süleyman paşanın bir Zindancıbaşı’sı vardı ki! Ocağın batmasın Zindancıbaşı! Cenabı Allah merhamet yağmuru yağdırdığı zaman buna bir damla bile düşmemişti. İrfânî’nin gece yarısına kadar vücudunu suyun içerisinde tutar, gece yarısından sonra da demir tarakla tarardı. İrfânî Hoca: acı, ıstırap içerisinde zindan da dursun” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 200).

Zindana atılarak ışkence Seyyad Bey ile Güllü Kız Hikâyesinde de görülmektedir. Seyyad Bey hem kementle bedensel olarak kısıtlanır hem de zindanda ışkence görür.

Yayla beyinin pehlivanları Seyyad Bey’i kementle yakalar.

İki kementçi nasıl kement atılsa, atın üzerindeki Seyyad Bey’in kollarını bağlayarak Yayla Bey’inin huzuruna getirdiler (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 293).

Bey emir verdi yanındaki pehlivanlara:

- Atın bunu zindana!

Zaten Seyyad beyin kolları bağlıydı. Pehlivanlardan biri onun atını diğeri silahlarını aldı. Götürüp attılar zindana. Seyyad bey, zindan içerisinde, kolları bağlı inim inlemeye dursun (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 294).

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan'da bağmanın baş vezir olmasını çekemeyen diğer vezirler iftira atarlar. Bunun karşılığında bağman ve tüm sülalesi zindana atılır. Bağmanın çocuğu bilinen Sevdakâr Şah da elleri kolları bağlanarak ve kötü muamele görerek cezalandırılmak üzere padişah huzuruna götürülür.

“...sözlerin manasını özü özüne arar iken bir de bahdı ki golları daldan kavrayıf bağlandı. Sağında bir cellet, solunda bir cellet olduğu halde onu bağdan sürüyüf çıhartmah istedişleri vahit Gülenaz Sultan'ın ne demeh istediğini anlayıf dönüf ona bahdıysa da celletler müsaade etmeyif, onu sürüde sürüde alıf padişahın dinanına götürdüler” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 612).

Letif Şah ile Telli Mihriban hikâyesinde Esfendiyar Pehlivan ve Letif Şah arasındaki tehditleşmeden sonra fiziksel mücadele başlar ve Letif Şah Esfendiyar Pehlivan'ın bedensel bütünlüğü bozarak öldürür.

“Letif şah eyce bi bahtı kidüşmanın başınnan dırnağına gadar olan her yanı zırhdı. Hardan zaval gılmah mümkün olar?” diye eyce dikkat getti ki başınnan zırhınana üstündeki zırh arasında bir parmah gibi bir yeri açıhdadı. Bir iki hamle etti, Esfendiyar hamleleri garşılığında onu ögle bir yanılttı ki o bedenimi goruyum diyende Letif Şah gıç gırıp bir nara attı gılıçnan hamle edip ele bir gılıç çaldı ki Esfendiyar'ın başı gövdesinden ayrıldı. Belke gırh ayah öteye düştü. Vücudu atın üstünde galdığı için de ürken at onu alıf ordugâhtan eşiğe gaçtı” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 727).

5.2.4. Kendine zarar verme/ intihar

Ardahan halk hikâyelerinde kendine zarar verme ve intihar, sevdiğine kavuşamayan sevgililerde görülmektedir. Babasının rızasının olmaması, araya giren rakipler, başka bölgenin insanına kız vermek istemeyenler yüzünden sevdiğine kavuşamayan kızlar, kendine zarar verme veya intihar ile tepki gösterirler.

Hanzade Sultan Zühre kızı çağırdı dedi ki:

- Kız Zühre! Bana bir zehirli yüzük getireceksin! Ben, hastayım deyip evlenme zamanını uzatacağım. Bakacağım ki çare yok, beni vezirin oğluna verecekler, o zaman bu zehirli yüzükle intihar edeceğim (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 96).

Kirman Şah hikâyesinde sevdiğine kavuşamayan Mahperi intihar eder.

Mahperi:

- Yarabbi! Ben güzel bir kızım! Bir padişah kızıyım! Acaba nereye gitsem? Ama insanoğlu namerttir. Bundan sonra, elime Kirman'dan başkasının eli değmesin! Cenabı Allah Kirmanla beni, hiç olmazsa öbür dünyada sırat köprüsünün başında karşılaştırır. Kirman'ım öldükten sonra, ben niye yaşayayım? Dedi.

Kalktı kür ırmağının en yüksek kayalık bir yerine geldi.

- Kendimi burdan ırmağa atıp intihar etmekten başka çarem yoktur! Dedi.

...

Attı kendini suyun içerisine ” (Türkmen, Taşhova, & Tan, 2020: 149-150).

Seyyad Bey’e kavuşamayacağını anlayan Güllü Kız da nedimesi ile intihar hazırlığı yapar.

“Bu sırada Nazlı ne yapıyordu? Nazlı da şöyle bir hazırlık içerisindeydi. Eğer ecel meydanında Taştan Pehlivan, Seyyad Bey’i yener, Güllü Kız’ı Taştan Pehlivan’a verirlerse, Güllü Kız’la birlikte zehir içip canlarına kıyacaktı. Nazlı, yaylada çok maharetli bir hekimdi. Otlardan zehir hazırlamıştı” (Türkmen, Taşhova, & Tan, 2020:303).

Gülistan ile Süleyman hikâyesinde sevdiği Süleyman’a kavuşmasının engellendiğini ve Süleyman’a tuzak kurulup öldürüleceğini anlayan Gülistan kendine zarar vermeyi, intihar etmeyi planlar.

“Gülistan Hanım Akça kızla beraber o komda intihar hazırlığı yapmıştı. Bir goşatın üzerinden ip sallandırıp intihar edecek. Sevdiğimden başkasına elim değmesin diye

- Eğer beni Süleyman’dan başkasına verirlerse Benim İçin Ölüm, benim için mezar evlenmekten daha iyidir, diyerek Akça kızla bu hazırlığı yaptı” (Türkmen, Taşhova, & Tan, 2020:363).

Ölüme hazırlık yapma, yaşanan engellenme, sevgilinin kaybedilmesi ile yaşamdan keyif alamama, çaresizlik ve tepki olarak ortaya koyulan eylemlerdir. Neden olacak gösterilen her durum şiddet unsurlarını taşımaktadır. Şiddetin şiddete neden olduğu ve tetiklediği anlaşılmaktadır.

5.3. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE SÖZLÜ ŞİDDET

Sözlü olarak kişilere zarar veren her dilsel saldırı ve eylem sözlü şiddet örneğidir. Ardahan halk anlatılarında muhatabına zarar verici kasıtlı bilinçli zarar verici, aşağılayıcı, küçümseyici, azarlayıcı vb. tespit edilen sözlü ifade gruplandırılarak ele alınmıştır.

5.3.1. Beddualar/Kargışlar

Halk kültüründe özellikle sözlü kültürde oldukça yaygın olarak kullanılan kargışlar, toplumun bakış açısını da yansıtan önemli dilsel zenginliklerimizdir. Kargışlar, *“çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak için dile getirdiği kalıp sözlerdir. Söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtmaları açısından önem taşıyan bu sözler, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye, şarta ve olaya göre değişir” (Harmanci, 2012: 10)* her söylendiği çevre ve zamanda farklı bir

işlev ve anlama sahiptir. Ardahan Halk hikâyelerinde kızgınlık çaresizlik, üzüntü sonrasında sıklıkla kargışlar ile karşılaşılır.

Başkasına kızgınlıkla edilen kargışlar.

“Allah senin canını alsın” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020:2)

“Baban ölsün ananda yanına uzansın” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020:88)!

“Allah ocağını batırsın” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020:176)!

Hem kargış hem de kötöleme ve kınama içeren söylemler.

“Ay padişah, senin öyün tikilsin ona sebep diyerdi ki insanoğluna ehdiyar olmazmış, ne olar sen hep bağman galaydın. O zaman heç değilse Gülenaz Sultan doya doya üzüne bahıp, onnan sora da canına gıyıf gurtarırdı. Sen gedif Abbas Şah’ın ölkesine Şah oldun, dalını unuttun” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 625).

“Biy öğün yihılsın Yemen Şahı’nın delisi budu mu, sen o düşü bunun için mü görmüştün” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 708)?

“Biy padişah senin insafın gurusun, men neyse oğul uşağımın günahı nedi” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 787)?

Direk karşısındakini hedef almayan kötüler için edilen kargışlar da metinlerde görülmektedir.

“Allah kötü insana, fitne insana hiçbir zaman fırsat vermesin” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020:101)!

“Allah müzevirin ocağını batırsın” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020:65)!

“Allah vaizin (arabozan) babasına pazar günü rahmet etsin” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 251)!

“Allah senin âhını goymasın” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 858).

Hafıza tuzak kurulup ölümüne sebep olunduktan sonra ailesi üzüntüden yurtlarından göç eder. Hikâyeye göre göç sırasında yurduna ettiği kargış kabul olur ve hala o yerde yerleşim yoktur.

“İki gencin murat alamadığını gören gerek Reşit Bey’le hanımı gerekse Albız’daki Mahmut Ağa, Hafız’ın anası, derler ki: bu acıya dayanamayarak o memlekette göç etmişler. Göç ederken de o memlekete beddua etmişler: “sen ki, iki gencin muradına ermesine izin vermedin.

Ambarların boş, kuyuların boş kalsın! Taşına, topağına yılan, çıyan sahip olsun! Yuvalarında baykuşlar ötsün” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 276)!

Gülistan’ın annesi kızına kızgınlığını dile getirdikten sonra çaresizlikle kargış eder.

- Kızım Allah senin canını almasın! Gör senin yüzünden başımıza neler geldi bak seni köyümüzün el ileri gelen ağasının oğluna istediler. Atlılar toplamış gelmiş Evde misafirler var ey seni de Allah elimden alsın (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 367)!

Sevgilisine üzüntü vermek ve kendi üzüntüsü dile getirmek için Esmer Sultan’ın Letif Şah’a yaktığı türküde kargış unsurları görülmektedir.

“Lele men bir ganayahlı zenneyem

*Gizli sırrım heç kimseler duymasın
Meni bu diyarda giryen eğliyen
Mehşere deh şed olufda gülmesin*

*Men Esmer Sultan'am yanaram oda
Elimnen günümnen düşmüşem cüda
Sene duam budu hekmet-i Huda*

Menim ahım Letif Şah'a galmasın" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 767-768).

Celal Vezir muradına ermek için Salman Bey için kötü dilekte bulunur. Gövdesine okların saplanması ölümünü istemek anlamında kargıştır.

*"İnşallah son muammayı bilmez, tele tohunar ohlar gövdesine saplanıf
geder. Men de muradima nail olam" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 838).*

Genellikle kızgınlık, çaresizlik üzüntü sonucu duyguları ifade etmede kötü dilekleri barındıran, ilahî güçten yardım istenilen sözler olarak görülen kargışlar Ardahan yöresinde hem anlatı metinlerinde hem de sözlü kültürde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

5.3.2. Tehdit, Ölüm Emirleri ve Kanlı Gömlek

Ardahan halk hikâyelerinde, tehdit başkasın karşı zarar verici uyarlar olarak karşımıza ve öldürmekten bahseden sözel unsurlar olarak tespit edilmiştir. Hikâyelerde harami ve kahraman karşılaşmalarında sıklıkla tehdit unsurlarına rastlanılmıştır. Birbirini alt etme ve yenmeye yönelik sözlemler tehdit içeriklidir.

Kenan ile Hanzade hikâyesinde Kahraman Harami, Kenan'a karşı yaptığı oyunu almazsa kellesini kesmekle tehdit eder.

*"Kahraman harami dedi ki delikanlı seninle bir oyun yapacağım. Eğer benim
oyunlarıma cevap verirsen, seni affedeceğim. Yok cevap vermezsen, kelleni
keseceğim" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 84).*

Reyhan Arap ve Kirman arasındaki karşılaşma sözlü tehditlerle başlar. Kirman harami tehditlerini küçümser ve hiddetlenir.

*"Reyhan Arap:
Dinle sözlerimi ey garip oğlan
Ne sebepten bu diyara gelmişsen
Nicesini tuzağıma düşürdüm
Ölmek için bu pazara gelmişsen.*

*Alemlere bildirirem
Güllerini soldururam
Sen civansın be hey oğlan
Bir kılıçla öldürürem.
Kirman, böyle bir baktı:*

- *Peh peh peh! Ocağın batmasın! Ulan kulun canını Allah alır! Sen kimsin ki beni öldüreceksin” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 129)!*

Kirman'ı alt edemeyen ve dost olan Reyhan Arap, Kirman kaybolduğunda ona zarar verenler için tehditler savurur.

- *Arkadaşlar! At binin, silah kuşanın! İstikamet, önümüzdeki Karakaytaz! Karakaytaz, gider nerde durursa mutlaka Kirman'ımızın başına orda bir felaket gelmiştir. O şehri, tarlaya çevireceğim, üstüne de darı ekeceğim! O memlekette taş taş üstünde bırakmayacağım ” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 153)!*

Her şeyi yıkmak, yok etmek anlamına sahip olan taş üstünde taş bırakmamak, şehri tarlaya çevirmek sözel şiddetin en kızgın şekli olarak görülmektedir. Kirman'ın atı Tiflis'te durduğunda Tiflis paşası da aynı şekilde tehdit edilir.

“Eyy Yusuf Paşa!

- *Benim Karakaytaz'ımın gidip duracağı bir yitiğim, bir kaybım vardır! O kaybımı, bana sağ olarak teslim etmezseniz, sizin bu Tiflis şehrini, ilk önce güzel bir nadas, yani herk edeceğim. Ondan sonra üzerine arpa ekeceğim. Üzerine tapan vurup memleketime gideceğim” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 155).*

Seyyad Bey ile Güllü Kız hikâyesinde tehdit unsurları hikâye boyunca yer alır.

Seyyad Bey ile Güllü Kız hikâyesinde Seyyad Bey kaybolduğu sırada kız kardeşinin bulduğu çözüm, tehdit ve şiddet içeriklidir. Siyasî gücün kötüye kullanılmasını, cezalandırma olarak yedi neslin yok edilmesi tehdidin içeriğinde dikkat çeken şiddet unsurlarıdır.

- *“Baba senin elin kolun uzundur. Her tarafa haber salacaksın. Eğer kardeşimi, bir yerde tuzağa düşüren varsa, eğer kardeşimin başına bir felaket getiren varsa, onun yedi neslini yeryüzünden keseceksin” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 285).*

Seyyad Bey bilmediği bir obadan geçerken Güllü Kız'ı görünce at oynatır. Obanın kurallarına ters olan bu durum Seyyad Bey içinde şiddet yaşayacağı olaylar silsilesinin başlangıcı olur. İlk olarak yakalanması için emir verilir ve esir edilir. Yayla Bey'i pehlivanlarına yabancı delikanlı için emir verir.

- *“Derhal pehlivanlarıma haber verin! Bu delikanlıyı acele elleri kolları bağlı olarak istiyorum! Dedi” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 293).*

Seyyad Bey esaretinin sonunda idamla tehdit edilir.

- *“Bizim töremiz, bizim geleneğimiz budur! Bizim yaylamızda, kim aykırı bir hareket ederse onun başı kesilir! Sende bizim yaylamıza gelmiş, at kişnetmişsin, at oynatmışsın. Senin hakkın ölümdür ama biz seni ölüme, bir kılıçla başını keserek göndermeyeceğiz. Töremize, geleneğimize göre, senin karşına bir pehlivan çıkaracağız ve sen o pehlivanla güreşe tutuşacaksın. O pehlivana gücün, kuvvetin yettiyse, senin ifadeni o zaman alacağız” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 299).*

Seyyad Bey ve Taştan Bey karşılaştıklarında önce sözel tehditler başlar. Taştan Bey:

*“Yayla benim, oba benim, el benim
Başına tuzak kurmaya geldim
Kılıç benim kalkan benim, kol benim
Okumu sinene vurmaya geldim.
Deyince Seyyad Bey dedi ki:
- O oku sineye kimin vuracağı biraz sonara belli olur!
Taştan Bey:
Akıtırım gözlerinin yaşını
Terk edersin toprağını taşını
Biraz sonra keseceğim başını
Postunu güneşe semeye geldim”* (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 300).

Son olarak Seyyad Bey sözle mücadelenin olamayacağını belirtir. Çözümünde ise yine şiddet unsurları bulunur.

- Pehlivanlık böyle belli olmaz! Şöyle ikimizde kılıçları atacağız kenara. Er meydanında güreş tutacağız. Kim kimi yıkarsa, yenilenin başını o kessin (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 301)!

Yayla Beyi'nin en güçlü pehlivanını hem sözde hem de güçte yenen Seyyad Bey, hile ve tuzak ile alt edilmeye çalışılır ve Yayla Beyi yakalanması, esir edilmesi ve öldürülmesi için emir verir. Yapılanların şiddet dolu olduğu ve yanlışlığı anlatımda da görülmektedir.

“Ataların meşhur bir sözü vardır: “namertliğe, puşluğa, kallesliğe dağlar bile dayanmamış. Yayla Beyi, orada gizlice emir verdi, kime? Yaylada Seyyad Bey'e kement atarak yakalayan insanlara:

*- Eeey kementçiler! Kement atıp hemen bu delikanlıyı yakalayacaksınız!
Benim sözüm sözdür. Sonra da başını koparacaksınız!*

- Kementçiler, o yağlı kementlerini şöyle uzaktan Seyyad Bey'e nasıl attılarsa, aynı bir kuşu kafese koyup yakalar gibi yakaladılar (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 303).

Baş koparmak, baş kesmek, tuzak kurmak, sineye ok vurmak, yerinden yurdundan etmek, postunu güneşe sermek gibi sözelde kendini gösteren zarar vermeye, öldürmeye, sürgün etmeye yönelik tehdit unsurları sözel şiddet olarak kendini göstermektedir.

Gülistan ile Süleyman Hikâyesi'nde Süleyman'ın Gülistan ile evlenmesini istemeyen rakipleri tuzak kurup öldürmek için emir verirler.

*- Eğer Süleyman 40 gün içerisinde bu taraflara gelirse onu yok edeceksiniz.
Onu öldüreceksiniz dedi* (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 358).

Kirmana bakıp büyüten bağman vezir olunca diğer vezirler tarafından iftiraya uğrar. Sorgulamadan iftiraya inanan padişah makamının gücü ile bağman için ölüm emrini verir.

“Padişah emir verdi:

- Kırk iki tane darağacı kurulsun!

Padişah öyle bir hiddetle öyle bir yüksek sesle bağırdı ki:

- Cellat!

- Emret padişahım

- *Şu vezirin yedi neslini toplayın! İlk önce bunun yedi neslini keseceğim. Ondan sonra haramileri idam edeceğim*” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 87-88).

Şahın veya yöneticinin ölüm emrini aile bireyleri için de verdiği görülmektedir. Eşini yanlış anlayan Ahmet şah ölüm emrini verir. Aile içi şiddeti de barındıran emirde, başını vurdurmak için karar alır fakat vezirin iknası sonucu ölüm ya da sürgünden birini tercih etmesi halinde sürgüne gönderilmesi ve orada öldürülmesi, ölüm nişanı olarak kanlı gömleği istenir.

Ahmet şah:

- “Cellat!

- Emret padişahım!

- Gideceksiniz, gül bahçemdeki, ailem Mahbup Hanım’ın kollarını bağlayıp divana getireceksin!

Cellatlar mahbup hanımı divana getiri getirmez padişah emir verdi:

- Bunun kafasını vuracaksın!

- Sözüm sözdür! Ya bunun kellesini keseceğim ya da bu memleketten sürgün edeceğim!” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 112-113).

İrfânî Hoca ile Türkmen Kızı Hikâyesi’nde de İrfânî’yi zindana atan ve sevdiği kızıdan ayıran Süleyman Paşa eşi tarafından tehdit edilir.

- “Paşa hazretleri!

- Buyur Hanım Sultan!

- Paşa hazretleri! Yarın şehrin kadısını, müftüsünü, âlimini ulemasını topla! Ben senden ayrılıyorum!

...

- Yoo Paşa! Senin beyin merkezlerin boştur. Senin aklın kesmez bu işe! Sen aşkın, meşkin, sevdanın ne olduğunu bilseydin, İrfânî’yi sevdiğinden ayırmazdın. Ya İrfânî ’ye sevgilisini vereceksin, muradına erdireceksin ya da ben senden ayrılacağım” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 202).

Süleyman Paşa ayrılıkla tehdit edilirken küçük düşürücü, hor görme, hakaret edici söylemlere de maruz kalarak sözel şiddete uğramıştır.

Karşılıklı tehdit harami ve kahraman karşılaşmalarında ilk olarak yaşanan sözel şiddettir. Sözel olarak tehditte birbirine baş edemeyen rakipler fiziksel olarak mücadeleye girerler. Karşılıklı tehditlerde hakaret, kibirle bakma, incitme, azarlama, korkutma gibi sözel şiddet unsurları görülmektedir.

Deli Becan ve haramı başı karşılaşmasında da sözel şiddeti barındıran tehdit görülmektedir.

“ALDI DELİ BECAN

Laf atıf hersli söyleme

Ataşım cana yerişir

Gazabımnan can gurtaram

*Ad alır, şana yerişer
ALDI HARAMİBAŞI
Gelmişem cıda atmaya
Av edif şikâr tutmaya
Bu herfi ayırd etmeye
Beş yüz bin mana yerişer
ALDI DELİ BECAN
Sahab ol namus arına
Düşmerem fehle toruna
Güvenme gendi zoruna
Hasımın sene yerişer
ALDI HARAMİBAŞI
Haramıbaşı'nın şanı
Baş kesif töhmehdir ganı
Hışmının hak-i Yeksanı
Beş yüze bine yerişer” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 630).*

Esfendiyar'ın harami başını tehdidi de şiddet içerikli söylemdir. Kendini cellat olarak tanıtır.

*“ALDI ESFENDİYAR
Öz elinnen girme ecel gahrına
Men çoh ceng-i Nuh Tufanı görmüşem
Cevlan edif gismetimi arardım
Avgahımda sen şikârı bulmuşam
Alaylar dağıdar, ordu bozaram
Gırh düşmanı bir cıdaya düzerem
Gan içmeyen günü gamgin gezerem
Men bir can alıcı cellad olmuşam” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 725).*

Gevher Hanım ve Salman Bey karşılaşmasında da Gevher Hanım Salman Bey'i tehdit eder.

*“ALDI GEVHER HANIM
İndi men gederem celletler geler
Oğlan senin halın necelenifdi
Fani dünya değil ağyardan halı
Sanma zulmat oluf gecelenifti” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 800)*

Padişahın lelesini ve yedi sülalesini öldürmekle tehdit eder.

"Mene bah Goca Lele, benim balam ne şeremet olufsa senin oğlun Ehmet Şah'ın yanında oluf, indi sene möhlet verecem. Ya balamın dermenını taparsan ya da senin yeddi süleleni kökünne gazarım" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 688).

Celal Vezir'in Salman'ı ele geçirmek için Salatin cariyeyi yedi sülalesini yeryüzünden silmekle tehdit eder.

“Eğer dedihlerimi yerine getimezsen bunu eyi bilmiş ol ki yeddi neslini yer yüzünne kesdirif bütün tahlugatını kestirerem” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 803).

Formülistik sayı olarak dikkat çeken, inançlar ve uygulamalarda da önemli olan yedi sayısını cezalandırmanın şiddeti olarak dikkat çeker. Yedi sülalesini kesmek, yedi neslini yok etmek uygulanacak şiddetin gücünü ve etkisini de belirtmektedir.

Mihriban Sultan'ı kışkanan ve Letif Şah'a göz koyan cariye Ağca Kız, Letif Şah'ı hem iftira hem de tehdit içerikli söylemlerle korkutur.

"Ağca Gız'ın da aradığı zatan buydu. Geldi dengin arhasına geçti, birez galdırıştır ki uzandı Letif Şah'ın iki yanağınan da doyanata öptü. Letif Şah gızmah istiyende de:

"Mene bah bezirgen balası öyle bir bağıramki dünya âlem üzerimize gelir. Onnan gerisinide özün düşün." Diyif ve heç bir şey yapmamış kimi başladı yerimeğe" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 704).

Mihriban Sultan Letif Şah'ın has bahçede olduğunu kimseye söylememesi için Ağca Kızı tehdit eder.

"Evet, Letif Şah değilen işte bu deliganlıdır. Sennen bir yerde ses çıktığını duyarsam kelleni kestirerem haberin olsun" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 708).

Esmer Sultan Esfendiyar pehlivanı Letif Şah'ın öldürdüğüne inanmaz ve kendisiyle güreş tutmasını ister. Eğer yenerse Letif Şah'ın başını kesmekle tehdit eder.

"Sene şartım meni alta aldığın an hemen başımı kes. Özün de çepiyh kaç. Zaten men seni yengersem başını hemen kesece, haberin olsun" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 749).

Ardahan halk hikâyelerinde dünyalığı verip ahiretliğe karışmamak deyimini şiddet için kullanıldığı da tespit edilmiştir. WHO tanımında yer alan zarar verme tehdidinde bulunma, sözel eylemde kendini göstermektedir.

"Salih Bezirgân Kenan Bey'e kızgın şehirde ilan etti ki kim Kenan'ın geldiğini bana haber verirse onun dünyalığını verip ahiretliğine karışmayacam gayesi Kenan'ı öldürtmekti" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 91).

Letif Şah hikâyesinde eş bulması için görevlendirdiği şekilcisini (ressam) dünyalığını verip ahiretliğine karışmamakla tehdit eder.

"Fes Sultanı henüz evlenmemişti. Yanına şikilcisini çağırır ona:

"Fes ölkesini fes ölkesinde yoh ise diğer memletleri gez dolan mene münasip bulduğu kızların birer şikilini geti. Şikili beğendim bu dünyalığı vererem, ahiretine karışmam, münasip birini bulamadınsa o zaman bu ölkeye heç gelme ki senin kelleni kestirecem" (Alptekin & Çoşkun, 2006: 718).

Genel olarak Ardahan Halk hikâyelerinde korkutma, ölüm üzerine gözdağı verme, zor durumda bırakma, sınaama amaçlı tehdit unsurlarının kendini sözel şiddette gösterdiği tespit edilmiştir.

Ölüm emri olarak kanlı gömlek motifinin bulunduğu eylemlerde sözel şiddetin ve devamında fiziksel şiddetin varlığını gösteren siyasal şiddet örnekleridir.

Kirman Şah hikâyesinde Ahmet Şah eşi Mahbup'un kendisini aldattığını düşündüğü için ölüm emri verir. İlk emri de kellesini uçurmaktır. Fakat yaşlı vezirin toplumun tepkisini hatırlatma ve itibarına toz kondurmama çabasından dolayı gözden uzak ölüm emrini verir ve delil olarak kanlı gömleğini ister.

“Mine Hanım, orda buna bir bade zehir verir, Allah'ın emriyle öldü diye kanlı elbiselerini size gönderir. Böylece sizin sözünüzde yerine gelmiş olur. Bu memlekette, el âlem içerisinde, hiç olmasa; padişah kendi ailesinin başını vurdurdu! Demezler.

Ahmet Şah bacısı mine hanıma:

“Eğer mahbubu hanımı kendim burada kendim öldürseydim töhmet altında kalırdım. Sana gönderiyorum. Orada buna vadeli zehir vereceksin. Öldükten sonrada, elbiselerini bana göndereceksin” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 114).

Sevdakâr ile Gülenaz Hanım hikâyesinde Perçem Sultan, Gülşah cariyenin eşi Şahoğlu Şah Abbas'tan hamile kaldığını öğrenince hemen cariyeyi ortadan kaldırmanın yollarını arar. Gülşah'ı Şah'ın korkusundan direk öldüremeyeceği için cazı neneyi bulur. Cazı neneden bebek doğduğunda Gülşah ve bebeği ortadan kaldırmasını ister. Ölüm delili olarakta kanlı gömlek ister.

“Men sene tarif edeceğim evde bir genç avrat vardı. Bu avrad hamiledi, görüm eger seni dogmuyufsa özünü, dogufsa hemi özünü hemi uşağını telef eğleyif gannı gömlemlerini mene getirecehsen” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 583).

Celal vezir her fırsatta Salman Bey'e zarar vermek ve öldürmek için fırsat kollar ve fırsat eline geçtiğinde de ölüm emrini verir. Ölüm delili olarak da kanlı gömleği istenir.

“Salman Bey'i öldürüf gannı gömleğini mene getirecehsen” (Alptekin & Çoşkun, 2006: 849).

Kanlı gömlek motifinin olduğu yerde karşımıza çıkan ölüm emri bakımından sözel; emri veren bakımından mevki/makam yönünden siyasi; gerçekleşmesi için gömleğe kanın bulaştırılması hayvana şiddet; kişinin emri verenden uzaklaştırılmak ve terk edilmek bakımından sosyal; tüm bunları yaşayan açısından psikolojik şiddeti barındırmaktadır.

5.3.3. Azarlamalar ve Hakaretler

TDK sözlük anlamı *“bir kişiye yaptığı kusurdan ya da hatadan dolayı söylenen incitici sert sözler”* (<https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/azar-ne-demek-tdk-sozluk-anlami-nedir-azarlamak-ne-demek> 15.02.2022) verilen azarlama ve azar Ardahan halk hikâyelerinde de sıklıkla karşılaşılan sözel şiddettir. Amaç hedef aldığı kişiyi rencide etme, incitme, kırma ve kızma için kullanıldığı görülmüştür. Azarlamaların genellikle

hakaret de içerdiği anlaşılmaktadır. Hikâyelerde azarlamaya yönelik, karşındakine bilinçli ve kasten zarar veren sözel şiddet eylemleri tespit edilmiştir.

“Ulan zalim oğlu zalim ulan!

Ocağın batmasın! Ulan, hayırsız oğlu hayırsız!

Sersem oğlu sersem! Sen kimsin? Nerenin tezgininin (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 71-72?

“Ulan zalim oğlu zalim! Karnını doyurdum, eğnini giydirdim. Bugüne kadar getirdim” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 76).

“O tembelin oğlu tembel!

Kalk ulan zalim oğlu zalim” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 78).

“Namert oğlu namertler” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 146)!

“Sersem oğlu sersem” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 173)!

Hasan Bey kendilerini Tamara'nın tuzağına düşüren Köse Kenan'ı her fırsatta azarlar ve babasına yönelik hakaretlerde savurur.

- *“Sus ulan! Senin baban da böyle hayırsızdı. Güzel bir kadın bulduğu zaman hep kendi önüne çekerti.*

...

- *Sus ulan! sersem oğlu sersem! Ulan biz koyun muyuz, kuzu muyuz? Ulan biz keklik miyiz ki tutup bizi avlayacaklar. Senin karşındaki koskoca Köse Kenan'dır. Kimi tutacaklar?*

...

- *Sus, sersem oğlu sersem! Baban da böyleydi. Bir yerde kaldığı zaman başlıyordu ağlamaya! Şunu yapma, bunu yapma! Hele ben olmayaydım, o yiğitlikten dem vurabilir miydi” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 173)?*

- *“Vay zalim oğlu zalim! Senin kollarını bağlamışlar. Bir de diyorsun ki; “tutulsun toyum!” Behey şaşkın! Neyin tiyu tutulacaktır (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 305)?*

- *Zalim oğlu zalim, merhametsiz oğlu merhametsiz (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 349).*

Mihriban Sultan'ın total cariyesi diğer cariyelere küfür ederek hitap eder.

"Allah sizi yarıtmasın, itoğlunun kızların men olmasam bilmeme sizin bu halınız ne olacah, size paltar almağa gedirem" (Alptekin & Coşkun, 2006: 702).

Ağca Kız Letif Şah'ı tuzağa düşürmek için hambalı azarlar ve kandırır.

"Ola hambal oğlu hambal sen heç duymadın mı ki Mehriban Sultan'ın sarayının yanınan geçenlerin boynunu vururlar" (Alptekin & Coşkun, 2006: 703).

Eyyam Müneccim Turnatel Hanımın hastalıktan değil de aşk badesinden böyle olduğunu söyleyince, Müresseb Şah hiddetle Müneccim'i azarlar.

"Seni haddini bilmez yalançı seni, harda görülüfdü bir şah gedesi heç tanımadığı bir gedeye aşih olsun?" diye Eyyam Müneccim'e gızdı, dalınan da

onun zindana atılmasını emir edif hersli hersli galhıf getdi sarayda tahdına oturdu” (Alptekin & oşkun, 2006: 790).

Müresseb Şah’ın aşktan anlamayan tavrı, makamından aldığı güç ve makamının yüceltici algısı sözel ve fiziksel şiddet eylemlerine neden olmuştur.

Gara Celal Vezir de kendisine haber vermeye gelen Çanhır Çölpe’yi aşağılayıcı şekilde azarlar. Pis, münzir, münzürlemek fesatlık ve kötülük etmek maksatlı kullanılan sözel şiddet unsurlarıdır.

“Celal Vezir de:

"Ola pis münzir buradan cehennem ol get, gene yalannan kimi münzürlügeceksen?" Ayağı birez ter tutan Çanhır Çölpe:

"Ele seni müzevirlemeye gelmişem. Ehmet Vezir'in oğluna verdiği gızın hardadı, onu neden özgesine geçirttin?" diye sertçe soranda Celal Vezir ele bir hiddetlendi ki bütün sufatı gapgara kesildi. Hemen emir verif Çanhır Çölpe’yi zindana attırdı. Bir adam da yollayıf Gevher Hanım’ı sarayında arttıysa da giden adam birez sora gelif Gevher'in gayıf olduğunu, kimsenin de yerini bilmediği heberini söyledi. Celal Vezir annadı ki Çanhır Çölpe bir şeyler bilir, Çanhır’ı zindandan getirmeleri emrini verif özü de başdadı bu işin içinde ne kimi bir iş olduğunu annamaya” (Alptekin & oşkun, 2006: 814).

5.4. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE PSİKOLOJİK ŞİDDET

Bütün şiddet türlerinin arka planında olan ve karşısındaki kişiyi duygusal olarak örseleyen, yıpratın, özgüvenini zedeleyen her sözel ve fiziki eylem psikolojik şiddete neden olur. Psikolojik şiddet bazen kişilerin kendi varlığı olarak da görölmektedir. Sürekli negatif, kıskanç, çekemeyen ve arkadan iş çeviren kişilerin varlığı bulunduğu ortamın psikolojik olarak çökertilmesine neden olmaktadır. Maruz kalan kişilerin kendi duygusal bütünlüğünü bozan duygu durum bozuklukları, kendini değersiz hissetmesine neden olur.

Kişilik olarak kötülük eden ve ettiği kötülükle çevresine hem fiziksel hem psikolojik hem de sosyal şiddet uygulayan kişilikler: Köroğlu'nun Oltu kolunda Tamara ve eşi Oltu Paşası; Bağdat Hanım ile Hafız hikâyesinde kötülük ve tuzakta başvuru olan cazu nene, Sevdakâr ile Gülenaz Hanım hikâyesinde kötülüğü gerçekleştiren cazu nene ve Keloğlu; Latif Şah ile Telli Mihriban hikâyesinde aldatan, tuzak kuran topal carıye Zernişan ; Salman Bey ve Turnatel Hanım hikâyesinde Çanhır Çölpe, Gara Celal Vezir, Gaddar-ı Zengi; Ferhat Bey ile Gülşah Hanım hikâyesinde Gecer Gaman, tespit edilmiştir Ardahan halk hikâyelerinde analiz ve tespiti yapılan şiddet türlerinin psikolojik şiddeti de barındırdığı görölmektedir. Korkunun yön verdiği ve şekillendirdiği kararlar ve

davranışlara da rastlanılmıştır. “*Korku, herhangi bir uyarının tehdit edici olarak algılanmasıyla ortaya çıkan savaş ya da kaç tepkisiyle sonuçlanan duygusal bir tepki olarak da nitelendirilebilir*” (Eren, 2005: 48) Ardahan halk hikâyelerinde korku yaratan uyarın genellikle şiddet uygulayandır.

Celal Han’ın korkusundan dostu Hamit Han için bağların isminin değişmesinin kendisi için iyi olmayacağını söyler.

“*Salih bezirgân dedi ki:*

- *Han sağ olsun! Ama bu işin sonu belki felaket olur. Senin için zulüm olur”*

(*Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 65*).

Celal Han’ın sürgün ya da cellat etme tercihinin karşılık Hamit Han’ın malına ve devletine sahip olmak isteyen Salih bezirgân kendi hanı için ölümü tercih etmesini önerir. Hamit Han’ın üstünde kurulan psikolojik baskıyı artırır.

- “*Valla han sağ olsun! Ben sana bir şey diyeyim mi evvelide Şam ahiri de Şam. Derler ya evvelimizde ölüm ahirimizde ölüm. Nasıl olsa ölçeğiz he babam bir an önce git başını vurdur hepsinden hayırlıdır”* (*Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 67*).

Kenan Bey’in Hamit Han’ın oğlu olduğunu anlayan Ahmet Şah da Kenan’a yapılan işkencelerden sonra tahtından, tacından ve başından korkusunu dile getirir.

“*Ahmet şah:*

- *Ulan ocağın batmasın! O benim en yakın dostum, en sevdiğim insandır! Eğer o bu olayı duyarsa, bizim tacımızı, tahtımızı elimizden alır, başımızı uçurur”* (*Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 104*).

Kirman Şah hikâyesinde ülkenin zülümkar padişahından herkes çok korkmaktadır. Evine kız istenmeye gidilen ev sahibinin korkusu da padişahın zalimliğinden kaynaklanmaktadır.

“*Vezirler, Ali beyin evine gelince, Ali beyi tutu bir sancı: “ bizim padişahımız çok zülümkar bir padişaktır. Acaba, yanlış mı yaptım, bir kusur mu işledim ki evime geldiler? Yoksa sülalemi yeryüzünden mi kesecektir”* (*Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 109*)?

Eşini yanlış anlayan ve ölüm emrini veren Ahmet Şah bunu gerçekleşmesi için kız kardeşinin yanına gönderir. Kız kardeşi, Ahmet Şahın emrini yerine getirmese yedi neslinin yok olacağından korkar.

- “*Biz yarın sabah burada ilan edeceğiz ki, ta Horasandan gelen Ahmet şahın hanımı Mahbup sultan, hakkın emrini bitirdi, öldü. Biz onun cenazesini defnedeceğiz! Millet toplanıp cenazeyi kaldıracaktır. Bizde Mahbup’ un elbiselerini kardeşime göndereceğiz. Yoksa kardeşim emerim yerine gelmedi diye buraya gelirse, yeryüzünden neslimizi keser”* (*Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 115*).

Mahperi’yi dev kaçırdıktan sonra cariyeler padişaha haber vermeye kokar.

- “Acaba, padişaha biz durumu nasıl anlatsak duyarsa, neslimizi keser”
(Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 138)!

İrfânî Hoca hikâyesinde, eşi tarafından tehdit edilen Süleyman Paşa İrfânî'yi sevdiğinden ayırmaz. Kars Paşası'ndan korktuğu için onu sürgün eder.

“Sabahleyin divan kuruldu. Süleyman paşa emir verdi cellatlara. İrfânî'yi kolları bağlı olarak getirdiler huzura.

Paşa dedi ki:

- İrfânî! Benim üzerimde bir amir vardır. Üzerimdeki, senin amcan Kars Paşası'dır. Ondan gelen ferman üzerine sevdiğini elinden alıp babasına verecektim. Bunu yapmayacağım. Ama canımı kurtarmak için seni buradan sürgün edeceğim” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 203).

Yedi neslin kesilmesi, baş, taht ve taç korkusunun hâkim olduğu ve korkuyu yaratan uyarıcının padişah, han, paşa vb. unvanların şiddet uygulayan kişilerin çevrelerinde psikolojik baskı ve korku yarattığı görülmektedir.

Halk hikâyelerinde dikkat çeken diğer bir korku göstergesi ise siyasi şiddeti de barındıran kişilerin şiddet yönü ifade eden dört hikâyede karşımıza çıkan “gökyüzünde kuş görse kanat, yeryüzünde katır görse tırnak salar” ifadesidir.

Kenan ile Hanzede hikâyesinde haramibaşının zalimliğini anlatmak için şiddet içeren ifadeye başvurulmuştur.

“Burası Kahraman Harami diye bir harami vardı. Burası ona aitti. Bu adam öyle kahraman, öyle zalim adamdı ki, kuş gelse kanat, katır gelse tırnak salardı onun bulunduğu yerde” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 81).

Seyyad Bey ile Gülli Kız hikâyesinde Zaman Bey'in kötülüğü vurgulanırken yine aynı söyleme başvurulmaktadır.

“Kırk çeşmeli şehrin içinde kim yaşarmış? O devre o zaman göre, bir bey yaşarmış ki, beyin ocağı batmasın! Bunun korkusundan, gökyüzündeki kuşlar görse kanat salar, yeryüzünde yürüyen katırlar görse tırnak düşürürmüş (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 277).

Emirhan ile Sümbül Hanım hikâyesinde Sümbül Hanım Emir Han'ı tehdit ederken babası İsak Paşa'nın korkulacak biri olduğundan bahseder.

“Heey delikanlı! Burası, benim babam İshak Paşa'nın yurdudur! Buraya kuş gelse kanat, katır gelse tırnak salar. Siz kşmden emir, izin aldınız da buaraya geldiniz? Sizi bir daha burada görmeyeceğim! Yoksa, yedi neslinizi, yedi soyunuzu keserim! Dedi” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 406).

Celal Bey ile İpek Sultan hikâyesinde haramibaşının şiddet de ne kadar ileri gittiğini ve vasıflarını tarif edilirken kullanılan dilsel ifadeler, korkunun da derecesini göstermektedir.

“Harmaibaşı, ocağın batmasın, öyle bir adamdı ki, öyle zalim bir adamdı ki! Yanında kırk adamı vardı. Gökyüzünde uçan kuşlar, yeryüzünde yürüyen katırlar, karıncalar bile onun etrafındaki yollardan, etraftaki semtlerden geçmezdi. O

haramibaşı'nın zulü bana da dokunur, zalimliği bana da dokunur diye" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 447).

Haramibaşı Celal Bey'i tehdit etmesinde aynı söyleme başvurarak kendinden bahseder.

"Hey delikanlı! Sen nerelisin? Burayı sahipsiz mi belledin ki; gelmişsin benim kahramanlarımın olduğu yerde, benim bulunduğum yerde, kendi kendine yiğitlik taslıyorsun? Eğer benim adımlı duysaydın, sende gökteki kuşlar gibi kanat, yerdeki katırlar gibi tırnak düşürürdün! dedi (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 450).

Muhatabına korku salarak güç sahibi görülen kişiye karşı başkaldırışını veya karşı koymasını bertaraf ederek hakimiyet kurma amacı da taşıyan tehdit, yaşanmış olaylarda şiddetin varlığını da hissettirmektedir. Kendi bölgelerinde egemenliğini kabul ettirmek, kontrolü sağlamak için başvuru olan tehdit söyleminde, şiddetin kontrol mekanizması olduğu ve şiddete başvurulduğunu da göstermektedir.

5.5. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE SOSYAL ŞİDDET

Ardahan halk hikâyelerinde sosyal şiddet olarak değerlendirebileceğimiz tespitler, toplum tarafından duygusal olarak küçümsenmeye yol açacak durumlardır. Kişilerin yaptığı ya da yol açacağı şiddet olaylarında toplum tarafından duygusal olarak alacağı zarardan çekindiği için şiddetten vazgeçmesi veya daha detaylı düşünüp başka çözüm yolları bulması tespitlerimiz arasındadır. Psikolojik şiddet olarak da değerlendirilen durumlardan en sık karşılaşılan kınanma ve iftira ile karşı karşıya kalma durumu tespit edilmiştir.

5.5.1. Halkın kınaması

Toplumdan çekinme, toplumun baskısını dikkate alma, dışlanma kokusu toplumsal şiddeti; kişilerinde toplumsal yargılarından çekinmesi sonucu fiziksel, psikolojik şiddete başvurduğu hikâyelerden anlaşılabilir.

"Eyy adaletli padişah!

Kurt kuzuyla otlardı ama şimdi yolar kesilip, bezirgânlar soyulmaya başladı. Memleketine kırk harami yerleşmiş. Bu haramileri yakalayıp cezalandırmazsan seni Allaha havale ediyoruz" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 87).

- Padişahım sen ülkeler arsında; anlı şanlı, herkesin saygı duyduğu, dehşetinden titrediği padişahsın. Eğer sen mahbubu öldürürsen diyecekler ki: "yahu, Ahmet şaha bak! Bir ailesine sahip olamamış. Başkasıyla onun bununla görmüş de ailesinin başını kestirmiş!" bu, sana ve ülkemize, leke olur (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 114)!

Kirman Şah hikâyesinde, Kirman'ın Mahperi'yi kurtarması, devi öldürmesi, devin kulağını burnunu kesip delil olarak yanına alması, Mahmut ve Umut'un kıskanmasının yanında toplumun vereceği tepkiden çekinmesine neden olmuştur. Toplum tarafından verilecek tepkiden çekinme kişileri şiddete yönlendirmiştir.

“Mahmut'la Umut Kirman'ı kıskandı. Düşündüler ki: “yahu hele buna bak! Eee gitti Herat Şahının kızını aldı. Koskocaman Reyhan Arap'ın Karakaytaz gibi bir atı bunun altında. Reyhan Arap'ın kılıcı bunun elinde. Cazu devin tilsimini bozdu; burnunu, kulaklarını kesip getirdi. Sabahleyin milletin, halkın huzuruna gittiğimiz zaman demezler mi ki; sizin boyunuza ip çözelim! Yani siz padişah oğlusunuz! Bu da yandan tutma birisi. Kirman'ın maharetine, marifetine bakın, bir de kendinize bakın (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 145).

Özellikle Ardahan yöresinde, toplumun tepkisinin büyüklüğü “boyuna ip çözmek” deyimini ile görülür. Ayıplama, küçümseme manalarında kullanılan deyim, idam edilesin/intihar et niyetlerini dile getirdiği bilinmektedir. Halkın, ‘boyunuza ip çözelim’ diyecek ihtimali, kınamaya maruz kalma korkusu ve toplumun gözünde küçük düşme endişesi iki kardeşi, Kirman'a karşı fiziksel şiddete yönlendirmiştir.

“Bu iki kardeş, aralarında bir hile düşünmeye başladılar. Mahmut dedi ki:
- Umut
- Ne var Mahmut?

Bunlar çok yorgundur. Gece olup yattıkları zaman, sen benim yanımda dur. Ben kılıçla Kirman'ın arkasından vuracağım! Öldüreceğim! Ondan sonrada Karkaytaz'a bineriz. Mahperi'yi de yanımıza alırız. Horasana götürürüz, deriz ki; bu at ve bu şan bize aittir! Mahperi'yi de babam bana alır.

...

İki kardeş Mahmut ile Umut bunlara sessizce yaklaştılar. Mahmut çekti kılıcını. Kirmanı arkasından nasıl vurduysa ikiye böldü” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 146).

Kıskançlık, hile, endişe, öldürme toplumsal şiddetin sonuçlarının da şiddet odaklı olduğunun göstergesidir.

Toplumdan çekinme ve ne derler endişesi Âşık Sümmânî ile Gülperi hikâyesinde de görülmektedir. Gülperi, Sümmânî 'ye yazdığı türküde sosyal yaşamda karşılaşabileceği tepki ve çekingenliği dile getirilir.

*“Acep ne şekildir, o gurbet eller
Yar peşine gitsem ban ne derler?
Ellerin bağında öter bülbüller
Ben gülem, bülbülüm dalımda değil
Sümmânî, Sümmânî, yârim Sümmânî” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 240).*

Gülistan ile Süleyman hikâyesinde:

Gülistan geri döndü. Süleyman'ın da içerisine de bir ateş düştü:

- “Yarabbi, bu ne hal? Diyecekler ki, “ ulan hele bak! Ta yedi dağların ardından, hiç kimsesi olmayan, aslı nesli, soyu soppu bilinmeyen insan dün geldi bugün ağanı kızına göz koydu.”

Bu vaziyeti gururuna yediremedi. Oturdu ağladı, şöyle kayanın dibinde biraz düşündü” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 345).

Sosyal şiddetin bir başka boyutu ise ötekileştirme ve kabul görmeme ile de karşılaşmaktadır. Süleyman'ın çoban olmasından dolayı kız verilmeye layık görülmemektedir.

“Ziya ağanın evinin büyük odasında toplanan divanın huzuruna bu divana gelince Kimisi dedi ki:

- Ulan, adam böyle bir kızı kalkıp çobana verir mi?

Birkaç adam da dedi ki:

- Yahu grubu çobanın başını buda gelmiş bizim memleketimizin en güzel kızını istiyor! Köyümüzün bir adı var, şanı var” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 369).

5.5.2. İftira

Kişilerin arkasından atılan iftiralar art niyetli ve kişisel imajına ahlaken ve fiziken zarar verdiği, toplum içerisinde yerini sarsıcı unsurları taşıdığından sosyal şiddeti örneklendirmektedir.

Gülistan ile Süleyman hikâyesinde, atılan iftira ile bir köy yerinden göç etmek zorunda kalmış, maddi kazançlarını bırakmışlar, yolda katliama uğramışlardır. İftira şiddet motifi olarak ele alındığında, ailevi, toplumsal, kültürel, psikolojik, ekonomik gibi birçok boyutta şiddeti doğuran unsur olarak dikkat çeker. Sonuçlarının yıkıcılığı, sarsıcılığı hikâye boyunca belirgin olarak hissedilir.

“Akdere Köyü Kars'ın yanı başında, bir içerisinde eski adı Akkom. Çok haneden bir köy herkes âleminde keyfinde Köylünün Devleti var serveti var, bu köyde bir ağa varmış: Hasan'a Ağa. Hasan Ağa çok Hanedan misafirperver fakir fukaraya yoksula gayet iyi bir şekilde bakan, onları koruyan bir insan ama elden ne gelir ki böyle günlerde biliyorsunuz, ortalıkta söz gezdiren çok olur biz buna eski tabirle müzevir deriz. Günümüzde jurnalci diyorlar Hasan Ağa'yı çekemeyen müzevirler. Hemen o zaman Kars'taki Rus yetkilisine gidip demişler ki:

- Efendim işte bu Akdere köyünde bir Ağa var: Hasan Ağa! Halen sizin devletinize başkaldırmış böyle vuracak şöyle kıracak.

Eee, su uyur düşman uyumaz Bunu duyan Rus yetkilisi hemen:

- O köyde yaşayanların hepsini kılıçtan geçirin diye emir vermiş” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 327).

Sevdakar’a bakan bağman padişaha vezir olunca diğer vezirlerin iftirasına uğrar. Bağmana iftira atmak için tuzak kurarlar. Amaçları kendi içlerinden birini vezir yapmaktır.

“Saltanat möhürünü gonuna goyması esgiden beri gözü saltanat möhüründe olanları gıhanır, onnari bağmanın aleyhine döndürdü. Onlar gözliydüler ki göreh bu bağman, ne vahit bir kötü iş göreceh ki biz onu padişahımızın gözünnen düşürüf. Onun yerine içimizden birimiz başvezir olacah” (Alptekin & Coşkun, 2006:607).

Ekonomik faktörler mevki ve makam hırsı kişinin toplumsal kişilik değerlerini zedelemiş, namını kötüye çıkarmış ve sonunda onun fiziken şiddet görmesine de sebebiyet vermişlerdir.

“Teze veziri gözleri götürmeyen esgi vezirlerden. Padişahınan möhür sahabı vezirin bir annih gâfletinnen istifade edipaçih birahtıhları hazneden üç beş dane gıymetli daşları alıf bunnarı derhal Kandahar’ın bir iki civgirine verif onnara ayrıca tembih edif dediler ki, "Siz bu daşları satmah için hemen Kandahar çarşısına gedün. Bizim bir iki adamımız sizi tutuf buraya getirecehler, sakın gorhmayın, padişah size soranda da deyin ki padişahım bize bu daşları teze vezir verif satın dedi satsaydih paranın yarısı onundu yarısını biz alacahdih." Elleriine çoh da gızıl verif bu civgirleri Kandahar çarşısına yolladılar” (Alptekin & Coşkun, 2006:609).

5.5.3. Yalan haber

Ardahan halk hikâyelerinde yalan haber verme birçok kez tespit edilmiştir. Amaç duygusal, fiziksel ve sosyal olarak kasten zarar verme olduğundan şiddet türü olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yalan haber ile aldatma, birden çok şiddeti çağrıştıрма, ailesini ve sevdiklerini kasıtlı etkileme ve zarar verme, gerçekleri çarpıtma, kişisel ilişkilere bozma ve mağdurun itibar zedelenmesine yol açma gibi birçok açıdan sosyal şiddeti örneklendirmektedir. Yalan haberin psikolojik manipülasyon *“başkalarını kendi yararı için kullanmak, kontrol etmek veya başka bir şekilde etkilemek için tasarlanmış davranış”* (https://tr.wikipedia.org/wiki/Psikolojik_manip%C3%BClasyon 19/02/2022) olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Salih Bezirgân, Kenan’ın annesi Efruz Hanım’a Kenan’ın öldüğünü söylemesi kendi itibarını korumak içindir.

- *“Valla kuyudan su çekerken ip kırıldı, kuyuya düştü, öldü. Artık bizde cenazesini getiremedik. Orda kaldı”* (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 93).

Mahmut ve Umut’un Ahmet Şah’a Kirman’ın öldüğünü söylemesi babalarının ve toplumun gözünden düşmemek, toplumun *“boyunuza ip çözelim Şah oğlusunuz sizin*

başarınıza bak Kirman'ın başarısına bak" tepkisi ile karşılaşmamak için Kirman'a tuzak kurup kuyuda bırakırlar. Babalarını da yalan haber verirler.

- *"Baba sorma! Öyle bir savaşa tutulduk ki, Kirman kardeşimiz yaralandı düşmanlar tarafından öldürüldü"* (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 147).

Yalan ile aldatma ve tuzağa düşürme Köroğlu'nun Oltu Kolu'n da Ermeni Paşası'nın eşi Tamara'nın, Köroğlu'nun adamlarını tuzağa düşürmek için attığı iftirada da görülmektedir.

"Tamara dedi ki:

İlk önce ben söyleyeyim, ondan sonra sen söyle. Ben, bu memlekette bir Türk Paşası'nın hanımıyım. Ermeniler kocamı şehit ettiler. Bu konak, bu mülk benimdir. Duyduğuma göre, Ermeniler yakında buradaki Müslümanları, buradaki Türkleri katledeceklermiş" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 171).

İrfânî Hoca ile Türkmen Kızı hikâyesinde yalan haber, kahramanın annesi tarafından sevgiliyi aldatmak için kullanılmıştır. İrfânî'yi arayan Türkmen kızı ve yanındaki pehlivanlar evi bulduğu zaman, annenin korkması, olacakları düşünmesi ve sevgiliyi kandırması şiddetin birçok boyutunu barındırır.

"Eğer ben bunlara, İrfânî Hoca falan yerededir dersem, gider bu güçle, bu pehlivanlarla köyümüzün altını üstüne çevirirler. Baskın basanıdır. Bizi öldürdüler. İrfânî'yi de alıp götürürler. En iyisi ben bunlara İrfânî'yi öldü diyeyim.

İrfânî'nin anası onlara dedi ki:

- Valla, onu benden niye sorarsınız? İrfânî benim oğlumdur. Öldü" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 193)

Erzincan Bağları hikâyesinde, Hristiyan Kara Melik ve eşi, kızlarını Müslüman Ziyad Han'ın oğluna vermemek için yalan ile aldatmaya başvururlar. Amaçları farklı dinden birine kızlarını vermemektir.

"Kara Melik'in içerisine bir kara leke düştü. Bir hile düştü: yahu, ben Hristiyan'ım, bu Müslüman'dır. Ben kızımı bir Müslümana nasıl veririm? Diyerek, bir hile i şer düşünmeye başladı. Karısı dedi ki:

- Kara melik! Bunun kolayı var! Gideceksin bir yerden, bir çocuk cenazesi, çocuk ölüsü bulup getireceksin. Bizim çocuğumuz öldü diye, ahu figan, feryad edeceğiz. Bizim dinimiz onlardan ayırdır. Herkes dinine göre cenazesini kaldırır. Bu çocuğu götürüp mezara defin edeceğiz. Ondan sonra; biz artık bu topraklarda yaşayamayız. Deyip, Ziyad Handan müsaade alıp, kızımızı hiç kimseye göstermeden bu memleketten ayrılıp, burayı ter edip gideceğiz" (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 211).

Emir Han ile Sümbül Hanım hikâyesinde iki kardeşin arasını açmak için Yakup Han'a etrafındakiler iftira atarlar. Bunu yapmaktaki amaçları, Gence Hanlığını ve topraklarını elde etmek olan hain düşmanlar, iki kardeşi de birbirine düşürerek işlerini kolaylaştırmak istemektedir. Yakup Han ile ilgili yalan haber verilir.

- “Efendim geçenlerde bir yerde, bir toplantıda duydum ki Kardeşin Yakup Han Gence’nin ileri gelenlerinden, gençlerinden başına adamlar toplamış! Ileride seni öldürüp Sarayı’nu ele geçirecekmış” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 390). !

5.6. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE CİNSEL ŞİDDET

Ardahan halk hikâyelerinde cinsel şiddet olarak nitelenecek durumlara, çok sık rastlanılmadığı tespit edilmiştir. Görülen cinsel şiddet örnekleri ise, kadınlara yönelik hile kadın kaçırma ve kadınlara yönelik olumsuz tutum ve davranışlarla analiz edilmiştir. Ele aldığımız iki örnekte cinsiyetçi yaklaşımın sonuçları olarak değerlendirilebilir.

Cinsel anlamda uygulan şiddete kadınların da neden olduğu örnekler dikkat çekicidir. Sevdakâr ile Gülenaz Hanım Hikâyesi’nde Sevdakâr Şah’a âşık olan Tezeter Cariye, Gülenaz’ı ortadan kaldırmayı planlar ve bunu yaparken onu tanımadığı yabancıların, kervanbaşların eline teslim eder. Kendi kendine kurduğu hayale inanarak ortadan kaldırma planı yapar.

“Gülenaz Sultan olmasa Sevdakar Şah meni özüne alıf, arvad gayırar, men ne edim ki Gülenaz’ı ortadan galdırem” (Alptekin & Çoşkun, 2006:649)

Kervancı başını bulan cariyeye planını uygular.

“Kervancıbaşı sensen mi? Eğer sensen gizgin bie iş görüşeceğim. Senin bir ilde gazandığın parayı, men sene bir günde verecem.

Para lafını duyan Yahudi:

İş içinde para var, sen emret herşeyi yaparam diyen de Tezeter ceriye:

"Eleyse, meni eyi dine. Bu şehirde birisi Tahran hökümdarının nikâhlı garısını kaçırır, Men aslında Tahranlı olduğum için bu işe razı olamadım. Bu gadını yanı, Tahran Sultanı’nı sene teslim etsem götürür, yerine teslim edebilersen mi? Bu işi başararsan, benim verdiğimin daha çoğunu padişahdan alırsan." Para, yahud bu sormağa ne ister ki Kervancıbaşı razı oluf, ne şekilde götürecehlerine garar verif ayrıldılar” (Alptekin & Çoşkun, 2006:649-650).

Kıskançlık ve çekemezlilik kadının kadına karşı düşmanlığı ile hem fiziksel hem sosyal hem psikolojik ve kervancı başının Gülenaz’a âşık olup yıllarca yanında gezdirmesi ile de cinsel şiddete neden olmuştur. Ekonomik etkenlerin de şiddette etken rol aldığı da dikkat çeker.

“Gülenaz Sultan boş bulunuf, eyice eğildi sandığın sağınnan bulunan bir şeyler görmeğe uğraşdı ki o zaman Tezeter, onun ayağınnan galdırır sandığın içine saldı. Çepih çepih sandığın gapağını gapadıf, ağzını kilitledi. Ahlı başına gelif, ne kimi bir tuzağa geldiğini annıtan Gülenaz Sultan özünü gurtarmak için birez çırpınır uğraşdı isede asla başaramadı... Gülenaz Sultan, bir sürü rica minneteledi ise de Tezeter ceriye, onu yahudi bezirgenin

adamlarının ellerine teslim edif, saraya döndü” (Alptekin & Coşkun, 2006:651).

Hile, tuzak, aldatma ile Gülenaz sultan ailesinden, sevdiklerinden koparılmış, özgürlüğünden alıkonmuştur.

Cinsiyetçi yaklaşımla istemeyen durumun yaşanması konusunda diğer tespit edilen örnek ise Salman Bey ve Turnatel Hanım Hikâyesi’nde babasının kokusundan istemediği biri ile nişanlanmak zorunda kalan Gevher Hanım’ın yaşadığı durumdur. İstemediği ve canının sıkılmasına rağmen bu durum dillendirilmemiştir. Korku faktörünün de etkili olduğu psikolojik ve cinsel şiddet görülmektedir. Kadına yönelik baskı ve kadının ikinci planda olduğunu da örneklendirmektedir.

“Gevher Hanım, Gahraman Şah’ın babasınan sora gelen ikinci vezir olan Ehmet Vezir’in oğlu Eset Bey’e nişannıydı, amma onun ganı bir türlü Eset Bey’e isinmemiştı. Babasının gorhusunnan ses çıhatmerdi. Onun hayalında özge bir deliganlı vardı. Salman Bey’in has bahçıya girdiği saat ve daggada o da yanında gırh ince belli gızınan barabar has bahçada gezif canının sıhıntısını gidermeye çalışırdı” (Alptekin & Coşkun, 2006:798).

5.7. ANLATIM UNSURLARINDA ŞİDDETİ ÇAĞRIŞTIRAN İFADELER

Şiddetin, somut tanımı çerçevesinde değerlendirilemeyen fakat şiddet uygulayanları betimlemede, olup biten olayda gerçekleşen şiddeti vermede, şiddet içerikli ve şiddet izlenimi veren ifadelerin kullanıldığı anlatımlar analiz edilmiştir. İncelenen halk hikâyelerinde kötü karakterli padişah, şah ve beyleri betimlemede olumsuz şiddet iletisi taşıyan anlatımların tercih edildiğini söyleyebiliriz. Bu anlatımlar, Kenan ile Hanzade, Kirman Şah, Köroğlu’nun Oltu Kolu, Seyyad Bey ile Güllü Kız, Gelin Taşı, Emir Han ile Sümbül Hanım hikâyelerinde ve ideolojik şiddetin irdelendiği hikâyelerde görülmüştür.

Kenan ile Hanzade hikâyesinde Celal Paşa:

“Derler ki vakti zamanın birinde, bir tarihte, bir padişahın, bir beldenin, bir hükümdarın bölgesinde bir paşa vardı. Çok zülumkâr, çok zalim bir paşaydı (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 64).

Kirman Şah hikâyesinde Ahmet Şah:

“Derler ki vakti zamanın birinde Horasan’da Ahmet şah isminde bir padişah vardı. Ahmet Şah öyle bir padişahı ki; genç, adaletli olduğu kadar da zülumkâr. Her gittiği yerde, mutlaka cellatlarına emreder, kan dökerdi. Ahmet şah; aklıyla, ilmiyle, yeteneğiyle gücüyle iyi bir padişah fakat çok zülumkâr bir padişah. Olur, olmaz şeylerden kan döker (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020).

Seyyad Bey ile Güllü Kız hikâyesinde, Zaman Bey:

“Bu kırk çeşmeli şehrin içerisinde kim yaşarmış? O devre, o zamana göre, bir bey yaşarmış ki, beyin ocağı batmasın! Bunun korkusundan gök yündeki kuşlar görse kanat salar, yer yüzünde yürüyen katırlar görse tırnak düşürürmüş. İsmine zaman bey derlermiş. Zamanedeki, o devirdeki insanlar, bu beyin zalimliğinden, zulmünden çok korkarlarmış” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 278).

Gelin Taşı hikâyesinde, Sabri Bey:

“Göle’ de Sabri Bey isminde bir adam varmış. Çok zengin bir adam. Sürüsü su bulandırır. Dedikleri gibi varı, variyeti dünyayı tutmuş ama buna rağmen çok zalim bir adam! Hiçbir kimse onun korkusundan divana gidip derdini anlatmazmış” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 376) bu irdelemeleri yapmaktadır.

Kişiler, zalim ve zulumkâr özellikleri ile verilmiştir. Bu özellikler, şiddeti barındıran içeriklerdir. Zulüm, “kişiler arasında hakkı gözetmemek, haksızlık etmek, birilerinin kasten üzülmeye ve acı çekmesine neden olmak; zalim, “ Boyunduruğu altında olan insanlara zulmeden, insanlar arasında adaleti sağlamak yerine güçlüden yana olup haklının hakkını teslim etmeyen kişilere zalim ya da gaddar denir. Zalim olarak adlandırılan kişiler merhamet, şefkat ve sevgi gibi duygulardan yoksundur” (<https://www.milliyet.com.tr/egitim/zulüm-ne-demek-tdk-sozluk-anlami-nedir-zalim-kime-denir-6548951>: 13/06/2022). Kasıt, zarar, hak gözetmemek gibi şiddet aktaran temalar olarak anlatımda yer alır. Kişilerin bu özellikleri, anlatının ilerleyen kısımlarında somut olaylarla, sözlü saldırılarıyla, verdikleri tepkilerle de örneklendirilir.

Köroğlu’nun Oltu Kolu hikâyesinde Oltu’da yaşanan durumu dile getirdiği türkûde:

“Nasıl anlatayım, nasıl diyeyim
Hallerimiz yaman oldu Köroğlu
Zalim düşman yıktı bizim evleri
Yuvaları viran oldu Köroğlu.

Bulunmazmış bu dertlerin dermanı
Padişaktan çok bekledik fermanı
Bize düşman oldu zalim Ermeni
Hallerimiz yaman oldu Köroğlu

Nasıl derdimizi amandır
Bir tek yardımcımız kadir süphandır.
Oltu’nun üzeri dağdır dumandır
Emeğimiz ziyan oldu Köroğlu” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 167)

Emir Han ile Sümbül Hanım hikâyesinde, Gence toprağını ele geçirmek için yapılan planın anlatımında:

“Allah kötü insanların işini rast getirmesin! Araya, fitne fesat, kötülük girdiği zaman, dağlar bile titrer. Demişler. Bu arada Gence toprağında gözü olanlar, hain düşmanlar bir araya geldiler. Dediler ki:

- Gence toprağını ele geçirmek için ne yapalım? En iyisi, iki kardeşin arasına girmek! Onları birbirine düşürürsek mutlaka biri diğerini öldürmeye çalışır. Bizde bu arada kuvvetlenir, zamanla bu kuvvetten istifade ederek Gence hanlığını, Gence toprağını ele geçiririz (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 389)!

“Ocağın batmasın Gence! Ziyad Han yaşlanmıştı. Yakınları ölümünü bekliyorlardı. Düşmanlar, baktılar ki, hiç Ziyad Han'ın ölümünü beklemeye gerek yok! Ziyad hana bir tuzak kurup onu hanlıktan uzaklaştırıp devletine, servetine el koymak istediler. Ziyad Han'ın başına bir tuzak kurdular. Gecenin bir yarısında tahtından indirdiler. Attılar zindana” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 415).

Türkü ve Ziyad Han için yapılan planda; yurt ve eve saldırma, aldatma, düşmanlık, tuzak ve ölüm içerikli anlatım sunulmuştur. Her iki örnekte de şiddetin yaşandığı ve art niyetli kişilerin olduğu görülmüştür.

Kirman Şah hikâyesinde, olağanüstü varlığın halka verdiği korku ve Kirman'ın onu yenmesinde de şiddet türleri tespit edilmiştir. Fakat şiddet olayları, tanım çerçevesinde değerlendirilememiş, anlatımı güçlendirmek, kahramanın özelliklerini öne çıkarmak için kullanıldığı tespit edilmiştir.

Devin varlığından bahsedilen ilk bölümde, kızlara musallat olduğu ve kaçırdığı bildirilir. Bireyin rızası olmadan alıkoymak veya kaçırmak; bireyin özgürlüğüne müdahale açısından bakıldığında fiziksel ve psikolojik şiddet olarak değerlendirilirken, kadının aynı duruma maruz kalmasında ise cinsel şiddetin de eklendiği söylenebilir.

- “O şehre sihirli, tılsımlı bir dev musallat olmuş. Nerde güzel bir kız varsa, çekip götürmekte. Geçenlerde de dünya güzellerinden birkaçını daha götürmüştü” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 136).

Devin, Mahperi'yi de kaçırmayı, sarayına hapsedmesi şiddetin fiziksel, psikolojik ve cinsel türlerine örnek olarak oluşturur.

“Tılsımlı dev, Mahperi'yi aldı, böyle kuş kanadıyla havalardan uçurarak doğrudan doğruya kendi bulunduğu yere götürdü. Devin nerede olduğunu hiç kimse bilmiyordu. Ama yüksek, ıssız bir dağın tepesinde ne atın ne insanın geçeceği bir kayanın başında kalesinin olduğunu söylüyorlardı. O tılsımlı dev götürdü Mahperi'yi bu kaledeki sarayına hapsetti (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 138).

Kirman'ın, Mahperi'yi kurtarmak için devı yenmesinde de fiziksel şiddet unsurları görülmektedir.

“Kirman elindeki kılıcı, o Reyhan Arap’ın vermiş olduğu kılıcı, Hazreti Ali’nin Zülfıkar’ı gibi, nasıl “Bismillah!” deyip öyle vurduysa devı ikiye böldü. Devin tılsımı da sihiri de bozuldu. Kanlar içinde can verdi.

Devin kulaklarını, burnunun da kesti, koydu heybesinin içersine. Allaha ısmarladık! Doğru Herat şehrine” (Türkmen, Taşlıova, & Tan, 2020: 143).

Tablo 3. Halk hikâyelerinde şiddet unsurları

Hikâye adı	Anlatımda şiddet	Fiziksel şiddet	Sosyal şiddet	Psikolojik şiddet	Ekonomik şiddet	Sözel şiddet	Cinsel şiddet
Kenan ile Hanzade hikâyesi	Anlatım unsurlarında şiddet (zülumkâr padişah)	Dünyalığı verip ahretliğine karışmamak	Aile düzenini bozma	Psikolojik baskı/korku	Haraç Çeşmesi/hırsızlık	Tehdit/kargış/hakaret/ azarlama	
Kirman Şah Hikâyesi	Anlatım unsurlarında şiddet (zülumkâr padişah)	Kanlı gömlek/intihar/ idam	Aile düzenini bozma	Korku/yalan haber ile aldatma/kıskançlık	Haraç alma	Tehdit/ azarlama/	
Köroğlu Oltu Kolu	Saldırı ve katliam planı	Savaş/ öldürme/ kafa uçurma/idam	Toplumsal ve siyasal düzeni bozma	Korku/ aldatma/hile	Haraç çeşmesi	Hakaret/azarlama/ka rğış	
İrfânî Hoca ile Türkmen Kızı Hikâyesi		İşkence	Sürgün/yal an haber	Aldatma		Tehdit/azarlama	
Erzincan Bağları Hikâyesi	Olup biten olaylarda şiddet		Yalan haber/farklı dini ret	Aldatma			
Âşık Sümmani ile Gülperi (Perizat) Hikâyesi	Yaşanan olaylarda şiddet	Esir etme/ işkence/ işgal	Sürgün	Koku/ baskı		Tehdit/azarlama	

Bağdat Hanım ve Hafız Hikâyesi	Cazı nene vb. anlatımda şiddet unsurları	Tuzak ile öldürme	Aile ve toplum düzenine zarar verme	Aldatma/ hile	Kargış
Seyyad Bey ile Güllü Kız Hikâyesi	Anlatımda şiddet (zalim bey)	Esaret/işkence/idam/intihar		Aldatma/hile	Tehdit/azarlama
Gülistan ile Süleyman Hikâyesi	Katlîam/ radikal şiddet anlatımı	İşgal/ katlîam/ öldürme/savaş	Toplumsal yapıya zarar verme	İftira/yalan haber/baskı/ çekememezlik	Ölüm ve katlîam emirleri/ azarlama
Gelin Taşı Hikâyesi	Anlatımda şiddet (zalim bey)	Katlîam/ tuzak öldürme	Aile yapısını bozma	Çekemezlik/ hile	Öldürme söylemleri
Emir Han ile Sümbül Hanım Hikâyesi	Olayları anlatmada şiddet anlatımı	Tuzak/öldürme	Sürgün/ yalan haber	Çekememezlik/ aldatma	Kargış/tehdit
Celal Bey ile İpek Sultan Hikâyesi	Anlatımda şiddet (zalim insanlar)	Fiziksel mücadele		Zorbalık/ korku	Haraç çeşmesi/ soygun
Âşık Şenlik ile Kılıççı Mustafa Karşılaşması		Hayvana şiddet			Kargış/ tehdit/ aşağılama
Âşık Şenlik ve Kars'ın İşgali Hikâyesi	Anlatımda şiddet				

	unsurlarından yararlanma					
Çıldırılı Âşık Şenlik'in Revan Seyahati ve Ölümü		Zehirlenme/ öldürme	Aile yapısını bozma/ tuzak	Çekememezlik/h ile		
Bala Mehmet Hikâyesi			Yurdundan olma	Dışlanma	Maddiyatın itibar görmede etkisi	
Âşık Kahraman'ın Kars'ın Kurtuluş Destanları	Anlatımda katliam ve işgali anlatan şiddet unsurları	İşgal/ katliam	Toplumsal ve siyasal düzeni bozma	Korku/ baskı		Kargış
Mansur Hikâyesi	Anlatım unsurlarında dışlanmaya yönelik şiddet unsurları					
Sevdakâr ile Gülenaz Hanım Hikâyesi	Olay halkalarında ve anlatımla şiddet unsurları	Kanlı gömlek/ eziyet/ vurma/esaret/yol kesme	Aile düzenini bozma	Korku/ aldatma/ kıskançlık/iftira	Haramilik/ soygun	Kargış/azarlama/ tehdit

Lâtif Şah ile Telli Mihriban Hikâyesi		Dövme/öldürme/ kılıçtan geçirme/esaret	Kişiler arası ilişkiye zara verme	Kıskançlık/ korku/	Haramilik/ soygun/ek onomik yoksunluk	Kargış/azar/ tehdit
Salman Bey ve Turnatel Hanım Hikâyesi	Anlatımda şiddet unsurlarını ağırlıklı olarak kullanma	Esaret/kanlı gömlek/öldürme	Ailevi ve toplumsal huzursuzlu k verme/ aile düzenini bozama	Korku/ zorlama/ ihanet	Rüşvet	Ölüm emirleri/ tehdit/ kargış
Cihan Hanım ile Abdullah Bey		Vurma/ dövme/intihar	Aile düzenini bozma			Kargış/hakaret/küfür Zorla evlendirilme
Hamit Han ile Zülfinaz			Statü ayrımcılığı	Zorlama		
Ferhat Bey ile Gülşah Hanım	Anlatım unsurlarında yaşanan olaylarda şiddet	Ceza/esaret/öldürme	Toplum baskısı	Küçümseme	Sürgün	Tehdit
Ah Şu Hudutlar Olmasaydı		Esaret		Korku/sürgün		Kargış
Köroğlu'nun Hasan Paşa Kolu		Esaret/dövme/vurma		Zorlama/baskı		Ölüm emri/ kargış

6. BÖLÜM

ARDAHAN HALK ANLATILARINDA KARŞILAŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ

Şiddetin nedenlerine ve hedef gruplarına yönelik akademik ve bilimsel çalışmalar ışığında Ardahan anlatılarında karşılaşılan şiddetin nedenleri irdelenmiştir.

Nüket Subaşı ve Ayşe Akın'ın (Subaşı & Akın: 3-4) “*Kadına Yönelik Şiddet; Nedenleri ve Sonuçları*” çalışmasında şiddetin nedenlerini;

1. Biyolojik faktörler (nörotransmitterler, limbik sistem, endokrin bozuklukları)
2. Psikososyal faktörler (gelişimsel faktörler, silahlar)
3. Çevre (kalabalık, hava durumu)
4. Sosyoekonomik faktörler
5. Şiddetle ilgili psikiyatrik bozukluklar (psikotik bozukluklar, nonpsikotik bozukluklar, diğer bozukluklar) olarak sıralamaktadır.

Adnan Gümüş (Gümüş, 2006) şiddetin nedenlerini;

- 1) Nüfus ve yaşam mücadelesi,
- 2) İçgüdü ve biyolojik açıklamalar,
- 3) Dürtü-tepi ve psişik yapı: bencilik, sinizm, yıkıcılık,
- 4) Akıl ve seçim: geçimdünyası kar ve zarar başlıkları altında değerlendirir.

Şiddetin nedenlerini Üzeyir Tekin (Tekin Ü. , 2011) ise

- 1) Ailevi sebepler
- 2) Bireysel kaynaklar
- 3) Toplumsal ve çevresel sorunlar olarak gruplandırmıştır.

Necmettin Özerkmen (Özerkmen, 2012) şiddet olgusunun kaynakları ya da nedenleri arasında; dogmatizm, farklı ve karşıt fikirlere paranoyakça yaklaşım, demokrasinin iktidarlarca yozlaştırılması, demokrasinin muhalefetçe yozlaştırılması, güven bunalımı, partilere ve politikacılara karşı duyulan genel güvensizlik, genel bir değer ve kültür bunalımının varlığı, Türkiye’de sosyal kontrolün (toplumsal denetimin) gittikçe gücünü yitirmekte oluşu, siyasal olarak mevcut yapının sorun çözücü ve adil olduğuna ilişkin inançsızlık, tepeden inmece siyasal gelenek, dış örneklerin özendiriciliği, dış ülkelerin desteği, toplumsal ve ekonomik sıkıntılar, toplumsal - psikolojik öğeler, psikolojik öğeler,

eğitime ilişkin öğeler, basma ve televizyona ilişkin öğeler olarak değerlendirmelerini toplumsal bir olgu olarak şiddet çalışmasında sunmuştur.

Zahir Kızmaz (2022) şiddeti sınıflandırırken “İşlendiği Saik Açısından Şiddet;

1. Siyasal saik ile gerçekleşen siyasal şiddet
2. Namus, kan davası ve töre gibi gerekçelerle işlenen kültürel şiddet
3. Ekonomik nedenlerle işlenen ekonomik şiddet
4. Cinsel dürtülerle işlenen cinsel şiddet
5. İdeolojik nedenlerle gerçekleştirilen siyasal şiddet
6. Dinsel nedenlerle gerçekleştirilen dinsel şiddet
7. Irksal saiklerle gerçekleştirilen etnik şiddet gibi” (Kızmaz, 2022: 7) vermiştir.

Doç. Dr. Hasan H. Taylan ve Dr. İhsan Kutlu (2022) Şiddetin Nedenleri ve Şiddetle İlişkili Risk Faktörlerine yönelik çalışmasında Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) şiddetin nedenleri kategorisini vererek detaylı olarak açıklamıştır. Bu başlıklar;

1. Bireysel etkenler (Biyolojik Özellikler, Psikolojik ve Davranışsal Özellikler).
2. İlişkilerle İlgili Etkenler (Aile Etkisi, Arkadaş Etkisi).
3. Sosyo-Politik ve Ekonomik Etkenler (Sosyal Uyum Düzeyi, Demografik ve Sosyal Değişimler, Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik, Politik Yapılar (Yargı, Güvenlik vb.).
4. Medyada Şiddet
5. Küreselleşme Etkisi (Taylan & Kutlu, 2022: 18-23) şeklindedir.

Kültürel belleğin, sosyal ortamın, ifade biçimlerinin ve dilsel zenginliğin bir bütün olarak görüldüğü halk anlatıları; doğduğu ve yaşadığı toplumun anlaşılmasında çok önemli olmasının yanında, şiddeti anlamak, kökenlerine bakmak, şiddetin toplumdaki kabul seviyelerini görmek ve tespit etmek için de ciddi örneklerle sahiptir. Çalışmaların ışığında incelenen Ardahan halk anlatılarında şiddet örnekleri analiz edilmiş, bu analizler sonucunda bizim çalışmamız ekseninde bazı kategoriler üzerinden şiddetin nedenleri incelenerek değerlendirilmiştir.

1. Mevki ve siyasi statünün kötüye kullanılması
2. Sosyopatik ve psikopatik kişilik özellikleri
3. Cinsiyetçi yaklaşım
4. Gelenek nedenli şiddet
5. Sosyal ve toplumsal genel teamül dışında kalmak

6. Grup gücünün şiddet yönünden kötüye kullanılması
7. Aile içi baskı, iletişimsizlik
8. Sosyoekonomik faktörler
9. Kin, öfke, kıskançlık ve çaresizlikten kaynaklı şiddet

Ayrıca Ardahan halk anlatılarında şiddete katılanlar derecesi ve yöneldiği taraf açısından beş başlık altında analiz edilmiştir.

1. Bireyden bireye şiddet
2. Bireyden gruba şiddet
3. Gruptan bireye şiddet
4. Gruptan gruba şiddet
5. Bireyin kendine yönelttiği şiddet

Ardahan anlatılarında şiddetin nedenleri açısından farklı ve daha kapsamlı gruplamalarda söz konusu olmakla birlikte tezimiz çerçevesinde şiddet tanımlarından hareketle en genel görülen nedenler üzerinden hareket edilmiştir.

6.1. ARDAHAN EFSANELERİNDE KARŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ

WHO ve HEGEM vakfı tanımlarından yola çıkılarak Ardahan efsanelerinde tespit edilen şiddet unsurlarının nedenlerini; aile baskısından, cinsiyet ayrımcılığından, sosyal ve toplumsal genel teamül dışında kalmadan, sosyoekonomik faktörlerden kaynaklandığı yoğun olarak göze çarpmanın yanında tezimizde kategorileştirdiğimiz diğer nedenleri de değerlendirmek mümkündür. Şiddetin yöneldiği gruplar açısından bakıldığında genel olarak şiddetin, kişilerin kendisine yönelttiği anlaşılmaktadır.

6.1.1. Sosyal ve Toplumsal Genel Teamül Dışında Kalmak

Kömür Baba I, Kömür Baba II ve Peri efsanelerinde toplumun kendinden olmayanı kabul etmemekten ve genel teamüllerin dışında kalanlara karşı sergilediği davranışlar şiddetin neden olarak hissedilmektedir.

Kömür Baba I, Kömür Baba II efsanelerinde şiddet, grup olan toplum tarafından yabancı olarak kabul edilen bireye yöneltilmiştir. Kömür Baba I efsanede köylünün anlamadığı davranışlarından dolayı saf olarak nitelediği ve yılarca devam eden dışlamaya neden farklılık görülürken II. efsanede yabancı olarak değerlendirilen ve kabul görmeyen birey

öldükten sonrada toplum tarafında kendi mezarlığa kabul edilmeyip, yol kenarına gömülmesi; ötekileştirme, dışlama, kabul etmeme vb. olarak görülür.

Peri efsanesinde de Peri adındaki kadının kimsesiz olması toplum tarafından umursanmamasına neden olmuştur. Yaşanan izolasyonlaştırma sonucunda Peri hastalanır ve ölür. Ölüsünün de kabul görmemesi toplumun kendi mezarlığına değil yol kenarına gömülmesinden anlaşılmaktadır.

Yabancılık, farklılık, kendinden olmayan, o toplumun prensipleri dışında kalma; bireyin toplum tarafından yaşarken kabul edilmemesinin yanında öldükten sonrada anısına zarar verme şeklinde psikolojik ve sosyal şiddete neden olmuştur. Diğer bir deyişle şiddet, kapalı, değişime ve farklılıklara uyum göstermeyen toplumsal yapının bir sonucu olarak meydana gelmiştir.

6.1.2. Grup Gücünün Şiddet Yönünden Kötüye Kullanılması

Halil Hoca'nın Türbesi ve Şakir Pehlivan efsanelerinde gruptan bireye yönelen şiddette neden, grup gücünün şiddet yönünden kötüye kullanılması olarak dikkat çekmektedir. Her iki efsanede de grup olarak Ardahan'ın bir zamanlar sınır olduğu Ruslardır. Rus saldatları tarafından ailelerinden ve yaşadığı toplumdan koparılan kahramanlar, esir alınmış, işkenceye maruz kalmışlardır.

Fiziksel, sosyal ve psikolojik şiddet vakalarının görüldüğü efsanede, grubun belirlediği hedef, menfaat ve strateji şiddetin başkasına zarar verme, hukuksuzluk yapmasına neden olmuştur. *“Fizik ya da psikolojik ölçütlere göre de güç, yaratıcılığın, gelişmenin, iyiliğin aracı olabileceği gibi, başlı başına, kötülüğün de aracı”* (Güleç, Topaloğlu, Ünsal, & Altıntaş, 2012: 114) olarak her iki efsanede de içe içe geçmiş şiddet türlerine neden olduğu görülmektedir.

6.1.3. Gelenek Nedenli Şiddet

Gırnav Kalesi efsanesinde evlenme geleneği, kalenin burcuna çıkıp kediler gibi ‘gırnav’ diye ses çıkarmaktır. Bunu yapmayan kızlar evlendirilmez. Kalede oturan bir beyin kızının bu geleneği reddetmesi ile başlayan süreçte, yaşı ilerlemesine rağmen evlendirilmez. Sonuç olarak kız töreniz batsın diyerek kendini kalenin burcundan atar. Şiddet toplumdan bireye sonrasında ise bireyin kendine yönelmiştir.

Geleneğe, toplum baskısına ve aile içinde baskıya yenik düşme şiddetin ana nedeni olarak açık şekilde yansımaktadır. Aile içi şiddet kuramlarından olan kültür kuramına göre *“şiddet geleneksel kültürel kodların bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda kadının geleneksel roller tarafından belirlenen sınırlar içerisinde davranılması beklenmektedir. Bu belirlenmiş sınır ihlal edilmesi durumunda bireyler kültürel bir gereklilik olarak şiddet davranışını sergileme gereksinimini durmaktadırlar veya geleneksel değerler veya geleneksel referanslara olan bağlılık, şiddet davranışının meşru bir düzlemde görülmesini gerektirmektedir (Kızmaz, 2022: 125).* Geleneğin içerisinde içselleştirilen, kabul gören şiddet kızın/kadının sosyal, psikolojik ve fiziksel şiddet maruz kalmasına neden olmuştur.

6.1.4. Mevki ve Siyasi Statünün Kötüye Kullanılması

Şeytan Kalesi I efsanesinde kralın kızı hastalıktan ölünce güvendiği askerlerini kızını hazinesi ile dört kaleden birine gömülmesini emreder. Sonrasında da kızının yerinin ve hazinenin bulunmaması için emrini yerine getiren askerleri öldürtür.

Bireyden bireye yönetilen şiddette, otoritenin şiddete dönüşmesi, yönetim gücünün kötüye kullanılması şiddeti doğurmuştur. Yönetim ve iş yaptırma yetkisi koşulsuz gerçekleşmesine rağmen mevki ve siyasi güç sahibi otorite, kişisel tercihlerden dolayı aynı yetkiyi şiddete neden olacak şekilde kullanmıştır. Otoriterler *“otoritelerinin sarsıldığını gördükçe ya da böyle bir sanıya kapıldıklarında, otoritelerinin yeniden tesisi ya da otoritelerini sürdürebilmeleri için farklı yollara başvurur (Arslan S. , 2018:7).* Kralın kızının ve hazinesinin yerinin öğrenileceği sanısına kapılması, bu gizliliği sürdürmek istemesi şiddetin kaynağı olmuştur.

6.1.5. Sosyopatik ve Psikopatik Kişilik Özellikleri

Iraz Gelin, Üç Çam, Aygır Gölü, Sarıkız Tepesi, Ağca Kaledeki Çifte Âşıklar efsanelerindeki, şiddet eyleminin faili olan kahramanlar *“anti-sosyal, paranoid, saldırgan, öfke ve dürtü denetimi bozukluğuna sahip” (Kızmaz, 2022: 119)* özellikler sergilemektedirler. Şiddete kişilerin bu özellikleri zemin hazırlar.

Iraz Gelin, Üç Çam efsanelerinde gelinlerini sevmeyen kaynanlar gelinlerin bedensel ve ruhsal özelliklerini bozmak için eylemlerde bulunurlar. Iraz geline kaynanası, akli

dengesini kaybetmesine neden olacak karga beyni yedirir. Gelinin akli dengesi bozulur ve kayıplara karışır.

Üç Çam efsanesinde de gelinini hiç sevmeyen kaynana düğün günü büyü yapar, gelini ağaca dönüşür.

Aygır Gölü efsanesinde ağa kendi sözüne karşı gelen kızını, Aygır Gölüne atar. Bundan kimseye bahsetmez.

Sarıköz Tepesi efsanesinde köyün gençleri kendilerine yüz vermeyen kıza iftira atarlar. Kızın babası kızını öldürmeye kıyamaz, uzak dağ başına bırakır.

Ağca Kaledeki Çifte Âşıklar efsanesinde sevdiği kızı görmek için yüzerek adaya gelen genci kızın babası istemediği için gece rehber olan ışığı söndürür ve gencin ölümüne neden olur.

Kişilerin akli melikeleriyle oynamak, kendi öfkeleriyle ölüme sebebiyet vermek, aile ve sosyal düzenlerini bozmak, psikopatik kişilik özelliklerinden kaynaklanır. “*Empati yoksunluğu, acımasızlık ve mağdurun acısına ilgisizlik gibi özellikleri ile öne çıkan ve şiddete kaynaklık eden bir kişilik tipolojisi*” (Kızmaz, 2022:15) sergileyen failer şiddetin yaşanmasında baş rollerdedirler.

6.1.6. Sosyoekonomik Faktörler

Ekonomik düzeyin, güç sahibi olma ve gücü başkalarının üzerinde kullanma da önemli bir faktör olduğu Ardahan efsanelerinde göze çarpar. Ekonomik şartlar, baskı, yıldırma, zorlama, kişilik ve sosyal haklarını ihlal etme, insanları ekonomik anlamda ezme unsuru gibi faktörler şiddet eylemlerinin nedeni olarak analiz edilmiştir.

Gelin Taşı, Gelin Taşları, Taş Kesilen Gelin Alayı, Kızlar Kayası, Aygır Gölü, Kışatan Eşkiası, Kabak Dağı Efsanesi sosyoekonomik faktörlerin şiddetin nedeni görüldüğü efsanelerdir.

Özellik feodal sistemin varlığının anlaşıldığı efsanelerde, ekonomik boyut dikkat çeker. Kızlar Kayası’nda çok zengin olan ağa, kızına sevdalanan köyün gencine çok kızar. Kızı gence vermeyince gece kaçan âşıklar kayalıklardan kendini bırakarak intihar eder. Gelin Taşları’nda köyün ağası oyunlar ederek köyün güzel kızıyla evlenir. Gelin Taşı’nda ağa borcuna karşılık çiftçiden kızını zorla alır. Aygır Gölü’nde ağa kızını çobana vermek yerine göle atar. Ağalık namının çobana kız vermekle yere vurulacağını düşünür. Kabak Dağı Efsanesi’nde fakir bir gence sevdalanan kızlarına aile karşı çıkar ve kızını zengin

biriyle zorla evlendirirler. Ağaların ekonomik ve statü olarak güçlerini şiddet yönünden kötüye kullandıkları, psikolojik baskı, sindirme, ekonomik olarak aşağılama aracı olarak amaçlarına hizmet için kullandıkları görülmektedir. Olumsuz karakterler özelliği şiddetin uygulayıcısı konumundadırlar.

Taş Kesilen Gelin Alayı'nda gelin alayını yağlamak, gelin ve genç kızları kaçırmak için eşkıyalar yolu yol keserler. Kışatan eşkıyası, Rus çeteleriyle birlik olup talan yapar, zenginlerden aldığını ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Daha sonra kendi hanesinde başakları tarafından yağmalanır. Şiddet eylemlerinde etken unsur ekonomik faktörlerdir. Zarar verme ve zarar görme ekonomik şiddet boyutundadır.

6.2. ARDAHAN MASALLARINDA KARŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ

WHO ve HEGEM vakfı tanımlarından çerçevesinde Ardahan masallarında karşılaşılan şiddet türlerinde şiddetin nedeni olarak ağırlıkta aile içi baskı ve iletişimsizlik, olmak üzere genel olarak kategori oluşturduğumuz başlıkları altında değerlendirilebilir.

Gerçekleşen hiçbir şiddette tek bir neden söz edilemediği için; masalarda verilen şiddet vakası örneklerinde de belirgin olarak görülen nedenler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

6.2.1. Mevki ve Siyasi Statünün Kötüye Kullanılması

Masalarda mevki ve siyasi otoriter olarak karşılaşılan padişahlar, yetkilerini kötüye kullandıklarında şiddetin kaçınılmaz olarak meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu otoriter zaman zaman vezir, kardeşler, ekonomik olarak güçlü olan veya gücü elinde tutan kahramanda olabildiği tespit edilmiştir.

Tek Atlı Tekin Olmaz, Yelatı, Türkmenoğlu, Duran Bey, Gençlik-Kocalık, Aslan Dede, Eceleyip, Bir Padşahın Gazabı, Demirçiynen Süpürkeçinin Nağılı, Molla Muhder Öğretmen, Nuşirevan Patşahının Hekati, Öylesi Böylesi, Sarı Dev ile Ahmet Şah, Mercan Hatun, Hacı Sayyatın Kızı, Taşçının Kızı, Altın Saçlı Çocuklar, masallarında mevki ve siyasi statü sahiplerinin amaç ve hedeflerini gerçekleştirmede bazen de yönetimde aldığı kararların şiddete neden olduğu görülmektedir.

Katır kuyruğuna bağlatma, padişahların sıklıkla kullandığı cezalandırma yöntemi olarak karşımıza çıkar. Bu karar, fiziki şiddetin ağır boyutta gerçekleşmesinin yanında, katırların

kuyruğunda insanlarla dağ taş dolaşması sosyal, psikolojik şiddetin de nedenidir. Kasıt ve niyetin insanlara zarar vermek olmamasına rağmen hayvanların da ikinci derecede zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Otoritenin, yönetim ve karar tercihlerini şiddetten yana bilinçli kullandığı anlaşılmaktadır. Katır kuyruğuna bağlayarak cezalandırma, Tek Atlı Tekin Olmaz, Türkmenoğlu, Yelatı, Hacı Sayyat'ın Kızı, Altın Saçlı Çocuklar, Sarı Dev ile Ahmet Şah, Mercan Hatun masallarında görülmektedir.

Tek Atlı Tekin Olmaz masalında padişah kendisini aldatıp kandırmaya çalışan kuyumcuyu ceza olarak gün görmemiş katır kuyruğuna bağlatmıştır.

“Padişah, kuyumcuyu yalan söylediği için gün görmedik katırın kuyruğuna bağlattı, saldı” (Kaftancıoğlu, 1973: 23)...

Türkmenoğlu masalında padişah, hile ve yalana başvuran lala ve vezirin oğlunu katır kuyruğuna bağlatır.

“Lalenin oğluyla vezirin oğlunu çağırttı padişah. Baktılar ki doğru. İki kızını da çağırttı padişah. Dördümü de dört katırın kuyruğuna bağlattı. Gün görmemiş katırlar bunları sürüttü, öyle parçaladı ki, dolanıp gelince en büyük parçaları kulaklarının ardında kalmıştı” (Kaftancıoğlu, 1973:).

Yelatı, Altın Saçlı Çocuklar, Hacı Sayyat'ın Kızı masallarında padişah eşine iftira atanları, cezalandırmak için katır kuyruğuna bağlatmayı tercih eder. Yelatı'nda cadı kadın, eşinin kardeşlerini katır kuyruğuna bağlatır.

“Cadı karıyla iki bacıyı yakalatıp getirdiler. Üçünü üç katırın kuyruğuna bağlayıp salıverdiler. Katırlar dönüp geldiler ki, en büyük parçaları kulaklarının dibinde kalmış” (Kaftancıoğlu, 1973: 62).

Altın Saçlı Çocuklar da ise çocuklarının ve eşinin başına gelen felaketin nedeninin eşinin kardeşlerini oluğunu öğrenince aynı emri verir.

“Ordan halalarını sesledi; o iki gariyi katırın kuyruğuna bağladı elden bıraktı” (Korkmaz, 2015: 341).

Hacı Sayyat'ın Kızı masalında da padişah eşini uzun zaman esir eden ve cinsel olarak saldırmaya çalışan vezirini gün görmemiş atların kuyruğuna bağlatır.

“Gün görmemiş katırların atların kuyruğuna gıza gün vermemiş bu adamları bağliyerler. Heresi bir taraf parça tike oler” (Korkmaz, 2015: 338).

Sarı Dev ile Ahmet Şah masalında ise şiddetin yöneldiği kişi padişahın kendi çocuklarıdır.

Ahmet'e ihanet edip ölüme terk eden, kendisini kandırın büyük oğullarını gün görmemiş katırların kuyruğuna bağlatarak cezalandırır.

“Padişah celletlerine heç palan görmemiş, heç insan görmemiş iki tane katır getirmelerini emretti. Katırları getirdiler. Guyruğlarına palaz bağlayıp teneke astiler, ateşe verdiler. Bu iki gardaşıde peşlerine bağladı, elden burahdiler. Katırlar ürkdi. Dağ taş dolaştı. Bunnarı parça parça etti” (Korkmaz, 2015: 317).

Demirçiynen Süpürkeçinin Nağılı masalında nişan takılacağı sırada kız, kendisi için sınavlardan geçen devleri öldüren kişinin yüzüğü takacak kişi olmadığını, delilleri ile padişah babasına söyler. Padişah kendisini kandırıp kızını almaya çalışan oğlanı katır kuyruğuna bağlatarak cezalandırır.

“Hemen o sahda çocuğa, tavladan ele bir deli gatur çıharttılar ki, heş gün görmemiş. Bunu gaturın guyruguna bağliyerler. Ele parça tike olor (Aslan, 2017: 53).

Radikal şiddet, otoritenin kendisi ve kendi gücünü kullanarak eyleme döktüğü kararların, siyasi otorite yoluyla radikal şiddete dönüştüğü ve radikal şiddetin nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Taşçının Kızı masalında padişah cezalandırdığı vezirini parça parça ettiriyor. Gençlik Kocalık masalında bezirgânını astırır. Nuşirevan Patşahın Hekati masalında da padişah lalası güldü diye cellata başını vur diye emir verir. Lalasına “ben zülumkâr mıyım?” diye sorduğunda, Nuşirevan Patşahın zulumkarlığı güç, mevki ve statüsünü kötüye kullanarak şiddet uyguladığı lalasının verdiği cevaptan da anlaşılır.

“Dünyada adam galmadı. Söylüyenin de boynunu vurdun, gülenin de dodağı oynayanında. Adam kaldı mı dünyada (Aslan, 2017: 109)?

Öylesi Böylesi, Bir Patşahın Gazabı masallarında, padişahların siyasi statülerini ve mevkilerini, devlet idare güçlerini kötüye kullandıkları, cinsiyetçi ve radikal şiddete neden oldukları görülmektedir. Öylesi Böylesi masalında genç padişah evli kadını kendisi ile evlenmesi için sınava tabi tutar. Sınavdan geçemeyen kadına hiddetlenen padişah, ülkedeki yaşlı- çocuk ayrımı yapmadan tüm kadınların kılıçtan geçirilmesini emreder.

“Buyruk çıkardı her yana duyurdu yeni doğan, bebekten, yerinden kıpırdamayan en yaşlı kadınlaracak kılıçtan geçirilmesini istedi. Kılıçlar girdi bir baştan, ot biçer gibi, sakal keser gibi, kesmeye başladılar bütün kadınları. Ayırma, seçme yok. Yaşlı genç güzel çirkin... Kimin kızı kimin karısı demek yok” (Kaftancıoğlu, 1973:)...

Bir Patşahın Gazabı masalında da evli kadının padişahla evlenmek için kendi kocasını öldürmesine sinirlenen ve kadınlara güvenini kaybeden padişah memleketteki bütün kadınların öldürülmesi kararını alır.

“Bu avratlarki bele etibarsızdı, men daha elimin altında bir avrat gomuyyajjam. Bu memleketin bütün avratlarını kestirecem. “ Emir verdi celletlere, harda avrat tuttular, başını başını kessinner. Tuttu geddi boynunu kestirdi” (Aslan, 2017:).

Siyasi statülerinden dolayı kararlarına itiraz edilmeye çekinilir, itiraz edilse de dikkate alınmayan emirler sonucu kadınlar öldürülür. Soykırım ve mevki cinneti olarak adlandırılabilir olan bu kararlar, radikal şiddetin nedenidir.

Mehammed'in Hekati masalında padişah kızını ve ona yardım edip hile yapan çocuğu cellatlarına verir. Kafalarını bedenlerinden ayırır her parçayı bir tarafa atarlar. Otoritenin kararının şiddetten yana olduğu ve şiddeti gerçekleştirdiği görülmektedir.

Mercan Hatun masalında ise tek kız, kardeşlerinin hanımlarının iftirasına uğraması sonucu ölüm ile cezalandırılır. Küçük kardeşi ölüme kıyamayarak ormana bırakır. Masalın sonunda Mercan Hatun'un saf ve masum olduğunu anlayan kardeşleri yedi gelini yedi katırın kuyruğuna bağlama cezası verseler de Mercan Hatun bu cezayı uygulatmaz. Masaldaki otorite, aile büyükleri olan kardeşlerdir. İftiraya, sorgulamadan inanma hemen ölüm cezası verme kendi aralarında gerçekleşir. Gelinlerin tuzağına düştüklerini masal boyunca anlayamayan kardeşler gerçeği öğrenince pişmanlıkla ağır şiddet unsurları taşıyan kararı alırlar. Kardeşlerin masal boyunca sergilediği tavır, aldığı kararlar ve tercihleri şiddetle sonuçlanmıştır.

Padişahların, siyasi statüleri ve makamlarının tehlikeye düşeceğine dair bir his, rüya, işaret hissettiklerinde de başkalarını yaşamına son vermek, ortadan kaldırmak için de çaba sarfettikleri görülmektedir. Sönmez yaşamın, varlığın yok edilmesine dönük her çabayı şiddet olarak değerlendirir (Sönmez, 2018: 14). Aslan Dede masalında ise padişah gördüğü bir rüya üzerine Keloğlan'ın oğlunu öldürtmek için boynunun vurulması, vezirin itirazı üzerine, çocuğun bir sandığa koyularak suya atılması emrini verir. Gördüğü rüyada ölümü bu çocuk elinden olduğu için bütün çaba kendi yaşamını tehdit eden varlığı ortadan kaldırmak içindir. Şiddetin nedeni varlığını, yaşamını devam ettirmek, üstünlük ve siyasi statüsünü korumak adına mevkisinin gücünü kötüye kullanmasıdır.

Sözelliğin şiddet gücü, padişahların, dilin şiddet işlevine ait veya kültürde şiddeti çağrıştıran kelimeleri, otoritesinin sarsılmazlığını korumak adına kötüye kullandıkları ve sık karşılaşılan durumlardır. Tehditler, korkutmalar, azarlamalar, kötü niyetli talepler vb. kasten ve başkalarına zarar verme amacı ile dile getirilmiştir. Özellikle cellat, kelimesi başlı başına şiddetin var olduğunu, olacağını bildiren kuvvetli şiddet aracıdır. Cellat diye seslenme, cellat ederim, cellatlarımı çağırın söylemlerinde cezalandırmanın ölümle sonuçlanacağı, yaşamla tehdit edildiği anlaşılmaktadır. Bu sözel eylemler amacına hizmet ederek şiddeti doğurur. Fromm (Fromm, 1993: 240) sözün, bu dilsel baskı ve insanlar üzerinde negatif yaptırımını, kendini kabul ettirme tutumuna yönelik saldırganlık olarak değerlendirir. Sözel şiddetin, psikolojik, sosyal, ekonomik, fiziki şiddete de neden olduğu masal örneklerinden anlaşılmaktadır.

Duran Bey masalında vezir isteklerini yerine getirmemezse; Kayalı masalında Keloğlanı öldürüp karısını almak için zor görevler verir, görevler tamamlanmazsa kırkinci gün; Kırklar Kayası masalında ise bir ülkenin padişahı, Karlık ülkesinin padişahından kız ister, istekleri yerine gelmezse; Kurbağa Gelin, Kurbağa Prenses ve Boyu Bir Karış Sakalı Beş Karış masallarında ise oğlunun eşine göz koyan padişahın oğlunu zor sınavlara tabi tutup sınavlardan geçemezse; Açıl Sofram Açıl'da da at bakıcısı devin bahçesinin yerini öğrenmezse cellatlara başını vurdurmakla tehdit eder.

Sarı Dev ile Ahmet Şah da çocuklara hakaret ederek, Ağa Oğul masalında kölenin iyi atı seçmezse cellat edeceğini söyleyerek tehdit eder.

Boyun vurdurmak ve cellat etmek siyasi otoritenin yetkisindedir. Algıda şiddetin gerçekleşeceği işaret eden kelimeler, otoritenin emellerine hizmet ettiği sürece kötüye kullanılarak şiddetin nedeni olurlar.

6.2.2. Kin, Öfke, Kıskançlık ve Çaresizlikten Kaynaklı Şiddet

Mercan Hatun masalında Mercan Hatun'un iftiraya uğraması ve tuzağa düşüp ölümle cezalandırılmasının nedeni, gelinlerinin onun güzelliğini, kardeşlerin Mercan Hatun'a olan ilgisini kıskanmalarıdır. Mercan Hatun'un iyi özellikleri, gelinlerde kin, öfke, nefret duygularına sebebiyet vermiştir.

Yelati, Altın Saçlı Çocuklar masalarında kız kardeşler padişah'tan hamile kalan küçük kardeşlerini çekemezler. Cadı kadından yardım isterler ve kardeşlerine iftira atarak çocukları da sandığa koyarak suya atarlar.

Yedi Başlı Dev, Sarı Dev ile Ahmet Şah, Bozkurt , Üş Gardaş kardeşlerin başarılı, cesur, akıllı olan küçük kardeşlerini kıskanırlar ve çekemedikleri için onu ölüme terk ederler.

6.2.3. Sosyopatik ve Psikopatik Kişilik Özellikleri

Sosyopatik ve psikopatik kişilik özellikleri sergileyen masal kahramanlarının hepsi duygularını kullanarak kendi amaçlarını gerçekleştirme gayreti gösterirler. İftira, kıskançlık, bencillik, soğukkanlılık, duygusuzluk, pişmanlık göstermeme özellikleri sergilerler. *“Özellikle şiddete başvuran bireylerin belirgin özellikleri olarak gözlemlenen dürtü kontrol yetersizliğinin, düşük benlik saygısının, hastalık düzeyindeki bağlılığın, kıskançlığın, reddedilme tedirginliğinin, içtepiselliğin/içgüdüselliğin ve düşmanca*

toplumsal davranış gibi kişilik özelliklerinin şiddet eyleminin ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir (Kızmaz, 2022: 120). Masal kahramanları kötücül duygusal özellikleri şiddetin ana faktörleridir.

Yelâti, Altın Saçlı Çocuklar masallarında psikolojik şiddet biçimi olan gaslighting ile karşılaşırız. “En üç gaslighting yöntemi bilgileri gizlemek, değiştirmek ve durumu kontrol etme” (Nazir & Özçiçek, 2022:) şiddeti uygulayan kardeşlerin kullandığı yöntemdir. Aynı kişilik özellikleri Mercan Hatun masalında da yengelerde görülmektedir. Gerçekleri çarpıtarak kendi yaşam alanlarını genişletmek, istedikleri gibi yaşama arzusudur. Taşçının Kızı, Hacı Sayyat’ın Kızı msallarında vezirler kadınlara isteklerini kabul ettirip güç sahibi olma, duygularını tatmin etme çabasındadırlar. Bu da “*Gaslighting’in en belirgin sebebi, kişinin başkaları üzerinde güç sahibi olma arzusunun*” (Ahern K., 2018 akt, Nazir & Özçiçek, 2022: 245) şiddete dönüşmüş hali olarak görülmektedir.

Demirtiş Gız masalında padişahın kızının hayvanlar zarar verip parçalaması, köyün erkeklerini öldürmesi, aile üyelerine saldırıp ısırarak öldürmek istemesi normal kişilik özelliklerine sahip olmadığının göstergesidir.

Mercan Hatun masalında kıskançlık, nefret ve çekemezlik özellikleri gösteren yengeler, plan kurup Mercan Hatuna içeceği suyun testisine küçük yılan yavruları atarlar, kız farkında olmadan suyla beraber içer. Eşlerine sürekli Mercan Hatun hakkında manipölasyonlar yapan yengeler, yılanlar kızın karnını şişirince iftira atarak kızı kardeşlerinin öfkesine bırakırlar. Kadınların sonuçlarını bildikleri halde suçluluk hissetmeyen kişilik özellikleri ağır şiddet türlerine neden olur.

Yelâti, Altın Saçlı Çocuklar masallarında padişahın evlenmek için seçtiği kardeşleri, padişaha çocuk verince kardeşlerini ve padişahı kandırmak için başvurdukları yöntemler, tutumlar psikopatik özellikler göstermektedir. Kardeşleri doğum yapınca koynuna köpek yavruları koyarlar. Buna hem kadını hem de padişahı inandırırılar. Kardeşlerinin yol ağzına gömölüp yüzüne tükürülmesine üzülmeye, pişmanlık, utanç gibi şeyleri duymazlar. Çocukları suya atarlar, yıllar sonra çocuklardan iz bulunca onları da yok etmenin yollarını ararlar. Kıskançlık, çekememezlik, benmerkezci özellikler sergilemeleri kız kardeşlerin sağlıklı düşünce tarzına sahip olmadıkları, kötücül düşüncelerle hareket ettiklerini gösterir.

Taşçının Kızı, Hacı Sayyat'ın Kızı masallarında kadınlara zorla sahip olmak için çocuklarını öldüren ve kadınlara istediklerini yapmayınca da iftira atan vezirlerin soğuk kanlı, bencil kişilikleri şiddetin kaynağıdır.

Gençlik- Kocalık masalında kadına sahip olmak için sandık içinde günler ve geceler boyu gezdiren bezirgânın hırsı, duygusuzluğu; Alaca Öküz, Dayısını aldatan yengesi ve sevgilisini öldüren Keloğlan'ın adamın mahrem yerlerini kesip yengesinin başına bağlaması rahat ve normalmiş gibi davranması şiddeti de normal göstermektedir.

Zanaatın Önemi masalında kasabın dükkânına gelen insanları bodrumda kesip etlerini satması, kasabın psikopatik özellikler gösterdiği ağır şiddet vakalarını gerçekleştirdiğini yansıtır.

6.2.4. Cinsiyetçi Yaklaşım

Masallarda cinsiyetçi yaklaşım, kadınları küçük düşürücü sözel şiddet unsurlarında yoğun olarak görmekle beraber; büyü yapan, kıskançlık gösteren, namus için ölüm kararı verilen, ihaneti için öldürülen, tecrit edilen, yarıya kadar toprağa gömüp yüzüne tükürülen, cinsel zorlama, evlatlıktan ret etme davranış ve kararlarda da örülür. Genel olarak kadın cinsiyetine olumsuz yönelimlerin sözel, fiziki, psikolojik, toplumsal şiddete neden olduğu tespit edilmiştir.

Söylemde en çok karşılaşılan cinsiyetçi yaklaşım, hakaret ve küfürler, saçıbucah, saçıbucağın doğurduğu, zen kahpenin kızı, zen kahpenin oğlu, kancık, atayın gorunu sikem avrat, itibarsız avrat, gahpe, saçıbucuhun danası, dam gahpenin balası gibi küfür ve hakaretler sözel ve psikolojik şiddet unsurlarıdır. Bu kelimelerin kültürdeki işlevi, kast ettiği kadını değersizleştirme, aşağılama, kötülemedir.

Davranışta en çok karşılaşılan cinsiyetçi yaklaşım ise kadına atfedilen sadık eş olma rolüne ihanet eden kadınların öldürülmesi hatta bir kadına kızıp tüm ülkenin kadınlarının yaş ve statü ayrımı yapılmadan öldürülmesi olarak görülür.

Statü ve ekonomik olarak padişah karşısına çıkmaya layık görülmeyen kadınların dövüldüğü, eşini aldatan kadının başına sevgilisinin mahrem organlarını kesilerek sarılıp toplum içine bırakılınca toplum tarafından dövülerek öldürülmesi, kadına atfedilen vaktinde yemek yapma rolüne geç kalmasının da hem hakarete uğraması hem dayak yemesi olarak cinsiyete ağır şiddet nedeni ve şiddetin kendisidir.

Şiddet tanımına uymayan fakat anlatım unsurlarında karşılan şiddet unsurlarında yine kadının saçıdan asılıp acı çektikçe zevk alınması ayrımcı, aşağılayıcı cinsiyetçi tutuma örnek gösterilebilir.

Aile içinde ise ataerkil hâkimiyete dayalı kendi istediğine karşı gelen veya kendine göre yanlış davranan evladı reddetme ve cellatlara öldürtme, pis nehre atma dikkat çeker. Kadının ailede söz hakkı olmadığı, varlık alanlarının işgal edildiği, kız evladı olmaya özgü özellikleri sergilemediği için ölüm kararı verme cinsiyetçi yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Söylemde, davranışta, statü ve ekonomi farklılığında, aile içinde, anlatımda karşılaşılan her türlü cinsiyetçi yaklaşım, her zaman kadının şiddetle karşılaşmasına neden olmuştur. Türkmenoğlu, Duran Bey, Taşçının Kızı, Hacı Sayyat'ın Kızı, Kayalı, Eceleyip, Gençlik Kocalık, Öylesi Böylesi, Kırklar Kayası, Erturan, Ahmet Şah ile Sarı Dev, Bir Padşahın Gazabı, Alaca Öküz, Mercan Hatun masallarında cinsiyetçi yaklaşımın şiddetle sonuçlandığı analiz edilmiştir.

6.2.5. Aile İçi Baskı ve İletişimsizlik

Aile içi iletişim becerilerinin gelişmemiş hatta hiç olmaması, sorun çözmeden uzak tavırlar, kıskançlık, dışlama, cezalandırma aile bütünlüğünü bozan şiddet olaylarının yaşanmasının nedeni olarak analiz edilmiştir. Eş aldatmasının, evlatlıktan ret etmenin, evladı terk etmenin, anne öldürmenin, hakaret ve cinsiyetçi aşağılamaların yaşanması; fiziksel, psikolojik ve toplumsal şiddetle sonuçlanmıştır. Kahramanlar ailelerinden uzaklaştırılmış, öteki konumuna itilmiş, kötü duruma düşmüş veya öldürülmüşlerdir.

Türkmenoğlu, Karakaş, Yelati, Bozkurt, Okçu Beset, Kurbağa Gelin, Kurbağa Prenses, Yedi Başlı Dev, Çeti Meti, Altın Saçlı Çocuklar, Hacı Sayyat'ın Kızı, Açıl Sofram Açıl, Mercan Hatun, Alaca Öküz, Boyu Bir Karış Sakalı Beş Karış, Sarı Dev Ahmet Şah, Mert Kardeş ile Namert Kardeş, Fatmacıh, Dıbir ile Cıbir, Tuz Kadar Sevgi, Bir Padşahın Gazabı, Demirçiynen Süpürkeçinin Nağılı, Eğri Gardaşnan Düz Gardaş, Keloğlanın Dayısı, Guru Gafanın Hekati, Balıh Bilmezse Halıg Bilir, Üş Gardaş masalları aile içi şiddet türlerinin görüldüğü masallar olarak karşımıza çıkar.

Üvey anne tipi olan masallarda üvey anne şiddetin uygulayıcısı ve şiddete sebebiyet veren kişidir. Fatmacıh ve Dıbir ile Cıbir masallarında da cezalandırıcı, kıskanç, iftiracı, zor

işlere görevler veren, manipölasyon yaparak çocukları evden kovduran kötücül özellikleri ile görülür.

Fatmacıh'ın üvey annesi önce kızın çok sevdiği ineği kestirir. Güzelliğini kıskanır, zor işler vererek evde tutar, bir düğünde padişahın oğlunun Fatmacıh'ı aradığını anlayınca elini kolunu bağlar tandıra atar. Üvey annenin eylemleri ve düşünceleri sonucunda özgürlükten alıkoyma, yalnızlaştırma, psikolojik baskı, kısıtlanma, engellenme gibi fiziksel ve psikolojik şiddet yaşanmıştır.

Dıbir ile Cıbir masalında da üvey anne çocukları istemeyen kişi olarak görölmektedir. Üvey anne babanın eski eşten kalan çocuklarına ilgisi ve sevgisini sindirememiş, kocasını tercih yapmakla psikolojik baskı altına almış ve çocukları evden göndertmiştir. Baba çocuklarını ormanda bırakır. Ormanda kalan çocuklar terk edildiklerini anlar, sonrasında bir devin eline düşerler. Üvey annenin sergilediği saldırgan tavır, çekemezlik babanın ve çocukların şiddete uğramasına neden olmuştur. Babanın da çocuklarından vazgeçerek ormana bırakması, kendi huzuru ve rahatlığını bozmama tercihi çocuklarının ormanda başına gelecekleri bilmesine rağmen terk etmesi şiddetin başka boyutta da yaşanmasının göstergesidir. Çocuklara karşı sevgi ve sorumluluğunun zayıflığı aile kurumunun bozulmasına, çocukların şiddet ve tehlikelere açık ve savunmasız kalmasına neden olmuştur. Özeline babanın da çocuklara fiziki, psikolojik, sosyal şiddet uyguladığının göstergesidir.

Ebeveyne ve kardeşe karşı şiddet Türkmenoğlu masalında annesinin babasını ayak işlerine bakan Arap ile aldattığını öğrenen çocuk annesi tarafından yok edilmek istenir. Arap'la birlik olarak oğlunu öldürmenin yolunu arar. Oğlana çeşitli tuzaklar kurarlar. Annesi tarafından sürgün edilen oğlan başka bir memlekette kaz pininde Keloğlan olarak yaşamaya başlar. Sürgün edildiği memleketin padişahının kızı keloğlan ile evlenmek istediğinde, kız babası tarafından evlatlıktan ret edilir. Masalın sonunda evine dönen Türkmenoğlu annesi ve Arap'ı öldürür. Eş aldatması, evladı yok etme çabası, sürgün, evlatlıktan ret, anneyi öldürme aile içinde yaşanan iletişimsizlik, ebeveynlerin kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Eğri Gardaşnan Düz Gardaş, Mert Kardeş ile Namert Kardeş benzer özellikler gösteren masalarda kötü konumda olan ve şiddet uygulayan eğri- namert kardeştir. İyi özellikler gösteren kardeşlerini aldatıp yolculuk esnasında ekmeklerini alırlar, yolculuk sonunda ise

kazandıkları parayı almak için kardeşlerini öldürürler. Bencillik, cimrilik kardeşler arasında şiddet dönüşmüştür.

Evlatlıktan reddetme ve dışlama, babaların evlatlarından beklentisini gerçekleştirmeyince hiddeti, öfkesi ve kızgınlığı sonucu aldığı kararlardır. Çocukları için zorlu bir maceraya atılmak olan bu kararlar veya cezalandırma işlevi, sözel psikolojik ve sosyal şiddetin de nedenidir. Otorite konumundaki baban karar verme mercidir ve kararlarına itiraz edilmeden yerine getirilir.

Karakaş, Balıh Bilmezse Halıg Biler, masallarında tuttıkları değerli balıkları tekrar suya atan merhametli çocukları, babaları evlatlıktan reddeder ve ailesinden kovar.

Kurbağa Gelin, Gelin, Kurbağa Prenses, Boyu Bir Karış Sakalı Beş Karış masallarındaki padişah oğulları statülerine lalayık eş seçimi yapamadıkları için; Tuz Kadar Sevgi masasında küçük kız babasına sevgisini diğer kardeşleri gibi süslü ve şatafatlı izah etmediğinden evlatlıktan reddedilirler.

Demirçiynen Süpürgecinin Nagılı masasında amcalarının çekemezliği ve kıskançlığı sonucu iftiraya uğrayan kardeşleri babaları ormana bırakır, terk eder.

Yeddi Gardaşın Hekayası'nda ise babasının abdest suyunu zamanında getirmeyen kız babası tarafından karğışlanır ve ejderha bedenine hapsolür.

Guru Gafanın Hekati masasında hastalıklı kızıdan tüm aile nefret eder, bir odaya kapatır. Kızı öldürmek için tılsımlı olduğunu düşündüğü kuru kafayı kızının yanına bırakır. Kız intihar etmek için kuru kafayı yer. Kız hamile kalınca da kızın çocuğunu sandığa koyup suya bırakırlar. İzole etme, nefret, dışlama psikolojik, toplumsal ve fiziki şiddete neden olmuştur

Eş şiddeti, aile içi şiddetin yaygın görülen türüdür. Bu şiddetin içinde sözel şiddet unsurlarının yanında eşin aldatılması, dövülmesi ve öldürülmesi vakaları gerçekleşir.

Duran Bey, masasında Duran Bey eşine güvensizliğini saçubucuh, diye hakaret ederken aynı zamanda boynunu kesmekle de tehdit eder.

Okçu Beset masasında ise eşlerin karşılıklı şiddete başvurduğu görülmektedir. Kadın kocasının sırrını öğrenmek için kocasının ölümüne razı olur, bunu anlayan kocası da eşini öldürür.

Çeti- Meti masasında kavga eden eşler birbirini dinlemezler ve Çeti Metiyi öldürür.

Alaca Öküz masasında kadın kocasını aldatır. Kocasından kurtulmak için de türlü yollara başvurur. Sonunda ise her şeyi öğrenen eş kadını ve adamı öldürür.

Öylesi Böylesi, Bir Patşahın Gazabı masallarında padişahla evlenmek için kadınlar eşlerini öldürür.

Altın Saçlı Çocuklar, Yelatı masallarında ise padişahlar eşlerine atılan iftiraya inanır, iletişime geçmez ve en ağır cezayı verir. Eşlerini gelen geçen yüzlerine tükürsün diye yol ayırımına yarıya kadar gömdürür.

6.2.6. Sosyoekonomik Faktörler

Çeti-Meti, Uğru, Eceleyip, Nene ile Tilki, Tülküynen Koca Karı, Alın Yazısı, Bir Padşahın Gazabı, Öylesi Böylesi, Nuşirevan Patşahının Hekatı, Amanatçının Hekayası, Zenginin Hekayası, Poşa Kadın Masalı, Çimşit Padişah masallarında aile içi şiddet, iletişimsizlik, hayvana şiddet, öldürme, hırsızlık, yağmalama gibi “*Şiddet davranışını tetikleyen veya etkileyen önemli unsurlardan biri de ekonomik faktörlerdir. Şiddet ile ilişkisi olduğu varsayılan çok sayıda ekonomik unsurlar söz konusudur*” (Kızmaz, 2022:75). Masallar incelendiğinde şiddetin faillerinin ekonomik, makam ve zenginlik kıstaslarına önem verdikleri görülmektedir. “*Marx, bir grubun fikirlerinin ve değerlerinin kaynağı olarak önce maddi ve ekonomik koşulların geldiğini iddia eder*” (Bock, 2001:). Masal kahramanları, ekonomik ve yaşam koşullarını iyileştirmek, refah seviyelerini yükseltmek ve güç sahibi olmak için şiddete başvurmuşlardır.

Nene ile Tilki, Tülküynen Koca Karı masallarında ise hayvana şiddet görülmektedir. Bu şiddetin nedeni her iki masalda da tilkinin kadınların temel geçim kaynağını çalmasıdır. Ekonomik zarara uğrama, gelirini kaybetme maddi sıkıntı yaratacağı için nene ve koca garı, sebep olan duruma çözüm için tilkinin kuyruğunu keserler. Tilkiye kasten ve bilinçli olarak zarar verme gerçekleşir.

Eceleyip masalında ise danacı Keloğlan padişahın kızını ister. Hem Keloğlan’ın anası hem de padişah sosyal ve ekonomik farklılıklarının farkındadır. Keloğlan’ın anasının ilk anda itirazı ayırım ve ekonomik faktörleri işaret eder. Şiddet ekonomik ve sosyal farklılıktan kaynaklı olarak meydana gelir. Sözelde ve fiziki olarak kendini gösterir.

“*Ula oğul, sen çıldırdın mı? Sen bir danacı Keloğlan, o bir padişah kızı! Sana varır mı, verir mi padişah, dedi*” (Kaftancıoğlu, 1973: 195).

Keloğlan’ın ısrarı üzerine elçiliğe giden kadını, padişahın istediği gibi karşısına gelinmediğinden dövdürtür. Kız istemeye ırtı ile giden kadın değer görmez, maddi yoksunluk kızı almasına engel olmuştur.

“Padişah kapıcıları çağırttı, keloğlanın anasını öyle bir dövdürdü öyle bir dövdürdü ki, çamura kattılar kadını da pırtıyı da” (Kaftancıoğlu, 1973: 197).

Alın yazısı masalında deniz kenarında kaderi yazan ihtiyarla karşılaşan padişah, kızının kaderini sorar. İhtiyarın padişahın kızını Arap köleye yazdığını söyleyince padişah buna kızar. *“Ooo ihtiyar Arap kölesine benim kızım gider mi* (Korkmaz,2015a: 349)?” İtirazında bulunur. Ekonomik olarak düşük birini ötekileştirmiş, layık seviyede görmemiştir. Kölenin, padişahlık mevkisi ile bağdaştırmayan padişah kibirli ve bilmiş tavırları ile ihtiyar adama da karşı çıkmıştır. Köleyi küçümseme, kibirlenme, büyüklenme, ötekileştirme ve ihtiyara karşı inançsız, dalga geçer tavır psikolojik, sözel şiddetin sebebidir. Bu ekonomik dengeyi bozmak istemeyen padişah döndüğünde Arap kölesini öldürmek, yok etmek için yollar arar. Padişah için fakir birine kızını vermek makama yakışan bir şey değildir. Bunu nedeni ise sosyal ve ekonomik faktörlerdir.

Bir Padişahın Gazabı, Öylesi Böylesi masallarında ise evli ve kocalarıyla mutlu olan kadınların padişahla evlenme uğruna eşlerini öldürmeleri ekonomik ve sosyal etkenlerden kaynaklanmaktadır. Padişahla evlenmek daha iyi ekonomik gelir, mevki sahibi olma, yaşam koşullarının değiştiği ve iyileştiği bir çevreye sahip olma arzusu, aile içi şiddette neden olmuştur.

Poşa Kadın masalında ise hoca sınıfından olanların toplumdaki saygınlığı, toplumsal geçiş törenlerinde önde olmaları değer görmeleri Poşanın karısında kıskançlığa sebep olur. Saygınlığı ve itibarı yüksek bir gruba mensup olma arzusu aile içi şiddete neden olmuş, kadın kocası hocalık öğrenmezse onu boşayacağına yemin etmiştir. Kadını diğer hoca karıyla rekabet edememesi ve o gruba aidiyet oluşturmamasının nedeni de sosyal sınıf farklılığından kaynaklıdır. Bu durum kadının kocası üzerindeki baskısını artırmış, hocalık elde etmede kocasını zor durumda bırakmıştır.

Zenginin Hekayası, masalında zengin baba oğluna malını bırakmak konusunda tereddüt etmektedir. Oğlunun ‘puşd’ olduğunu, var devletini devam ettiremeyeceğini ön görür. Adam öldükten sonra lotu-potu denilen ayyaş, avare, işsiz güçsüz serseri arkadaşları oğlanın elindeki bütün parayı, devleti yerler. Para bitince de oğlanı döver ayak işlerini gördürürler. Oğlana yavaşmada paranın ve zenginliğin tek etken olduğu bittiğinde anlaşılır. Anası, oğlana babasının kötü günler için sakladığı parayı vermesi üzerine tekrar eski gücüne kavuşan oğlan, bu sefer kırk haramiyi dövdürtür ve öldürtür. Masal boyunca zenginlik ve para şiddetin gerçekleşmesinde ana unsur olarak yer alır.

Amanatçının Hekayası masalında fukara bir genç şehre geldiğinde olan parasını emanetçiye bırakır. Köyüne geri döneceği sırada emanetçiye parasını almak için uğradığında adam parayı inkâr eder, oğlanı kovar. Güvendiği emanetçinin parasının üstüne konması, çalması çocuğu zor durumda bırakır. Emanetçinin davranışını ekonomik unsurlar etkilediği bu davranışın başkasını üzerinde ekonomik, psikolojik şiddette neden olduğu açık olarak tespit edilmiştir.

Çimşit Padişah masalında padişah tebdili kıyafet gezerken bir berbere girer. Berberin fakir görünen, parasını olmayan kişilere kötü davrandığını görür. Kendisi tıraş olurken içeri paralı biri girdiğinde de hemen fakir ve bakımsız görünen padişahın tıraşını yarım bırakarak koltuğundan kaldırır, zengini alır. Çimşit padişah daha sonra eşine dünyada parası olanın değer itibar gördüğünü, parasız ve fukaranın yüzüne kimsenin bakmadığını söyler. Ayrımcı, çıkarıcı, menfaatçi özellikler gösteren berberin davranışlarını yönlendiren ve etkileyen ekonomik statü ve maddi imkânlardır. Bu faktör sosyo-ekonomik faktörlerin toplumsal yaşamda şiddete dönüştüğünün en güzel örneklerindendir.

Çeti-Meti masalında fakir bir köylünün kızı bey oğlu ile evlenir. Kızlarını ziyarete giden Çeti-Meti'yi kız yol ayrımında karşılar, elbiselerini değiştirir. Yanlarına yaptırdığı yiyeceklerden koyar. Bu davranışlarındaki amaç anne -babasının o halleri ile bey ailesinin karşısına çıkıp utanç verici duruma düşmemeleri ve kızın da mahcupluk yaşamamak istemesidir. Ailesinin ekonomik ve sosyal şartlarından kızın rahatsızlığı anne babasına kaba davranmasına, misafirlik boyunca itibar edilmemesine sonunda da kızları tarafından kovulmalarına neden olur. Aile içi şiddetin belirleyicisi yine sosyoekonomik faktörler olarak görülmektedir.

Uğru masalı baştan sona hırsızlık üzerine kurulmuştur. Olay halkalarının ilerlemesi hırsızlıkta bir üst seviyeye çıkma ve hüner gösterme ile gerçekleşir. Uğrunun hırsızlık yaparken fark edilmesin diye engel olan, tanık olan herkesi soğuk kanlılıkla öldürmesi, uğruluğu- hırsızlığı ile korku ve panik yaratması neden olduğu fiziksel ve psikolojik şiddet türleridir. Geçinmek için başkalarının malını çalması, yağmalama yapması da ekonomik şiddettir. Önce geçinmek amaçlı, daha sonra ise keyfe yapılan hırsızlık farklı şiddet türlerinin de meydana gelmesine sebep olmuştur.

Nuşirevan Patşahının Hekatı masalında has bahçede amele olarak çalışan Ahmet kazı sırasında altın mahzeni bulur. Padişah çok zülümkâr olduğu için ona söylemeye kokar,

bu hazineyi vezirle bölüşür yeriz diye düşünür. Fakat vezir yedi kazan altını görünce paylaşmak istemez ve Ahmet'i orada öldürür. Ahmet'in evli ve hamile eşinin onu beklediğini bildiği halde vezir merhamet etmez. Masalın sonunda gerçekleri anlayan padişah da vezirin boynunu vurdurur. Padişahın etrafına oluşturduğu korku kültüründen kaynaklı vezir iletişime geçilen, konuşulan biri konumundadır. Vezirin açgözlülüğü, sinsiliği, hazinenin cazipliğine kapılması Ahmet için hayatı risk oluşturmuş, yaşamına mal olmuştur. Fiziki, sosyal şiddete maruz kalma paranın getireceği zenginlikten kaynaklanmıştır. Ahmet ölmüş, eşi çocuklarıyla zor dönemler geçirmiştir. Aile birliğinin bozulması, psikolojik ve ekonomik olarak yaşanan sıkıntılar maddi güç elde etme arzusundan kaynaklanmıştır.

6.2.7. Sosyal ve toplumsal genel teamül dışında kalmak

Gündelik yaşamda geçerli teamüllerin dışında kalan işlemler, uygulamalar vardır. Sınırları ve kabul dereceleri toplumda yazısız olarak kabul edilmiştir. Genel olarak masalarda bu uygulamaların dışında kalan örneklerle rastlanılsa da şiddetin somut nedenleri olarak değerlendirilememiştir.

Toplumda babasız çocuk doğurmak, kadının namussuz çocuğun ise piç olarak kabulüdür. Kadının namusuna leke getirecek bir durumla karşılaşması ölümle cezalandırmadır. Kültürde, kabul edilen teamül ve yaşantıların dışında kalmak bazı şiddet içeren yaptırımlara sebebiyet verdiği masalarda görülebilmektedir.

6.3. ARDAHAN HALK HİKÂYELERİNDE KARŞILAN ŞİDDETİN NEDENLERİ

Ardahan halk hikâyelerinde, şiddet tanımları çerçevesinde analiz edilen örneklerin nedeni üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Kategorileştirdiğimiz şiddet nedenlerinden en sık görülen ve somut değerlendirmeler yapılan nedenler üzerine odaklanılmıştır. Her şiddet vakasının gerçekleşmesinde birden çok faktör bulunmaktadır. Çalışmamızda şiddete sebebiyet veren ana ve öne çıkan faktörler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Ardahan halk hikâyelerinde mevki ve siyasi statünün kötüye kullanılması, grup gücünün şiddet yönünden kötüye kullanılması, sosyoekonomik faktörler, kin, öfke, kıskançlık ve çaresizlikten kaynaklı şiddet vakaları belirgin olmakla birlikte kategorileştirdiğimiz diğer şiddet nedenleri de yer almaktadır.

6.3.1. Mevki ve Siyasi Statünün Kötüye Kullanılması

Ardahan halk hikâyelerinin fasıl ve döşeme kısmından sonra asıl hikâyeye girişinde ülkenin padişahı, beyi, yönetici hakkında kullanılan sıfatlar, mevki sahiplerinin şiddet uygulama, şiddette sebebiyet vermelerinden kaynaklanan özelliklerdir. Mevki ve statü sahiplerinin ellerindeki gücü zalimlik, zulumkârlıktan yana kullandıkları hikâyedeki olaylar ve anlatımdan anlaşılmaktadır.

Kenan ile Hanzade Hikâyesi'nde Celal Paşa; Kirman Şah Hikâyesi'nde Ahmet Şah; İrfani Hoca ile Türkmen Kızı Hikâyesi'nde Kars Paşası Hasan Paşa ve Ahılkelek Paşası Süleyman Paşa ; Seyyad Bey ile Güllü Kız Hikâyesi'nde Zaman Bey; Gülistan ile Süleyman Hikâyesi'nde Kars'taki Rus Yetkili; Gelin Taşı Hikâyesi'nde Sabri Bey; Emir Han ile Sümbül Hanım Hikâyesi'nde İshak Paşa için anlatımda verilen özellikler makamlarında ve siyasi otoritelerinden elde ettikleri yetkiyi kötüye kullandıkları, şiddete dayalı yönetim sergiledikleri anlaşılr.

Siyasi olarak yetkili kişilerin de şiddete neden olan, şiddeti gerçekleştiren emirler verdiği görülmektedir.

Âşık Şenlik ve Kars'ın İşgali Hikâyesi'nde Rus Leçenniği, Kaymakamı, Âşık Kahraman'ın Kars'ın Kurtuluş Destanları'nda Rus yetkililer, Mansur Hikâyesi'nde Bolşevik Hükümeti, Âşık Sümmani ile Gülperi (Perizat) Hikâyesi'nde Rus komutanlar siyasi güçten yaralanarak acımasız emirler ve kararlar almışlardır. Bu kararlar radikal şiddet sahnelerinin yaşanmasına neden olduğu gibi sürgün, işkence esaret, özgürlükten alı koyma vb. psikolojik, sosyal ekonomik şiddetin de yaşanmasına da sebep olmuştur.

Padişah, paşa ve mevki sahibi kişilerin “*dilin, sosyal gücün ve egemenliğinin bir aracı olarak görevinden*” (Karabağ, 2010: 39) yararlanarak şiddeti yasal olarak uyguladıkları tespit edilmiştir.

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan Hikâyesi'nde Mısır hükümdarı ve Kandar Padişahı, Lâtif Şah ile Mihriban Sultan Hikâyesi'nde Gamsız Şah, Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi'nde Müresseb Şah, Celal ve Alhan Vezir dilin şiddet uygulama işlevlerinde sıklıkla yararlanmıştır. Tehdit, korkutma, azarlama, aşağılama gibi sözel saldırı ve şiddet uygulamışlardır.

6.3.2. Kin, öfke, Kıskançlık ve Çaresizlikten Kaynaklı Şiddet

Ardahan halk hikâyelerinde de yaşanan şiddet olaylarının en yaygın ve belirgin olarak karşılaşılan nedeni kişisel kötücül duygular olarak dikkat çeker. Kin, öfke kıskançlık gibi duyguların yanı sıra kişilerin çaresizlik hissetmeleri de şiddete yöneltmiştir.

Çaresizlik, kişilerin başka çözümlerinin kalmadığı noktada, yaşadığı derilim, zorlama, engelleme duygularını bir davranış ile rahatlatma noktasında şiddete başvurma durumu olarak hikâyelerde görülmüştür.

Kirman Şah hikâyesinde Mahperi Kirman'ın öldüğü haberi karşısında kendini Kür Nehrine atar. Seyyad Bey ile Güllü Kız Hikâyesi'nde Güllü kız Seyyad Bey ile evlenmezse; Gülistan ile Süleyman Hikâyesi'nde Gülistan Süleyman ile evlenmezse; Cihan Hanım ile Abdullah Bey Hikâyesi'nde Cihan Hanım; Ferhat Bey ile Gülşah Hanım Hikâyesi'nde Ferhat Bey intihar için hazırlık yaparlar. Kişilerin çaresizliğe iten, sevgiliye kavuşmalarında engeller oluşturulması, aile büyüklerinin kendilerine söz hakkı tanımaması gibi faktörler etkindir. Yaşanan çaresizlikte şiddet kişinin kendisine yönelmiştir.

Hanım ve Hafız Hikâyesi'nde Hafız'ın anasının Hafız'a; Emir Han ile Sümbül Hanım Hikâyesi'nde sürgüne giderken Yakup Han'ın; Lâtif Şah ile Mihriban Sultan Hikâyesi'nde Mihriban Sultan'ın Esmâ Sultan'a; Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi'nde Gevher Hanım'ın bağman Abuzeri tehdit etmesi; Salatin cariyesinin kardeşi ve yedi sülalesini zindandan çıkarmak için Salman Bey'e ihanet edip Celal Vezir'e yerini söylemesi; Gaddar Zengi'nin yanlışlıkla Mahperi'yi öldürmesi üzerine ağıt yakan Salman Bey'e üzülen yayladaki kadının kargışları ve tehditleri yine yaşadıkları çaresizlik sonucu oluşan dilsel şiddet örnekleridir.

Kin, öfke, kıskançlık, düşmanlık ve nefreti Nevzat Tarhan (https://www.youtube.com/watch?v=v_qnBVyKZiE: 19/01/2023) karanlığın beş atlısı olarak değerlendirir. Bu duyguların, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutu olduğunun göz ardı edilmemesini vurgular. Ardahan halk anlatılarında da bu duygularla hareket eden insanların şiddet uyguladıkları, şiddete sebebiyet verdikleri görülmektedir. Şiddetin fiziki anlamda biyolojik; sözel ve duygusal zarar boyutunda psikolojik, çatışma, çevreye zarar verme, toplumda korku ve panik oluşturma konusunda toplumsal zararlarından söz edilebilir.

Düşmanlık ve öfke duygularının, harami, pehlivan, düşman, vezir ve hikâye kahramanının hem aşağılayıcı, tehdit edici, saldırı içerikli sözel atışmalarında hem de fiziki mücadelelerine neden olduğu analiz edilmektedir. Şiddet olaylarının yaşandığı karşılaşmalarda kin, öfke, kıskançlık, düşmanlık ve nefret iletişimi etkileyen, şiddete yönlendiren etkidir.

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan Hikâyesi'nde Keloğlan'ın oyunda yenilince Sevdakâr'a yönelttiği 'sen piçsin, senin baban yok' aşağılamalarından daha sonra ise Sevdakâr ile harami başının karşılaşmalarında tehdit ve fiziki mücadele kişisel kötü duygulardan kaynaklanır.

Lâtif Şah ile Mihriban Sultan Hikâyesi'nde Letif Şah'ın harami başının tehditlerine öfkelenip harami başı ve arkadaşlarını kılıçtan geçirmesinde; topal cariyeye Ağca kızın Letif Şah'ı Mihriban'dan kıskandığı için Letif Şah'ı zorla öpüp, iftira atmasında; yine Ağca kızın kumaşı pay ederken sevdiği cariyelere uzun ayağı ile sevmediklerine kısa ayağı ile ölçüp pay etmesinde; Esfendiyar Pehlivan ve Letif Şah'ın karşılıklı tehditlerinde ve Letif Şah'ın Esfendiyar'ı öldürmesinde; Fes ülkesinin padişahın başkumandanı Esfendiyar pehlivanı öldürdü diye Letif Şah'ı esir ettirmesinde düşmanlık, kıskançlık, çekemezlik nedendir.

Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi'nde Gara Vezir'e kızının kaçtığını söyleyen Çamhır Çölpe'yi öfkelenip zindana attırması, Çamhır Çölpe'nin doğru söylediği anlayan vezir yardım için yanına gittiğinde de Çölpe'nin kin ve öfkesiyle karşılaşp rüşvet vermesinde hiddet, kızgınlık, kin duyguları etkidir.

Gülistan ile Süleyman Hikâyesi'nde Faik Bey, Gülistan'ı kendi oğluyla evlendirmek için Süleyman'a düşmanca duygularla tuzak kurup zarar verecek çapulcular tutmasında kıskançlık, çekemezlik duyguları sebeptir.

Gelin Taşı Hikâyesi'nde yedi deli kardeşin Yasemin'in Yusuf'la evlenecek olmasına kinlenmesine ve kızı Yusuf'a yar etmemek için ant içip gelin alayını kılıçtan geçirip öldürmesinde düşmanca hisler neden olmuştur.

Emir Han ile Sümbül Hanım Hikâyesi'nde Gence toprağında gözü olan düşmanların, Yakup Han'a iftira atıp iki kardeşi birbirine düşürmek için manipülasyona başvurarak emellerine ulaşmalarında; Yakup Han'ı egale ettikten sonra Ziyad Han'ında ölümü için tuzak kurup, hile ile idam ettirecek olmalarında; kıskançlık, çekememezlik, düşmanca hisler etkilidir.

Âşık Şenlik ile Kılıççı Mustafa Karşılaşmasında Şenlik ve Mustafa'nın karşılıklı sicillemelerinde birbirlerini karşı kullandıkları, aşağılayıcı, hakaret edici, küçük düşürücü, rencide edici, sarf edilen sözel şiddet unsurlarında alt etmeye yönelik kötü duyguların neden olduğundan bahsedilebilir.

Çıldırılı Âşık Şenlik'in Revan Seyahati ve Ölümü hikâyesinde revadaki âşıkların Şenlik'i zehirlenmelerinde, çekememezlik, kıskançlık gibi düşmanca duyguların sebep olduğu bilinmekte ve hikâyeden anlaşılmaktadır.

Kirman Şah Hikâyesi'nde harami başı Reyhan Arap ile Kirman Şah'ın karşılıklı tehditlerinde, gözdağı vermelerinde, cenk etmelerinde alt etme üstün gelme, çekememezlik, kin, öfke gibi bireysel zarar verici duygulardır. Kirman'ın kardeşleri Mahmut ve Umut'un, Kirman'ı sırtından vurup Mahperi'yi kaçırmaları, babalarını yalan haber ile aldatmaları kıskançlık, nefret ve çekememezlikten kaynaklanmaktadır.

Seyyad Bey ile Güllü Kız Hikâyesi'nde Taştan Pehlivan ve Seyyad Bey'in karşılıklı tehdit ve atışmalarında, Güllü Kızın tehditlerinde, nenenin Seyyad Bey' bedduaların da kızgınlık ve öfke hâkimdir.

Celal Bey ile İpek Sultan Hikâyesi'nde diğer hikâyelerde olduğu gibi harami başı Hasan ve Celal Bey'in sözel ve fiziki şiddet uygulamalarında kötücül bireysel duygular nedendir.

Köroğlu Oltu Kolu'nda Köse Kenan'ın hatası yüzünden tuzağa düşen arkadaşları ile arasında yaşanan tartışmadaki azarlamalar ve hakaretler kızgınlık ve öfkeden kaynaklanmaktadır. Hikâyenin sonunda Tamara'nın tuzaklarının, hilelerinin, yalanlarının, iftiralarının anlaşılmasından sonra Köroğlu'nun Paşa ve Tamara'yı öldürmesi düşmanca hisler, öfke, kin, kızgınlık sonucudur.

6.3.3. İnanç Farklılığından Kaynaklı Şiddet Unsurları

Erzincan Bağları Hikâyesi (Kerem ile Aslı Hikâyesi Bölümü) diğer hikâyelerden farklı olarak inanç farklılığından kaynaklı şiddet unsurları barındır. Kara Melik'in yalan haber ile padişahı kandırması, aniden ve iz bırakmadan yaşadıkları memleketi terk etmeleri, Kerem'den Aslı'yı kaçırmaları din, inanç farklılığı (Hristiyan-Müslüman) etken unsurdur.

Ah Şu Hudutlar Olmasaydı Hikâyesi'nde de Kerem ile Aslı'da olduğu gibi inanç farklılığından kaynaklı şiddet unsurları görülmektedir.

6.3.4. Sosyoekonomik Faktörler

Kenan ile Hanzade Hikâyesi'nde Salih Bezirgân'ın hikâyenin başından sonuna kadar sergilediği bütün şiddet unsurlarında çekememezlik, düşmanlık, kıskançlık duygularının yanında esas faktör ekonomik faktörlerdir. Hamit Han'ın servetine, devletine el koymak makam, mevki ve itibar sahibi olmak için şiddete başvurulmuştur. Aile birliğini bozma, haksız kazanç elde etme, aşağılama, azarlama, yalan haber ile aldatma, dövme şiddetin çok boyutlu olduğunu da göstermektedir.

Kenan ile Hanzade, Kirman Şah, Celal Bey ile İpek Sultan hikâyelerinde haramilerin yol kesip haraç alıp, bezirgânları soyması ekonomik gelir elde etmek, ekonomik güce dayalı olarak etraf toplamak ve güç elde etmek nedenleriyle yapılır.

Hamit Han ile Zülfinaz Hikâyesi'nde Hamit Han danacının kızı Zülfinaz'a âşık olur. Han ailesine denk statüde olmadığı için kısın annesi Selmi Sultan kızının danacıya âşık olduğunu Mehdi Han'a çekinip söyleyemez.

Ferhat ile Gülşah Hanım masalında kızının badeli aşığı vezirin oğlu olduğunu öğrenince Hasan Şah öfkelenir. Şah kızı şah oğluna yaraşır. Kızım bula bula vezirin oğlunu mu buldu diye bağırır. Oğlanı zindana attırır sonrasında ise ailesi ile birlikte sürgün eder. Sosyoekonomik şartların etken olduğu şahın söylemlerinden kızını vermemesinden anlaşılır.

Seyyad Bey ile Güllü Kız, Gülistan ile Süleyman hikâyelerinde, kız vermede ekonomik gelirin ve statünün önemli olduğu, bu nedenle ayrımcılık ve ötekileştirmenin yaşandığı görülür. Her iki hikâyede de hayatlarının bir bölümünde danacılık yapmak zorunda kalan kahramanlar, 'çobana kız verilmez' tepkisi ile karşılaşmıştır. Bu kanıda etken nedenler maddi güce sahip olmama ve âşık olunan sevgili ile yani statüye denk gelmemedir.

Bala Mehmet Hikâyesi'nde ise Mehmet Ağa'nın onu çekemeyen, kıskanan kapısında çoban olan insanlar tarafından aşağılanmasına, alay edilmesine neden olan faktör ekonomik etkenlerdir. Mehmet Ağa tüm ekonomik varlığını kaybetmiştir. Gördüğü itibarı zenginliktendir, devletini malını kaybedince de psikolojik, sözel ve ekonomik şiddete maruz kalır. Yaşanan şiddetin ağırlığına dayamaz ve memleketinden göç eder. Ekonomik şartların insan ilişkilerinde etkili olduğu, şiddetin sosyoekonomik yapıdan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

6.3.5. Grup Gücünün Şiddet Yönünden Kötüye Kullanılması

Lâtif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Kenan ile Hanzade, Kirman Şah, Celal Bey ile İpek Sultan özellikle haramilik ederek sahip oldukları gücü şiddet yönünde kötüye kullanmışlardır. Ekonomik etkenlerin de neden olduğu şiddet olaylarında, eşkıyalık ve haramilik halkın üzerinde korku yaratmıştır. İletişimin, güven ortamının, ekonominin bozulmasına neden olmuştur.

6.3.6. Sosyopatik ve Psikopatik Kişilik Özellikleri

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan'da Perçem Sultan, Bağbâna tuzak kuran hasetçiler, hırsızlar, Kandahar-Tahran yolunda tuzak kurarak gelip geçeni öldüren haramiler, Gülenaz Sultan'ı kiraladığı bir adam vasıtasıyla Tahran'a kaçırılan Tezyeter cariyeye; Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi'nde Gara Vezir'in iletişime kapalılığı, dediğim dedikliği, Salman Bey'i öldürmek için merhametsiz katillerle iş birliği yapması, hileci, tuzak kuran, acımasız özellikleri; Bağdat Hanım'da gram imanı olmayan, kötülükte sınır tanımayan Cazu nene, Kenan ile Hanzade'de Salih Bezirgân'ın açgözlülüğü, para uğruna şiddetin her türlüşünü kullanması; Köroğlu'nun Oltu Kolu'nda Tamara ve Paşa'nın siyasi emelleri için haince plan yapması, iftira atması, toplu olarak ölüme sebebiyet veren davranış ve düşünceleri; Gelin Taşı'nda yedi deli kardeşin düğün alayını kılıçtan geçiren hırsırları ve öfkeleri sosyopat ve psikopat kişilik özelliklerine sahip olmalarından kaynaklanmıştır. Hikâyelerde sürekli kötülük yapan, arabozucu, şiddet uygulayıcı, entrika çeviren, tuzak kuran saldırgan kişilik özellikleri şiddetin temel nedenidir. Sosyopat kişilik özelliği gösteren hikâye kişileri “*şiddet uyguladıklarında, insanlara zarar verdiklerinde ise empati (duygudaşlık) kuramadıkları için bu durumda bir vicdan azabı duymazlar* (Kılıç, 2013:101). Bu nedenle şiddetin derecesi her aylemde biraz daha yoğunlaşır.

6.3.7. Aile İçi Baskı, İletişimsizlik

Ardahan Halk Hikâyelerinde, Ardahan masalarında olduğu kadar aile içi iletişimsizlikten kaynaklanan şiddet olayları az sayıda tespit edilmiştir. “*Aile içi şiddet ‘aile üyelerinden biri tarafından, ailedeki bir diğer üyenin yaşamını, fiziksel ve/veya psikolojik bütünlüğünü veya bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi*

boyutlarda zarar veren eylem ya da ihmal” (Akın, 2013: 29) tanımı çerçevesinde en belirgin aile içi şiddet Kirman Şah hikâyesinde görülmektedir. Padişahın eşi Mahbup’u yanlış anlar eşinin onu aldattığını düşünen padişah hiç sorgu sual etmeden, işin aslını anlamadan cellatlara, zirdest edilen Mahbup için kafasının uçurulması emrini verir. Vezirin araya girmesi ve toplumsal dışlanma, toplum içinde padişahı aldatılmış gibi rencide edici söylemlerden çekindiği için eşinin sürgün ettirerek sürgün yerinde öldürülmesini ve kanıt olarak kanlı gömleğini ister. Siyasal, toplumsal, psikolojik ve fiziki şiddetin yaşanmasında aile içi iletişimsizlik etkindir.

Gülistan ile Süleyman’da Gülistanın Süleyman’a aşkında ısrar edince karşılaşacağı tehlikeleri de umursamayınca, annesinin kızına kargış ettiği görülür. Karşılıklı birbirini anlamamada sözel şiddette dönüşmüştür.

Salman Bey ile Turnatel Hanım’da Gevher Hanım babası Gara Celal Vezir ’den oldukça korkar. Aile içi iletişimin eksik olduğu, kadına söz hakkı tanınmadığı görülen ailede Gevher Hanım babasının istediği Esat Bey ile nişanlanır. Gönlü ısınmamasına rağmen babasının korkusundan niyetini söyleyemez.

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan’da Abbas Şah, eşi Perçem Sultan’ın şerrinden, hırsından ve kızgınlığından oldukça çok korkmaktadır. Kararlarında Perçem Sultan’ın baskı ve sosyopat özelliklerinden çekinme etkindir.

6.3.8. Cinsiyetçi Yaklaşım

Ardahan halk hikâyelerinde cinsiyetçi yaklaşıma dayalı şiddet unsurlarını sözel unsurlarda daha sıklıkla olduğu analiz edilmiştir. Kadına söz hakkının verilmediği ve ikinci olanda olduğu görülmektedir.

Karşılaşılan saçıbucah ifadeleri, evlendirirken babanın dediğinin olması, arabozan ve hileye, entrikaya başvuran, kıskançlık gösterenlerin kadınlar olması kadın kimliğine yönetilen cinsiyetçi şiddete neden olan yaklaşımlardır.

SONUÇ

İncelenen Ardahan halk anlatıları efsaneler, masallar ve halk hikâyeleri Ardahan sözlü kültürünün zengin ürünlerindendir. Doğdukları toplumun yaşam tezahürlerini, korkusunu, bildiğini/bilmediğini anlamlandırmasını, kabul edilen teamüllerini, geleneklerini, inanç değerleri, kutsalları gibi felsefe ve birikimlerini yansıtır. Kuşkusuz efsaneler, masallar ve halk hikâyeleri halkın zengin kültürel malzemeleri ile örülmüştür. Her bir motif bir mesaj verdiği gibi bir felsefe, sosyoloji, filoloji, psikoloji gibi sosyal normlar için de elzem kaynak niteliği taşımaktadır.

Halk anlatılarında şiddet (Ardahan örneğinde) adlı araştırmamızda incelemeye tabi olan metinler, ayrı bölümlerde ele alınarak değerlendirilmiştir. Türler arası farklılıklar, olay halkalarının değişmesi ve anlatım uzunluğu görülen şiddet türlerinin de farklılaşmasına neden olduğu görülmüştür. Bu bağlamda toplumda var olan, aktarılan ve metinlere yansıyan şiddet olayları da farklılaşmıştır. Sosyo-kültürel olayların, inanışların, maruz kalınan ötekileştirme, öldürülme, cinsiyetçi tutumlar, şiddet olarak değerlendirebileceğimiz yaptırımların da türlere farklı yansıdığı belirlenmiştir.

Giriş bölümünde, değişik disiplin dallarına göre şiddetin tanımı tasnifleri ve şiddet üzerine çalışmalar, Ardahan'ın sosyoekonomik yapısı ve tezimizin planı ile hakkında bilgi verilmiştir.

Ardahan halk anlatılarında şiddetin varlığı, var olan şiddetin türleri ve nedenleri çalışmamızda analiz edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütünün ve TBMM ile HEGEM Vakfının *Şiddetle Mücadele Sivil Mücadele Seferberliği Stratejik Eylem Planı: 2020-2030* ve son yapılan çalışmalardaki şiddet tanımlarına uygun şiddet eylemleri tespit edilmiştir. Tespiti yapılan şiddet fiziksel, sözel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve cinsel şiddet türleri altında altı kategoride ele alınmıştır. Somut şiddet tanımlarına uymayan fakat anlatımda ve olay halkalarında şiddet unsurlarına yer verilen anlatı örnekleri de ayrıca değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmeye göre sırasıyla:

Efsaneler kısmında Ardahan'a ait sahadan derlediğimiz ve yazılı kaynaklarda ulaştığımız efsaneler fiziksel, sözel, psikolojik(duygusal), sosyal ve ekonomik şiddet başlıkları altında ele alınmıştır. Ulaştığımız 107 efsaneden şiddet anlatımı ve şiddeti barındıran

unsurları ile analiz edilirken 27 efsanenin ne anlatımında nede içeriğinde şiddet varlığına rastlanılmamıştır. Kabul edilen şiddet tanımlarına uysun uymasın 39 efsanenin 3'ünde ileri düzeyde olmak üzere 36 efsanenin de şiddet içeren anlatımlar üzerine kurgulandığı görülmüştür. 22 efsanede tek, 19 efsanede de birden fazla şiddet türünün varlığı tespit edilmiştir.

Analizlere geçerken sadece şiddet tanımına uyan sosyal ve toplumsal hayatta somut olarak karşımıza çıkan şiddetin görüldüğü 41 efsaneyi değerlendirdik. Bu efsaneler, WHO ve HEGEM vakfı şiddet tanımları çerçevesinde değerlendirilerek ele alınmıştır.

Ardahan efsanelerinde tespit edilen şiddet unsurlarının nedenlerini; aile baskısından, cinsiyet ayrımcılığından, sosyal ve toplumsal genel teamül dışında kalmadan, sosyoekonomik faktörlerden kaynaklandığı yoğun olarak göze çarpmanın yanında tezimizde kategorileştirdiğimiz diğer nedenleri de değerlendirmek mümkündür.

Ardahan efsanelerinde ekonomik şiddet, ağaların ekonomiyi istediği yönde baskı, korku ve tehdit unsuru olarak kullanması; derlenen Kıçatan Eşkiasında da yağlama, hırsızlık görülmektedir.

Cinsiyetçi yaklaşımda ataerkil tutum yoğun olarak hissedilmektedir. Babanın cezalandırması, öldürme, evlendirme, evlatlıktan ret etme, ötekileştirme vb. benzeri konularında egemen söz sahibidir. Babanın aldığı kararlarda çekinmediği, vicdan azabı çekmediği ve merhametsizliği görülmektedir. Babanın, sevgilinin, kocanın, kayınpederin, ağaların evliyaların karar merci olduğu tespit edilmiştir.

Hayvana şiddetin çok fazla yer almadığı, karşılaşılan hayvana şiddetin neticesinde felaket yaşandığı dikkat çekmiştir. Bu durumun, ekonomik geçim kaynağı hayvancılık olan yörede hayvanın değerli ve kutsal kabul edilmesinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

WHO, TBMM, Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü ile HEGEM vakfı tanımları çerçevesinde Ardahan masallarında karşılaşılan şiddet türlerinde şiddetin nedeni olarak ağırlıkta aile içi baskı ve iletişimsizlik, olmak üzere genel olarak kategori oluşturduğumuz başlıklar altında incelenmiştir.

Gerçekleşen hiçbir şiddette tek bir nedenden söz edilemediği için; masalarda verilen şiddet vakaları örneklerinde de belirgin olarak görülen somut nedenler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Yöreden derlenen tüm anlatı türlerinde hayvana şiddet neredeyse hiç görülmemektedir. Hayvana şiddet olarak değerlendirebilecek durum 3 masalın 2'sinde kurnazlığı ile köylünün kazını, tavuğunu, sütünü yağmalayan tilkiye karşı son aşamada görülmüştür.

Toplumda şiddetin somut hali fiziksel, sözel ve cinsel saldırılardır. Cinsel şiddet 92 masalın 4'ünde karşımıza, cinselliğe yönelik teşebbüs ve tehdit içeren sözler olarak çıkmaktadır. Fiziksel olarak cinsel saldırı, bedensel bütünlüğü bozacak eylemler ile karşılaşmamaktadır.

Sözel şiddet de kargışların, hakaret ve küfürlerin varlığı dikkat çekmektedir. Fiziksel şiddetin en ağır ve bedensel bütünlüğü bozarak ölüme sebebiyet veren boyutu gün görmemiş katır kuyruğuna bağlatma olarak verilen cezalarda görülmüştür.

Cinsiyetçi yaklaşımda kadına karşı aşağılayıcı ithamlar, kadına zorla sahip olunmak istenmesi, cinsel anlamda tehdit, korkutulma, iftira atılması, kadına inanılmaması, ölüm emirleri, söz hakkı verilmemesi vb. psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddet içeren durumlarda karşılaşmıştır.

Namusu temizlemek için kadının ölüm emrinin verilmesi, babası olmadığı için çocukların ve annesinin nitelendirilmesi, geleneğe uymadığı için görmezden gelme, yalnızlaştırma gelenekten kaynaklanan şiddet olarak değerlendirilmiştir.

Alaca Öküz, Bir Patşahın Gazabı, Türkmenoğlu, Öylesi Böylesi masallarında kadının erkeğe ihanet ettiği, aldattığı ve öldürdüğü erkeğe karşı şiddetin yaşandığı tespit edilmiştir.

Masallarda kadın figürünün genel olarak güçlü olmadığı pasif kaldığı, karar alma ve uygulamada yer almadığı görülmüştür.

Çalışmamızın halk hikâyeleri bölümünde; Fikret Türkmen, M. Mete Taşlıova, Nail Tan'ın Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri 'inden 22 tane, Ali Berat Alptekin, Nizameddin Coşkun'un Çıldır Aşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeler) 3, Ramazan Korkmaz'ın Çıldır ve Etnografyası'ndan 6 tane, Erdoğan Altıncaynak'ın derlediği 1 adet hikâye olmak üzere 33 tane halk hikâyesi şiddet tanımı çerçevesinde ele alınmıştır.

Ele alınan halk hikâyesi anlatılarında, sözel şiddet, korkutmak, tehdit ve hakaret etmek, azarlamak ve kargış; Fiziksel şiddet savaş, saldırı, öldürmek, intihar, kötü muamele ve işkence; ekonomik şiddet hırsızlık, eşkıyalık, haramilik, gelirden yoksun bırakmak; Sosyal şiddet toplumsal baskı, iftira, aile düzenini bozma, sürgün; Cinsel şiddet; zorla

evlendirilme; Psikolojik şiddet aldatma, hile, duyguları olumsuz etkileyen söz ve davranışlar şeklinde karşımıza çıkmaktayken incelediğimiz diğer anlatı türlerinden farklı olarak halk hikâyelerinde, farklı toplumların (Ermeni ve Rus) ağır katliam tarzı pusu kurup işkenceyle öldürme tarzı radikal şiddet olarak nitelendirilebilecek unsurlar da tespit edilmiştir.

Ardahan halk hikâyelerinde, şiddet tanımları çerçevesinde analiz edilen örneklerin nedeni üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Kategorileştirdiğimiz şiddet nedenlerinden en sık görülen ve somut değerlendirmeler yapılan nedenler üzerine odaklanılmıştır. Her şiddet vakasının gerçekleşmesinde birden çok faktör bulunmaktadır. Çalışmamızda şiddete sebebiyet veren ana ve öne çıkan faktörler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Ardahan halk hikâyelerinde mevki ve siyasi statünün kötüye kullanılması, grup gücünün şiddet yönünden kötüye kullanılması, sosyoekonomik faktörler, kin, öfke, kıskançlık ve çaresizlikten kaynaklı şiddet vakaları belirgin olmakla birlikte kategorileştirdiğimiz diğer şiddet nedenleri de yer almaktadır.

İncelenen 33 halk hikâyesinin tamamında sözel şiddet görülürken farklı toplumların birbirine karşı savaş ve katliamı 3, kadına karşı şiddet 5, hayvana şiddet 2 hikâyede görülmektedir.

Hikâyelerde şiddeti yansıtan art niyetli vezirler, haramiler, eşkıyalar, idam, dünyalığını verip ahretliğine karışmamak, topal cariyeler, kanlı gömlek, yalan haberle aldatma, idam, haraç çeşmesi, cazi nene, atkuyruğuna bağlama, sürgün vb. Ortak motifler tespit edilmiştir.

Bu motiflerin belli şiddet türleri ile ilişkilendiği dikkat çekmektedir. Örneğin topal cariye kıskançlığı, çekememezliği; kanlı gömlek ölüm emrini, haramiler ekonomik saldırıyı, haraç çeşmesi hem kahraman ve haraminin karşılaşmasını hem de maddi soygunu anlatır. Şiddetin, somut tanımı çerçevesinde değerlendirilemeyen fakat şiddet uygulayanları betimlemede, olup biten olayda gerçekleşen şiddeti vermede, şiddet içerikli ve şiddet izlenimi veren ifadelerin kullanıldığı anlatımlar analiz edilmiştir. İncelenen halk hikâyelerinde kötü karakterli padişah, şah ve beyleri betimlemede olumsuz şiddet iletisi taşıyan anlatımların tercih edildiğini söyleyebiliriz. Bu anlatımlar, Kenan ile Hanzade, Kirman Şah, Köroğlu'nun Oltu Kolu, Seyyad Bey ile Güllü Kız, Gelin Taşı, Emir Han ile Sümbül Hanım hikâyelerinde ve ideolojik şiddetin irdelendiği hikâyelerde görülmüştür.

Her bölüm sonunda karşılaşılan şiddet unsurları grafikler halinde gösterilmiştir.

Bu değerlendirmeler neticesinde şiddetin nedenlerine ve hedef gruplarına yönelik akademik ve bilimsel çalışmalar ışığında Ardahan anlatılarında karşılaşılan şiddetin nedenleri ortaya konmuştur.

Ardahan halk anlatılarında görülen şiddet türlerinin anlatımda gerilim yaratma, engel oluşturma, olay halkaları arasında geçiş sağlama, problem çözme, akli kullanma, güç gösterme, kahramanı sınavlar yolundan geçirerek olgunlaştırma, kahramanı yüceltme, kahramanlık elde etme vb. durumlarda anlatımın vazgeçilmez argümanı olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlerin aynı zamanda şiddetin anlatımdaki işlevlerini de yansıttığı görülmüştür.

Anlatılardaki bilgi birikimi, gelenek, görenek, kültürel imgeler kodlar anlatıcı veya dinleyiciye ait değil toplumun geneline aittir. Bu anlatılardan toplumda şiddetin nasıl konumlandığı, hangi olay ve durumların şiddet olarak değerlendirildiği, hangi şiddet türünün sıklıkla yaşandığı veya şiddeti normalleştirme ve kabul dereceleri de anlaşılmaktadır.

İncelediğimiz Ardahan anlatı metinlerinde, Ardahan coğrafyasında yoğun bir şiddet kültürü olduğu sonucuna varılmıştır. Bizim yaptığımız araştırma ve inceleme sonucunda vardığımız genel şiddet kültürü gündelik yaşamda da devam etmektedir. Örneğin Ardahan efsanelerinde kendine yöneltilen şiddet dikkat çekmektedir. Bazen düşmandan kaçmak, bazen geleneğe başkaldırmak, bazen de aileye karşı çıkmak için intihara başvurulmuştur. TÜİK 2015-2019 arası intihar vakalarını araştırdığı çalışmada ve 2018-2023 tarihleri arasında basına yansıyan intihar oranlarında, Ardahan nüfusa oranla ilk beş ilden biridir. Ardahan halk anlatılarında var olan ve normal karşılaşılan şiddet türleri gündelik yaşamda ve hala devam ettiği gözlenmiştir.

Sözlü kültürün canlı olduğu coğrafyada anlatı çeşitleri de oldukça zengindir. Sözlü kültürde yaşayan ve yöreye özgü kullanılan küfürler, kargışlar, kadınlara yönelik hakaretler de anlatı metinlerinin içerisinde yer almıştır.

Adalet bakanlığı açılan davalarda Doğu Anadolu bölgesinde en çok, vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar olduğu tespit edilmiştir. Bunun karşılığını da anlatılarda katır kuyruğuna bağlatarak bedensel bütünlüğü bozacak şekilde öldürme ve parçalama olarak görmekteyiz.

Varılan tespitler sonucunda önerilerimiz şöyle sıralanabilir:

İllerin sosyal risk haritalamaları yapılırken sadece bilimsel çalışmalar değil coğrafi yapısı, sosyokültürel özelliklerine bakılmalı özellikle sözlü kültürde nesiller boyu aktarılan anlatı geleneğine dikkat edilmeli, şiddet kodları çıkarılmalıdır. Şiddetle önlemler konusunda disiplinler arası yaklaşım kullanılarak edebi bakış açısından da yararlanılabilir.

Bu çalışma ile ortaya konan, *gündelik yaşamdaki şiddet/suç olaylarının sadece faillerin kötülük eğilimleri ile sınırlı olmadığı, kültürel kodların şiddeti teşvik eden özelliklerini de hesaba katmak gerektiği* düşüncesinden hareketle, şiddetin doğru anlaşılması ve bu anlayışla geliştirilecek etkin hizmet modellerinin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi mümkün olabilecektir.

Anlatılarda şiddet dilinin olduğu anlaşılmaktadır. Radikal şiddet sahneleri normal düzeyde okuyucu ve dinleyicilere sunulmaktadır. Bu anlatımın ve sahnelerin yeniden kurgulanarak şiddet dilinden uzak anlatım tercih edilebilir.

Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik kültürleştirilmiş şiddetin zarar verdiği buna göre önlem alma işleminin sağlanması geleceğe yönelik yararlı olabilir.

Anlatıların cazip dayanağı şiddeti, okuyucu algıda seçicilik prensibi üzerinden kendi türüyle olan biteni merak eder ve bu yönde olumsuz yaşamışlıklardan fazlaca etkilenir. Şiddeti engellemek ve farkındalık oluşturmak için anlatılardaki bu cazip noktalar yeniden değerlendirilebilir.

Şiddet açısından anlatılara bakıldığında içinde barındırdığı kültürel öğelerin yanı sıra şiddetin aktarım malzemesi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle değerler eğitiminde yer verilecek anlatılarda bu hususlar unutulmamalıdır.

Şiddeti doğru anlamadan etkin önleme olmayacağı için doğru ülkü hazırlanması, kültürel dil malzemelerinin sadece anlatıları değil bütün türleri üzerinde şiddet tespiti, nedenleri, sonuçları ve önlenebilirlikleri üzerinde çalışılabilir

Çalışmamız Ardahan anlatıları örneğinde yapılmıştır. Benzer biçimde farklı illerde de anlatılar üzerinde şiddet çalışmaları yapılarak, edebiyat alanında şiddeti teze dönüştürerek kültürel şiddet haritaları oluşturulabilir.

Bu çalışmada Ardahan halk anlatılarında şiddet türleri ve nedenleri üzerine tespit ve analiz çalışmaları yapılmıştır. Anlatılarda şiddet algısı yöresel olarak değerlendirmeler yapılmış kültürel çıkarımdan yararlanılmıştır. Alanımızda ilk tezlerden olacak çalışmamız bu konuda yapılacak benzer çalışmalar konusunda hem öncü olacak hem de

yapılacak çalışmalarla daha da zenginleşecektir. Eğitim, aile, iş, sağlık, güvenlik vb. alanlarda daha iyi hizmet adına başvurulmuş şiddet davranışların tanımlanması, somut olarak anlaşılması ve farkındalığı açısından çalışmamızın katkı sunacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2014). Türk Sözlükbiliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri. *Dil Araştırmaları*, 27-33.
- Akın, M. (2013). Aile İçi Şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.71 S.1*, s. 27-42.
- Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı Ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B., & Coşkun, M. N. (2006). *Çıldır Aşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikayeleri)*. Ankara: Çıldır Belediyesi Yayınları.
- Alptekin, S. (2021, ocak 25). *Televizyon, Toplum Ve Şiddet*. hanimlar.com web sitesi: <http://www.hanimlar.com/makale/cocuk-egitimi/televizyon-siddet-ve-toplum> adresinden alındı
- Altınkaynak, E. (2015). *Ağıtlar (pınarbaşı-Sarız-Tomarza Avşarları)*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2015). *Anlatım Esasına Dayalı Metinler Ve Din*. Ankara: Ardahan Üniversitesi Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2015). *Anlatım Esasına Dayalı Metinler Ve Din*. Ankara: Ardahan Üniversitesi Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2015). *Çobanoğlu Aşıklar Kahvesi Derlemeleri -I (09-17.01.1997-Kars)*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2015). *Kars Halk Aşıkları I*. Ankara: Ardahan Üniversitesi Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2019). *Anlatımlara-Derlemelere Dayalı Halk Kültürü Makaleler*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2019). *Halk Kültürü*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2019). *Urum Halk Hikayeleri Ve Masalları*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- ArendT, H. (2012). *Şiddet Üzerine*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Arslan, M. (2009). *Argo Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Arslan, S. (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü Ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi 1(1)*, 59-71.
- Arslan, S. (2018, 5). Yönetim Sürecinde Otorite Kullanımı ve Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, s. 1-18.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü terimler- Motifler-Kavramlar*. Adana: Karahan Kitapevi.
- Aslan, A. A. (2017). *Ardahan- Çıldır- Göle Masalları Sahadan Ağiz Özellikleriyle Derlenmiş Masallar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Ayşe Eziler Kıran, S. B. (1999). *Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Bal, N. (2014). Sosyolojide Şiddet. *Yurt ve Dünya Dergisi*, 6-22.
- Balkaya, A. (2014). Halk Anlatılarında Kuyunun İşlevselliği üzerine bir okuma. *Millî Folklor*, sayı 102.
- Bars, M. E. (2014). Halk Anlatılarında Ölüm Delili Olarak" Kanlı Gömlek" Motifinin Kullanımı. *Electronic Turkish Studies*, 9(9).
- Bars, M. E. (2014). Halk Anlatılarında Ölüm Delili Olarak" Kanlı Gömlek" Motifinin Kullanımı. *Electronic Turkish Studies*, 9(9), 259-270.
- Bock, P. K. (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2017). *Folklor Ve Edebiyat 1*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Borgna, E. (2011). *Ruhun Yalnızlığı*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- Campbell, J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe, Özne-Söylem*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Derneği, C. Ş. (2021, ocak 15). *Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği Kavramlar Sözlüğü*. cinsel şiddetle mücadele derneği web sitesi: <https://cinselsiddetlemucadele.org/kavramlar-sozlugu/> adresinden alındı

- Deveci, M. (2020). *Toplumcu Gerçekçi Şiirde Şiddet Miti (1960-1980)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dursun, Y. (2011 güz). Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir? *FLSF (felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, sayı 12 s. 1-18.
- Durukoğlu, S., & Salik, S. (2015). Türklerin Uğradığı İşkence, Sürgün, Katliam Ve Soykırımlar Sözlüğü. *Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 3(7), 211-258.
- Ege, F. (2016). *Masallarda Bilincin Dönüşümü ve Dönüştürülmesi (Kuzeydoğu Anadolu Masalları Örneğinde)*. Ankara: Kültür Ajans yayınları.
- Eren, A. (2005). Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet. *Aile ve Toplum Yıl: 7 Cilt: 2 Sayı*, 1-13.
- Eren, A. (2005, Ocak-Mart). Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet. *Aile ve Toplum*, s. 2-13.
- Ergil, D. (2001). Şiddetin Kültürel Kökenleri. *Bilim Ve Teknik*, 40-41.
- Ergil, D. (2001). Şiddetin Kültürel Kökenleri. *Bilim ve Teknik* , 399, 40-41.
- Eriksen, T. h. (2015). *Sosyal Ve Kültürel Antropoloji*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erkek, M. S. (2016). Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik Şiddet Ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak Küfür. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* , 223-247.
- Formm, E. (1982). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. İstanbul: Panel Yayın Evi.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. İstanbul: Panel Yayınları.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gölbaşı, N. G. (2010). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 23-37.
- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., & Altıntaş, M. (2012). Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-*, s. 112-137.

- Gümüş, A. (2006). Şiddetin Nedenleri. *Eğitim Sen Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu*, (s. 39-91). Ankara.
- Güzeler, N., & Koboyeva, F. (2020). Doğu Anadolu Bölgesinde Üretilen Peynir Çeşitleri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi C.3 Sayı 2*, s. 172-184.
- Han, B. C. (2016). *Şiddet Tipolojisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harmanci, M. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 1-17.
- HEGEM, M. E. (2020). *2020-2030, Şiddetle Mücadele Sivil Mücadele Seferberliği Stratejik Eylem Planı :2020-2030*. Ankara.
- Hoffer, E. (2005). *Kesin İnançlılar*. İstanbul: İm Yayınevi.
- İçli, A. (2013). Yusuf Kıssası Ve Beyrek Hikâyesinde Gömlek Sembolizmi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 267-274.
- İdaresi, A. İ. (2020, Temmuz Cumartesi). *Ardahan İl Özel İdaresi Stratejik Plan (2020-2024)*. T.C Ardahan İl Özel İdaresi Web Sitesi: file:///C:/Users/edebi/Downloads/Documents/3AinI+2020_2024-ARDAHAN-IL-OZEL-IDARESI-STRATEJIK-PLAN.pdf adresinden alındı.
- Kaftancıoğlu, Ü. (1973). *Tek Atlı Tekin Olmaz*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kahraman, M. (2015, Mayıs 06). Türk Anlatı Geleneği ve Saltıknâme 1. 2. *Uluslararası Sarı Saltık Gazi Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, s. 137-144.
- Karabağ, İ. (2010). *Dil ve Şiddet*. İstanbul: İkaros yayınları.
- Karagülle, L. D. (2010). Halk Anlatısı. *Millî Folklor*, s. 111-129.
- Kıldıroğlu, M. (2018). Gürcü Kaynağı Kartlis Çhovreba'Da Ardahan Adı Ve Ardahan'La İlgili Bilgiler. *Karadeniz* 37, 76-89.
- Kılıç, A. (2013, Eylül). sosyopat mı o da ne? <http://www.bilisimdergisi.org.tr/s157/pdf/96-103.pdf>, s. 98-102.
- Kızmaz, Z. (2022). *Sosyolojik Açıdan ŞİDDET ve SUÇ*. Ankara: Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti.
- Koca, H. E. (2015). *Sosyal Ve Kültürel Antropoloji*. Ankara: Birleşik Yayınevi.

- Kocacık, F. (2001). Şiddet Olgusu Üzerine. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1* , 1-7.
- Korkmaz, R. (2007). *Romanda Mekânın Poetiği, Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015a). *Çıldır Folklor ve Etnoğrafyası*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015b). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesti Yayınları.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2000). *Bireysel Ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- May, R. (1997). *Kendini Arayan İnsan* . İstanbul : Kuraldışı Yayıncılık.
- May, R. (2018). *Güç Ve Masumiyet*. Ankara: Say Yayınları.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. İstanbul: iletişim yayınları.
- Nazir, T., & Özçiçek, A. (2022). Gaslighting: İki Yüzlü Bir Duygusal İstismarla Yüzleşmek. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 241-250.
- Oğuz, M. Ö., Ekinci, M., Aça, M., Düzgün, D., Akpınar, R. B., arslan, M., . . . Özkan, T. (2017). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (2016). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Özerkmen, N. (2012, ocak). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1) 15-34. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274326> adresinden alındı
- Propp, V. J. (2017). *Masalların Yapısı Ve İncelemesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sağır, A. (2012). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri İle Oş-Karadenizli Türkler Üzerine Uygulamalı Ve Kıyaslamalı Bir Çözümleme . *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 1, 355-391.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi Ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S., & Türkan, K. (2019). Efsanelerden Masallara Uzanan Taş Kesilme Motifinin Azerbaycan ve Anadolu Masallarına Yansımaları . *Türkbilig* (38), 177-197.
- Salim Durukoğlu, S. S. (2015). Türklerin Uğradığı İşkence, Sürgün, Katliam Ve Soykırımlar Sözlüğü. *Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 3(7), 211-258.
- Sami, Ş. (2007). *Kâmûs-I Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sanders, B. (2020). *Öküz'ün A'sı Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü Ve Şiddetin Yükselişi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarı, İ. (2016). *Ölüye Söven Küfürbazlar..*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Sarikaya, D. (2017). Ardahan Efsaneleri. Halk Bilimi (Folklor) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Sarikaya, D. (2018). Göle'den Niyazi Bahadır'ın Masal Dağarcığı ve Bu Masalların Propp Metodu Açısından İncelenmesi. Halk Bilimi (Folklor) Anabilim Dalı, Doktora Semineri, Türk Dili ve Edebiyatı, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Saylan, N. (2016). Kur'ân'Da Beddua. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 26, Sayı: 1*, 125-135.
- Sevinçli, V. (2015). Türk Kültüründe Alkış / Kargış Ve Adilcevaz Örneği. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 97/125.
- Seyyar, A. (2003). *Ahlak Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

- Solak, A. (2016). *Şiddet Kültürü Türkiye'nin Suç ve Sosyal Risk Haritası*. Ankara : Atlas Akademik Basın Yayın Dağıtım.
- Solak, A. (2017). *Ve Terör*. Ankara: Hegem Yayınları.
- Solak, A. (2018). *Gençlik Ve Şiddet*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Solak, Ç., & Teközel, M. (2019). Sosyal Dışlanma Olgusu Üzerine Genel Bir İnceleme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 293-315.
- Sönmez, B. (2018). *Şiddet - Ayrımcılık*. Konya: Literatür Akademia.
- Subaşı, N., & Akın, A. (tarih yok). Kadına yönelik şiddet; nedenleri ve sonuçları.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla ilgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Taylan, H. H., & Kutlu, İ. (2022). *Şiddet, Sosyal Riskler Ve Önleyici Sosyal Politikalar*. Ankara: Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti.
- TDK. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tekin, M. (2008). *Roman sanatı I (Romanın Unsurları)*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Tekin, Ü. (2011). *Şiddet*. Ankara: Orient Yayınları.
- Teyfur, M. (2014). Basında Yer Alan Okullarda Şiddet İle İlgili Olayların Değerlendirilmesi. *Elementary Education Online*, 13(4).
- Timuçin, A. (2014). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayıncılık.
- Topcuoğlu, A., Oral, İ. O., & Demir, M. (2016). Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Görünümü. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 131-142.
- Türkan, K. (2017). Anadoludan seçilmiş masallarda cinsel taciz teması . *Türkbilig*, (34), 229-240.
- Türkdoğan, O. (1996). *Günümüzde Toplumsal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkmen, F., Taşlıova, M. M., & Tan, N. (2020). *Âşık Şeref Taşlıova Halk Hikayeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumları.

Vakfı, M. Ç. (2021, Ocak 10). *Şiddet Biçimleri*. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Web Sitesi: <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/> adresinden alındı

Valiliği, A. (2021, Temmuz Cuma). *Ardahan'ın Coğrafi Konumu*. Ardahan Valiliği Web Sitesi: <http://ardahan.gov.tr/ardahan-in-cografi-konumu> adresinden alındı

Yardımcı, M. (2015). *Türk Halk Edebiyatında Nesir Ve Nazım Nesir Karışık Türküler*. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.

Yüksel, E. (tarih yok). Osmanlı Cellatları. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1(1), 78-84.

Ziss, A. (2016). *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

URL-1 <https://kelimeler.gen.tr/siddet-nedir-ne-demek-289595>: 01.02.2020)

URL-2 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cellat>: (19/06/2020)

URL-3 <https://nedir.ileilgili.org/yat%C4%B1r> (21/06/2020)

URL-4 (<https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/pust-ibne-pezevenk-pic-diga-kavat-durzu-ve-lavuk>: 01/03/2020)

URL-5 (<https://nedirara.com/kahe> 25/06/2020)

URL-6 (<https://www.cinar.av.tr/serefe-karsi-suclar.28/01/2021>)

URL-7 <http://ardahan.gov.tr/ardahan-in-cografi-konumu> 17/07/2021

URL-8

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Soyk%C4%B1r%C4%B1m#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler'in%201948%20tarihli,yok%20edilmesi%20niyetinin%20bulunmas%C4%B1%20gerekir.06/06/2022>

URL-9 <https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/savas-ne-demek-savas-tdk-sozluk-anlami> 08/06/2022

URL-10 <https://aydinveyildirirhukukburosusu.com/genel-hukuk-ve-cezalar/hirsizlik-sucu.09/06/2022>

URL-11 <https://www.milliyet.com.tr/egitim/zulum-ne-demek-tdk-sozluk-anlami-nedir-zalim-kime-denir-654895113/06/2022>

URL-12 <https://www.mynet.com/yamyam-ne-demek-yamyam-kelimesinin-tdk-sozluk-anlami-nedir-170100149612> 03/02/2022)

URL-13 <https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/azar-ne-demek-tdk-sozluk-anlami-nedir-azarlamak-ne-demek> 15.02.2022)

URL-14 https://tr.wikipedia.org/wiki/Psikolojik_manip%C3%BClasyon 19/02/2022)

EKLER

Ek 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA Tarih: 12/05/2023 Tez Başlığı : HALK ANLATILARINDA ŞİDDET (ARDAHAN ÖRNEKLEMİNDE) Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 263 sayfalık kısmına ilişkin, 12/04/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'tür. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 12/05/2023 Adı Soyadı: Dilek SARIKAYA Öğrenci No: 17201570005 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Programı: Türk Halk Edebiyatı Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ek 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 12/05/2023

Tez Başlığı: HALK ANLATILARINDA ŞİDDET (ARDAHAN ÖRNEKLEMİNDE)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12/05/2023

Adı Soyadı: Dilek SARIKAYA
Öğrenci No: 17201570005
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Programı: Türk Halk Edebiyatı
Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0-4782117522

Faks: 0-4782117523

E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Dilek Sarıkaya

Doğum Yeri ve Tarihi

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar :MEB, Ardahan Devlet Hastanesi,
Halkbank A.Ş

İletişim

E-Posta Adresi

Tarih : 12/05/2023